

RUDOLF ŘÍČAN

OD ÚSVITU
REFORMACE
K DNEŠKU

KAPITOL Z CÍRKEVNÍCH DĚJIN

ŘADA DRUHÁ

VYDAVATELSKÉ ODDĚLENÍ YMCA,

Praha II, Na Poříčí 12

Úvodem.

Tato kniha byla z největší části napsána v prvních letech války. Měla doplnit první podobnou řadu kapitol, které se zabývaly starší dobou církevních dějin. Vyšly roku 1936 a končily se výkladem o Janu Viklefovi. Rukopis této nové knihy (hotový v květnu 1941) zarazil censored již kapitolou o Husovi. Vydavatelstvu se podařilo dostat rukopis nazpět, aby vyšel po válce bez zásahů z vnějška. Vychází nyní, zdržen opět poválečnými tiskovými nesnázemi, leckde doplněn, ke konci pak rozšířen pohledy až do doby, která byla před desíti lety ještě budoucností. Psal jsem tyto poslední kapitoly (v létě 1946) s vědomím obtíží i mezi, které se stavějí historickému pohledu na dobu tak zcela nedávnou. Ale nechtěl jsem knihu uzavřít bez pokusu o odpověď na oprávněné otázky čtenáře, který bude hledat poučení právě v čerstvém včerejšku, aby se lépe vyznal v dnešku.

Kniha se ovšem rozrostla rozsahem a někde i rázem zpracování. Nepoložil jsem si za úkol podat úplný — byť zhuštěný — obraz církevních dějin; podávám přece jen řadu kapitol; šlo mi však o výklad toho, co se dalo uvnitř církve, jak se měnil obsah i ráz víry a vyznání církve a tak i její život. Náзорný výklad o těchto dějích, určený i čtenářům ne příliš školeným, se nemůže obmezit na zkratky. Má-li živě zaujmout, potřebuje své šíře.

I to přispělo k většímu rozsahu knihy, že je značnou částí věnována českým církevním dějinám. Vyložil jsem hned na počátku I. řady, že křesťan vidí v cír-

kevních dějinách svého národa jen část dějin obecné církve křesťanské, které jsou v celém rozsahu jeho vlastními dějinami. Přece však jsou dějiny církve v jeho vlasti každému křesťanu zvláště blízkým odkazem i břemenem a musí je znát zevrubněji.

Necht však je celá tato kniha kapitol svědectvím o odkazu poslušně věřících otců ze kteréhokoli národa, i břemenem tam, kde musí svědčit o bloudění a vzdoru klesajících vyznavačů Kristových, i projevem naděje upjaté k Tomu, jenž vzhůru vzat jest v slávu a živ jest a kraluje na věky.

V Praze, v září 1947.

R. Ř.

CESTA K REFORMACI CÍRKVE V ČECHÁCH

Církev v Čechách do 14. století.

Dávno před tím, než v Betlemské kapli začal kázat M. Jan Hus, byly české země začleněny do křesťanského světa. S ním sdílely pokroky kulturní. Politicky byly nejednou v čele. *Poslední Přemyslovci* (Přemysl Otakar II., 1253—1278, Václav II., 1278—1305) neobyčejně rozvinuli moc českých panovníků a povznesli Čechy na přední místo mezi zeměmi tehdejší Evropy. Byli slaveni jako rytíři a přátelé umění stejně jako podporovatelé církve, stavitelé kostelů a klášterů. Kněží a mnichů cizích i domácích přibývalo. Ode druhé třetiny 13. věku byla i u nás živě zastoupena zbožnost na ten čas novodobá, nesená františkány a jinými novými řády; z klášterů působila vlivně na mysl obyvательства země. Přes občasné těžké zevní pohromy prožívaly Čechy ve 13. a 14. století rozkvět t. zv. *gotické doby* křesťanského života, jejíž rozlet vyjadřují svým vzepětím do výše gotické chrámy i hrdé rytířské hrady. Křesťané té doby žili ve zvláštních *protikladech*: chuť k světskému životu a touha po požitku i po slávě se v nich pojila s kajnickým odříkáním. Královské rozlety po největší moci byly provázeny okázalou oddaností církvi, smělé diplomatické plány dlouhým klekáním v kaplích. Zbožná niternost se v duších gotických křesťanů snášela s uctíváním ostatků „svatých“, vidouc v nich hmatatelnou záruku nebeských skutečností. Touha po vzdělání se družila s věrou v zázraky, rozumová scholastika*) s mystickým zanícením pro svátosti, jimž se připisovala téměř kouzelná moc. Král Václav II. byl člověk takových protikladů a takové zbožnosti.

*) Viz výklady v I. díle str. 117 nn.

Významný pražský biskup (1301—1343) *Jan II.* z *Dražic* podporoval v pozdějších letech učené vědecké studium, které se vracelo k římským, latinským vzorům, tříbilo literární vzdělání a pojilo krasocit se zbožnou niterností. Mužové jemu podobní se chtěli učit od římských spisovatelů, učenců a umělců. Podle jejich vzoru zušlechťovali svou latinu, podporovali umění, shromažďovali krásné opisy latinských knih a začínali si také všímat, čím žil římský starověk duchovně. Byl to t. zv. *raný humanismus*.*)

Karlem IV. (1346—1378), jenž plně sdílel zbožnost svého věku, vyvrcholila sláva českých králů. Znamenitě rozšířil území české koruny, všestranně zvelebil Čechy. Jako římskoněmecký císař učinil Prahu hlavním městem říše, r. 1348 zde založil universitu, na ten čas jedinou severně od Alp, takže byla střediskem duchovního života i pro širé kraje německé a pro sousedství na východě. (Proto také na ní měli zprvu převahu cizinci, zvláště Němci.) Uvědoměle pečoval o kulturní rozvoj českého národa. Byla to „zlatá doba země české“ a Karel obdržel jméno „Otce vlasti“. A pro *rozkvět církve* konal Karel, co jen pokládal za možné. Ani jeden mnišský řád nesměl chybět v českých zemích. Praha se musila stát nejbohatším shromaždištěm ostatků. Kláštery a kostely oplývaly bohatstvím z císařova obdarování, jejich prostory slynyly krásou. Kněží a mnichů bylo v Čechách, zvláště v Praze, přemnoho, mši se sloužilo bezpočet. „Nechci tě obviňovati z příčiny obětí tvých, ani zápalů tvých, že by vždycky přede mnou nebyli...“ (Žalm 50, 8). Již r. 1344 bylo pražské biskupství povýšeno na *arcibiskupství*. Tuto hodnost zastával první (1344—1364) *Arnošt z Pardubic*, muž vynikající zbožnosti a učenosti, jenž svůj úřad ve správě církve pojímal opravdu vážně.

Snahy o nápravu církve.

Ale právě již Arnošt musil stýskat na smutný *pokles* skutečné zbožnosti v církvi, zevně tak rozkvetlé. Zesvětštění církve,**) nad míru zbohatlé, přemírou světské moci a slávy zbujnělé, bylo zřejmé i v Čechách. Přímé spojení s papežskou stolicí a s jejími peněžnickými zá-

*) Od slova *humanus*, lidský. Humanismus poukazoval k ušlechtilosti lidské bytosti. O pokročilém humanismu, který se na čas družil k světové reformaci, povíme v V. kapitole.

**) Srov. I. díl str. 147 a násl.

jmy i s jejím svatokupectvím náhle zhoršilo tyto poměry. I Karel viděl se smutkem a starostí úpadek a hrozivý rozvrat církve, ke které upřímně lnul a kterou tak štědrě podporoval.

On i arcibiskup usilovali o nápravu. Svolávány kněžské synody, ustanovovány řády pro život kněží a pro jejich práci. Universitní učenci psali o potřebě reformy církve a předkládali odpovědným činitelům i čtoucí veřejnosti úvahy o cestách k lepší budoucnosti církve, otřesené konečně (r. 1378) i papežským rozkolem. *V širokých vrstvách* zároveň rostl odpor ke křiklavým zlořádům i touha po očistě. Co kázání bylo v tolika kostelích farních i klášterních proneseno o Kristu a o Jeho evangeliu: jak se jejich posluchači neměli ptát, kde jsou skuteční následovníci chudého, čistého Spasitele? Rozpor mezi tím, čím církev býti měla a mezi jejím skutečným stavem nutil ke kritice a volal k obratu v mravním životě kněží a mnichů především, ale i všeho křesťanského lidu ve všech stavech.

I vítal lid takové *kazatele*, kteří dovedli říci opravdové slovo rozhorlení a volati k nápravě bez výhrad. A z Boží milosti — jak jinak to máme v nejhlubších důvodech pochopit? — shromažďovaly se zástupy pod kazatelnami těch, kdo i jim samotným mluvili do svědomí a otvírali všechněm *Písmo* za pravidlo a za vzor opravdového křesťanství.

Útočník.

Prvního z těchto kazatelů povolal r. 1363 do Prahy sám Karel. Byl to *Konrád z Waldhausen (Waldhauser)*, rakouský mnich augustinián, proslulý již svým kázáním ve Vídni a jinde, vzdělaný i přísně horlivý proti zkaženosti moderního světa a zpychlé církve, takže bez ohledu káral svatokupectví a neřesti duchovních i laiků. Muž rvavé povahy viděl ve hříchu nepřítele, s nímž je třeba se bít. I zahájil boj s vyhrnutými rukávy. Mluvil

zřetelně. Neváhal pojmenovat hřích hříchem. „Zjemnělou kulturu“ pražského měšťanstva blahodárně zasáhl otrásavými ranami. Marnivé dámy, nepoctiví lichváři, rozmařilí hejskové se zalekli svých hříchů a obrátili se až na podiv náhle k lepšímu životu. Ne tak snadno dali si říci mniši, jimž Waldhauser nepokrytě vyčítal, že si svou horlivost v duchovenské práci dávají velmi dobře platit. Došlo k hořkým sporům, za nichž Waldhauser r. 1369 zemřel, zanechávaje svým stoupencům mezi kazateli za vzor latinskou „Postilu pražských studentů“.

Waldhauser nekázal česky. Jeho posluchačstvo tvořili *především Němci*; z Čechů jen ti, kdo rozuměli německy nebo latinsky. V Čechách byl tou dobou živý národní ruch a své jazykové odlišnosti byli si rostoucí měrou vědomi jak Češi, tak Němci. Ale obojím se rozumělo, že *kázání Boží pravdy doléhá stejně na Čecha jako na Němce*. Všichni lidé jsou před Bohem ztraceni pro svůj hřích a všem bez rozdílu rodu a řeči se otevřela Boží milost v Kristu. A tak národní zaujetí nepřekáželo vlivu horlivého rakouského kazatele i na Čechy, kteří mu mohli rozumět. Brzy se mezi nimi našel muž, jenž převzal pochodeň zanícenou Waldhausem, aby ji nesl i mezi Čechy českým kázáním. Byl to *Jan Milič z Kroměříže*.

Svědék.

Je málo osob v našich dějinách, jejichž život by měl v sobě tolik přitažlivosti jako život *Miličův*. „Namlouvals mne, Hospodine, a dal jsem se ti přemluvit; silnějšís byl nežli já, protož zmocnil ses mne“ (Jer. 20, 7). Známe jej zprvu jako člena královské kanceláře, ušlechtilé ovanutého prvními vánky humanismu. Tam si hleděl pěkné latiny a jemného vzdělání. Ale po čtyřech letech této služby se stal arcijáhnem. Úkolem arcijáhnů bylo dozírat na kněžstvo určitého obvodu. Tu se

v Miličovi probudilo svědomí. Bude konat přijatou povinnost, třebaš jí druzí nekonají, berou jen důchody a naříkají, jak je ten svět zkažený. Bděle a nezištně zastával svůj nesnadný úkol. Kde je ten klid, jehož požíval v kanceláři! Ale zpět nelze. Než tu si Milič uvědomil, že sám vězí v nečresti, ve které odkrýval kořen úpadku kněžstva: svých duchovenských hodností dosáhl z papežské protekce, tedy za peníze jako tolik jiných kněží. I zřekl se výnosných prebend*) a odhodlal se, že bude kazatelem. Sotva se v zátíší Horšova Týna poněkud připravil, již *káže* (1364) v Praze i na Moravě, přemáhá nesnáze nového úkolu — a Bůh přijal službu pokorného služebníka. Milič káral pýchu, prostopášnost, lakotu, volal zpět k Bohu česky i latinsky, ba po smrti Waldhauserově, v jehož činnosti měl živý podnět a vzor, také německy. Posluchačů a kajících přibývalo. Praha měla dny duchovního rozvrazení. A Milič provázel svá slova svědectvím vlastního života. Co měl, rozdal. Zdálo se, že pro sebe potřebuje jen modliteb (zvláště miloval žalmy) a studia Písem.

Vycerpávající námaha z několika denních kázání, úkol duchovního rádce přemnoha posluchačů, úmyslně odříkavý způsob života přispěl snad k tomu, že Milič pozbýval duchovního klidu. Snad zapůsobila i tísnivá starost o vlastní spasení, neboť Milič ještě neznal jásavé jistoty Boží lásky, znovu odkryté teprve reformací. Za tehdejších neklidných politických poměrů se ho zmocnila myšlenka, že se již blíží poslední dny, že již přišel předpovědčný *Antikrist*.***) Samého císaře Karla označil jako ztělesnění Antikrista a ukázal na něj, sedícího v chrámovém shromáždění, prstem. Později došel klidnějšího náhledu, že Antikristovu přítomnost je třeba chápat duchovně a že jeho údy jsou všichni špatní křesťané, zvláště zlí kněží. I vybízel samého pape-

*) Duchovních úřadů bohatě placených.

**) Srov. I. Jan 2, 18, 22; 4, 3; II. Jan 7.

že, aby svolal koncil a aby s jeho pomocí církev napravil.

Zatím kolem něho v Praze vyrostl *kruh přátel* a následovníků. Milič jim napsal několik příruček a postilu a říkal: „Ó kdyby všecken lid Hospodinův proroci byli!“ (IV. Mojž. 11, 29). R. 1372 se pod vlivem jeho kázání obrátilo mnoho pražských *nevěstek*. Tu se v něm projevil neobvyklý organizační talent. Z darování jedné bývalé přechovavatelky nevěstek a potom kajícnice a z daru císařova i přátel zbudoval v Praze dům zvaný „Jeruzalem“, kde kající ženy shromáždil a další přijímal, aby je vrátil do spořádaného života. V jiném křídle rozsáhlé budovy se ubytoval se svými četnými žáky a z celého ústavu chtěl zřídit vzornou farnost. Kázalo se tu neúnavně a sv. večeře Páně se podávala téměř denně, jak to Milič nepřestával svým posluchačům doporučovat, aby obstáli v boji s Antikristem. S velikou trpělivostí a láskou opatroval prosbami u přátel prostředky k udržování ústavu. Ale rostla i nenávist mnichů a farářů, které jeho horlivost usvědčovala z nedbalosti a z lakoty. I obžalovali jej z kacířství a z rušení církevních předpisů. Milič musil do Avignonu k papeži, aby se odpovídal. Dosáhl skvělého dostiučinění, neboť i zde jeho příkladný život budil pozornost a obdiv. Ale nevrátil se. Zeslaben stálou námahou a odříkáním, *zemřel r. 1374* a byl v Avignone pochován. „Jeruzalem“ byl pak brzy změněn k jiným účelům a pronásledování, které bylo chystáno učiteli, postihlo skupinu jeho žáků. Miličovo hnutí však umlčeno nebylo. Po letech (1391) zbudovali jeho stoupenci — nedaleko někdejšího „Jeruzalema“ — *kapli Betlemskou*.

Milič byl středověký křesťan. Jeho mnišsky asketický život i jeho názor na Večeři Páně byly cele katolické. Ale zároveň ukazuje kolikerým způsobem vpřed. Jeho volání do zbraně proti Antikristu se po něm ozývá

v celé české reformaci až po Komenského. Jeho zásada denního přijímání svaté Večeře, které bylo jinak výsadou samých kněží, ukazovalo cestu husitskému požadavku, aby byl při téže svátosti podáván *kalich* také nekněžím. Kupředu ukazoval svou láskou k bibli, jmenovitě pak svou kazatelskou horlivostí, která se v husitství tak velice rozvinula. K jeho slovům přistupoval pak jeho život, neméně zápalně působící. Svým charakterem stojí vedle samého Husa.

Učitel české reformace.

Než se však ozval Husův hlas v Betlémě, uplynulo ještě téměř třicet let, ve kterých volání po nápravě církve neustávalo. Z Prahy, jako z jiných předních měst Evropy, ji žádala řada *universitních mistrů*. Bylyť university, svým celým rázem mezinárodní, významnými hlasatelkami reformních požadavků po celé církvi a prostředkovaly nové myšlenky od země k zemi. V Praze působili v tom smyslu četní profesoři jako Němci *Albert Engelschalk* nebo *Matouš z Krakova* a z Čechů proslulý *Vojtěch Raňkův z Ježova*; chyběla jim však Miličova životní rozhodnost, takže se mnozí později reformním snahám odcizili.

Nad nimi stojí *Matěj z Janova*. Rodem Jihočech přišel do Prahy v době Miličově, jenž jej, ještě mladého, velmi zaujal. Ale ovoce jeho vlivu se na Matějovi neukázalo hned. Vydal se do *Paříže*, aby na tamní slavné universitě nabyl filosofického a theologického vzdělání. Zde pobyl devět let a stal se tu mistrem svobodných umění. Studentskou chudobu si oslazoval nadějí na blahobyt, až se domůže výnosného místa v duchovní službě. A neváhal jít cestou ostatních: zjednal si papežský list na prebendu v Čechách. Že se však nevyznal v tlačenici, nedosáhl po návratu do vlasti přes dlouhé spory ničeho a nebýt dobroty mistra Vojtěcha Raňkova, byl by trpěl bídu. Teprve později získal faru na venkově.

Hořká zkušenost hubených let se mu však obrátila v dobré. Vedla jej k duchovnímu prohloubení. Matěj prožil obrácení. Dojemnými slovy vyznává, jak mu Ježíš Ukřižovaný otevřel Písmo a naplnil jej ohněm lásky k Němu. Teď teprve se rozpomenul na Miličův vzor a zesnulý kazatel se mu stal nad jiné drahý. Po jeho příkladu kázal v témž smyslu jako on proti zkaženosti církve a horoucně doporučel denní přijímání večeře Páně. Ale nejen to. Matěj poznal, jak neblaze působí na život věřících *nesprávné učení*, které se do církve vloučilo a ukazoval ke kazům, které zde shledal. Když však otevřeně odhaloval škodlivost přílišného ctění soch, obrazů a ostatků a výslovně radil odstraniti raději takové předměty jako nástroje ďábelského pokušení, byl r. 1389 předvolán k arcibiskupskému úřadu, aby své výroky odvolal. *Podřídil se*, nicméně nesměl již kázat. Tím více se oddal *spisovatelství* a z jeho knih je vidět, že svého smýšlení nezměnil, ba že na cestě od rádu a učení římské církve ještě pokročil. Ve svém předním (latinském) spise „O pravidlech Starého a Nového zákona“ se vroucími slovy hlásí k Miličovi a opakuje po něm jeho výstrahy proti Antikristu, přítomnému ve špatných křesťanech. Mocně upozorňuje na příklad *prvotní církve*, od něhož se současná církev svým úpadkem tak smutně lišila. Zpět tedy k první církvi — a *zpět k Písmu*, jež jediné může církev očistit od lidských nálezků, jimiž kněží přeplnili církevní zákoník. Bohu díky za to, že zachoval církvi Písmo svaté! Jiní s sebou nosili ostatky svatých; Matěj se rozhodl nosit s sebou stále bibli. „Duše má přilnula k bibli u věčné lásky — a ona neodstoupila ode mne až do stáří — a ve všem svém soužení, ve všech rozpacích, vždy v bibli a skrze bibli nabyt jsem dostatečného a jasného rozřešení a útěchy duše —“; tak vyznával a jeho mluva plná citátů z bible dosvědčuje pravdu jeho slov. Písmo mu bylo téměř jediným pramenem víry. Co Milič činil

v praksi, Janov vyslovil jako zásadu. Narážel při tom na kněze a na mnichy, jimž vytýkal nejen, že nežijí podle svých řeholí, nýbrž že se jejich pěstování zvláštní *soukromé zbožnosti* s vůlí Boží vůbec nesrovnává. Nebyl tedy příliš vzdálen od výslovného zamítání mnišství. *Ctění svatých a obrazů*, učil, nesmí zastěňovat samého Pána Ježíše, k němuž se Janov obracel s vroucí zbožností. Množství církevních ustanovení ať ustoupí prostému zákonu Božímu. Ve jménu Božího zákona si Janov troufal *posuzovat i papežská ustanovení* a nad církví viditelnou, papežem a kněžstvem ovládanou, viděl *pravou církev* Kristovu, neporušenou Antikristovým panstvím, církev *neviditelnou*. Cítil se především jejím údem. „Všichni věrní křesťané, kteří mají Ducha Ježíše ukřižovaného a vedeni jsou jeho Duchem a jediné kteří neodstoupili od Boha svého — jsou jediná církev.“ Zlí křesťané se zlými kněžími tvoří církev Antikristovu a pravou církev utiskují. I když Matěj porušenou církev nezavrhoval, nýbrž nabádal k úsilí o její nápravu, vedl jeho názor k dalekým důsledkům. Věrní křesťané nejsou tedy podřízeni zpronevěřilému kněžstvu viditelné církve a jsou spojeni s Kristem i přes překážky, které jim kněžská moc staví v cestu, jen když mají slovo Písma, Ducha Kristova a svatou večeři Páně, k jejímuž častému požívání i on přes církevní zákazy naléhavě vybízel.

Matěj z Janova (zemřel r. 1394) žil *na přechodu dob*. Takoví lidé často nedovedou dosti pevně stát za vlastním názorem ani nedovedou dosti domyslit nových objevů, které se jim otevířely. Tak i Janov zůstal za Milicem: žil z důchodů fary, kde nepůsobil; odvolal, ač o pravdě římského učení přesvědčen nebyl. A jeho spisy nepověděly posledního slova ve směru, jímž ukazují. Ale Bůh užívá i nedokonalých nástrojů k tomu, aby připravil časy lepšího světla a celejšího probuzení. Husité později Matějovy spisy velmi oceňovali, přičetli mu

brzy (nesprávně) zásluhu o zavedení kalicha a učili se od něho, i když pokročili dále.

Křesťanské knihy pro lid.

Důsledněji šel Miličovou cestou pražský kněz *Matěj Chudý*. Kázal bez přijímání osob a zůstával dobrovolně chud, ač se mu proto smáli, že je blázen. Škoda, že o něm jinak víme jen to, jak velmi si ho i po jeho smrti opravdoví lidé vážili. Zemřel r. 1415. Zatím co Matěj z Janova působil hlavně latinskými spisy na inteligenci znalou latiny, prací takových kazatelů pronikalo evangelium do širokých vrstev neučených posluchačů. Připojil se k nim spisovatel, jaký byl do té doby u nás holou výjimkou: nekněz, nemistr — a psal o křesťanských věcech mistrně pro prostý lid českým jazykem.

Tomáš ze Štítného (žil asi r. 1330—1401, ne-li až do r. 1409) studoval ze soukromého zájmu na pražské universitě, věnoval se pak vzdělání svému a své rodiny. Z latinských předloh sestavoval české knížky a sborníky jako „*Řeči nedělní a sváteční*“, „*Řeči besední*“, „*Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*“, aby jimi poučil své děti pro jejich životní cestu s Bohem. Zároveň pomýšlel i na jiné čtenáře. Psaným slovem jim vlastně kázal. Některým se nelíbilo, že psal — dokonce česky — o bohosloveckých a filosofických věcech, ač nebyl mistrem. Ale Tomáš dovedl dobře zdůvodnit, že náboženské vzdělání patří i neučeným a nekněžím a péro si z ruky vzít nedal. Zahájil tak řadu našich písmáků. Hlásil se s láskou k Miličovi; ve svých výkladech byl však velmi zdrželivý tam, kde šlo o kritiku církevních řádů nebo církevního učení. Nejotevřeněji káral pověry.

Předchůdci reformace.

Ostatně zůstávali všichni jmenovaní mužové v podstatných věcech ještě středověkými katolíky, takže se

naskytá otázka: *smíme je vůbec nazývat předchůdci reformace?* Nemají k nim vlastně právo dnešní katolíci? Opravdu si je čeští katolíci svojí. Nedávno je německý vědec (tehdy ještě pražský katolický bohoslovec) Ed. Winter zařadil do hnutí zvaného „*devotio moderna*“ (moderní zbožnost), které se začalo právě v Čechách zmíněným raným humanismem, mělo zde řadu významných zástupců a rozdělilo se ze společného proudu v proud český a německý. Teprve později se takové hnutí projevilo i v Holandsku a po stu letech dal mu světoznámý výraz Tomáš Kempenský knížkou „O následování Krista“. Je to zbožnost katolická, zůstává v mezích církve, i když se zvýšenou měrou upíná k Ježíšově osobě a k bibli, usiluje o vroucí zbožnost osvědčovanou v životě a pomíjí mnoho zevnějšího. Její zástupci se rmoutili nad úpadkem církve a pracovali k její nápravě cestou, jež nevybočila z mezí poslušnosti církve římskokatolické. Čeští „předchůdci reformace“ patří prý docela k nim.

Jsou to vážné námitky. Považme k nim, že tito mužové jistě neukazovali pravé reformaci cestu svými asketickými sklony mnišského rázu, ani svou mystikou. Tak Matěj z Janova mnoho dal na vnitřní osvětlení, kdežto reformace se prostě držela cesty víry založené v samotném slově Písma. Ale však mluvíme-li o kom jako o předchůdci, chceme tím říci, že *razil cestu* těm, kteří šli po něm; *sám tak daleko nedošel*. Při předchůdci postihujeme určité významné rysy, kterými ukazuje vpřed, byť ještě ne s plnou jasností. A již jsme při Miličovi a při Matějovi vytkli, jak nově zdůraznili *Písmo svaté*, jak postavili *ustanovení Písma* nad předpisy církve; *Kristovu milost* kladli nad pomoc lidskou („svatých“), odmítali, co v církevní zbožnosti stavělo Pána Ježíše do pozadí; nebyli spokojeni zevnější zbožností, volali po životě *opravdu křesťanském*; odhalovali nový pojem *církve*; stírali rozdíl mezi knězem a nekně-

zem; volali církev ke vzoru církve apoštolské. Předchůdci české reformace se stali ovšem teprve tím, že našli *následovníky*. A pokud i předchůdci i následovníci opravdu čím přispěli k obnově církve správným směrem, byli církvi dáni z milosti Pána církve, jenž nic nečiní překotně, ale podle Svého plánu. V něm mají místo i ti, kteří práci začali i ti, kteří v ní pokročili.

MISTR JAN HUS

Husovy počátky.

Ilnutí pro opravu církve v Čechách neustalo. Pokračovalo mezi učenci i v lidu. Obojí snažení soustřeďovali v týchž osobách universitní mistři, kteří byli zároveň kazateli, jako horlivý Štěpán z Kolína, kazatel v kapli Betlemské, Stanislav ze Žnojma, Štěpán z Pálče, Jakoubek ze Stříbra, Jeronym Pražský a jiní. Nad ně a nad jiné postupem prvních let nového století vynikl Jan z Husince, kratčeji zvaný jménem nám tak známým: *Jan Hus*.

Narodil se asi r. 1370 v Husinci u Prachatic v jižních Čechách. Snad již za nižším školním vzděláním se odebral do Prahy, jsa provázen žehnáním zbožné matky. Přála si jej míti knězem. Zprvu šel mladý Jan s jinými. Neměl později příčiny vyčítat si hrubé poklesky, víme však právě z jeho upřímných vyznání, že si hubená školská léta kořenil tímž veselím jako jeho spolužáci a že se těšil, až bude blahobytným knězem. Ale když lépe poznal Písmo, zvážněl a porozuměl, že nesmí toužit po kněžství proto, aby měl pohodlný život. Budoucí duchovenské povolání se mu objevilo v témž světle jako někdy Miličovi: pochopil, že mu bude přední povinností kázat Boží slovo, za své posluchače se modlit a dávat jim sebe za příklad křesťanského života. Zatím již dokončil studia na filosofické fakultě — to bylo přípravou k dalším studiím — dosáhl hodnosti mistra svobodných umění (1396) a začal konat filo-

sofické přednášky. Brzy potom se stal knězem a začal kázat tak, jak mu velelo svědomí vedené Písmem svatým. R. 1402 byl po M. Štěpánovi z Kolína povolán za kazatele ke kapli Betlemské. Při tom pokračoval ve studiu theologie a působil i na theologické fakultě. Tak měl i on dvojí působiště: universitní katedru uprostřed studentů a kazatelnu, proslulou již působením předchůdců. S obou míst horlil pro lepší poznání Písma a volal po upřímné víře, poslušné Božího slova. Pak ovšem nemohl jinak než kárat ty, kdo víru zapírali neřestným životem a pravdu zastírali bludem. Mluvil do svědomí kněžím, světským pánům i lidu a úsilovně vybízel k nápravě církve „v hlavě i v údech“, totiž od papežské stolice až do širokých vrstev kněžstva a laiků.

Hus a Viklef.

Učitelem filosofie a pak i bohosloví se stal Husovi nad jiné *Jan Viklef* (Wyclif), jenž svými spisy upoutal také jiné české mistry i studenty reformního směru.*) Poznali, že jeho snahy a názory určitěji a důsledněji vyjadřují to, k čemu oni sami v Čechách dospívali z podnětů Milíčových a Janovových. Naproti tomu téměř všichni němečtí mistři pražští od reformního úsilí upustili. Ani v pražských kostelích se již neozývala německá kázání rázu Waldhauserova. Zápal českých kolegů pro oxfordského učitele viděli němečtí mistři neradi a odsuzovali jej jako kacířský. Češi naopak v disputacích (učených rozhovorech) Viklefa zastávali. Ale ani oni nebyli v poměru k němu zcela zajedno. Jedni jej přijímali docela a učili s ním zejména také, že při večeři Páně chléb zůstává svou podstatou chlebem a víno vínem. Tak smýšleli na př. Stanislav ze Znojma a Jakoubek. Jiní, Hus s nimi, trvali při katolickém učení, že se při mši chléb a víno ve své pod-

*) O Viklefovi viz v I. díle str. 151 a násl.

statě zázračně mění v tělo a krev Kristovu, i když se zevnější vlastnosti chleba a vína neztrácejí.*) S Vikle-
fem však horlili všichni pro nápravu církve. Schvalo-
vali, že kněží nemají vládnout přílišným bohatstvím.
Souhlasili s Viklefovým pojetím církve jako nevidi-
telné společnosti vyvolených, jejíž hlavou je Kristus,
nikoli papež. Však tak učil, od Viklefa nezávisle, již
Matěj z Janova. Husův nesouhlas s Viklefovým uče-
ním o večeři Páně neznamenal, že by se dal zdržovat
nějakými ohledy v tom, co poznal za pravdu, ať se
jeho kázání komu líbilo či nelíbilo. Pravda pak mu
znamenalala životní závazek a kacířství nekřesťanského
života mu nebylo menším hříchem než bludné učení.

V přízni u lidí.

Zprvu se Husovi zevní překážky v cestu nestavěly.
Jeho vliv na universitě i mezi betlemskými posluchači
rostl. Prostorná kaple je sotva stačila pojmout. Přichá-
zeli měšťané, dělníci, studenti, kněží, dvořané, ba i krá-
lovna Žofie, rodem bavorská princezna. Na stěnách ka-
ple pomáhaly kázat nápisy katechismového obsahu,
Desatero, Věřím v Boha. Aby se všichni posluchači čin-
něji účastnili bohoslužeb, uvedl Hus do chrámu ně-
které nové duchovní písně, které sám ze starších textů
zpracoval. (V tom smyslu je Husovou písní „Jezu Kri-
ste, štědrý kněže“ a „Navštěv nás, Kriste žádoucí“.)
Tak dal mocný podnět k pozdějšímu rozvoji duchovní
písně husitské a bratrské. Mezi ním a jeho posluchači
se vytvářel nevšední vztah pastýřské péče a vzájemné
přichylnosti, založené ve společném poslouchání evan-
gelia a ve společné ochotě podle zákona Božího žít.
Kam nedosáhlo Husovo mluvené slovo, pronikaly jeho
spisy latinské i české. Ty psal pražským nářečím a

*) Srov. I. 138. Latinskými termíny řečeno: Viklef učil rema-
nenci (zůstávání) živlu večeře Páně, Hus trval při jejich trans-
substanciaci (přepodstatnění).

zjednodušeným pravopisem a tak velice přispěl k vytvoření jednotné české spisovné řeči. Jeho působení zasahovalo i na český venkov a nabývalo ohlasu. Trvalať v českém lidu touha po slyšení Božího slova a ve všech stavech bylo mnoho ochoty k jeho poslušnosti. Požehnaná doba, kdy se rozumělo, že Slovo dává život!

Husovi přál i král Václav IV. (1378—1419) i arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hasenburka, který, třeba více voják než kněz, přece viděl, jak je nápravy v kněžstvu potřebí. Z jeho uložení kázal Hus na kněžských synodách s naléhavým varováním před neřestným a lakotným životem. Svým vyšetřováním přispěl k tomu, že arcibiskup zakázal putovati do braniborského Wilsnacku, kde ukazovali hostii, z níž prý vytryskla Boží krev.

Více sluší poslouchati Boha než lidi.

Ale souhlas a opora mocných netrvaly dlouho. Zbyněk podléhal vlivu rádců a bohatých kněží, kteří opravným snahám nepřáli a na Husa se hněvali, že káže, aby kněží světsky nevládli. Počal obmezovat Husovu činnost. Zakázal mu kázat. Hus neuposlechl. Kazatelský úřad mu přece byl svěřen samým Kristem. Král se mrzel na stálé spory o Viklefa, pro něž království upadalo do podezření z kacířství. Nepřátelé na Husa a na jeho druhy účinně žalovali i v Římě. Husovi začalo hrozit, že bude prohlášen za buřiče a za bludaře. Do spleti sporů, které tak vznikaly, rozmanitě zasahovaly změny na papežských stolcích a králova politika. Někdy tyto okolnosti Husovi a jeho druhům posloužily. Tak zejména, když se král postavil na stranu těch v církvi, kdo chtěli papežskou dvojici odstranit sesazením obou papežů a volbou nového.*) Arcibiskup naproti tomu trval při tehdejších papeži římském. Němečtí universitní mistři podporovali arcibiskupa, čeští souhlasili

*) Srov. I. 150 n.

s králem. I rozhodl král změnití ústavu university, na níž do té doby cizinci tvořili tři plnoprávné celky, t. zv. „národy“, kdežto domácí jen jeden. Dekretem kutnohorským (r. 1409) dal Čechům tři hlasy a cizincům jediný. Tím zjednal převahu těm, kdo přáli jeho církevní politice. Němečtí mistři a studenti proto opustili Prahu a založili universitu v Lipsku. Universita pražská tím ztratila svůj mezinárodní ráz. Byla to škoda — ale byla vyvážena tím, že odchodem německých členů university ubylo odpůrců reformy církve na místě tak významném. Převrat na universitě prospěl dočasně Husově straně. Ale arcibiskup, vida nezbytí, přešel na stranu nového papeže, jenž byl mezitím skutečně zvolen. Získal si v něm oporu v příkrém postupu proti Husovi a dal (r. 1410) spálit zabavené knihy Viklefovy, ač jim sám nerozuměl. Hus byl pohnán k soudu do Říma a když se nedostavil (věděl, že by tam nedošel spravedlnosti), byl dán papežem do klatby (r. 1411). Zbyněk sice téhož roku zemřel, ale Hus pozbyl záhy i královu přízně. R. 1412 vypsál papež Jan XXIII. odpustky pro ty, kdo mu pomohou ve válce s neapolským králem. Král přál papežovi úspěchu, ale Hus na královu politiku nedbal a postavil se v čelo těch, kdo na universitě i v lidu odpustkům odpírali. Tím si krále rozhněval a přišel o jeho ochranu. Tehdy se zalekli důsledků i někteří horliví viklefovcí, jako Stanislav ze Znojma a Pálec. Obrátili a stali se tvrdými nepřáteli Husovými a těch, kteří v boji za nápravu církve vytrvali. Vlny bouře se rozmáhaly. Tři mládenci se v jednom pražském kostele hlasitě ozvali proti odpustkům a byli za to staťti. Hus je velebil jako mučedníky Boží pravdy. I nad ním samým se shlukovaly mraky. Klatba nad ním byla ztížena. Nemaje na světě zastání, odvolal se ke Kristu. Když pak byl nad Prahou prohlášen zákaz (interdikt) všech bohoslužebných úkonů, dokud tam bude Hus pobývat a když nepřátelé útočili na Betlem, aby kapli

zbořili, Hus odešel na venkov, aby Prahu ušetřil následků interdiktu a dalších bouří.

Na českém venkově, zvláště na hrádku Kozím v jižních Čechách a na Krakovci u Rakovníka, měl v letech 1412 až 1414 útočiště i novou příležitost ku práci. Tam a v okolí kázal, kdekoli se dalo. S přáteli udržoval spojení častými listy. Tehdy také napsal své hlavní spisy jako Výklad víry, Desatera božího přikázání a Modlitby Páně, Dcerku (O poznání cesty pravé k spasení), O svatokupectví a Posíllu (sbírku kázání na celý rok), latinsky spis o církvi (De ecclesia) a jiné. Hojně se v nich přidržel spisů Viklefových.

Kostnice.

Zatím byl svolán obecný církevní sněm (koncil) do Kostnice, aby provedl nápravu církve. Byl tam pozván i Hus, aby se tu jeho pře vyřídila. Císař Zikmund, bratr krále Václava, mu slíbil ochranu na cestě tam i zpět. Mnozí přátelé Husa varovali předvídajíce, že se z koncilu nevrátí. On sám znal také sílu svých nepřátel. Chtěl však přede vším křesťanským světem dosvědčit, že učí pravdivě podle Písem a tak přispět k opravě církve slovem Božím. V průvodu několika přátel se do Kostnice (11. října 1414) vypravil. Ale i jeho nepřátelé přijeli z Čech na sněm a sočili proti němu jako proti stoupenci kacíře Viklefa. Ti, kdo na koncilu chtěli pracovat k jednotě učení jako kardinál D'Ailly (dají) a kancléř pařížské university Jan Gerson, mužové svým způsobem znamenití, viděli ve Viklefovi rozkolníka a nepřítele, třeba o mravní nápravu kněžstva stáli jako kdysi on. Svou nelibost přenášeli i na Husa. Tím méně milý byl pražský mistr těm církevním hodnostářům, kteří i v Kostnici trávili čas v bujném rozkošnictví, jak na to poctiví kostniční měšťané trpce stýskali.

Hus byl na nátlak žalobců zatčen a vyslýchán ve vězení jako kacíř. Zikmund, muž věrolomný a prodaný

nečrestem, se ho náležitě neujal a nechal jej trpěti v nezdravých žalářích, takže těžce onemocněl. Čeští a polští přátelé mu pomáhali, jak mohli. Ale co tu bylo jiných zájmů a zájemců! Koncil poskytoval příležitost k vyřízení celé řady otázek církevních i politických a Husova pře byla jen jedním z mnoha předmětů, které měly přijít na pořad jednání. Přátelé vymohli Husovi po půl roce s námahou aspoň veřejné slyšení. To znamenalo, že neměl být souzen jen na základě žalárních výslechů, nýbrž že měl být předveden do zasedání celého koncilu, aby se tu proti žalobám z kacířství hájil. Ale na koncilu bylo málo pochopení pro Husův zápal pro pravdu Písma a i ti nejvážnější na něm žádali, aby se prostě podrobil usnesením a rozsudku koncilu. Tvrdili, že o tom, co jest pravda, rozhoduje s konečnou platností koncil. Naproti tomu Hus pravil, že o pravdě rozhoduje Písmo jakožto slovo Boží a že tedy i koncil musí své učení dovodit z Písma. Jinak se koncilu podřídit nechtěl a nemohl. Z Písma došel poznání pravdy, z Písma učil své posluchače a soudcové ho nepřesvědčili, že by Písmo vykládal špatně. Odvolá-li své učení jako bludné, ačkoli zůstával přesvědčen o jeho správnosti, zhřeší proti pravdě a pohorší své posluchače. Ale členové koncilu volali: Jaká to opovážlivost! Což není dost na tom, že slyšíš, jak ti církev ukládá věřit a učit? A hrozili smrtí na hranici.

O tu věc šlo nyní v Kostnici: Kdo je víc, církev — to jest papež, biskupové, koncil — anebo Kristus? Platí slovo církve nebo slovo Kristovo? *Autorita lidská nebo autorita Boží?* Ne jen v 15. století, ale i dnes se znovu zachvěje, kdo tento rozpor domyslí. Mnoho lidí i dnes mnohem, mnohem raději přisvědčí lidské autoritě. Vidí v ní zabezpečení před rozvratem. Lidem lahodí, že mohou pohodlně přenést odpovědnost na někoho jiného. Slyšet hlas Boží nad hlas lidský, chtít jej slyšet a dát se jím vést — to nemá člověk ze sebe.

A veliká jest věc nasadit pro neviditelný duchovní statek pozemský život, člověku přirozeně tak milý, když ke všemu tolik lidí nabádá k povolnosti. K tomu nebyl ani Husovi strach před smrtí cizí. Ale měl přátele, s nimiž byl spojen věrou v Boží slovo a vzpomínka na ně jej zdvihala. Nad to pak nedoufal nadarmo, že ho ve vytrvalosti až do konce posilní Kristus. Jeho listy, které psal z vězení přátelům v Kostnici i do Čech, svědčí o jeho sklíčenosti, o jeho těžkém duchovním boji i o jeho vítězí víře. V úmorném vězení rostl Hus milostí Pána života v největšího muže českých dějin — vždy jsou velikány dějin svého národa pokorní svědkové Kristovi, věrní až do konce. Poznané pravdy nezradil. V očích koncilu bylo to tvrdošíjné kacířství. Jako nenapravitelný bludař byl odsouzen a 6. července 1415 upálen, poručiv duši milostivému Spasiteli.

M. Jeronym.

Týž rozsudek vyřkl koncil o necelý rok později nad Husovým mladším druhem, *M. Jeronymem Pražským*. Byl jeden z těch, kdo přinesli Viklefovy knihy z Oxfordu a vykonal mnoho pro šíření Viklefových a vůbec reformních myšlenek v zemích mimo Čechy. Vynikal jako pohotový řečník. Vydal se do Kostnice, aby se i tu hlásil o slovo a aby se tak postavil Husovi po bok. Ale brzy poznal, že ho nečeká nic jiného než vězení. Uniknout se mu nepodařilo. Byl zadržen a vsazen do tísňového žaláře. Podlehl; odvolal. Když mu však vězení polehčili, dolehly na něj výčitky svědomí. I přestal býti po vůli svým soudcům a žádal o veřejné slyšení. Dosáhnuv ho, překvapil koncil vyznáním, že zapřel pravdu a že se znovu hlásí k Husovi i k Viklefovi, jsa hotov pro pravdu zemřít. Byl vydán smrti na hranici 30. května 1416. Zemřel v bolestech na téměř místě co Jan Hus. Jeho jméno bývá připomínáno vedle

jména Husova pro stálý příklad těm, kdo kdy zakolísali, aby se znovu zdvihli, dokud je čas.

V čem je Husův význam?

Není Čecha známějšího celému světu nad Mistra Jana Husa. Kolika již Čechům bylo jeho jméno téměř jedinou legitimací mezi lidmi, jimž byl český národ znám právě jen ve spojení se jménem mučedníka! A u nás doma není žádný muž naší minulosti v tak živé paměti jako on. Ovšem, dodnes má Hus i mezi svými krajany nepřátele: ale to právě je znamením jeho velikosti, že se celá pokolení, ještě v šestém století po jeho smrti, musejí rozhodovat buď pro něho, buď proti němu.

Není však jednoty ve *výkladu*, čím Hus tak velice vynikl, že ho má být v národě stále vzpomínáno.

Hus vlastenec.

Jedněm jest národním hrdinou, *vzorem vlastence* a bojovníka za národní práva. Je to správné pojetí? Hus miloval svůj národ. Prohlašoval za náležité, aby každý národ měl plné právo v zemi, kterou mu Bůh dal. Když byl národ ohrožen, vybízel k obraně, ať již šlo o hájení země proti vpádu cizinců, ať o hájení práv kulturních, ať o čest národa: i v Kostnici měl na mysli, aby svůj národ obhájil z nářku (z obvinění) z kacířství. Ale jeho vlastenectví nekladlo národ a rodnou zemi za nejvyšší statky. Vlast je země svěřená národu od Boha s tím *závazkem*, aby v ní poslouchal Boha a Jeho zákona. Je to dočasná vlast křesťana, jenž vyznává, že jeho pravou vlastí je věčná sláva před trůnem Beránkovým. Český národ — to jsou Husovi spolurodáci, sounárodovci spojení velmi významným poutem pokrevnosti, obyčejů, jazyka, jehož čistoty mají být pilni, ale jejich obecenství je teprve tehdy plné, je-li zasa-

zeno do víry v Boha a do poslušnosti Jeho vůle. A nad společenství národní je mu společenství všech křesťanů. „Věrnými Čechy“ nemínil ty, kdo pamatují především na svou vlast a na svůj lid, nýbrž ty, „jenž Boha a jeho zákon milují a budují milovati“. A „Němec dobrý“ (t. j. Boha poslouchající) milejší než bratr zlý“.

Hus miloval *český jazyk* a vzdělával jej svými spisy i opravou pravopisu. Jeho skutečná služba českému jazyku nezáležela však v tom, že psal česky, nýbrž v tom, co psal česky. Cílem jeho spisů nebylo vypěstění českého jazyka: český jazyk pěstil jako *nástroj* k zvěstování Božího slova a jeho knihy jsou vzácné potud, pokud jimi Boží slovo zvěstováno bylo. Každý jazyk získává pravé posvěcení teprve tehdy, když jím Bůh dává zvěstovat Svě slovo hynoucímu člověku. Žádný národ a žádný jazyk netrvá na věky, ale chcete-li svému národu budovat bezpečný zítřek, chcete-li zabezpečit naši řeč pro potomky potomků, hleďte, aby byla naší řečí mluvena slova poctivá, čistá, pravdivá, prostě Boha, aby český národ vyznával svým jazykem věčnou pravdu evangelia — to dá našemu jazyku základ trvání, dokud Bůh bude s námi zde na zemi nějaké plány k Svě slávě mít.

Nikdo se také nesmí Husa dovolávat pro takové „vlastenectví“, které by chtělo slávu svého národa založit na ponížení druhých, moc vlastního národa na bezpráví proti druhým. Národnostní záští mu bylo vzdáleno a jeho slovo „pravdy každému přejte“ neslo v sobě i zásadu spravedlnosti všechněm.

Hus člověk.

Však to mnozí chápou a vidí v Husovi nejen velikého Čecha, nýbrž především *velikého člověka*, jenž nasadil život pro *pokrok* lidstva. Rozumějí tím, že svou zásadou *hledání pravdy* podnítil snahu po vědeckém poznání, zejména pak že svým odporem proti církevní

autoritě prosadil zásadu *svobody svědomí* jednotlivého člověka a tak se zasloužil o *větší svobodu* mezi lidmi vůbec, neboť svoboda svědomí a náležitá míra lidských práv vždy spolu souvisejí.

Husovi opravdu šlo o pokrok a o lepší poznání pravdy. Jsou známá jeho slova „Protož, věrný křesťane, hledej pravdy, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž pravdu, braň pravdy až do smrti“; ale věta Husova pokračuje: „neboť pravda tě vysvobodí od hřícha, od ďábla, od smrti duše a konečně od smrti věčné“. (Výklad víry kap. 5 v Žilkově úpravě.) *Hle, co mínil Hus pravdou!* Neměl na mysli nějakou ještě neznámou pravdu, kterou by bylo třeba teprve objevit — asi tak, jako badatel má teprve najít nový přírodní zákon, cestovatel nové neznámé končiny — nýbrž pravdu zjevenou v Písmu, vyslovenou evangeliem. Tu pravdu, ač zjevenou, jest třeba hledat zpytováním Písma, abychom ji poznali bez lidských příměšků, nezatmělou lidskými záclonami; tu pravdu nalézt znamená žít jí. Ovšem, pravda evangelia jest pravdou všech pravd a již jsme řekli, že přát někomu pravdy, t. j. evangelia, v sobě zavírá zásadu spravedlnosti pro každého, neboť evangelium jest také prohlášení nejvyšší spravedlnosti nade všemi lidmi a pro všechny lidi. Hus je tedy průkopníkem badání po pravdě a hlasatelem spravedlnosti všem lidem; jen to obojí neodtrhujte od Toho, o Němž Hus vyznával, že jest Pravda a že jest nám učiněn mou-drost od Boha i spravedlnost i posvěcení i vykoupení (I. Kor. 1, 30)!

A jak je to se svobodou svědomí v názoru Husově? Ani té nesmíme odtrhnout od víry v Boha a od poddanosti Bohu, máme-li mít pro ni Husa za vzor. On nevybojoval pro člověka svobodu proto, aby si člověk myslil a věřil co chce a aby pak také dělal, co by podle svého za dobré uznával, nýbrž proto, aby nikdo z lidí nesměl rušit přímého poddání lidského svědomí

samému Bohu a Jeho slovu. Smutno mluvit o svobodě svědomí, není-li cele upjato k Bohu a k Jeho zákonu jako svědomí Husovo! V tom také záleží Husův boj proti autoritě církve. Byl to boj proti panovačnosti lidí, kteří panovali ve jménu Božím, ale ne podle vůle Boží. Takovou autoritu lidskou potíral, aby lidská opovázlivost nezastírala autoritu Boží. Hus nasadil v Kostnici život za *právo Boží na člověka*. Neodmítal církevní předpisy proto, aby si člověk sloužil Bohu, jak se mu zachce, nýbrž aby byl dán průchod Božímu slovu, které jediné má právo určit, jak má člověk Bohu sloužit. *Svoboda Božího slova* byla jeho cílem, ne svoboda myšlenek lidských. Chtěl k Písmu blíž, aby Písmo mělo blíže k člověku, aby jej plněji zasáhlo a podmanilo Bohu. Dobře věděl, že člověk nabývá pravé svobody teprve, postaví-li se docela pod slovo Božích rozkazů a Božího smilování. Kdo chce hlásat právo na svobodu bez poddanosti zákonu Božímu, ať se Husa nedovolává. A kdo obviňuje Husa, jakoby byl vinen vzpourou pozdějších věků proti autoritě Boha samého, ať se raději ptá po vině těch, kdo v římské církvi tak nesnesitelně postavili autoritu lidskou nad autoritu Boží, že konečně v utištěných vypukl bouřlivý odpor.

Hus reformátor církve.

Ale vždyť prý byl i Hus středověkým katolíkem! Modlil se k Panně Marii a k svatým, věřil v očištec, o večeři Páně učil proti Viklefovi po katolicku: zaslouží vůbec jména reformátora církve?

Ano, Hus zůstal ve mnoha nesprávných názorech středověkého církevního učení. Nebylo mu dáno proniknout naráz k celé pravdě evangelia. Ale k *reformaci směřuje* jeho úsilí o nápravu církve, k níž byl posmělen novým pojetím církve, jak jsme je již vyložili. Církev Kristu zpronevěřilou vracel jejímu Pánu. Nedal

si bránit v hlásání, že se má křesťanská církev vrátit ke vzoru prvotní církve. Chtěl církev čistou, kněze beze světského bohatství, bez výsad a beze světského pano-
vání, bez inkvisice a bez svatokupectví, chtěl v církvi zbožnost bez planých obřadů. Především však byl reformátorem tím, že chtěl, *aby v církvi nade všemi, i nad papežem, mělo plnou vládu slovo Boží*. Svobodné kázání Božího slova! Písmo všem a všichni pod Písmo! Se vším svým životem, ve všech povinnostech, ovšem i ve všech hříších, nad nimiž Písmo vede soud a jimž křesťan musí ve jménu Božího slova bránit! Těmito zásadami a jejich věrným následováním razil Hus cestu plné reformaci, jejíž „čas uložený“ přišel o sto let později.

Hus neprodal církvi systém (soustavu) učení, očištěného od lidských příměšků. Nedokončil práci reformátora na bohosloveckém poli. Jiní byli bystřejší myslitelé než on. Čtete-li však jeho spisy a projevy, jímá vás jeho upřímnost, jeho oddanost Boží pravdě, pokorná víra v její moc, statečnost zápasu pro její uplatnění. Hlásal pravdu Božího zákona lidem, ať slyšet chtěli nebo nechtěli. Nesl věrně odpovědnost za ty, kteří jeho kázání přijímali. Nesl vytrvale odpor těch, kdo na něj pro jeho kázání sočili. Sám pak se pod Boží slovo pokorně stavěl, i s tím vším, co na svém životě a ve svém srdci viděl Bohu odporného. I zformoval si jej Bůh v charakter tak působivý, ve svědka tak zářivé památky, že ho právem vzpomíná každý, komu je drahá církev obnovená podle Božího slova, kdo touží po obrodě a po skutečném pokroku lidstva — a v Čechách jeho vystoupením datujeme začátek nejslavnější doby českých dějin.

HUSITÉ

Je to vždycky veliká věc, zanítí-li se pro pravdu Kristovu jednotlivec nebo skupina lidí. Postaví-li se za ni celý národ*) nebo aspoň jeho valná část, je to zvláštní milost Toho, který vládne lidskými srdci. Ti věrní pak nepochybně tvoří jádro národa a tím, v čem byli věrní, volají ještě vzdálené potomky k následování. Takovým *Božím darem* a pro budoucnost *závazkem* se stalo, že se český národ ve své veliké většině *postavil za svědectví Mistra Jana Husa*.

Husovým stoupencům se brzy začalo říkat *husité*. Brzy přibýlo ještě jiné jméno — ale tu je třeba vrátit se do roku 1414.

Kalich.

Husův druh *M. Jakoubek ze Stříbra* shledal bedlivým studiem, že podávání svaté večeře Páně neknežím jen pod jednou způsobou bylo v římské církvi zavedeno teprve asi přede dvěma sty lety. A poněvadž nařízení Pána církve sluší poslouchati více než lidských „nálezků“, neváhal Jakoubek veřejně vyslovit, že je třeba obnovit v církvi způsob slavení večeře Páně,

*) Podle odhadu historiků měly Čechy počátkem 15. stol. asi 1 milion obyvatelů. V Praze hydlilo za husitských válek asi 30 tisíc lidí.

ustanovený samým Kristem.*) Brzy po Husově odchodu do Kostnice se začalo z Jakoubkova podnětu s vysluhovááním *večeře Páně pod obojí způsobou* všemu shromáždění v kostele u sv. Martina ve zdi a v několika jiných kostelích pražských. Hus nedbal, že si u koncilu přitíží a Jakoubkovo počínání písemně schválil.

Přijímání pod obojí se velmi rychle rozšířilo mezi všemi českými (a moravskými) stoupenci opravy církve. Vždyť již dlouho před Husem byla u nás veliká touha po velmi častém přijímání svátosti těla a krve Kristovy. Horliví křesťané toužili po tom, aby co nejplněji brali podíl na duchovním pokrmu, který Kristus věřícím připravil. Nyní jim byla otevřena cesta k požívání *večeře Páně způsobem*, jenž byl tak dlouho výsadou samých kněží. Husitští bohoslovci uváděli celou řadu důvodů, že jen přijímání pod obojí poskytuje věřícímu celé spasitelné obecenství s Kristem. Husité chápali *večeři Páně* ještě hodně středověky jako nadpřirozený lék duše — proto ji také brzy, opět z Jakoubkova podnětu, začali podávati i dětem hned po křtu. Bylo to pak po generace husitskou zvláštností, se kterou nesusouhlasíme. Nicméně připomíná husitský kalich i dnešnímu evangelíku, jenž tak často má ke stolu Páně mnohem dále než ke slyšení slova Písma, že k plnému křesťanství účast na svátostech Kristem ustanovených náleží a že není plného sborového života, kde se stůl Páně opouští.

Kalich se stal předním znakem opravného směru v Čechách. Husité byli nazýváni *kališníky* nebo *pod-*

*) Římská církev tvrdí doposud, že v těle Páně, v němž se podle jejího učení svátostný chléb předpodstatňuje, je obsažena také krev, takže křesťan požívající *večeře Páně* jen pod způsobou chleba není zkrácen. Církev má prý právo stanovit sama řád vysluhování svátosti. Vyvýšenost kněze, změna řádu prvotní církve a poměrná nedávnost nového řádu byla však jasně patrná. V církvi pravoslavné se podávala *večeře Páně* vždy pod obojí. Srov. ještě I. 138.

obojí, latinsky sub utraque, *utrakvisté*; přívrženci starých řádů zvali se naproti tomu podjednou. Kalich se stal *symbolem* husitů, našel brzy místo na husitských praporech a až dosud nám souvisí s husitstvím i s evangelictvím jako žádný jiný odznak. Klademe jej hned vedle Bible. Husitům byl ovšem více než zevním znamením. Vyjadřoval jim zásadu, že v církvi musí platit ustanovení Kristovo více než ustanovení lidská a že žádný věrný nemá býti vzdalován od účasti na celém díle milosti Ježíše Krista.

Kostnický koncil nemohl vyvrátit důvodů, které pro podávání celé večeře Páně všem věřícím mluvily z Písma a z dějin církve, přece však tento řád odmítl a odsoudil. Husitům tím bylo křiklavě ukázáno, že koncil nepokládá za povinnost církve poslouchat zřejmého ustanovení Ježíšova. Bylo o doklad více, že se cesta nastoupená Husem rozchází s cestou, na níž trvala římská církev. Je třeba se ptát, či vinou bude rozkol, jenž odtud nutně vzejde? Jaké však bude potřebí odvahy těm, kdo se dají cestou proti proudu!

Zkouška věrnosti.

Brzy se začalo *tříbení*. První léta po Husově smrti byla plná úzkosti a nejistoty. Veliká většina české i moravské šlechty podepsala v září 1415 protestní list do Kostnice, v němž bylo upálení M. J. Husa rozhorleně odsouzeno. Ale koncil zostra odpověděl a také papež Martin V., zvolený na koncilu r. 1417, se vyslovil určitě proti husitství. I král Václav, jsa mrzut na stálé nepokoje, bránil husitským řádům a jeho stoupající chorobnost připomínala brzké nastoupení jeho bratra Zikmunda na český trůn. Tu zakolísali velmi mnozí páni a zalekla se i universita.

Nehodný ústup v Praze zastavil *M. Jakoubek ze Stríbra*, Husův nástupce v Betlemské kapli. Byl to myslivý žák Matěje z Janova a rozhodný stoupenec

Viklefův, plný odhodlání býti rytířem Kristovým v boji s Antikristem, podle soudu historiků „druhý zakladatel husitství“, pokud se tak o lidech smí mluvit. Více statečnosti než páni osvědčily širší vrstvy národa, které do té doby neměly na veřejném životě velikého podílu: *měšťané, zemané a venkovský lid*. Konala se shromáždění na horách, při nichž kněží, zbavení far pro svou oddanost kalichu, měli příležitost kázat tisícům a utvrzovat je podáváním celé večere Páně. Ukázalo se, co stoupenců má hnutí v kněžstvu i v lidu po celé zemi. Plna napětí byla i Praha. Došlo tu k bouřlivým srážkám mezi obojí stranou. Král Václav zemřel v rozčilení nad tím, co se v Praze dalo (r. 1419). Královna-vdova Žofie, zprvu husitského smýšlení, ustoupila tvrdému zakročení koncilu. Zikmund brzy vystoupil ostře a s novou věrolomností proti husitům. Nebylo pochyby, že chce husitství úplně potlačit. Jeho moc děsila. Jeho straníci v Čechách a na Moravě — ti, kdo setrvali při Římu — začali na jeho pokyn ubíjet husity, kdekoli je dopadli. Dusné ovzduší tísnilo věrné. Nejsou ty hrůzy již *předzvěstí posledních dnů světa*? Není Zikmund oním ryšavým drakem, kterého viděl Jan (Zjev. 12) hubit církev a potírat Kristovy věrné? Bude třeba bez odporu protřpět tu lhůtu, jež ještě zbývá do vítězného zasažení Krista Krále? Či je vůle Boží, aby se věrní chopili meče i proti králi, jenž by jinak měl právo na trůn a na poddanskou poslušnost národa, a mečem hájit pravdy Boží proti němu, proti všem? Shromáždění na horách se pojednou stala shromážděním lidí, kteří opouštěli domovy, majetky, povolání, jsouce hotovi jít společně vstříc Pánu *cestou bolesti — nebo cestou boje* ve jménu Božím. Nové násilnosti protivníků, odhodlanost vůdců i dobré zdání university, že za určitých okolností válka na obranu Božího zákona dovolena jest, rozhodly brzy pro válku. Vůdcem se stal starý, zkušený válečník, Jan Žižka

z Trocnova. Praha a s ní řada měst se postavila na obranu, ze shromáždění lidu vzrostlo pak r. 1420 město s biblickým jménem *Tábor* jako tvrz nejodhodlanějších. Strach odložen. Zaútočí-li Zikmund vojensky, narazí na obranu. A již se ozvaly i hlasy: nechť se třesou ti, kdo se Božímu zákonu protíví! Ruhačů a zřemých hříšníků nesluší déle trpět. Věrným náleží, aby je ve jménu Božím trestali mečem. Nechť je země tou očistou připravena k příchodu Soudce Krista!

Veliká, dlouhá *válka* skutečně nastala. Papež a císař volali do boje proti husitským Čechům všecko křesťanstvo. V samé zemi zůstávali katolíci významnou menšinou. Nebyli to jen Němci. Biskup Jan Železný čelil husitství na Moravě ze svého sídla v Olomouci. Rada českých pánů, z měst Plzeň s jinými stáli proti husitům. Tím větší statečnost společnou i osobní musili rozvinout obránci kalicha.

Šli do boje s modlitbou a s písněmi. Táborskou písní „*Ktož jsú Boží bojovníci a zákona jeho*“ se obraceli o pomoc k samému Bohu, ne již (jako česká vojska do té doby) k svatému Václavu. A neprosili o pomoc pro své vlastní cíle. Sebe, svou sílu, sílu národa i své životy stavěli do zápasu za uplatnění Božího zákona. „Pakli kdo proň život složí, věčný míti bude.“ Vítězství Boží jim bylo jisté.

Husitský program.

Nové hnutí v církvi potřebuje vždy nového vyjádření víry. Pro husity bylo příznačné, že jejich konfese měla ráz *požadavků*, jež veřejně vyslovovaly, co se musí v církvi změnit, aby v ní byla zákonem vůle Boží. Snad opět Jakoubek sestavil program husitského hnutí *ve čtyřech artikulích (článcích) pražských*: aby slovo Boží bylo po českém království svobodně od křesťanských kněží zvěstováno; aby byla svátost těla a krve Boží podávána všem věrným křesťanům pod obojí způsobou

podle Spasitelova ustanovení; aby kněží světsky nepa-
novali a aby žili příkladně podle Písma; aby všechny
zjevné hříchy byly v každém stavu „stavovány a kaže-
ženy“ od těch, kteří k tomu mají úřad.

Po všem, co jsme slyšeli o Husovi a o jeho před-
chůdcích, není již potřebí zvláště dovozovat, že tyto
pádne věty, doplněné výčtem hříchů, proti kterým se
má zakročovat mezi laiky i při duchovních, shrnují, co
u nás ode dvou pokolení hýbalo srdcem i myslí hlasa-
telů reformy církve. Tyto zásady zůstaly *pro českou re-
formaci příznačné*, i když později ještě důsledněji od-
stoupila od učení a řádů římských k čistému evangeliu,
i když potom čeští evangelíci sepisovali jiné, širší kon-
fese. Ještě v posledních spisech Komenského se setkáte
s živým ohlasem čtyř článků pražských. Jak významné
jest pro budování církve, aby byl pracovní program
i cíl zápasu jasně vysloven!

Husitský program byl v každém směru program ná-
boženský. Čtete jen listy Žižkovy, abyste o tom byli
ujištěni z první ruky! Nábožensky byly zdůvodněny
i *mravní požadavky* husitské. Očista mravů kněží a je-
jich nemajetnost! Prostota života ve velkoměstech, kde
již nesmějí lehké ženy lákat do veřejných domů! Po-
slušnost Božího zákona ve všech stavech, od pána po
robotujícího sedláka! Vojsku stanovil táborský vojen-
ský řád pravidla, která obmezovala plenění a prolévá-
ní krve, zakazovala neřestný život a vedla k stálému
pokornému pamatování na cíl boje. A za tím vším
přísná pohružka trestání bez přijímání osob podle zá-
kona Božího. V osobě Žižkově došel tento mravní zápal,
vycházející cele z rozhorlení pro Boha a pro Jeho čest,
zvláště určitého výrazu.

Vedle náboženských pohnutek působily na husitské
hnutí také tendence (snahy) *sociální, politické, národ-
ní* a hledaly v něm uplatnění. Města s Prahou v čele se
domáhala většího politického významu v zemi. Nižší

vrstvy ve městech se vyšinuly k větší moci, zvláště na čas v Praze. Český živel v nich nabyl převahy nad německými bohatými rody, které se vytrvale stavěly proti opravě církve, až byly vypuzeny ze země. Na venkově se k náboženskému zanícení pojila i snaha po uvolnění zemana z tísnivé převahy velkostatkáře z řad vyšší šlechty a utištěný sedlák vyhlížel po osvobození od robot a desátků. České království a markrabství moravské bylo potupeno jako kacířské a bylo ohroženo ve své svobodě od Zikmunda, jenž se netajil nepřátelstvím k českému národu vůbec; i bylo třeba hájiti také vlasti a obecného dobra jejích obyvatelů. Ale všechny tyto pohnutky a snahy zůstávaly na druhém místě a byly zdůvodněny nábožensky. *Bůh* nechce přemíry stavovských rozdílů! *Před Ním* padá rozdíl mezi bohatým a chudým! Útisk poddaných se protiví *Jeho* zákonu! *Bůh* chce, aby poctivá, užitečná práce byla sedláku ke cti, ne ku potupě! Sociální a národní snahy odpoutané od zákona Božího byly ryzím husitům cizí.

Ostatně, jako nebylo husitství poutáno na jedinou třídu českého obyvatelstva, tak *nebylo obmezeno na jediný český národ*. Mezi husity byli i Němci. Husitství došlo ohlasu i mezi Poláky, Maďary, Rumuny. Němcům dávali husité často najevo, že hlásají pravdu platnou pro všechny křesťany. Sama jména Jana Němce ze Zátce a Petra Payna-Engliše ukazují, že mezi předními bohoslovci rozhodných husitů byli také mužové původu jiného než českého. Však již v posledních letech Husova života vykonali mnoho pro obnovení kalicha (vedle Jakoubka) němečtí mistři z Drážďan, kteří působili v Praze. A jsou zprávy o německých husitech, kteří zpečetili věrnost pravdě, poznané mezi Čechy, mučednickou smrtí.

Sláva a nebezpečí.

Až ku podivu samotným husitům a k hrůze nepřátel byla odhodlané víře věrných dána nová a nová válečná

vítězství. Praha obležená Zikmundem byla r. 1420 vyproštěna za pomoci z Tábora a z měst na severozápadě země. Zikmund byl přinucen k ústupu a při nové výpravě do Čech na hlavu poražen. Domácí nepřátelé byli donucováni k příměrím a k ústupkům ve prospěch poddaných kališníků. Další křížové výpravy odrazeny za okolností pro ně potupných: konečně stačila již jen zpráva o příchodu husitů, aby se přesila nepřátel dala na útěk (u Domažlic r. 1431). *Odkud ta vítězství?* Pevné hradby měst a hradů znamenaly v počátcích války pro husity velikou oporu proti útočníkům. Zkušených válečníků nebylo v Čechách nedostatek. V Žižkovi povstal vojevůdce netušeného důvtipu. Jeho ukázněná vojska ze selského lidu, se zbraní sedláku blízkou, hradby z vozů, s nichž do řad nepřátelské jízdy hluchela děla — to byly vojenské novoty velikého významu. Vedle Žižky a po jeho smrti (r. 1424) osvědčoval Prokop Holý a řada jiných hejtmanů veliké válečnické schopnosti. Od obrany země se přešlo k útoku a husité donucovali nepřátele k povolnosti vpády („jízdami“), jimž nejzazší mez položilo teprve Baltické moře. Ale stačily by vozy, zbraně, vojenská genialita, aby byl vybojován zápas, v němž proti Čechům stála téměř celá Evropa? Však také — nestačily, když byla po všech vítězstvích vojenská síla husitů zlomena vzájemným bojem „archy proti arše“, protože husité nedolali vnitřním neshodám a jejich prvotní zápal pro při Boží poklesl.

Strany.

Od počátku *chyběla* husitskému hnutí *jednotnost*. Husovo dílo zůstalo nedokončeno. Kostnický svědek z ohně ukázal směr a dal příklad odhodlání začatým směrem jít: v čem, jak daleko — v tom nebyli jeho stoupenci, žel, nikdy zajedno. Již pražské články byly nejen souhrnem husitských požadavků, ale také spo-

lečnou dohodou, kterou uzavřely strany, vědomé vzájemné odlišnosti v řadě významných i podružných věcí.

Byly tu dvě hlavní strany, pražská a tábořská. *Pražská strana* se snažila udržet možnost pozdější shody s církví římskou a stále se ohlížela, aby se v reformách nezašlo za jistou mez. Sám Jakoubek zmínil svou prvotní rozhodnost a razil zásadu nebořit, co z církevních řádů přímo neodporuje Písmu, byť to byly řády, jež vznikly teprve v pozdějších časech, a nekvapit se změnami, pro něž je třeba vyčkat příhodného času. Lidé konservativního založení — přívržence zásady neměnit, co se měnit nemusí, najdeme v každé společnosti — rádi souhlasili. *Táboři* byli bibličtější. Nevázali se ohledy na učení církve ani na její obyčeje, kdekoli se nekryly s Písmem. *Pražané* tedy na příklad uvedli do bohoslužeb více českého jazyka, pomíjeli některé římské obřady, zjednodušili výzdobu chrámů. Ale trvali při učení o očistci, vzývali svaté, vraceli se k římskému učení o večeři Páně a jejich bohoslužebné obřady se od římských příliš nelišily. Jmenovitě pak uznávali papežskou svrchovanost, i když se s papežem prakticky rozcházeli. *Táboři**) se dali rozhodněji vést Viklesem a v lecčem i vlivy Valdenských. Vynikli mravní rozhodností a nerozpakovali se odstraňovat i mocí, co se podle jejich poznání příčilo vůli Boží. Bořili, aby bylo místo pro vytvoření lepšího křesťanství. Bohoslužby zjednodušili co nejvíce. Konali je česky v prostých chrámech bez obrazů a soch — ty ničili — nebo i v domech i venku. Jejich kněží (často ženatí) se nestrojili do bohoslužebných rouch (ornátů), neholili se. Bez kompromisů zasáhli i do církevního učení; jako v bohoslužbách, i tu chtěli čerpat *jen z Písma*. Přestali se modlit k svatým, nectili ostatků,

*) Jako k Pražanům, tak i k Tábořům se hlásili přívrženci z různých končin země.

nevěřili v očistec, vysluhovali jen dvě svátosti. O večeri Páně vypracovali osobité učení, jež pak převzala i Jednota bratrská: Pán Ježíš při ní není přítomen tělesně, nýbrž „posvátně, duchovně, mocně a pravdivě“. Místo hostie podávali chléb. Mši odstranili. Za mrtvé se nemodlili. S církví římskou se rozešli do té míry, že si zvolili vlastního biskupa — byl jím Mikuláš (Biskupec) z Pelhřimova, významný a ne jediný bohoslovec tábořský: Táboři nevynikali jen vůdci vojenskými!

Ale i *oba hlavní směry se dělily*. Mezi Pražany v některých obdobích vystupovali do popředí „*nejmírnější*“ *husité*, t. j. ti, kdo o římské církvi soudili nejmírněji a pražské artikuly vykládali v dosahu co nejomezenějším. Bohoslovecky je vedli někteří universitní mistři, mezi nimi i někteří osobní přátelé Husovi jako Křišťan z Prachatic a Petr z Mladoňovic. Dovolávali se toho, že se drží výslovného učení Husova. Jak nepravdivá a zpátečnická může býti taková zevnější věrnost, jež nechce jít *dále* ukázaným směrem! Proti Jakoubkovi a proti Táborům neváhali ostře vystupovat (tak zvláště Jan z Příbramě). Viklefovo učení odmítali pod rouškou nacionálních důvodů: nesluší prý naslouchati hlasu cizincovu. — Na druhé straně se utvořila skupina blízká Táborům svou rozhodností, ale přece méně radikální na př. v bohoslužebných rádech. Patřila sem některá venkovská města, jako Hradec Králové, vedený knězem Ambrožem. Tak vzniklo, zvláště ve východních Čechách, *bratrstvo orebské*, zvané podle návrší Orebu u Třebechovic. Žižka (prve tábořský hejtman) se k němu připojil. Po jeho smrti se Orebité zvali Sirotky.

Úplně na levo stáli ti, kdo dali za pravdu francouzským *Pikardům* (z krajiny Pikardie), přišlým do Čech r. 1418 s učením blouznivě mystickým a rozumářským zároveň. Pikardi viděli ve večeri Páně pouhé znamení a mluvili o ní bez úcty ku pohoršení ostatním husi-

tům, kteří si svátosti tolik vážili. Někteří nadto podlehli duchovní i mravní nevázanosti: jsou prý plni Du-cha svatého a již beze hříchu, takže pro ně neplatí zá-
kon, ani zákon manželství. Došli až k adamitským vý-
střednostem. Táborům, k nimž se zprvu hlásili a mezi
nimiž našli některé stoupence pro svůj názor o sváto-
sti, se tím zošklivili a Žižka jejich beztak nepočtené
skupiny nedaleko Tábora pohubil. Kam až dojde radi-
kalismus, jenž odhodil kázeň poslušnosti Božího slova,
daného v Písmu!

Petr Chelčický.

Zcela jiného druhu byl rozdíl, jenž dělil od Táborů
jejich přítele *Petra Chelčického*. (Žil asi v letech 1390
až 1460.) I on byl pln horlivosti pro očistu učení podle
samého Písma a pro zachovávání zákona Božího, viděl
jej však cele obsažen v požadavcích Nového zákona,
jmenovitě v *kázání na hoře*. I v nejnebezpečnějších
chvích trval na tom, že pro křesťany platí bez výhrady
příkázání „Nezabiješ“. K nápravě církve chtěl směřovat
jen a jen kázáním a vlastním, důsledně křesťanským ži-
votem. Nejen to; křesťan prý se vůbec nemá spojovat
se světskými řády, poněvadž ty všechny — řády státní,
zřízení městská, poměr vrchností k poddaným — se
zakládají na násilí a ruší rovnost mezi věřícími. Křes-
ťanu sluší žít mimo zájmy politické a stavovské a ra-
ději trpět, než užívat řádů poskvrněných odklonem od
příkázání Božích. Nikdo ani před tím ani potom nevy-
jádřil tak nesmlouvavě důsledků plynoucích ze slov-
ného pojetí novozákonních příkazů lásky a trpělivosti
jako tento jihočeský svobodný sedlák (svobodník) z oko-
lí Vodňan. Jako jiní duchovní vůdcové husitů, i on se
chopil pera k vypsání a k obhajobě svých názorů. Je
na podiv, jak mnoho obsáhlých spisů vysoké úrovně
bylo u nás napsáno v těch letech plných boje a osobní
nejistoty; co tu vzniklo českých i latinských postil, bi-

blických výkladů a bohosloveckých pojednání! Tak i Chelčický napsal m. j. obsažnou postilu a proslulý spis „Siet viery“ (Sít víry). Zde vykládá, že sít apoštolů, kteří měli podle Kristova příkazu lovit lidi pro Boží království, potrhaly dvě veliké velryby, papež a císař, když papež Silvestr přijal do církve císaře Konstantina a obdržel od něho pro církev veliké výsady a statky.*)

Při svém učení Chelčický setrval i za nejskvělejších úspěchů tábořských. Důvodů pro odpor k meči v ruku Kristových vyznavačů mu přibylo, když duchovní úroveň vojsk, do nichž se přimísili mnozí lidé hledající svého prospěchu, zřejmě poklesla. Již to nebyli ryzí „Boží bojovníci“. Zbyla jim chlapecká otužilost, vojenská zdatnost, válečnická sláva — upadla víra a kázeň, smysl pro spravedlnost. Tábořské rotý se staly metlou země a budily právem nevůli ostatních husitů. Mikuláš z Pelhřimova a jiní tábořští vůdcové nestačili tento vnitřní úpadek zadržet a zamezit jeho strašné následky.

Spory a boje.

Bohoslovecké a církevní rozdíly mezi husity byly síleny *rozdíly a snahami sociálními*. K nejmírnějším Pražanům se hlásili jedni z plného přesvědčení, jiní však — zvláště zámožní měšťané a páni — proto, že horlení rozhodnějších pro uplatnění zákona Božího ve všech životních oblastech ohrožovalo jejich majetek a výsady. Chudší vrstvy městské i venkovské měly z opačných důvodů blíže k rozhodným směrům, zvláště k Tábořům. Přistoupily i *politické rozdíly*. Kdo měli na mysli pozdější smír se Zikmundem jako s oprávněným dědicem trůnu, nešli ani v rozchodu s církví tak daleko jako ti, kdo trvali na tom, že se Zikmund ukázal provždy nehodným království

*) Srov. I. 45, 64 a násl.

jakožto odpůrce Božího zákona. Nejednotnost husitů měla tedy více důvodů a jevila se v jednom směru.

Jejich rozpory byly předmětem hojných polemických traktátů i častých disputací a jednání na sjezdech a na sněmech, brzy se však vybijely i domácími válkami. Proti nepříteli se husité dovedli vždy znovu spojovat — konečně však protivníci postihli v jejich vnitřních rozdílech jejich slabost a využili jí chytře v době, kdy se husité zdáli na vrcholu úspěchů.

Po vítězství u Domažlic bylo totiž Čechům povoleno dávno žádané veřejné jednání o sporných otázkách v učení a v rádech církve na základě čtyř pražských článků. Husité svolili, že přijedou k *jednání na koncil*, jenž se sešel v *Basileji r. 1431*, vyjednavše si prve, že soudcem bude „zákon Boží a obyčej Krista a apoštolů i církve prvotní spolu s koncily a doktory svatými, v nich se právě zakládajícími“. Jejich bohoslovci hájili pražských článků dobře připravenými řečmi. Když pak navzájem poslové koncilu přijeli do Prahy, poznali rozpory mezi husitskými stranami. Postihli, jak neradi měli Pražané Táboře a jak jsou ochotni ke smíru s církví, budou-li jim dány aspoň nějaké ústupky. Tak se i stalo. Koncil uznal pražské články, ale s takovými výhradami, že se ve skutečnosti husitům jen povolovalo, aby směli podávat večeri Páně pod obojí. Takto okleštěným artikulům pražským se začalo říkat *basilejská kompaktáta* (smluvní články). Táboři a Sirotci kompaktát neuznali: jim nestačila. Mělo-li ke smíru husitů s ostatní církví dojít, musila být odstraněna vojenská síla obojího bratrstva. Ti, kdo prve nejdůrazněji užívali meče k obraně a k prosazení nápravy církve, byli nyní umlčeni ne důvody z Písma, ale právě zase mečem. Mírná strana pražská a husitská šlechta se proti nim spojila s pány podjednou. V *bitvě u Lipan* (30. května 1434) byli Táboři a Sirotci poraženi. Jejich moc nebyla sice naráz úplně zlomena, ale

vedení husitů přešlo již nadobro do rukou strany pražské. Prokop Holý s mnoha jinými předními u Lipan padl. K rychlému pádu šel celý Tábor.

Měl tedy pravdu Chelčický, když vytýkal zejména Táborům užívání meče a když vedl křesťany od veřejného zápasu o věc Boží do ústraní? Ve své bezvýhradnosti pravdu neměl. Pochopil příliš úzce kázání na hoře a dal mu výklad moralistní, to jest, vyložil slova Spasitelova jako příkrý zákon, zatěžující člověka. Viděl správně, že pravdu Boží nesluší opírat o moc světskou a že násilí nesluší — a nestačí — k jejímu šíření. Ale úkol křesťana nelze obmezit na jeho soukromí a na úzké okolí. Křesťan je volán i do občanského života se všemi jeho okolnostmi a potřebami, aby se zde zasazoval o uplatnění Božího zákona: vždyť právě v tom je služba lásky křesťanovy k světu, jenž bez Božího zákona musí jít nesprávnou cestou k neštěstí všech lidí. A v životě státním — to viděl Chelčický správně — není možné vyhnout se násilí v trestání hrubých hříchů, v obraně práva vůči jeho rušitelům, v obraně proti násilníkům třeba i válkou, dokud se vyskytují národy a režimy, které napadají jiné národy a státy, aby se na nich dopouštěli křivdy. Táboři neopustili pravdu Boží tím, že ji hájili mečem. Ale kde se lid — ozbrojený nebo neozbrojený — vymkne celé závaznosti Božího zákona, dostane se nutně na cestu, která vede ke zkáze.

Po bitvě u Lipan.

Koncil jásal a s ním Zikmund, zestárlý již, ale do konce tuhý nepřítel svých husitských odpůrců. Když konečně po delším jednání r. 1436 dosedl na trůn, potvrdil platnost kompaktát, počínal si tak, že jen brzká smrt (1437) jej uchránila od nové vzpoury husitů, pobouřených zvláště krutou popravou tábořského hejtmána *Jana Roháče z Dubé*, jenž Zikmundovi marně odporoval na hradě Sionu u Kutné Hory. Bylo zřejmé, že

husitství není tak zeslabeno, aby církev mohla nad ním triumfovat.

Daleko od původního cíle zůstali však i husité. Pražská strana, která nyní převzala všecku odpovědnost za Husovo dědictví, nedosáhla již od koncilu více, než že kompaktáta dávala husitům v církvi *výjimečné postavení*. Platnost kalicha nebyla prosazena ani pro celé Čechy a Moravu: kde zůstal původní cíl přivést k obnově celou křesťanskou církev? Krok za krokem snažil se pak koncil a po něm opět papežové, aby kompaktáta znehodnotili. Z výjimek Čechům povolených vytvořili hráz proti dalšímu odchylování od učení a řádů římských směrem k Písmu, takže bylo husitům za kacířství vytýkáno, cokoli přesahovalo výslovné znění kompaktát. Čeští stoupenci Říma byli z ciziny posilováni, husitům soustavně bráněno v organisaci církve. Jmenovitě zatěžovalo utrakvisty trvale, že M. Jan Rokycana, po Jakoubkovi (zemřelém r. 1429) vůdce Pražanů a potom od husitů zvolený za arcibiskupa,*) nebyl nikdy od papeže potvrzen. Znamenalo to mimo jiné, že nesměl světit kněze. A husité se nedovedli odhodlat k cestě, kterou ukázali Táboři: ke zřízení vlastního kněžství beze svěcení římského.

Tato *nedůslednost* v učení se střednímu, nyní vládnoucímu proudu husitskému těžce vymstila. Jistě že mělo svou velikou hodnotu, že husité upřímně trvali při jednotě církve: dělení církve Kristovy je bolestná věc, vždyť vůle Kristova k jednotě Jeho údů je v Písmu tak jasně vyslovena! Ale jestliže husité viděli jednotu církve v poslušnosti papeže římského, měli-li za jediné platné kněžství to, které závisí na rádech Kristem neustanovených, postavili bezděky opět vůli lidskou nad vůlí Boží v samé církvi a popřeli tím velmi nebezpeč-

*) Dřívější arcibiskup Konrád z Vechty se připojil k husitům. R. 1431 zemřel.

ně své vlastní východisko. Směr pražské strany se neosvědčil. Přes mnohou dobrou vůli poslouchat slova Božího ustrnulo Rokycanovo husitství v nerozhodnosti. Stálé úsilí, aby nebyly zhoršeny vztahy k oficiální církvi, vedlo husity k tomu, že nejen násilně odstraňovali tábořský radikalismus v bohoslužebných rádech, ale obraceli se i v učení zpět k Římu. Bylo uloženo věřití podle římského učení o večeři Páně, uznávat sedm svátostí, očistec, vzývat svaté, držet církevní posty. Táboři byli nuceni podržet se ve jménu národní kázně Rokycanově většinové straně a zřít se vlastní církevní organisace. Jejich vedoucí kněží a bohoslovci, mezi nimi i starý Mikuláš Biskupec, zemřeli ve vězení.

Na jednotě husitů záleželo ovšem velice. Ale rozkol byl léčen tak, že *byl utlumen směr, který ukazoval nejdůsledněji k budoucí reformaci*. Pravda, kdo věděl v Rokycanově době, že po několika desetiletích vystoupí Luther a po něm Calvin! Ale v tom právě záleží věrnost věrných: spolehnout na Toho, který má v ruce všechno a trvat při pravdě. Co všechno by se nemusilo stát, oč pevnější mohly být husitské Čechy v 16. století, kdyby se mezi husity byla trvale uplatnila tábořská linie. Ovšem, i průvodní stinné zjevy tábořského radikalismu nesou veliký díl viny na tom, že zvítězila polovičatost.

Vnitřní nedůslednost a zeslabení důrazu na výhradnou platnost Božího zákona vedla pak k ochablosti mnoha husitů i v mravním životě. Zejména husitští kněží namnoze již nežili příkladným životem, jaký požadoval Hus a jeho předchůdci.

Pozdější husitství.

V husitech pozdější doby zůstávalo však přece ještě mnoho touhy po nápravě církve a ochoty ke slyšení Slova. V české církvi zevně jednotné uplatňoval se i nadále vedle směru Rokycanova nejen směr nejmír-

nějších, nýbrž i rozhodnější husitství. Však byli Čechové znovu nuceni chopit se zbraně na obranu proti dalším útokům. *Jiří z Poděbrad*, husitský král (1458—1471), jenž si tak upřímně přál narovnání mezi husity a církví a tak i návratu českého národa do společnosti ostatních křesťanských národů, musil po léta odrážet cizí i domácí nepřátele, podněcované z Říma, zvláště učeným papežem Piem II.*) Kompaktáta jako jediný výtěžek husitských válek stala se husitům velmi drahá a ke kalichu lnuli přese všechn nátlak, který je měl donutit, aby se docela srovnali s církví římskou. Vytrvali, i když *Pius II.* (r. 1462) *kompaktáta zrušil*. Nedali se přiměti k novému přijetí všech římských bohoslužebných řádů. Odpor proti naprosté autoritě papežově v nich neumkl. Přece nezapomněli, že sluší poslouchati Boha více než lidí, i když nedovedli být důslední.

Řím nepřestal pomýšlet na potlačení husitství, ani když se husitští Čechové zevním nepřátelům ubránili. *Vnitřního míru mezi obojím vyznáním* bylo dosaženo r. 1485, když stavové „tělo a krev Páně pod obojí přijímající“ učinili se stavy „podjednou“ úmluvu o zachovávání kompaktát a o vzájemné snášelivosti. I poddaným bylo přiznáno právo požívati večeře Páně tím nebo oním způsobem podle vlastního svědomí. To byla světlá stránka skutečnosti, že Čechy zůstaly částečně římsko-katolické. Byla to škola náboženské tolerance pro obě strany. Čechové a po nich ještě větší měrou Moravané se naučili *náboženské snášelivosti*, i když o ní tehdejší okolní svět nechtěl slyšet.

Své již jen obranné postavení dali však husité najevo, když po smrti Jiříkově k jeho vlastní radě nabídli čes-

*) Vlast. jménem Eneáš Silvius Piccolomini. Jako papežský legát (vyslanec) poznal v dřívějších letech Čechy z osobního pobytu a napsal velmi vlivnou, protihusitsky silně působivou Historii českou.

kou korunu polským *Jagellovcům*, římským *katolíkům*, ačkoli přece husitskou zůstávala veliká většina národa. Chtěli si tak usnadnit situaci uprostřed nepřátelské Evropy. Tak vládli v Čechách Vladislav II. (1471—1516) a Ludvík (1516—1526), jimž bylo husitství cizí. Byl v tom smutný příklad pro smutnější dobu, kdy české evangelictví dusili katoličtí Habsburkové.

Husitství v dějinách.

Již současníci skládali *žaloby na husity*, zvláště na Táboory. Není jim dosud konce. Husité prý zavinili neblahý *rozkol* v západním křesťanstvu. Neměli prý dost lásky k církvi, když se jí vzepřeli, ani dost kázně a poslušnosti, když pohrdli usneseními koncilů a papežů. Ty tam jsou od té doby blahé prý časy církevní i myšlenkové jednoty středověké Evropy. Husité prý nad to zapálili oheň revoluce, jenž potom neustal vyšlehávat a rušit řád v lidské společnosti. Žižka a Táboři byli prý fanatičtí válečníci, kteří koupali své zbraně v krvi zbytečně prolévané. Způsobili veliké škody kulturní svým obrazoborectvím, pálením klášterů a kostelů i tím, že bránili umělecké tvorbě. Tyto škody mravní, hmotné, kulturní *postihly prý zhoubně především český národ*. Byl do něho zaset svár na staletí. Právě v Čechách církev rozdělena, většina národa přivedena ke kacírským názorům (říkají jedni), k názorům nezdravě protisvětským, zaostale středověky náboženským (praví druzí). Čechové prý se odvrátili od smavé, umělecky nádherné katolické kultury jihoevropské a přičlenili se pak k neradostné prý kultuře německoprotestantské. Než však tato vyvstala, byli sto let kulturně izolováni, země zničeny válkou, zrušeny ve svých uměleckých pokladech, propadly kněžským hádkám a zůstaly opožděny v duchovním vývoji, universita klesla pod úroveň — a konec? *Bílá hora*, k níž prý musilo dojít, když se český národ dal cestou, která jej ved-

la do konfliktu se sousedstvím. Proč se husité pouštěli v boj, na nějž nestačili a jenž nestál za to?

Tyto výtky, jež směřují nejen proti Táborům, ale v podstatě i proti Husovi, mají v pozadí určité lásky a nelibosti těch, kdo je pronášejí. Římská církev se ovšem nedovede smířit s hnutím, jež jí zadalo tak těžké rány. Lidi konservativního založení vždy znovu děsí jméno těch, kdo měřili společenské řády měřítkem vyšším než je prospěch vládnoucí třídy. Nábožensky lhostejným lidem zdá se dávno překonaným stanoviskem naplnout síly národa k zápasu za Kristovu pravdu a za Boží zákon. Lidi nestatečné zaráží ještě po 500 letech, že by je příklad předků mohl volat k boji, v němž je třeba nasadit pohodlí, statky, život. Vlastenci se hrozí rozkolu a spěchají s prohlášením, že je třeba udržet jednotu v národě za každou cenu, i za cenu potlačení těch, kdo vidí nejlépe a nejdále a chtějí být nejvěrnější, jsou však k svému neštěstí v menšině.

Jako Hus sám, tak i husité budou po věky Čechům mluvit do svědomí a budou jim svědčit, slyšte nebo neslyšte: Lidský život, statek, pohodlí života, ba ani klid v národě a hmotný nebo umělecký prospěch národa nejsou hodnoty, které by směly stát na prvním místě. Má-li mít lidský život a život národa cenu, musí být postaven v službu cílům vyšším, nadlidským. Aby nebylo nedorozumění: cílům *Božím*. Bude-li se národ vyhýbat zápasu pro tyto cíle, zvolí-li si vždy raději opatrně jít s většinou, neriskovat, počkat, jak se rozhodnou druzí — nejen že nebude mít slávy, jakou českému národu získaly děje husitské pro věky, nýbrž ztratí i život. Kdo se o život bojí, tváří v tvář pravdě, není života hoden. Husitské války byly provázeny těžkými ztrátami na životech, na majetku, i ty kulturní ztráty byly dočasně těžké, rozkol v národě neblahý. Ale kdo z něho má být viněn? Ti, kteří plným právem volali,

aby byly léčeny zhoubné neduhy a kteří v křesťanském lidu chtěli přivést k platnosti Kristovo slovo, nebo spíše ti, kteří nápravě bránili a slova Pána církve nedbali? *Následování pravdy musí být nad zevní jednotu* v národě i v církvi. Jinak by nebylo pokroku, nebylo by věrnosti k Bohu a církev by navždy zůstala ve stínu lidského porušení.

Ostatně, že český národ dopadl vinou husitů tak špatně? Nikdy neznělo jméno Čech s oprávněnějším sebevědomím, než když Čech vynakládal život pro pravdu. Nikdy nebylo české národní vědomí na té výši jako tehdy, když boj za cíle Bohem dané povznášel ty, kteří jej vedli. Národ, jenž se postavil do služby Boží s risikem vlastního života, získal ještě vzdáleným potomkům poklady, jichž nelze přirovnat k jakýmkoli jiným pozemským statkům. A v kulturním ohledu nebylo husitství neplodné. Jak významná díla a jak mnohá byla tehdy napsána českými spisovateli, namnoze českým jazykem! Nebudeme jim vytýkat, že to byla především díla náboženská: měli snad husité raději psát romány a lehkovážné verše? Český jazyk si v té době získal vážnost v dalekém okolí a byl diplomatickým jazykem na dvorech sousedních panovníků. Když pak byly válečné škody v dalších klidných desítkách let napraveny, tvořilo se i v Čechách umělecky, přibývalo zámožnosti a vzdělanosti na četných školách více než jinde.

Světové reformaci husitství razilo cestu. Husovo učení o církvi a jeho mučednická statečnost byly posilou Lutherovi v počátcích jeho reformačního díla. Pražané i Táboři připravovali půdu reformaci svými manifesty, které se rozšířily daleko po Evropě. Tábořská rozhodnost ve službě Bohu, Jehož má poslouchat celý svět, ožila po stu letech v kalvinismu.

Husité by byli posloužili reformaci a křesťanstvu vůbec ještě více, kdyby byli dovedli všichni jíti ještě

důsledněji v zásadě *výhradné vlády Božího slova* v církvi i v národě. Vyhlížíme po těch, u nás či kdekoli na světě, kterým bylo dáno dojít dále. Pro nás pak jako pro potomky husitů zůstává závazek nedat uhasnout jejich *zápalu pro uplatňování Boží vůle* až do nasažení všeho, co má u lidí cenu. Však hledajícím nejprve království Božího a Jeho spravedlnosti je zaslíbeno i vše ostatní, co udržuje a zdobí pozemský život (Mat. 6, 33).

JEDNOTA BRATRSKÁ

Jak nemilé bylo to vyrušení z „konsolidace národa“! Ve jménu národní kázně byli právě usměrněni Táboři — a co se to děje v samé Praze a na statečích krále Jiřího? Lidé se tu sdružují v nové církevní společenství králově politice navzdory; a arcibiskup Rokycana, jenž se v těch horlivcích nemůže hned odříci svých vlastních žáků, druží se konečně také k odpůrcům prvních *Bratří českých*. Ano, byla to počínající Jednota bratrská, jež tak vznikla jako společnost husitů, kteří se s úzkostí ptali po plné jistotě spasení a v církvi podožijí uspokojení dojítí nemohli. Vznikala za hlasité nevůle vedoucích kruhů v národě a její vznik dodnes nutí k zamyšlení. A přece posloužila národu nad jiné církve. Dějepisci se k ní vracejí jako k jedné z nejvzácnějších složek národa v době mezi husitskými válkami a Bílou horou. Evangelické církve české navazují na její vzor a ujímají se jejího dědictví jako nejzdařnějšího ovoce reformace v Čechách.

*A. Staří Bratři.**Rokycanovi posluchači.*

Sám Rokycana byl zneklidněn stavem husitské církve. V týnském kostele pražském kázal mocně proti mravnímu úpadku slovy plnými odsouzení i stesku nad poklesem druhé generace následovníků Husových, jmenovitě kněží. Přese všecku snahu o dohodu s Římem musil také s novou určitostí rýsovat čáru, jež dělila i jeho směr od papežství. Asi od r. 1452 měl posluchače pozornější a důslednější nežli se nadál. Trnuli tesknou nad konci, k jakým husitská církev dospěla.

Je-li tak zkažená, jak to říká Rokycana, k úsudku o stavu církve nad jiné povoláný, je v ní pro skutečného milovníka zákona Božího ještě místo? Jsou-li v rukou špatných kněží znehodnoceny svátosti — ta myšlenka je znepokojovala velmi hluboce — kterak dojit v této církvi záruky Boží milosti? A co je křesťan bez Boží milosti, kterou prostředkuje kněz, podávající svátost, jak věřil i Rokycana i ti pod jeho kazatelnou? *I vyhlíželi, kterak by lépe opatřili svou duši.* Je-li zle s církví celou, není možné pomoci jí jinak než vykročí-li aspoň někteří důsledně na cestu ukázanou zákonem Páně: pak bude lze i jiné na ni volat — ale jen volat, nikoli nutit. Cestou moci šli Táboři. Táborská rozhodnost v zákonu Božím těmto mužům jinak imponovala, ale v jejich smutném konci viděli výstrahu před „mečovou věrou“. Je třeba *najít dobrého kněze*, jehož skutečně křesťanský život by zaručoval platnost svátostí jím vysluhovaných a seskupit se kolem něho v bratrském obecenství: *vytvořit sbor*, maličké stádce těch, kteří by se na to vydali, aby se samým Písmem spravovali a příklady Pána Krista a apoštolů v tichosti, v pokoře, v trpělivosti pro vlastní spasení, k posilování jedněch skrze druhé a těm, kteří ještě neprocitli, za příklad.

Tak se Rokycanovi horliví posluchači brzy začali sdružovat v *užší kruh*, v němž si po příkladě Táborů říkali „bratří“ a „sestry“. Měli v čele Rokycanova synovce zemanského rodu, *Řehoře* příjímím *Pražského*, jenž tehdy hledal svého spasení v klášteře „na Slovanech“. (Ilusité mírného směru, kteří se s klášternictvím úplně nerozešli, obnovili tento klášter pro své mnichy.) Řehoř, muž rozhodný a k tomu vůdcovským darem nadaný organisátor, obracel se na Rokycanu o další rady pro život, aby byl veden ve všem vůlí Boží. Rokycana snad vycítil, že jeho prostředkující směr Bratřím nemůže dátí plnou odpověď a upozornil je na *Petra*

Chelčického. Bratři s ním vešli ve styk. Petrovy spisy staly se jim brzy vzácným vodítkem k pochopení zákona Kristova a utvrzovaly je v odhodlání nastoupit vlastní cestu, odlišnou od podobojích. Husitská církev se jim nyní jevila nejen církví nehodných kněží, nýbrž církví od základu porušenou, když ještě dbá na nebiblická ustanovení papežská a zůstává v těsném spojení se světem — víme, jak příkře Chelčický toto spojení odsuzoval. Volali i Rokycanu, aby s nimi na novou cestu vykročil. On však odmítl. Bratři to nesli s bolestí. Zjevně pozdější bratrští dějepisci vyčítali Rokycanovi nestatečnost a dvojakost.

Dvě cesty.

Rokycana se opravdu příliš ohlížel na Řím a na poměry. Ale volba, před kterou jej Bratři stavěli, nebyla přece tak jednoduchá. Byl si jistě vědom odpovědnosti za církev v celých Čechách. Má opustit ty, kteří nepůjdou s Bratry cestou, která přece jen zarážela jednostranností? V téže době i později bylo v církvi podobojí více upřímných lidí, kteří toužili, aby v ní vládlo mnohem čistší učení a opravdovější život, ale přece v ní setrvali, protože pokládali za možné působit k její nápravě. Vždyť to byla církev, v níž cesta evangelia nastoupena byla!

V křesťanských dějinách se často opakuje toto rozcestí: *mají jít probuzení křesťané samostatně — nebo mají setrvat v církvi přes její stíny, aby v ní nesli břímě dne i horko pro lásku k mdlejšími bratřím a k Spasiteli? Kristus přece založil jedinou církev a želí roztržek! Má se reforma církve po prvních nezdařech uskutečnit oddělením — nebo další snahou o nápravu všech?* První cestu bývá třeba nastoupit, jde-li o hrubé porušení čistoty evangelia v základních věcech a o uplatnění Kristových práv v církvi. Ale i tato zdánlivě přímočará cesta může vésti k sektářství.

I upřímní vyznavači se musí střežit, aby jim jejich (byť lepší) mínění o pravdě neznamenal více než pravda sama. A zejména oddělí-li se od většinové církve pro její špatný život, musí velmi dbát, aby neupadli v povýšené posuzování méně dokonalých, v nekřesťanskou samospravedlnost a pýchu, která předchází pád. Druhá cesta (setrvání v církvi) má nebezpečí přílišných ohledů na průměrnost ostatních. Příliš mnoho na ní platí zdání a přání lidská. Hrozí tu zvlažnění a zlostejnění k vysokým cílům, kterých přece Kristova církev ani žádný Kristův učedník s očí spuštěnými nesmí. Obě cesty jsou neschůdné bez víry v Toho, který dokonává za věřící; obě mohou být dočasně oprávněny opět jen ve víře v Toho, jenž Svou církev nikdy neopouští a zůstává její hlavou a jejím Spasitelem, i v jejím klesání a v její bezradnosti, jak Bratří později dovedli nad jiné krásně ve svém katechismu vyložit.

První sbory Jednoty.

Rokycana vyšel Bratřím přece vstříc přímlovou u krále, aby jim dovolil usadit se na svém litickém panství ve vsi *Kunvaldě* u Žamberka. V Žamberku byl totiž kněz Michal, muž dobrého života, blízký Bratřím. Pod jeho duchovní správou chtěli žít. Asi roku 1458, prý v březnu, přestěhovali se z Prahy sem do ústraní Orlických hor.

Ale všichni Bratří Prahu neopustili. A i jinde po Čechách se vyskytly kroužky rozhodných křesťanů podobného rázu. Tak mladý kněz *Martin* sdružil skupinu probuzených v Hradci Králové a když tu neobstáli, přestěhoval se s nimi do *Krčína* nad Metují; zde vznikl druhý nejstarší sbor Bratří. Stoupenci horlivého kroměřížského kněze *Štěpána*, dlouho šťvaní od místa k místu, protože odmítali svátosti podávané nehodnými knězi, usadili se konečně v *Klatovech*. Patřil k nim

také známý Bratr Paleček. Jiní byli bratři *Chelčičtí*, *Vilémovští*, *Žatečtí*. Bratr Řehoř je vyhledával, uváděl skupiny a jednotlivce ve styk, až se jich většina s Bratry spojila na tom základě, že se chtějí ve všem společně řídit Písmem svatým a zákonem Božím, kdežto všechny lidské spisy měly zůstat stranou. Vidíme tu v Bratrích důsledné stoupence zásady, že *samo Písmo je křesťanům zdrojem učení a pravidlem pro život*.

Zásady první Jednoty.

Ovšem musili i Bratři z Písma *těžít*, chtěli-li odtud vyvodit pravé učení a závazná životní pravidla. Jako již husité, položili i Bratři hlavní důraz na *Nový zákon*. Jako Chelčický, i oni z Nového zákona slyšeli především *kázání na hoře*; spolu s ním kázali sobě i jiným, že světská moc a evangelium jsou světy zcela sobě cizí. Z kázání na hoře si vyvodili po příkladu jiných přísných křesťanů t. zv. *šest „nejmenších příkázání“*: nehněvat se na bližního, vystříhat se i nečistého pohledu, nerozlučovat manželství, nepřisahat, neodpírat zlému, milovat nepřítelé. Ačkoli se nevázáli učením lidským, přece o večeri Páně věřili podobně jako Táboři, s nimiž také sdíleli prosté boboslužebné způsoby.

Bratři se drželi stranou. Budili však přece pozornost a brzy je ohrozilo *pronásledování* jak od kněží, tak od světské vrchnosti. Již jsme pověděli, proč: rušili jednotu husitské církve, pohrdali většinou jejích kněží, působili jí potíže před katolickým světem, lišili se od svého okolí nesmlouvavou důsledností ve způsobu života a opovážili se kritisovat většinu. To nikdy nebývá slyšeno rádo. Rokycana zprvu mírnil tlak, jenž na Bratry doléhal, po čase však protivenství přibývalo, Bratr Řehoř a ještě více jiní Bratři trpěli ve vězeních i na mučidlech; někteří tu i zemřeli, jiní byli propuštěni až po letech.

A přece šli Bratří dále cestou, kterou byli puzeni a vytvářeli společenství odlišné od celku církve. Ve smyslu prvotního snažení husitů obrátili zřetel *k pravidlům křesťanského života*. Husitskou zásadu kázně závazné pro všechny stavy spojili s péčí o budování křesťanských sborů v bratrském obcenství a vypracovali (r. 1464) řád, v němž určili způsob života kněžím i nekněžím, svobodným i hospodářům a hospodyním. Zavázali se, že budou všichni poddáni bratrské kázni a stanovili pravidla pro přijímání do Jednoty i pro vylučování nehodných. V tom směru pokračovali i později a dávali všem svým údům hojná a podrobná naučení, jak si mají počínati ve sboru i doma i ve svých *povoláních*. Z těch však mnohá svým údům zakazovali jako nekřesťanská. Bratr nesměl být kupcem ani krčmářem ani námezdným vojákem, nesměl vládnout nad jinými, protože k tomu je třeba užívati násilí, nesměl býti členem městské rady ani žádného soudu ani advokátem, ani se nesměl dovolávati pomoci světských soudů, protože podle kázání na hoře má býti celý křesťanův život založen na přikázání lásky a to vylučuje všechno násilí i vymáhání práva. Soudili, že je křesťanu nejbezpečněji živiti se rolnictvím nebo býti pastýřem, z řemesel pak doporučeli ta, která zřejmě prospívají lidem prostého života a neslouží přepychu: obuvnictví, tesařství a pod. Bratr Řehoř sám vyučil se krejčím. Rukama měli pracovat i kněží. Učili se tedy i oni některému řemeslu. Později musili Bratří svá pravidla v mnoha jednotlivých ustanoveních měnit. Navždy však platí jejich zásada, že *celý život křesťanův musí být měřen slovem Božím* a být podroben přikázáním Pána světa. Však si také Bratří říkali plným jménem „*Bratří a sestry zákona Kristova*“. (Nepřátelé je stihali vedle jiných přezdívek nebezpečným jménem pikartů — pikart platil od počátku husitství stále za hrozného kacíře, hodného zavržení.)

Brzy potom dospěli Bratří k rozhodnutí opatřit své sbory *vlastním kněžstvem*. Bratří nepřestali nazývat duchovní správce jménem „kněz“, odmítli však sta let staré nebiblické učení, že jen svěcení skrze biskupa ustanoveného od papeže může učiniti člověka knězem, t. j. dáti mu právo na platné vykonávání duchovního úřadu v církvi, jmenovitě též na posluhování svátostmi. Z Písma došli k závěru, že ke kněžství je potřebí osobní živé víry, dokazované životem a zvláštních darů duchovních pro úkoly kazatele a duchovního správce, nikoli římského svěcení, na němž lpěli husité. Bylo jim také proti mysli, že husitští kněží získávali svěcení velmi často podloudně nebo za peníze od cizích biskupů, kteří jich vlastně světit nesměli, dokud se neodřekli kalicha. Jaké to bylo lámání charakterů! A přece Bratří nekvapili s volbou vlastních kněží. Vždyť to znamenalo utvoření nové církevní společnosti a oni nechtěli svévolně trhat církve. I doptávali se po křesťanské církvi, spořádané podle zákona Božího, aby si od ní dali kněze zřídit. Ale takové církve se dopátrat nemohli. Nenašli jí ani u pravoslavných, ba ani u Valdenských nebylo všecko v pořádku. Za mnohých modliteb a postů všech rozptýlených Bratří se konečně usnesli, že si přece zvolí kněze sami a to losem po příkladě apoštolském (Skut. 1, 26). Stalo se tak ve *Lhotce u Rychnova koncem r. 1467*. Ze dvanácti zbožných mužů vylosování tři první kněží bratrští, z nichž nejmladší, Matěj z Kunvaldu, obdržel „první místo“. Tak se od husitské (a tím i od římské) církve oddělili docela.

Pronásledování a přece rozvoj.

Bratří měli snad tehdy v úmyslu dodati svým krokem odvahy také církvi podobojí, aby konečně odpověděla Římu podobným osamostatněním. Ohlasu však

nedošli. Naopak, vzbudili veliký odpor. Husité se od římského svěcení odtrhnout nedovedli. Rokycana se nyní Bratří veřejně odřekl a oni musili podstoupit nové, velmi těžké pronásledování, takže byli psanci ve své rodné zemi. Část Bratří z Moravy, kde se již také byly utvořily sbory Jednoty, musila se vystěhovat do Multanska (v Rumunsku) a byli by tam snad odešli Bratří všichni. Byla to vlašnost k domovu? Vedlo je snad heslo „tam vlast, kde se dobře daří“? Ne ne, ale tito věrní Čechové věděli, že jejich pravá vlast je v nebesích a zde na zemi, která jest celá v rukou živého Boha, hledali místo, kde by mohli sloužit Bohu podle Jeho vůle. Vždyť toto určení je přednější nežli každé jiné určení pozemského života. Pronásledování však povolilo, když nové války krále Jiřího s papežem a s jeho spojenci obrátily zřetel veřejnosti novým směrem. Vystěhovalci se z Multanska vrátili.

Bratří mohli dokonce poskytnout útočiště *německým Valdenským*, vypuzeným z Branibor. Přijali je do Jednoty, jež od té doby měla také německé (nebo jazykově smíšené) sbory, jmenovitě v Lanškrouně a ve Fulneku. Věnovala jim touž péči jako sborům českým. Další příležitost, abychom si ukázali právě na příkladě „nejčestější“ křesťanské církve, jak křesťanu není národní pospolitost předním poutem, jak křesťanství překračuje meze národní i státní, přibližuje národy, svazujíc v jeden celek vyznavače různé národnosti, tvoří na zemi pospolitost novou, vedenou nebeským Pánem, hlavou církve. Odtržení od římské církve, jež se honosí svou nadnárodností, znamenalo ovšem odmítnutí zevní jednotnosti církve — protože církev římská byla ovládnuta učením lidským a v jejím čele stanuli lidé. *Reformace církve nesměruje k rozdrobení křesťanstva v jednotlivé „národní církve“* — v tom smyslu národní, že by do rázu, ba do základních rysů té které církve mělo náležet česství,

němectví atd. jejích údů. Evangelictví správně pocho-
pené není o nic méně universální než katolictví.

B. Noví Bratři.

Spravedlnost ze skutků nebo z víry?

Po smrti krále Jiřího a Jana Rokycany (oba tito svým způsobem vynikající obránci kalicha zemřeli r. 1471) užívali Bratři *poměrného zevního pokoje* po tři desíletí. Jejich sbory se množily. Cestu do nich nalézali nejedni upřímní kališníci, jichž církev podobojí neuspokojovala. Vedle odpůrců přibývalo v kruzích mimo Jednotu i přátelských příznivců, zvláště ve šlechtě, ba někteří páni se již začali do Jednoty přihlašovat. Zato dolehla tehdy na Jednotu *těžká krise vnitřní*.

Bratři si v počátcích Jednoty postavili za cíl řídit se ve všem zákonem Kristovým, i když to znamenalo příkrý rozchod se světem a s jeho smýšlením. Bedlivě se ohlíželi na všechny strany, aby neodbočili s cesty Kristových přikázání a usilovali naplnit onu „*hojnější spravedlnost*“, k níž Pán ukázal Svým učedníkům (Mat. 5, 21—48). Ale Ježíšova přikázání pojali hodně zákonicky. Jejich život nabyl *tvrdě odříkavého rázu*. Jakoby s Řehořem do Jednoty přešlo klášterní ovzduší. Žili nejen stranou od světa, ale také v ustavičném potlačování všeho, co pokládali za svod k sloužení tělu. Téměř i vody báli se do syta napítí. A přesto nenabývali ujištění, že již dospěli dosti daleko na cestě k dokonalosti. *Ani při nejlepší snaze nedovedli zákona Kristova naplnit ve všem*. Kdo to vůbec kdy dovedl? Praktické situace je nutily ke kompromisům, pro které pak bývalo zneklidněno svědomí prostých údů Jednoty i vedoucích Bratří, kteří měli druhým v obtížných otázkách radit. Jejich zbožnost byla neradostná. Kristův zákon na ně doléhal jako břímě. A přece Ježíš praví, že Jeho jho jest rozkošné (Mat. 11, 30)! Jak to

srovnat? Je cesta skutků, ukázaná zakladatelem Jednoty, všemi ctěným Bratrem Řehořem (zemřel r. 1474) správná, když přece Kristův apoštol Pavel tak důrazně ukazuje k spravedlnosti z víry a nikoli ze skutků? Zvláště ožehavou otázkou byl poměr k světské moci. Nebylo možné, aby se Bratří důsledně odříkali účasti ve správě obcí, ve kterých bydlili. Rozpaků přibývalo, když se k Jednotě hlásili i měšťané a páni. Mohlo se od nich trvale žádat, aby žili úplně mimo povinnosti veřejného života? A co s přísahou ve věcech oprávněných, když k ní byl Bratr v tak mnoha okolnostech volán i donucován? Co s odpíráním vojenské služby, když konec konců i Bratr na vojnu jít musil?

Tyto otázky působily velmi těžké *rozpaky*. Bratr Matěj a ostatní členové „úzké rady“ Jednoty nedovedli najít uspokojivého řešení. Někteří Bratří se znovu vydali na Východ hledat církve s řády tak křesťanskými, aby je od nich mohli převzít. Takové církve však nenašli a nezbylo než vybojovat si rozhodnutí vlastní. Kdežto starším Bratrům byl ve všem autoritou Řehoř, mladší, mezi nimiž bylo také několik učenějších mužů, hledali východisko v novém pojetí Kristova zákona a hlavně v novém vztahu k Jeho osobě. Ukazovali k tomu, že evangelium učí věřit v zásluhy Kristovy, jenž nedostatky věřících doplňuje. A tam, kde křesťan nestačí naplnit zákon, že jest i jeho dobrá vůle Pánu Bohu milá. A dovodili, že „starší Bratří“ přepjali z odporu proti zkaženosti církve šest „nejmenších“ přikázání, kterým nenáleží místo tak významné, jak jim se tehdy zdálo. *Od cesty zákonictví vedli „noví Bratří“ Jednotu k většímu spoléhání na milost Boží,* ač zároveň dbali, aby se nepřešlo k lehkomyšlnému opouštění zákona. K životu ve světě a v jeho povoláních zaujíмали nové, kladnější stanovisko, ale setrvali při výstrahách před stálým pokušením, jež svět s sebou nese.

Trvalo až do roku 1494, než nové stanovisko nabylo platnosti usnesením *synody v Rychnově*. Bylo zde výslovně prohlášeno, že spisy Bratra Řehoře nejsou pro Jednotu závazné — hle, Bratří se dovedli odpoutat i od svých nejváženějších učitelů a postavit nad ně Písmo lépe pochopené! Příklad pro všechny časy. Bylo dovoleno, aby Bratří v nutných případech přijímali úřady, s touž výhradou dovolena přísaha i vojenská služba. Bratřím se již nebránilo vstupovat do povolání, která se zřejmě nepřčila Božímu zákonu, budou-li si v nich počínat podle Božích přikázání. Jednota nastoupila tímto dlouho zdržovaným rozhodnutím novou cestu. Ne jen do světa, ale pro svět: křesťanskými zásadami, to jest snahou po splnění vůle Boží v tomto světě a v jeho rádech, necht' je svět pronikán a získáván pro službu Bohu. *Jednota překonala nebezpečí, že se stane neužitečnou sektou.*

Část Bratří se však tomu nebezpečí neubránila. Tak zvaná „*Malá stránka*“, vedená Bratrem Amosem, odporovala dlouho houževnatě názorům mladších, rychnovského usnesení nepřijala, nýbrž prohlásila je za zradu na dědictví otců a oddělila se od Jednoty. Byli v ní jednotlivci upřímně odhodlaní vynaložit všechno pro udržení dotavadního směru — nicméně neudržela se „*Malá stránka*“ před zevním i vnitřním rozvratem, jemuž v příští generaci podlehla.

Jednota za vedení B. Lukáše. Kněží. Soudcové. Kázeň. Úzká rada.

O přechod k novému stanovisku se nad jiné zasloužil *Bratr Lukáš Pražský*, původem kališník, školsky vzdělanější než jiní členové Jednoty. Nabyl v ní vůdčího postavení pro dalších více než třicet let, jež vyplnil vytrvalou všestrannou prací o rozvoj Jednoty až do své smrti r. 1528. Za jeho vedení dokončila Jednota svou vnitřní výstavbu.

V čele sborů byli *kněží* (správcové), zpravidla neženatí. Ve svém domě vychovávali „učedníky“, kteří se po několika letech stávali jáhny, t. j. kněžskými pomocníky a pak teprve byli s velikou vážností a s připomínáním těžké odpovědnosti zřizováni na kněze. Kněží měli za úkol hleděti si věrně Písma a modliteb za sbor. Vedle kázání, jež se konalo za neděli vícekrát v sídle sboru a v připojených menších střediscích Bratří, měli míti usilovnou péči o každou jednotlivou rodinu.

Každý jednotlivec byl do sboru přijímán se závazkem, že se podřídí bratrským řádům i napomenutím a kázni církevní.*) V této práci o duchovní růst údů pomáhali kněžím „*bratři soudcové*“ nebo „pomocníci“. Byli to vážení a zkušení údové sboru, volení k tomu úřadu doživotně. Dávající sami příklad křesťanského života, dozírali na všechen život Bratří. Každý měl na péči určitou část sboru a tu si všímal, jak se rodiny účastní služeb Božích, zkoušeli mládež z katechismu, dbali o řádný život mladých i dospělých v každé domácnosti, které pravidelně několikrát do roka navštívili. Před slavením večere Páně se sešli se správcem sboru, aby mu podali zprávu o stavu údů. Potom přicházeli údové sboru ke knězi „ke správě svědomí“ a duchovní správce podle potřeby hospodáře neb jiného člena domácnosti napomenul nebo, bylo-li třeba, po úradě s bratry soudci od večere Páně „odložil“, dokud by se nepokál. Klesl-li který bratr nápadně, byl vzat do kázně bez meškání. Dálo se to laskavě, ale určitě a bez přijímání osob, ať šlo třeba o přední údy sboru nebo o šlechtice. „*Milostná kázeň*“ bratrská vycházela z víry v milost Boží a k odpouštějící milosti Kristově vedla.

*) Nově přihlášené přijímali v Jednotě nejprve do třídy „počínajících“, pak teprve mezi „prospívající“, kdežto „dokonalými“ nazývali ty, z nichž mohli býti voleni bratři soudcové a jiní činitelé ve sboru.

Zároveň však byla prodehnuta vážnou úctou k Božímu zákonu a nutila, byť vždy jen duchovními prostředky, k poslušnosti Božích přikázání. Kdo se nepodřídil, byl po opětovném napomenutí vyloučen ze sboru. Činili potom upřímné pokání, byl ochotně přijat znovu. Bratří soudcové také radili členům sboru v jejich hmotných starostech, měli na péči sirotky, tovaryše, radili mladým lidem, když se rozhodovali „změnit stav“ (vstoupiti do manželství), navštěvovali nemocné, pečovali o chudé. Ve větších sborech byli k službě lásky při chudých určeni zvláštní bratří almužníci. Jméno měli bratří soudcové od zvláště významné funkce: *smiřovali* rozvaděné členy sboru laskavým způsobem, k němuž ovšem bylo potřebí zvláště mnoho zkušenosti a křesťanské rozšafnosti. A bratrské sbory takové muže skutečně mívaly. Údové sboru byli napomínáni k tomu, aby si jich pro jejich práci velmi vážili. — Pro péči o ženskou část sboru byly ustanovovány také *sestry soudčí* aneb sestry starší či pomocnice.

Byli tedy bratří soudcové ve sborech tím, čím v nynějších evangelických církvích *starší* (*presbyteri*); byli pověřeni mnohostrannou péčí nejen o hmotné potřeby církve, ale i o duchovní život sboru. Tak dalece měla již Jednota zřízení staršovské (*presbyterní*). Ale v některých věcech převládalo v Jednotě znatelně *kněžské vedení*. K řízení celé církve bratří soudcové přibíráni nebyli. *Téměř všechno rozhodování o Jednotě jako celku leželo v ruce kněží*. Jen v jednání o veřejném postavení Jednoty měli vedle nich důležité místo šlechtití údové jako její přirození představitelé a ochránci před králem a před zemskými stavy. Kněží se shromažďovali k občasným *synodům*, na kterých byly projednávány všechny důležité otázky víry, řádu a života Jednoty. Usnesení (dekrety) těchto synodů byla zapisována, aby byla oporou pro budoucí rozhodování; neměla však překážeti rozhodnutím lepším, když by

k nim Jednota dospěla. Neomylností se Jednota nechlubila. Trvalou správu Jednoty měla na péči její „úzká rada“, složená zpravidla ze čtyř starších (čili biskupů) a z osmi až dvanácti spolustarších. Zřizovali (ordinovali) a dosazovali duchovní správce — sbory si tedy svých kazatelů nevolily — dbali o čisté učení a o ráz bohoslužeb i o dobrý řád ve sborech, jež biskupové občas navštěvovali (visitovali), bránili Jednotu před útoky protivníků listy a obrannými spisy, dávali podnět nebo svolení k sepsání či k vydání všech knih, které vyšly z pera členů Jednoty. Na synodech bylo také opětovně usnášeno, jaké pokyny dáti Bratřím pro jejich povolání a pro jejich úkoly ve světě. Ale ani členové úzké rady čili *starší* nebyli vyňati z povinnosti podřizovati se řádu a kázni, která tak vážala všechny vespolek způsobem, jenž později budil zasloužený obdiv v jiných evangelických církvích.

Právě tyto *řády Jednoty* staly se jejím nejcennějším pokladem a Bratří vytrvale dbali o to, aby byly dodržovány neumdlévající péčí všech povolanych činitelů. Byliť si vědomi, jak velikého obdarování se jim těmito řády dostalo — a kdo rozumí, touží po tom, aby z těchto řádů mnoho a mnoho, byt' ne naprosto všechno, bylo opět živé v církvích, jež se jmenují jménem bratrským dnes. K těmto bratrským řádům hleděl Jan Karafiát, když vyslovil svůj známý úsudek: „Když se český člověk... co skroušený hříšník k Pánu Ježíši uteče... z celé duše začne o to horlit, aby měl Pán Ježíš mezi námi *krásnou, krásnou církev*“. (Reformované listy 1896, str. 4.) O krásnou církev se zasazovali již husité: Bratřím bylo přidáno rozumět, co znamená budovat krásnou církev z krásných, bratrským obecenstvím spjatých sborů.

Na vypracování věroučné soustavy Bratří nekladli tak veliký důraz jako na křesťanský život. Často se to připomíná a praví se, že Bratřím šlo hlavně o náboženství praxe. Jak dalece je to pravda, plyne z toho, co jsme o Jednotě dosud pověděli. Ustavila se jako zvláštní církev proto, že husitská církev odrážela mravní porušenosti. Ale zároveň se Bratří rozešli s podobojími proto, že nechtěli mít podílu na jejich nebiblickém učení. *Věděli, že otázka pravdy je podstatně důležitá.* Vždyť právě důraz, který kladli na „vyšší spravedlnost“, je donutil k tomu, aby se zásadně ptali, ostojí-li před Bohem svými skutky či skrze víru. Potřebovali bohosloveckého poučení a jejich vůdcové jim je dali, jak dovedli. Bratří kladli veliký důraz na víru a učili se, že je třeba pečovat i o správné vyjádření jejího obsahu, aby věděli, co jest pravda z Písma vyvážená a co blud, vedoucí na scestí. I před veřejností bylo třeba skládati „počet z víry“ ve formě konfese a konfese předpokládá vždy myšlenkovou, bohosloveckou práci. *Bratr Lukáš* pracoval mnoho na tomto úkolu a u potomků si zjednal jméno nejlepšího českého theologa své doby.

Ani Lukáš však nedospěl k té jistotě víry a k tomu očistění učení křesťanského od římských příměsků jako pozdější reformace. V jeho době ještě Bratří drželi sedm svátostí a zakládali jistotu spasení přece ještě ve vlastní vůli. Pánu Bohu se zalíbilo dáti v tom církvi lepší poznání skrze jiné lidi. Jednota zatím dobře činila, že si hleděla darů, které jí byly svěřeny. Bylo to na věroučném poli především ono vyvýšení Písma nad každý jiný zdroj křesťanovy víry a hluboce vštípená zásada, že není pravé víry beze skutečné poslušnosti. Bratří milovali zákon Boží a budovali církev jako shromáždění lidu, jenž chce být celým svým životem lidem Božím, doma i při službách Božích.

Pro bratrské kněze sestavil opět hlavně B. Lukáš *bohoslužebné knihy* a návody k jejich povinnostem. Tak i konání služeb Božích bylo řízeno určitým řádem. Lukáš se postaral také o nové, lepší české vydání *Nového zákona*, napsal českou i latinskou *postilu* pro kněze, bratrské písně pak s některými svými vydal v *kancionále*. Duchovní píseň pěstovali z husitů zvláště Táboři, vedle pozdějších podobojích vynikali i na tomto poli Bratří již před Lukášem. Bratrské zpěvníky sloužily pak za vzor církvím německým. Dosud je málokterý německý evangelický zpěvník, v němž by nebyl překlad aspoň některé bratrské písně — jako zase najdete písně a nápěvy bratrského původu i v dnešních českých zpěvnících římsko-katolických.

Proti vyššímu, latinskému školení byl v Jednotě ještě dlouho po Lukášovi odpor. Viděliť Bratří, že mnoha křesťanům vadila učenost v upřímném („sprostném“) následování pravdy evangelia a že právě mezi bohoslovci důraz na theologické vzdělání často převyšuje úsilí o křesťanský život. Neměli důvěry ke scholastickému bohosloví, jemuž mizelo Písmo, pravý základ víry, pod tkanivem učených formulí. K tomu pocházeli Bratří zprvu především z prostých vrstev lidu. Tak ani bratrští kněží nebývali posíláni do vyšších škol a osvojovali si hlavně známost Písma u starších kněží. Přece však v dalších pokoleních byla nedůvěra k vyššímu vzdělání přemáhána a z Bratří vyrostli nejučenější lidé a přední spisovatelé čeští své doby.

Zato dbali Bratří od počátku pečlivě o to, aby každý úd Jednoty došel *základního vzdělání* literního. V době, kdy bylo ještě velmi daleko do rozšíření školního vzdělání ve všech vrstvách obyvatelstva, učili v Jednotě každé dítě číst a psát, aby se mohlo učit náboženství.

I prostí Bratři musili umět číst, aby mohli vésti domácí pobožnosti. Knih sloužících k náboženskému vzdělání tiskli Bratři velmi mnoho.

Zvláštní péči věnovali *náboženskému vzdělání mládeže*, takže se i tu stali vzorem. Po příkladě husitů sestavovali katechismy. B. Lukáš napsal „Otázky dětinské“, které si Valdenští přeložili do italštiny, později byly přeloženy i do němčiny a razily cestu Malému katechismu Lutherovu. Katechismus sloužil také při cvičení členů přistupujících do sborů Jednoty. Dospívající dítky byly po náležitém cvičení přijímány do církve *konfirmací*, kterou později od Bratří přijali evangelíci luterští i jiní.

Zevní vzrůst a nové pronásledování.

Již v Lukášově době rostl v Jednotě počet mčšťanů a šlechticů a přibývalo městských sborů vedle dotavadních venkovských. V *Čechách* byly přední sbory v Mladé Boleslavi pod ochranou bratrských pánů Krajířů z Krajku, v Litomyšli, jež patřila bratrským Kostkům z Postupic, v Brandýse nad Labem i v Brandýse nad Orlicí a jinde. Na *Moravě* měli střediska v Přerově, v Lipníku, v Tovačově, v Prostějově, v Ivančicích, v Mor. Krumlově, v Třebíči a na jiných místech. Chránili je tu páni z Žerotína, někteří Pernštejnové a jiní.

Rostl však i *odpor proti Bratrům* mezi kněžstvem podobojí a mezi římskými katolíky, ač mezi pány kalíšnickými i podjednou bylo také dosti těch, kteří jim přáli pokoje. Stálé žaloby protivníků, mezi nimiž významné slovo vedla katolická inteligence (humanisté, oddaní oné „moderní zbožnosti“, která se od doby Karla IV. rozvíjela i v 15. a 16. století), způsobily, že král Vladislav II. vydal *mandát proti „Pikartům“*, t. j. proti Bratrům, r. 1508. Čelil zvláště proti jejich sborům, knihám a kazatelům. Ihned po jeho vyhlášení byla většina bratrských sborů (modliteben) zavřena a mnoho

Bratří, zvláště kněží, trpělo ve vězení. Nebyl ho ušetřen ani Bratr Lukáš. Činnost Jednoty byla na čas obmezena. Ale bezmocnost slabého krále a pak jeho smrt zmírnila opět persekuci a Jednota mohla znovu pokračovati ve svém díle za snazších poměrů. „Věrnýť jest Bůh, kterýž nedopustí vás pokoušeti nad vaši možnost, ale způsobí s pokušením také i vysvobození, abyste mohli snésti“ (I. Kor. 10, 13).

Nové pohledy otcvěřely se Bratřím brzy potom nejen pro jejich postavení ve světě, ale i pro jejich víru vystoupením Martina Luthera, velikého reformátora církve.

.

MEZI KOSTNICÍ A VITEMBERKEM

Vstup do dějin nového věku.

Zatím co si Čeští bratři řešili otázky svědomí a hledali správný poměr k tomuto světu, měnil se svět nebývalým způsobem. Vždyť se ve světových dějinách mluví o tom, že přechod z 15. do 16. století je *počátkem nového věku* dějin nejen evropských, ale i světových.

Evropské národy byly zaujaty *objevem rozsáhlých zemí* na západě (1492), které obdržely jméno Amerika a jiných zámořských konců podivného obyvatelstva a netušeného bohatství. V letech 1519—1522 objeli jihoevropští plavci po prvé zeměkouli. Svět se před očima evropského člověka nesmírně rozšířil.

Rostly nové politické mocnosti. Dříve než na Pyrenejském poloostrově koncem 15. století křesťané zlomili poslední zbytky moci mohamedánských Maurů (srov. I. 137), posunuli *Turci* oblast islamu na celý balkánský poloostrov a stali se tu dobytím Cařihradu (1453) dědici císařů byzantských. Po staletí ovládali pravoslavné Reky, Slované i Rumuny a dvě stě let ohrožovali střední Evropu. R. 1526 porazili českého a uherského krále Ludvíka a zmocnili se větší části Uher až po jižní Slovensko. Přední mocenskou záštitou pravoslaví byla po pádu Cařihradu velická říše *moskevská*, jejíž panovníci konečně zlomili moc Tatarů, pod kterou šířá Rus úpěla od počátku 13. století. V sousedství se šířila říše *polskolitevská*. Na západě Evropy se vytvořila mocná království v *Anglii*, ve *Francii*, ve *Španělsku*. *Italie* byla rozdělena mezi několik městských republik bohatnoucích obchodem, mezi papeže a mezi cizí panovníky. *Německá říše* byla skupinou větších i zcela malých téměř samostatných knížetství světských i duchovních a svobodných říšských měst. Panovníci čtyř předních knížetství (mezi nimi král český) a tři arcibiskupové porýnští — sedm kurfiřtů — volili císaře, jemuž již od 14. století koruna přinašela více důstojenství nežli moci. Od smrti Zikmundovy

(1437) byli za císaře voleni *Habsburkové*, jejichž přímým panstvím byly východní země alpské. Na přechodu století vzrostla však jejich rodová panství nesmírně. Získali Nizozemí, Burgundsko (ve vých. Francii) i korunu španělskou s rozsáhlými zámořskými državami. Mladý Habsburk Karel V. (1519—56), spíše Španěl než Němec, snažil se rozhodovati v říšských věcech s větším důrazem než jeho předchůdci. Moc Habsburků ještě vzrostla, když byl Karlův bratr *Ferdinand I.* zvolen za krále českého a uherského (1526; v Uhrách byla jeho moc obmezena tureckými výboji).

Veliký příliv drahých kovů ze zámoří a zvýšené potřeby životní a kulturní vedly k rozmachu *obchodu* a k začátkům *kapitalismu*. Rostl význam měst, ovládaných bohatými kupeckými rody, kdežto městský proletariát stejně jako ujařmený selský lid se bezvysledně pokoušel o vyšší míru sociální spravedlnosti ve svůj prospěch.

V tomto prostředí žila a svými údy je odpovědně tvořila *církev*, o jejíž obecnou nápravu se věrní Čechové marně pokusili.

Snahy o reformu církve.

Velmi mnozí odpůrci husitského hnutí si byli sami vědomi, že církev nápravy potřebuje a snažili se o ni. *Kostnický koncil* odstranil trojpapežství a chtěl pokračovat v reformním zákonodárství. Ale nově zvolený papež Martin V. si nepřál, aby vedle papežské stolice rostla moc koncilu jako sněmu zástupců celé církve, zasedil se o jeho rozpuštění a k dalším opravám nedošlo. Volání po novém koncilu, po obmezení papežské moci a papežských příjmů, po reformách v církvi trvalo i potom. Pod tlakem husitských válek musil papež svolat *koncil znovu do Basileje* (1431—1449). Tento sněm se usnesl na mnoha opravách, zvláště v mravním životě kněžstva, zásadně zvýšil moc koncilu nad moc papežskou, ale otázka papežských příjmů zostřila zase rozpor mezi ním a papežem, takže na čas došlo k otevřené roztržce. Papež opět nabyl převahy, usnesené reformy zůstaly neprovedeny. Evropa byla dále vyssávána ve prospěch papežské pokladny.

Brzy potom *klesl papežský dvůr* hlubokým úpadkem mravním. Z papežů se stala knížata světských cílů. Starali se o světské panství ve střední Itálii a poskvrnili svá jména neřestným životem svým a svých dětí. Smutně proslul zvláště papež Alexander VI. (1492—1503) z rodu Borgia se svou dcerou Lukrecií a násilnickým synem Cesarem, jež učinil kardinálem. Umělecké a literární snahy té doby docházely sice u papežů té doby porozumění a bohaté podpory: co však je poskvrněno krví a lží, není vskutku krásné. Papežský dvůr podléhal světskému smýšlení své doby s její věrou v moc hrubého násilí a v chytrost diplomatické lsti i s její pochybovačností o samých základech křesťanského učení.

Není divu, že se za takového úpadku v Římě nedařilo opravě církve ani mimo Řím. *Kněží i mniši žili dále požívačným, svěťáckým životem*, kláštery se staly terčem posměchu. Poklesla theologie, když se ukázala neúčinnost pozdní scholastiky, plné prázdné formálnosti. V lidu, jenž stále vyhlížel po odpovědi na otázky o spasení, neubil ubohý stav kleru a mnišstva touhu po skutečné zbožnosti, ale z nedostatku pravého vedení obrátil se *zájem věřících nesprávným směrem*. Úcta k Panně Marii převýšila víru v Krista, Jehož láska byla vynášením významu Mariina zastírána. Horlivě sbírány skutečné i domnělé ostatky svatých. Lidé se houfně účastnili poutí na „svatá“ místa. Zjednávali si odpustění hříchů koupí odpustků — příliš laciné pokusy o vyproštění z vin před svatým Bohem! Byla zakládána nábožná bratrstva. Rozsáhlé nemocnice a starobince svědčily o snaze křesťanů zalíbit se Pánu Bohu skutky milosrdenství a hojní žebráci mohli spoléhat, že nebudou bez „křesťanské almužny“. Zároveň bujela krutá pověra. Běda muži nebo ženě, která upadla v podezření ze spojení s ďáblem! Pověrečné pojetí vlivů ďábelských, podporované církví a inkvisicí, vedlo v této době

k staletému strašnému vyhledávání *čarodějnic*. Tisíce žen a dívek padlo za oběť lidské zaslepenosti a vášnivosti.*)

Neukožená touha po pravdě a po lepší církvi živila stále odpor proti představitelům současné církve, z-
ostalé a tak hrubě porušené. Volání po reformě nepřestávalo. I v této době žili lidé upřímně zbožní, kteří šli dále cestou „*moderní zbožnosti*“ (poznali jsme ji v jejích počátcích z doby lucemburské v Čechách); z nich mnozí toužili po nápravě v církvi, ale chtěli-li odstranit křiklavé zlořády a vyvýšit v církvi autoritu samého Písma, dostávali se do rozporu s církví a s její inkvisicí. Touha po Písmu v řeči lidu rostla a sotva bylo vynalezeno umění knihtisku (kolem r. 1450), byla bible hojně vydávána tiskem. Chyběl však klíč k ní; ještě nebylo odhaleno, v čem jest jádro evangelia. I hledali někteří cestu k Bohu mimo Písmo také v mystice a ve viděních. Florentský dominikán *Jeronym Savonarola* vystoupil v takovém duchu proti zkaženosti církve a proti mravní nevázanosti ve svém městě. Svým ohnivým kázáním dal Florencii**) na čas přísně odříkavý ráz. Podlehl však papeži a inkvisici a byl upálen v květnu r. 1498. Svědkem jeho smrti byl snad i Bratr Lukáš, jenž tehdy cestoval po Itálii, aby poznal tamní Valdenské a Řím. Jak jinak mohl vyznít jeho úsudek, než že papežovo sídlo jest místo morové nákazy?

Humanismus.

Ve vzdělaném světě zatím rostlo nové hnutí, které svými některými složkami vlivně připravilo půdu skutečné reformaci. Byl to *humanismus*. Humanismus se vracel k antice, to jest k slavným vzorům latinské

*) Smutné, hrozné pověře o čarodějnicích podléhaly potom dlouho i reformační církve.

**) V severní Itálii.

vzdělanosti z doby blízké narození Kristovu. Po pádu Cařihradu přehli mnozí řečtí učenci do Italic, kolébky humanismu od 13. století a rozšířili zájem humanistů také na řecké umění a na řeckou literaturu. Vynález knihtisku umožnil rychlé šíření nových vydání klasické literatury. Pěstitelé „moderní zbožnosti“ byli od počátku humanismu blízcí. Humanisté pozdější doby *vydatně kriticovali zlořády v církvi*, smáli se lenošným mnichům a zaostalým scholastickým theologům, podrobili břitkému úsudku mnohou církevní tradici a jako se vraceli k zářným vzorům staré literatury antické s voláním „ad fontes“ (ku pramenům), tak i *pro církev razili cestu k prameni pravdy, k Písmu*. Znalost vytríbené latiny, řečtiny, ba i hebrejštiny — obě biblické řeči byly do konce 15. století západnímu světu téměř neznámy — velmi prospěla i budoucímu pokolení theologů a otevřela cestu ke studiu Písma v původních jazycích. Humanistický učenec učil svět kritice tradic a vedl k hledání pravdy. Učil vzdělaného člověka novému sebevědomí a pomáhal mu oprostit se od pout církevní autority. Nejznamenitější představitel humanismu na sever od Alp byl Holanďan *Desiderius Erasmus Rotterodamský* (1466—1536), muž nízkého původu, potom nejslavnější osobnost svého věku.

Ale humanismus sám nestačil na reformu církve. Vycházel z jiného světa. I když se mnoho humanistů zabývalo spisy pohanských klasiků jen proto, aby si osvojili jejich vybroušený jazyk, vnášelo nové hnutí do církve také *myšlení starého světa*, světa bez Krista, beze zjevení Boží pravdy. *Humanismus měl na mysli více člověka než Boha*. Ukazoval více k cílům pozemským než k nebeským. Více než Boží zjevení platilo humanistovi vědění získané kriticky myslícím rozumem. Lidské schopnosti viděl v slunném světle. Neviděl dost hrůzu hřícha; pak ovšem ani velikost Boží milosti mu nebyla zřejmá. Cílem humanistů bylo vy-

tvoriti člověka svobodného — nejen od církevní autority, ale konec konců i od Boha... A zároveň neměli humanisté sami ze sebe síly k rozhodnému provedení reforem, po nichž volali a nedovedli vytvořit lepšího církevního společenství. Erasmus sám myslel mnoho o základech křesťanství. R. 1516 pořídil vzorné vydání řeckého originálu Nového zákona s novým latinským překladem. Byl zaujat kázáním na hoře a viděl v něm vrchol učení o pravé mravnosti. Ježíš mu byl nejznamenitějším učitelem a vzorem skutečné zbožnosti, hledící k jedinému Bohu a nesoící se k etnostnému životu. V Ježíšově učení však viděl spíše vrcholný projev lidské ušlechtilosti, ke které směřovali již řeční (pohanští) filosofové, než Boží zjevení — Ježíš prý sjednotil a božskou autoritou potvrdil všechno dobré a pravdivé z jejich učení. Ježíš Spasitel Erasmovým zrakům unikal. Učení o vykoupení mu bylo příliš dogmatické. A jak se Erasmus *vyhýbal přímé osobní účasti na skutečném zápase o lepší církev*, trpce zakusili naši Bratři. Erasmus se o nich v listě českému příteli vyslovil nad obyčej nestranně a pochválil leccos z jejich řádů. Bratři byli potěšeni a poslali mu svou Apologii (latinský spis, který sepsal na obranu Jednoty Lukáš r. 1511) se žádostí, aby si ji přečetl a potom veřejně vyslovil úsudek, k němuž dospěje. Ale Erasmus se jim vymluvil, že nemá času a přiznal, že by mu veřejný projev sympatií pro Bratry uškodil... Potom se Erasmusovi stal i Luther kamenem pohoršení. Veliký humanista *nepochopil jeho evangelia o pouhé milosti*, zdálo se mu, že se jím děje křivda lidské samostatnosti. Zhrozil se však také boje o pravdu, utíkal před ním a po všech protestech a satirách, jimiž prve stíhal papežskou církev, prohlásil, že je mu starý stav věcí milejší než ty „nové zmatky“. Zemřel jako římský katolík. Typ vzdělance, jemuž se neotevřely oči pro jedno potřebné.

Ruku v ruce s humanismem šla, zvláště v Italii, renesance, t. j. obnovení, obrození: ne však ve smyslu křesťanském. Šlo o obnovení antických ideálů, o nový rozmach člověka, jenž chce být sám svůj, krásný, vzdělaný, silný, chce být sám sobě zákonem, chce požívat krás tohoto světa, ale i moci a slávy, byť za cenu ponížení, zatlačení, ba i životů jiných lidí. Cíl života viděl renesanční člověk na *tomto* světě, nikoli v nebeské věčnosti. Odmítal středověkou askesi a nadvládu kněze nad myšlenkovým životem, ne však ve jménu Písma, nýbrž v nadšení pro antiku s jejími básněmi a s jejím uměním. Umělecky se renesanční Italie neobyčejně vyšvihla — zároveň však vedl tento nový směr, jenž se nechtěl vázat autoritou zákona Božího, k uvolnění mravů — viděli jsme, že se za t. zv. renesančních papežů zmocnil i „svaté stolice“. Jen tenká vrstva křesťanského nátěru zakrývala pohanství těchto kruhů, oslněných září helenského slunce, zpitých klamnými vidinami o plném vyžití silného jednotlivce.

Kde svítne v tomto zmatku lidského lesku, lidské učenosti, lidského sebevědomí, lidské pověry a lidské vášně světlo pravdy, vysvobození? Tam, kde mu dá prozářit Pán pravdy a života.

LUTHER. ZWINGLI

Lutherův duchovní růst.

Doktor Martin Luther (1483—1546) se narodil v německém (saském) Eislebenu ze zámožnější hornické rodiny. Studoval filosofii a podle otcova přání práva. Veselý student prožíval však časem tíseň neuklidněné duše, až jím nebezpečnoství života za náhlé bouře otrásl tak, že proti otcově vůli vstoupil *do kláštera* v Erfurtě. Zde po čase přijal kněžské svěcení a dále studoval bibli a scholastickou theologii. *Klášterní askesí chtěl dosíci jistoty spasení.* „Jak najdu milostivého Boha?“, ptal se úzkostně. Jak uspokojit přísného Soudce — a jak přesvědčit rozbouřené svědomí, že Bůh nezavrhł ubohého hříšníka? V klášteře neměli odpovědi na volání člověka, který na sebe nemohl žalovat pro žádný hrubý hřích. V jeho úzkostech viděli projev příliš úzkého svědomí. Ani klášternické odříkání ani kněžské rozehřešení nabízené při zpovědi neuspokojilo Lutherovu zneklidněnou duši. Začal se tím více obracet k *Písmu*. Ke studiu Písma jej ostatně zavazovala i profesura biblických výkladů, kterou zastával v novém působišti, ve Vitemberku na Labi v tehdejším Sasku. Nad biblí bylo mu konečně — asi r. 1511 či 1512 — ze slov Řím. 1, 17 dáno poznat, že *Boží spravedlnost*, které se tolik lekal, neznamená spravedlnost Boha-Soudce, jenž trestá člověka, nýbrž tu spravedlnost, kterou Bůh sám uskutečnil a naplnil v Ježíši Kristu, když na Ném trestal lidský hřích — a Kristovu svatost Bůh přičítá hříšnému člověku, setká-li se u něho s věrou. *To* znamená,

že „spravedlivý z víry živ bude“! *To* je smysl radostného poselství evangelia! K Bohu nevede marné úsilí o naplnění zákona z vlastních sil ani kouzlo svátostí a obřadů. *Uvěř*, že Bůh za tebe dal na smrt Svého Syna, aby ti dokonale odpustil a *raduj* se z Jeho lásky!

Zcela nové světlo vzešlo odtud Lutherovi. Že jeho objev znamená reformaci, že jej oddělí od papežské církve, že bude mít ohromný dosah pro celou církev, pro její nápravu, pro kulturu celého lidstva — o tom neměl Luther zprvu tušení. Vedla jej touha po Bohu a odpovědělo mu Boží Slovo. Jaké otázky po tom, co odtud vzejde, je-li jen duše ujištěna, že se jí dostalo pravdy a že jest jí otevřena brána života? Ani širší veřejnost nezvěděla hned, co roste z biblického studia ve vitemberském klášteře augustiniánů a co převratného vykládá ten profesor-mnich se své katedry. Teprve po pěti letech otrásly důsledky Lutherova objevu Evropou.

Zápas. Přátelé.

Papež Lev X. potřeboval peněz na dostavění nádherného chrámu sv. Petra v Římě a hleděl si je opatřit osvědčenou cestou: *prodejem odpustků*. Jako v Praze za časů Husových, tak nyní v Německu vzbudily odpor i odpustky samy, jež zase měly sloužit k odlivu peněz do pokladnice papežovy, i kramářský, očitě obchodní způsob, jakým byly prodávány. Luther poznal jako zpovědník zhoubný vliv odpustků na zbožnost těch, kdo byli sváděni, aby si odpuštění koupili tak lacino. I kázal po celý rok proti těmto zlořádům. Když jeho hlas dosti nepronikl, vybídl *31. října 1517* bohoslovecký svět k disputaci o ceně odpustků. Podle tehdejšího universitního obyčeje to učinil tak, že na dveře vitemberského zámeckého kostela přibil vyhlášku s 95 články (*thesemi*), jež shrnovaly jeho námítky proti odpustkářství.

Disputace se nekonala. These se však rozlétly v čet-

ných otiscích a vzbudily po celé střední Evropě ohromný ohlas — ovšem i hlasitý odpor bohoslovců orientovaných papežsky. Luther pokračoval v načatém boji odpovědmi na jejich útoky. Když odmítl podrobit se, byl na jaře příštího roku papežem prohlášen za kacíře a zahájeny ostré kroky proti němu. Pro Luthera znamenalo v dalším zápase velmi mnoho, že se za něho postavil jeho kníže, *kurfiřt Fridrich Moudrý* a slíbil mu ochranu. Slib dodržel. Oč jiné to bylo postavení než jaké měl Hus pod svým králem! Pokusy překonat Luthera bohoslovecky nebo jej umlčet mocí selhaly. Naopak. Disputace s papežským theologem Eckem v Lipsku (1519) ukázala, že se Luther zásadně postavil proti papežství i proti učení o neomylnosti koncilů. Ani toho se nezalekl, když jej Eck postavil *do jedné řady s Husem*, aby jej okázale usvědčil z kacířství. Luther prohlásil, že mnohé z vět, pro něž byl Hus v Kostnici odsouzen, jsou pravověrné. Skutečně byl Hus Lutherovi posilou jednak některými body svého učení, jednak příkladem své mučednické stálosti.

Luther sám svou odvahou *budil sympatie statečných lidí*. Rytíři revolučně naladění mu nabídli, že jej budou hájit proti papežským za zdmi svých hradů. Také *němečtí humanisté* naslouchali s radostí smělým slovům doktora Martina. Celý zástup humanistických spisovatelů pozdravil v Lutherovi svého člověka. Ale sympatie neznamenaly vždy vnitřní souhlas a skutečné zaujetí pro vlastní obsah evangelia. Ve mnoha případech nastalo rozčarování. Jiní humanisté přilnuli přece k Lutherově zvěsti a dali do služeb počínající reformace své vědění a svou studijní horlivost. Zvláště mladý, nad míru učený *Filip Melanchthon* (1497—1560), jenž prve šel v otázce reformy církve za Erasmem, přiklonil se k pojetí evangelia ve smyslu Lutherově a stal se jeho předním spolupracovníkem na vitemberské universitě a pomocníkem v reformačním zápase.

Luther zatím dospíval k *dalším důsledkům* nově odhaleného evangelia. Pohledme do jeho tří hlavních spisů z r. 1520! Poněvadž papež a biskupové nekonají svou povinnost, psal „*Křesťanské šlechtě německého národa*“, ujměte se opravy církve vy, knížata a ostatní křesťanské vrchnosti s císařem v čele, zbavte církev macešské vlády panovačných papežů a nedejte svou zemi déle vyssávat Římem! Jako prve husité, tak nyní i Luther viděl v papežské stoličce vždy více trůn Antikristův, jemuž má věrný křesťan odpírat. Ať se křesťané nedají mást římskými smyšlenkami o svátostech, ať vyjdou z „*Babylonského zajetí církve*“, volal druhý jeho spis pod tímto názvem. Utěšenou knížkou „*O křesťanské svobodě*“, kterou soudobý český překladatel pokládal za hodnou vytištění „ne černidlem, ale zlatými literami“, vynášel pak bohatství a slast vnitřní svobody člověka, jenž v Kristu Vykupiteli našel jistotu Božího nesmírného smilování; je svoboden třeba v okovech a pro Krista dobrovolně slouží všem, třeba vnitřně není nikomu poddán.

Zájem soustředěný na spasení duše neznamenal Lutherovi ústup od reformace církve. Ochota býti služebníkem všech nebyla projevem nestatečnosti. Bulu, kterou mu papež hrozil klatbou, veřejně spálil. Když pak byl následujícího roku (1521) svolán *říšský sněm do Wormsu*, postavil se tu Luther odvážně tváří v tvář novému císaři Karlu V., jenž se netajil odporem proti bořiteli papežské církve, a při učení, ke kterému mu bylo dáno dospět, setrval. Byl za to dán do *říšské klatby*, jeho spisy byly odsouzeny na hranici, jeho stoupenci podrobeni téže klatbě jako on sám. *Přes to se kázání reformačního evangelia šířilo* rychle v německých zemích a městech i v sousedství na všechny strany. V Německu samém nebyl císař dosti mocným páněm. Rozhodovala vůle jednotlivých vladařů, z nichž

mnozí byli již reformací získáni a jiní k ní přistupovali, jiní však ji tuze odpírali. Tu vzplály místy hranice. Luthera, jenž byl ohrožen především, zachránil kurfiřt Fridrich Moudrý; skryl jej *na hradě Wartburgu* a Luther zde překládal Nový zákon do němčiny. Nelenili ani jeho spolupracovníci. Melanchthon napsal touž dobou první učebnici evangelického učení v reformačním smyslu (*Loci communes*), jiní vitemberští přátelé činili z evangelia *důsledky v praktickém životě církevním*. Kněží vstupovali v manželství, když se shledalo, že kněžský celibát odporuje Božím rádům. Mniši a jeptišky se rozcházelí do soukromého života; vždyť jejich sliby byly učiněny v nepochopení evangelia. Luther sám o něco později přetrhl klášterní svazky, v lidských očích posvěcené tisíciletou tradicí a uzavřel šťastné manželství s někdejší jeptiškou, Kateřinou z Bory. Bylo zavedeno (ač ne na ráz) přijímání sv. večeře Páně pod obojí, mše zbavena katolického obsahu, ušní zpověď přestala.

Meze Lutherovy reformace.

Došlo však i k radikálním, bouřlivým zásahům do jiných církevních pořádků. Reformaci hrozil zmatek. Tu se Luther náhle vrátil do Vitemberku a učinil přítrž změnám, které pokládal za ukvapené. (Tak se na př. zasadil o ponechání obrazů v chrámech, při mši byla na řadu let obnovena latina a některé obřady.) Prohlásil zásadu, že je třeba *postupovat ve změnách církevních a bohoslužebných rádů ponenáhlu* a vůbec nerušit, co může sloužit ke vzdělání. Křesťanská svoboda dovoluje ponechat v kostelích obrazy, jen když nejsou uctívány modlářským způsobem; je dovoleno zachovat obřady, které se Písmu neprotiví, i když v Písmu nejsou nařízeny.

Luthera vedl k zdrželivosti v reformách nebezpečný zápas, jež záhy musil započít s „*bouřliváky*“. Těm

se brzy stal příliš zevním a hmotným nejen dosavadní bohoslužebný řád, nýbrž i samo Písmo. Vykládali si je svévolně a vedle Písma chtěli dojít spojení s Bohem mystikou (vnitřním duchovním osvětlením) a zvláštními viděními. Bylo nanejvýš nutno, aby Luther vedl jasnou čaru mezi jejich zbožností nesenou vzrušením vlastní duše — tedy mezi zbožností vyrostlou z člověka — a mezi zbožností víry, sycené z jediného zdroje: z Písma. Bylo osudné, že v obraně biblické zbožnosti proti bouřlivákům hledal oporu v zachování trvajících církevních řádů.

K tomu došlo k těžkému *sociálnímu otřesu* v Německu. Luther chápal reformaci jako osvobození duše od pout hřícha. Ale v jeho době byla ještě jiná pouta, jež se zadírala do masa. Sedláci těžce trpěli pod útliskem pánů. Slyšeli kázání reformačních kazatelů a domnívali se, že se o ně mohou opřít také v touze po vyproštění z bídě těla. R. 1525 vypukla ve středním a jižním Německu hrozná *selská revoluce*. Její vůdcové se dovolávali křesťanské svobody a očekávali porozumění na straně Lutherově. Luther však naprosto nesouhlasil, aby kdokoli činil z evangelia revoluční důsledky politické. Pokusil se uklidnit vzbouření zvláštním spisem. Ale když zvěděl o krvavých činech sedláků, jimiž se mstili krutým pánům, nepovážil dost, jaký útlisk dal k těmto politováníhodným ukrutnostem příčinu, postavil se jednostranně na stranu pánů a vybídl je k neúprosnému potlačení vzpoury. Sedláci byli poraženi a nelidsky ztrestáni. Luther s krvavou pomstou pánů nesouhlasil a napomenul je, stal se však od té doby ještě *konzervativnější v pohledu na společenské poměry* a bránil těm, kdo chtěli nějak měnit světské řády. I samu reformaci (nové uspořádání) církve v jednotlivých německých územích svěřoval stále více světské vrchnosti, k jejíž dobré vůli a otcovské péči měl až příliš velikou důvěru. Mluvíme o patriar-

chálním poměru vladařů k církvi v luterské reformaci. Ač si toho Luther sám nepřál, došlo později k tomu, že se pán země stal vlastně papežem ve svém území, určoval náboženské vyznání všech poddaných*) a vykonával správu církve skrze duchovní (konsistoř, superintendenty),**) jež sám ustanovil. *Církev upadla do nesvobody.*

Široké vrstvy lidu byly Lutherovým stanoviskem k sedlákům trpce zklamány a teprve v pozdější době byly pro reformaci vnitřně získány trpělivou prací kazatelů a učitelů. Této práci dal směr a výborné pomůcky opět Luther sám, zejména svým *Malým* a *Velikým katechismem*. Luther také věděl, že je nutně potřebí vštípit i prostému údu církve a dětem jasné bohoslovcecké vědomosti a dovedl je podati velmi jasnými slovy.

*

Zatím čekaly přívržence reformace v Německu ještě *těžké boje o její zevní zabezpečení*. Přibývalo sice i nadále knížetství a měst, která se k evangeliu přiklonila, rostl však i odpor strany věrné Římu. Hrozil válečný konflikt. Jen politické spory s papežem a války na jiných stranách zdržovaly císaře, jemuž vydatně pomáhal jeho bratr Ferdinand I., český a uherský král, od rozhodného zakročení. K tomu bylo postavení evangelíků — to jméno se pro stoupence reformace ujímalo — ztíženo tím, že se s reformací směru Lutherova nepodařilo sjednotit *reformační směr jiného rázu*, jenž téměř současně vznikl ve *Švýcarsku* působením Oldřicha Zwingliho.

*) „Cí panství, toho náboženství.“

**) Konsistoř je duchovní úřad, pověřený správou určité oblasti. Superintendent znamená vlastně (vrehní) dohlizitel.

Kněz *Oldřich (Huldreich) Zwingli* (1484—1531) byl kazatelem v několika švýcarských městech, od r. 1518 v Curychu. S mnoha jinými švýcarskými vzdělanci šel za Erasmem Rotterodamským a osvojil si hluboce jeho vědecké snahy a jeho myšlení. Jako *humanista* hleděl k antickému dávnověku jako ke zdroji pravdy a k příkladům hrdinského života. Filosof Sokrates i spravedlivý vlastenec Aristides byli mu předchůdci Božího lidu. Zhloubal se do studia Nového zákona a církevních otců a s Erasmem si přál odstranění zlořádů v církvi, zavedení oprav a protříbení křesťanské zbožnosti. Nad humanistické cíle dospěl, když v *Písmu zaslechl hlas podmaňující člověka a lidskou společnost vůli Boží*. Tu se měnil ctitel starobylosti a kritik církve v reformátora. Posílen vlivem Lutherovým jal se usilovat o reformaci ve své vlasti. Od počátku bylo patrné, že mu šlo — více než Lutherovi — o *poslušnost Božích zákonů také v občanském životě*. Dokázal především, že bylo v Curychu zakázáno obvyklé najímání švýcarského mužstva do vojenských služeb cizích států.*) Zwingli sám se dříve účastňoval válečných tažení švýcarských žoldnčrů jako jejich polní kazatel a vojenského ruchu se nebál. Statečnosti svých rodáků ukázal nyní nový cíl: *oddát se docela do služby krále Krista*, být Jeho vojáky, spojenými ve večeri Páně přísahou na Jeho prapor. R. 1522 přešel k důsledné reformaci na půdě církevní. Prosadil svobodné kázání evangelia a odstranění protibiblických řádů v církvi. Dal se vést Písmem určitěji než Luther a odmítal

*) Švýcaři vynikli v bojích za vlastní svobodu proti Habsburkům vojenským uměním, podobně jako husité. Sousední státy stály pak o to, aby si zjednaly jejich pomoc ve vzájemných bojích. Švýcarská krev tekla za peníze a zisk z toho měly především městské rady, které najímání Švýcarů do služeb cizích dovozovaly sousedním panovníkům za určitý roční plat.

všecko, co se v římských *obřadech a ve zřízení církve* nedalo doložit Písmem. Odstranil i obrazy, oltáře, varhany, chórový zpěv. Správu církve a konání obnovené kázně přenesl na městskou radu — obec (stát) a církev mu splývala v jedno.

Curych se stal střediskem reformačního hnutí ve Švýcarsku. Vedle Curychu byl pro reformaci získán Bern, Basilej a jiná důležitá města a kantony švýcarské; ba i do jižního Německa zalehl ohlas curyšské reformace. Naproti tomu značná část Švýcarska setrvala při Římu a obě strany dělilo hrozné napětí.

Zwingli a Luther.

Ačkoli Zwingli dospěl k reformačnímu stanovisku svou cestou, *znamenal pro něj Luther velmi mnoho*. Obojí reformace měla též cíl v obnovení Kristovy církve a téhož odpůrce ve straně věrné papeži. Ale byly tu i hluboké *rozdíly*. Zwinglimu šlo především o *Boží slávu* a o Boží vůli. Byl rozhodnější v očistě církve podle Božího slova než Luther. Jeho první starostí nebyla úzkost o spasení. Souviselo to ovšem i s Zwingliho *optimistickým názorem na člověka*, který podržel z humanismu: viděl člověka mnohem lepšího než jakým jest a hřích ho neznepokojil tak hluboce jako Luthera. Dal také mnoho na *lidský rozum* a v jeho spiscích (z nich přední jest kniha „O pravém a falešném náboženství“) je místy více kritických úvah než svědectví víry. A o svátostech učil, že jsou ustanoveny jen na památku Ježíšovy smrti, že jsou jen obrazným znázorněním vykoupení. Nevěřil, že by byly prostředkem Boží milosti a že by při nich Kristus vstupoval ve skutečné, mimořádné obecenství s věřícími.

A právě zde se nejpatrněji jevil rozdíl mezi Zwinglim a mezi Lutherem. Lutherovi byl rozumový *výklad večeře Páně*, jak jej zastával Zwingli, rouháním. Hájil názor, že večeře Páně je zvláštním obecenstvím

s Ježíšem. Neučil sice po katolicku o přepodstatnění chleba a vína, ale pomocí scholastických výkladů, k nimž se nyní po dřívějším příkrém odmítání scholastiky vrátil, dovozoval, že je Kristus Svým tělem při večeři Páně přítomen. Zwingli opět neměl pochopení pro Lutherovu touhu po svátostném obecenství s Kristem. Došlo k polemikám (knižním zápasům) mezi oběma a na obou stranách rostla nechuť. I když bylo postavení evangelíků v Německu i ve Švýcarsku velmi obtížné, *nedošlo mezi obojími ke smíru a ke spolupráci*, ač se o to v zájmu společné obrany daly pokusy. Oba reformátoři a družiny jejich přívrženců se sice r. 1529 sešli v Marburku k rozhovoru, jenž měl vésti k dohodě, skončili však zjištěním protiv větších, než aby mohly býti překlenuty. „Máte jiného ducha“, vyjádřil se Luther o Švýcarech — a přehrada dělící obojí vyznavače Kristova evangelia nebyla docela odstraněna doposud.

Boj o zabezpečení reformace ve Švýcarsku i v Říši.

Obojí stoupenci reformace vedli boj s papežskou stranou o své újmě. Ve Švýcarsku bylo dílo Zwingliho těžce ohroženo, když *katoličtí Švýcaři porazili Curyšské u Kappelu* (1531). Zwingli se bitvy účastnil jako polní kazatel a přišel zde o život. Jeho mrtvé tělo rozčtvrtil kat a spálil je na hranici. Smrt vůdce a porážka jeho města neznamenalala však potlačení reformace, jež o málo let později z Bernu pronikla do Ženevy, odkud nastal ve Švýcarech obrát pro reformaci příznivý.

Dokud nemohl císař na evangelíky v Říši udeřit mocí, snažil se přimět je k návratu do církve po dobrém. Obě strany měřily své síly v disputacích a na říšských sněmech. Na sněmu špýrském (1529) evangelíci zatlačení do menšiny podali protest proti usnesením, jež je obmezovala; odtud se jim dostalo jmé-

na *protestantů*. Na sněmu v Augsburce (r. 1530) předložila knížata a města strany Lutherovy *vyznání víry* (konfesi) sepsanou Melanchthonem, jenž pak napsal i její *apologii* (obhajobu proti katolickým theologům). Proti zjevným nepřátelským úmyslům císařovým sdružili se němečtí evangelíci v t. zv. *šmalkaldský spolek* (1531) s Filipem Hessenským v čele. Ale právě tento významný politický vůdce německých protestantů se zapletl do dvojího manželství. Jeho hříchem, na nějž platily těžké tresty, byla situace evangelíků oslabena: Filip se musil ucházeti o dobrou vůli s císařem, aby nepozbyl svého knížetství. I jinak nechybělo dokladů, že luterství musí ve svých vlastních vyznavačích svésti nesnadný zápas, aby se ochotně podřídili Božímu zákonu. Kázání o pouhé milosti rozuměl leckdo špatně.

Luther sám byl těmito a jinými starostmi tísněn, třeba že je opět a opět přemáhal věrou v Toho, jenž svého díla nikdy neopustí. *Zemřel* ve víře v Jeho milost r. 1546, jedněmi ctěn nade všechny smrtelníky, druhými nenáviděn až za hrob a pomlouván hůře než který jiný muž vynikajícího postavení. Dělí lidi až podnes a strhuje vždy ještě jedny k zaujaté úctě, jiné pak k neméně zaujatému odporu.

Hned v roce po jeho smrti se rozpoutala *válka* mezi císařem a zeslabeným spolkem šmalkaldským, jemuž jen váhavě hodlali pomoci evangelíci čeští. Císař zvítězil. Reformaci hrozilo úplné potlačení a i sám Melanchthon se snažil zachránit situaci největšími ústupky katolickému učení a římským řádům. Mnozí se na jeho nestatečnost zle horšili. Rozhodnější odpírali souhlas s jeho ústupky a štrasburský reformátor Bucer se raději vystěhoval do Anglie. Krutý postup císařových vojsk (španělských) vzbudil však proti císaři nelibost i mimo jeho původní odpůrce. *Mořic Saský*, jenž prve, ač příslušel k evangelíkům, podporoval císaře, náhle

změnil frontu a donutil jej k dalekosáhlému ústupu. *Náboženským mírem augsburským* (1555) byla Augsburská konfese uznána za vyznání v Říši rovnoprávné s římským katolictvím a ti, kdo se k němu přiznávali, nabyli právní ochrany. *Reformovat celou církev se nepodařilo* ani reformaci německé; jako v Čechách, i zde došlo k trvalému rozdvojení křesťanů ve dva tábory, jež i potom čekalo nové měření sil. K tomu nedošlo k celistvé organizaci luterské církve. V každém, i nepatrně velikém knížetství byla evangelická církev zřízena zcela odděleně od ostatních částí, mohla mít své vlastní řády a mohla si formulovat učení po svém.

*

Ráz a obsah Lutherovy reformace. Milost a víra.

Lutherovi bylo dáno nově porozumět *dosahu Boží milosti*, dané člověku v Ježíši Kristu a nově spatřit cestu k přivlastnění Boží milosti pouhou *věrou*, k níž člověk dospívá působením (darem) Ducha svatého skrze zvěstování Božího slova. Bůh je tak milostiv, že odpouští docela; odpouští z pouhé milosti, ne za skutky člověka. „Milostí spasení jste skrze víru, a to ne sami ze sebe, darť jest to Boží, ne ze skutků, aby se někdo nechlubil“ (Ef. 2, 8). Boží spravedlnost je zkracována, Boží milostí se pohrdá, Bohu se ubírá na slávě, myslí-li si člověk, že má Jeho milost doplňovat ještě zásluhami svými nebo zásluhami „svatých“. To již milost přestává být milostí a člověk je znovu odkázán na vlastní síly, které však k plnění Boží vůle nestačí a jistota spasení se znovu hroutí. Od člověka čeká Bůh jedině: aby Jeho milost přijal upřímnou věrou, jako dar zcela nezasloužený, ale přece zcela určitě daný. Luther se nemůže dost navymýšlet *podobností* barvitých a vroucích, aby osvětlil, co znamená milost a

víra. Jednou vám poví o žebráku obdarovaném ohromným dědictvím, který toho dědictví dosahuje prostě tím, že bez rozpaků věří dobrotě svého dobrodince. Jindy mluví rozehřátými slovy o svatbě duše s Kristem. Duše, chudičká, poskvrněná nevěsta, nepřináší do sňatku nic, ale nic než svou ubohost: ženich Kristus jí jde vstříc se všemi poklady své svatosti, svých zásluh: právem manželství bere na sebe chudobu a ponížení Své nevěsty, jí však navzájem dává podíl na Svém bohatství a na Své slávě. Dar. Milost. Nic než darovaná milost. A Bůh má nárok na to, aby se věřilo evangeliu, protože evangelium jest Jeho slovo a On nelže. Jak chceš plnit Boží vůli, když svou nevěrou v Jeho slovo rušíš hrubě hned první přikázání a činíš Boha lhářem? Jen věř — ale pamatuj, že *ani ta tvá víra není záslužným skutkem*, neboť i víru v tobě vzbuzuje Bůh Svou milostí a ty nejsi spasen za víru, nýbrž prostě věříš Boží milosti. Milost pak zůstává stále milostí. Ty, věřící člověče, nejsi skrze víru učiněn dokonalým člověkem, nýbrž spravedlnost Kristova je ti připočtena k dobru. Jinak osvětleno: viníkovi se tu nepromítá proto, že už se polepšil, nýbrž jest prohlášen za spravedlivého na účet Ježíše Krista.

Dosah Lutherova objevu evangelia milosti.

Nikdo nepředstihl Luthera v radostném opěvování a vynášení té neskonale milosti nebeského Pána. Všichni ostatní reformátoři rádi uznali platnost evangelia v tom smyslu, jak je po staletích znovu kázal Luther. Římskou církví, její zbožností, jejím zřízením, jejími řády *otráslo* pak toto učení do netušené hloubky i šíře. Mezi Bohem a člověkem není lidských prostředníků; *všichni věřící jsou kněžími* (I. Pet. 2, 9). Není tedy ani papež veleknězem a hlavou církve. Mše není opakováním oběti Kristovy, platné jednou pro všechny věky (Zid. 9, 28). Spasení není možno získat nadprůměr-

nými zásluhami: není tedy důvodu pro *klášternictví*. Odpustil-li Bůh věřícímu všechno, není *očistce*, nemají smyslu mše a modlitby za mrtvé. Není-li a nebylo-li „světců“, kteří by do duchovní pokladny církve nashromáždili záslužných skutků nad svou potřebu, nemá církev z čeho udílet *odpustky*; jsou klam. Nedovedeme si už představit, jaký oddech v nejistotách o spasení — a jak ohromné zevní změny způsobilo toto učení. Kláštery se ruší. Církevní finančníctví, z tak veliké části založené na platech za mše a za přímluvy za mrtvé, se hroutí. *Papež přestává být pánem církve* — i *pánem nad světskými vrchnostmi*, když Luther a jiní po něm jasně vymezili, že církevní vrchnost nemá práva poroučet vrchnosti světské, ba když byla světské vrchnosti přirčena povinnost reformovat církev místo nedbalých biskupů a proti papeži. Tu byly i světské statky a výsady biskupům a opatům odňaty ve prospěch světských knížat.*)

Lutherova reformace dala nové podněty myšlenkové práci na poli *bohosloveckém*. Posloužila *duchovnímu básnictví* a duchovní hudbě tím, že uvedla do bohoslužeb i do rodinného života duchovní písní v národním jazyce, jako to již dlouho před tím činili husité a Bratří. Luther sám složil řadu krásných písní duchovních.**) Horlivější vyučování náboženství vedlo k rozšíření *školství*. Lutherův *překlad bible* znamenal po-

*) Knížata i menší vrchnosti získali při těchto změnách (t. zv. sekularisací, posvěštění, církevního majetku) velká jmění. Ale výklad, že se vrchnosti stávaly evangelickými jen *proto*, aby se domohli církevního jmění, platí jen v menšině případů. Jsou jasná svědectví toho, že převažovaly důvody vskutku náboženské. Mnozí z knížat a pánů ostatně přijetím luterství zároveň na sebe brali nesnadný zápas o zajištění reformace proti císaři.

**) Mnohé z nich jsou volně zpracovány podle žalmů; tak světoznámá „Hrad přepevný“ podle ž. 46, „Z hlubokosti volám k Tobě“ podle ž. 130. Také vánoční „Z nebe přicházím samého“ je od Luthera.

čátek nového období v dějinách německé literatury. Ani v neúplném výčtu důsledků jeho reformace v životě národů, jež jeho učení přijaly, nemůžeme pomlčet o tom, jak veliký význam mělo Lutherovo odmítnutí kněžského i klášterního bezženství a mnišské žebroty. Luther nově ukázal *k významu a kráse rodinného života*, jež přece Bůh sám ustanovil, a přispěl k novému *zhodnocení všední práce* v občanském povolání.

Milost a zákon.

Velikost Lutherovy reformace je však zmenšována *jeho stanoviskem k Božímu zákonu*. Po duchovních bojích, v nichž prožíval hrůzu z nesplněného zákona, nedovedl do radosti nad spasením, obdrženým z pouhé milosti, pojmout radost z Božího zákona. (*Jinak česká reformace*, pro niž je příznačná radost z poznání Božích rozkazů a zápal pro jejich uplatnění. Husitům a Bratřím byla bible především knihou Božího zákona, Lutherovi knihou duchovního potěšení.) Z obavy před novým jhem závazků a řádů *dosti nezdržal, že křesťané přijatí na milost potřebují stále Božího zákona jako návodu k plnění Boží vůle*. Milost a zákon se mu příliš dělily. Jakoby se bál, že přiznáním plné závaznosti zákona přijde věřící duše zase o jistotu, že Bůh odpustil všechno a to z milosti a že zase začne zákonický zápas o spravedlnost z vlastních skutků. Kde milost dosti zdůrazněna není, tam ovšem i na evangelické půdě není k zákonictví daleko a brzy se stane zákonem i velmi lidská ustanovení. Ale zase naopak stalo se znevážení zákona luterským vyznavačům těžkým osidlem, takže velmi mnozí hřešili na milost, odmítali životní kázeň, protože prý již nejsme pod zákonem, ale pod milostí. Na příklad: Luther sám nebyl ten žráč a pijan, jakého z něho udělali nepřátelé; věděl o mezích v užívání pozemských darů, jež uměl

přijímat od Boha vděčně — a že tomuto radostnému pohledu na pozemské dary učil lidi, bylo jeho zásluhou. Ale tím, že odsunul závaznost zákona pro věřícího, nepostavil hráz onomu pozdějšímu nemírnému hodování a odpornému pití, jež zamořilo německé knížecí dvory. A vzpomeňme na případ Filipa Hessenského!

Lutherův konservatismus.

Důbec reformoval Luther více nitro než život věřících. Více důrazu položil na víru a na učení než na poslušnost a kázeň. Ani řády v církvi nepodrobil dostatečné revisi ve světle Písma; byl tak soustředěn na pravý poměr duše k Bohu Spasiteli, že bohoslužebné řády i zřízení církve pokládal za podřadné věci. Papežství ovšem odmítl na konec rozhodně, reformaci církve svěřil však světským knížatům, což vedlo proti jeho původním plánům k nesvobodě církve. A pokud jde o občanský život: Luther viděl svět docela odcizený rajským řádům. Hřích mu byl tak tíživou skutečností, že pokládal za marné, ba za nesprávné chtít tento svět reformovat vytýčením a prosazováním nových řádů podle Božího slova. Křesťan má nechat platit ve společnosti platné pořádky, i když vidí, že to jsou řády vzešlé z porušených lidí. Na tomto hříšném světě jinak nebude. (Česká reformace naopak volala svět ve všech jeho oblastech k poslušenství Božího slova!) To vedlo Luthera k odporu proti selským snahám po větší míře lidských práv a sociální spravedlnosti. Odtud také Lutherova přichylnost ke knížatům jako k držitelům a zachovatelům dosavadních řádů. Mluvíme o Lutherově *konservatismu*. Zůstal příznačný ještě i pro luterány 19. století, kteří nedovedli porozumět dělnickému hnutí. Ještě v té době se našli luterští bohoslovci, kteří z Písma (na př. z listu k Filemonovi) hájili dovolenost otroctví... Stanovisko Lu-

therovo vedlo v naší době k tomu, že i někteří luterští bohoslovci dali za pravdu učení, že křesťan není ve světském životě podroben Božímu slovu, nýbrž zvláštním řádům společenství kmenového nebo řádům státním.

Není sporu o velikosti reformátora Luthera. Ale i jeho dílo mělo své nedostatky. Mnohé z nich se ukázaly teprve po reformátorově smrti, když již se nemohl proti nim ozvat. Jistě že zvláště po mravní stránce chtěl mít Luther církev čistší než jaká později byla; vždyť přece vykládal Desatero na prvním místě svého katechismu. Ale čím větší a trvalejší je dílo kterého člověka, tím patrnější jsou i následky úchylek, které pronikly do jeho pracovní osnovy a nezbyvá než poukázat k jejich počátkům. *Bylo potřebí další práce k dokonání Lutherovy reformace.* Pokolení jeho žáků vykonalo úctyhodnou práci bohosloveckým rozvinutím Lutherova učení a výchovou širokých vrstev. Slabin jeho reformace však buď dost neviděli, buď jich překonat nedovedli. (Srovnej stesk Komenského v Kšaftu, odd. 16.) Co bylo nejlepšího v Lutherovi na jedné straně a ve Zwinglim na straně druhé, spojil a prohloubil Jan Calvin.

CALVIN

Začátky.

Jan Calvin*) se narodil r. 1509 v Noyonu (v severní Francii), kde byl jeho otec biskupským úředníkem. Byl tedy od dětství v těsném styku s církví, byl *římsko-katolicky* vychován a již jako chlapec měl církevní obroč. Vedle vlivů otcovského domu na něj působil častý styk s rodinou šlechtice de Montmor, kde si osvojil chování urozených lidí. Se syny pana de Montmor se věnoval humanistickým a právnickým studiím. Tak přišel, mladík tiché povahy, milující úzký kruh důvěrných přátel a svá studia, do universitních měst s jejich duchovním prouděním. Zde, v Paříži a v jiných místech, se dostal do styku s přívrženci Lutheřovy reformace, jejíž vliv zasáhl od počátku 20tých let i Francii. Četl *Lutheřovy spisy*. Zprvu se evangeliu vzpíral, ale „Bůh učinil náhlým obrácením mé zatvrzelé srdce povolným a účelivým,“ řekl po letech sám o sobě. Svých dřívějších studií zcela neopustil, vždy více však se oddával *bohosloví*. Dal se vésti poznanou pravdou tak cele, že se brzy — ač ještě mlád — stal učitelem a mluvčím jiných. Pro své přiznání k reformaci musil opustit vlast (1533). V cizině pokračoval

*) Latinisovaná forma jeho francouzského jména Jean Cauvin (čti žán kóven). Cti — jak se u nás často i píše — Kalvín. V odvozených jménech píšeme vždy kalvinský n. kalvínský, kalvinismus a pod., stejně jako vedle osobního jména Luther píšeme odvozená jména luterský a pod.

v bohosloveckých studiích. Upínal se vždy plněji k Písmu.

Učení.

Na obranu francouzských evangelíků před jejich králem napsal r. 1536 souhrn reformačního učení, jak k němu do té doby dospěl; tak vzniklo 1. vydání jeho slavné *Institute* (Institutio religionis Christianae, Učení náboženství křesťanského). Spis svědčí, že se *Calvin učil u Luthera*, k němuž, ač osobně neznámému, měl jako k prvnímu reformátoru úctu víc než žákovskou. Zachoval si ji, i když dobře věděl o rozdílech, pro které se nemohl připojit ke všem názorům vitemberského učitele bez výhrad. Rozdíly plynuly odtud, že se Calvin nesoustředil na otázku osobního spasení tou měrou jako Luther. Těšil se sice jako on jen a jen z evangelia o spasení z pouhé milosti. Jeho projevy dýší až do konce vděčnou pokorou člověka, jenž ví, že byl zachráněn od zahynutí nevystihlým Božím milosrdenstvím a že nemá pranic, čím by se mohl před Bohem chlubit. Věděl, jak každý křesťan stále potřebuje odpuštění hříchů. Byl však *více zaujat Božím slovem než potřebami svého nitra*. Říkáme, že jeho zbožnost byla objektivnější než u Luthera, jenž byl založen silně subjektivně. Ve slově Božím pak našel především *zvěst o Boží svrchovanosti*, zjevené světu i ve Starém zákoně i v evangeliu Ježíše Krista Pána. Bůh zjevený v Kristu byl mu do té míry Pánem a vladařem všeho světa, že se mu celé zjevení Boží pravdy obsažené v Písmu soustřeďovalo ve výzvu: samému Bohu sláva (*solī Deo gloria*)! „Především jsme se zrodili pro Boha, nikoli pro sebe.“ *Středem* zájmu křesťanova nesmí být vlastní spasení, nýbrž čest Boží.

Z naprostého vyvýšení Boží moci a milosti plynulo Calvinovi hluboké porozumění víry pro skutečnost, nad kterou se jiní tolik zaráželi a zarážejí: že totiž Bůh sám od věků vyvolil ze zástupu hříšníků ty, které chtěl

obdařit životem a postavit do Své služby. Víra soustředěná ve smyslu Písma na samého Boha Otce Pána Ježíše Krista nutila Calvina, aby věřil, že člověk jest do všech důsledků Božím vlastnictvím a že sama věčná, naprosto svobodná, svrchovaně milostivá rada Boží rozhoduje o tom, aby člověk byl spasen. Viděl, jak tato víra v *predestinaci* (předurčení) dává věřícímu člověku nejhlubší zakotvení v jistotě, že není ponechán sám sobě, své nedověře, své nedokonalosti, nýbrž že Bůh sám skutkem Svého vyvolení ručí za jeho záchranu a přijímá jej do Svého lidu a že ve Své milosti člověku prokázané nepodvratně trvá přese všechno kolísání a klesání, kterého je i věřící člověk tak pln.

Calvinova víra v předurčení se tedy naprosto liší od moslimského učení o despotické svévoli Allahově.*) Není také možno strhovat ji na úroveň determinismu (filosofické víry v osud). Povězme ještě jednou, že Calvinovi záleželo na tom, aby vyvýšil Boha jako jediného Dárce a Působce spasení, před Nímž se člověk ničím nesmí chlubit. A že mu šlo o *jistotu spasení*. Luther vyslovil, že spasení člověka nezáleží v jeho zásluhách. Ale stejně nedostatečná jako mé „dobré skutky“ jest i má víra. Jak slabě bylo by mé spasení zabezpečeno, kdyby záleželo na mém rozhodnutí přijmout Boží pravdu a na vytrvalosti mé víry! Oč určitěji smím spolehnout, že evangelium platí i mně, smím-li věřit, že mne ke spasení určil Bůh sám a že za ně sám ručí!

Calvinovi nešlo o všetečné hloubání o tajemstvích Božích, jaké právě často vede k odporu proti slovům o předurčení. Učil o ní v souvislosti s evangeliem Ježíše Krista; nevedl k zoufání, nýbrž k pevné víře v Boží milost. Jsou ovšem články ve víře křesťanově, které lze přijmout a o nichž lze mluvit jen na určité výši víry. Na nižší úrovni se z nich stanou beznadějně přetřásané nauky, vedoucí při domýšlení do důsledků

*) Srov. I. 93n.

k nemožným rozporům. Víra však nevede k logickému důsledkářství. Neposkytuje potravu filosofii, ale vyznává, že „z částky zajisté poznáváme“ (I. Kor. 13, 9). K této částečnosti poznání víry náleží i to, že víra nemá odpovědi na otázku, proč jen některé vyvolil Bůh k spasení a proč jiné určil k zahynutí. (Srov. II. Mojž. 7, 3; Přísl. 16, 4; Řím. 9, 18.) Zde přestává dotazování; zde je víra odkázána na zjevení Božích soudů v poslední den.

Jistotu vyvolení nekázal Calvin jinak než s neustálou výzvou k *poslušnosti Božího zákona*, jenž platí i pro věřící v milost Boží, ba právě pro ně. Proto jim bylo odpuštěno, aby mohli opět konat vůli Boží. Calvinovo učení, jež nic z luterského objevu čistého, radostného evangelia neopouštělo, nabylo soustředěním na Boží majestát neobyčejné *pevnosti*, *určitosti* a *závaznosti*. Ne potřeby člověka, byť sebe duchovnějši, ale Boží sláva, Boží zájem, Boží slovo, Boží vůle, Boží přikázání bylo tu postaveno do popředí. Milost a zákon zároveň. Smlouva s milostivým Bohem, jež nesmí být pomíjena. Calvin tu významně doplnil, co luterskému zvěstování pouhé milosti škodlivě chybělo. A ve jménu svrchovaného Boha musí být provedena i *reformace* církve. Jen Boží slovo, nic z lidských tradic a z církevních ustanovení nesmí již platit nejen v učení, ale ani v rádech, v bohoslužbě, v celém životě církve podle slova Božího obnovené, jež musí vždy pod slovem Božím zůstat, aby jím byla i nadále opravována. (*Ecclesia verbo Dei reformata et semper reformanda.*)

Po prvé v Ženevě (1536—1538).

Calvin sám zkusil bohatě, co znamená Boží pravda se svou závazností pro člověka, jenž se jí oddal. Od přirozenosti (jak sám o sobě přiznával) úzkostlivý a malomyslný, k tomu tělesně slabý a nemocemi trápený *ztvrdl v hrdinu* a jeho srdce bylo plno odvahy a

neústupnosti, když šlo o věc Boží. Když pak se mu místo literární práce v klidné pracovně stalo úkolem reformovat církev v daných okolnostech a překážkách, osvědčil se *zápasníkem* neobyčejně odvážným a vytrvalým.

Dvacetisedmiletý bohoslovec bez vlasti proslul svou Institucí více, než mu bylo milo. Když ještě téhož roku projížděl *Ženevou*, aby se jinde v ústraní zabýval dalším studiem, přinutil jej tamní kazatel *Vilém Farel*, aby zůstal a pomohl mu skutečně reformovat město, jež teprve o rok dříve Farelovým působením reformaci přijalo. Calvin váhal. Farel mu pohrozil kletbou, uhne-li povinnosti, jež se mu zdála nepříjemná. Calvin poslechl a stal se v Ženevě učitelem bohosloví a kazatelem. Opravdu mu zde začal tuhý zápas. Zprvu sice rychle nabyl rozhodujícího vlivu: Ženevané přijali jeho *učení* (každý občan musil závazně prohlásit svůj souhlas s reformovaným vyznáním víry) a podřídili se přísné *kázni*, která Calvinovi plynula ze závazku společné poslušnosti Božího zákona. Byl to prudký odklon od dotavadních mravů, uvolněných vlivem nevázané renesance. Nebylo divu, že se brzy stala mnohým ve městě nepohodlnou určitost v učení i tuhá kázeň, jež zakazovala nejen „hrubé hříchy“, ale i přepych, pijáctví, karban, tanec, divadlo. Calvin žádal, aby všichni obmezili svou osobní svobodu a aby podřídili svá svědomí Božímu slovu. Renesanční člověk se obojímu vzpíral ve jménu práv „svobodného člověka“. A co bylo snazšího než říci, že Calvin a Farel poroučí věřit a žít tak, jak si *oni* Písmo vykládají! Již r. 1538 *nabyli nespokojenci převahy* a vykázali oba nepohodlné kazatele z města.

Po druhé v Ženevě (1541—1564). Bohoslužby, kázeň, zřízení církve.

Calvin se těšil, že se konečně dostane ke klidné literární práci a odešel do *Štrasburku*, z něhož vytvořil vý-

znamné středisko reformace Martin Bucer. Zde se také oženil s ovdovělou Idelettou de Bure, ženou nad jiné ušlechtilou, v níž získal věrnou manželku a pomocnici. Ale jako prve Farel, tak nyní Bucer jej přinutil, aby i zde přijal úřad ve správě církve. A Ženevští se na svého kazatele brzy rozpomenuli, když se ukázalo, že jeho protivníci nedovedou vládnout ani k politickému prospěchu obce, natož pak aby se ubránili náporu a svodu protireformace. R. 1541 byl Calvin přese své zdráhání znovu povolán do města, aby zreorganisoval církev. Potom chtěl opět odejít — setrval však až do smrti (1564). Uspořádal *bohoslužebný řád* ve smyslu dřívějších reforem Farelových a po příkladě řádů curyšských a štrasburských tak, aby přední místo zaujímal kázání (tehdy zpravidla půl druhé hodiny trvající) a večere Páně. V podrobnostech nebyl neústupný, ani netrval na jednotnosti bohoslužebných způsobů. Zasadil se však o to, aby sláva Hospodinova byla zřejmá v *prostotě bohoslužeb*. Věděl, že všechno, co do kostelů vnesli lidé k ukojení svých citových a estetických potřeb, překáží plnému pokoření před slovem živého Boha. Z chrámů odstraněny oltáře a krucifixy, obrazy a sochy i varhany. Důležitou součástí ženevských bohoslužeb se staly *žalmy*, jež zpívalo celé shromáždění. Calvin sám převedl některé žalmy ve zpěvné verše francouzské, jiné podobně zbásnil Clément Marot. Nápěvy složili nebo upravili zvláště Louis Bourgeois a Claude Goudimel.*)

Rázný zpěv biblických žalmů plných určité víry v Boha, v Jeho panování, v Jeho slitování a v pomoc zaslíbenou věrnému Božímu lidu formoval od té doby velmi mocně víru a život reformovaných sborů. Zalíbila si jej i naše Jednota bratrská, když po příkladě

*) Čti: kléman maro, lúj buržoa, klód gudimel.

francouzských (a německých) kalvinistů žalmy zřymoval Bratr Jiří Strejc. Zpíváme je po něm — namnoze právě francouzskými nápěvy — dodnes.

Úkol církve není však vyčerpán slavením Boha ve shromážděních, zvěstováním slova Božího a vysluhováním svátostí. Církev stojí ve smlouvě s Hospodinem neméně závazně než lid starozákonní. Čisté učení a čisté bohoslužby musí v něm býti provázeny *poslušností* všech údů v celém jejich životě. Neslevil tedy Calvin nic z požadavků přísné životní *kázně*, jak se o ně *zasazoval* již za prvního pobytu ve městě. Kdo se hrubě provinil proti zákonu Božímu, byl trestán podle státních zákonů až i vězením nebo smrtí, neboť podle příkladu starozákonních králů jest povinností světské vrchnosti, aby dbala o dodržování zákonů Božích podle celého Desatera. Zároveň však bděla nad kázní *církve* sama svým způsobem a zakročovala svými prostředky kázně (zvláště vylučováním od svátostí a od křmstrovství) a tuto církevní kázeň Calvin se vši určitostí vyhrazoval církvi samotné. Stinnou stránkou kázně velmi přísně prováděné byla její nucenost, od níž nebylo daleko k pokrytectví na jedné straně a k nebratrskému sudičství na straně druhé.

Od základů přebudoval Calvin *církevní zřízení*, pro které také nesmějí platit lidské nápady a rozumy, ani jakkoli stará tradice, nýbrž jen zjevená vůle Boží, podle níž se řídila církev apoštolská. O správu sboru a o práci v oblasti ženevské církve se od r. 1541 dělily podle jeho „Sporádání církve“ čtyři skupiny pracovníků. *Pastoři**) (též: služebníci slova Božího) byli po-

*) Pastor — latinské slovo, znamenající „pastýř“ — je přiléhavý, také u německých evangelíků obvyklý název pro duchovního správce. U nás není oblíben proto, že se k němu pojí nemilá vzpomínka z doby toleranční. Tehdy byl tento název evangelickým kazatelům vnucen na rozdíl ode jména „farář“, které bylo vyhrazeno jen církvi římskokatolické jakožto vládnoucí.

volání ke kázání Božího slova, sloužili sboru svátostmi a byli povinni pastýřskou péčí jednotlivým rodinám a údům sboru. *Starší* (presbyteré) dozírali na život ve sboru a pomáhali pastorům v pastýřské péči a v konání církevní kázně podobně, jako v naší Jednotě bratří soudcové. Přibráním starších z řad nebohoslovců, laiků*) do práce církevní a do vedení církve byla vyjádřena zásada, že v církvi nerozhodují jen „kněží“ nebo faráři. Plná spoluodpovědnost náleží všem opravdovým údům sboru. V Ženevě byli starší voleni městskou radou. Jinde, zvláště tam, kde světská moc církvi nepřála, volil je sbor sám. Účast starších na správě církve stala se pro církve rázu Calvinova tak významná, že se některé z nich přímo jmenují presbyterními. V Ženevě však byl ještě další církevní úřad pro práci sociální: *diakoni*. Církev v nich vztahovala ruku ku pomoci chudým a ubohým na doklad, že evangelium má také sociální dosah a že církev tento doprovod kázání radostného poselství nesmí zanedbávat ani cele odevzdat rukám jiným. Myslící hlavou sboru ženevského měli býti, jako čtvrtý duchovní úřad, *doktoři* (učitelé bohosloví), aby církve učili v otázkách theologických a aby dohlíželi na čistotu učení, o něž Calvinovi nešlo méně než Lutherovi, třeba pro ně na život v kázni a bázni Boží nezapomínal. — Pastoři a doktoři tvořili „*ctihodné shromáždění*“, kde se v týdenních schůzích vykládalo Písmo, volili se kazatelé, konala se vzájemná kázeň povzbuzováním a napomínáním. Pastoři se staršími družili se v *konsistoř*, která nebyla jako u luterských orgánem vrchnosti, nýbrž naopak zastupitelstvem církve, ustanoveným k její svobodné

*) Nemáme, žel, dosud lepších slov pro označení údů sboru, kteří nejsou faráři. Na nedostatek vhodného pojmenování, jež by se plně vymanilo z římsko-katolického dělení církve na kněze a laiky, t. j. na (méně zasvěcený) lid, stýskal již Luther r. 1520 vytýkáje, že není správné užívat názvu „duchovní“ jen pro kazatele.

správě. Mezi státem a církví Calvin obezřetně rozlišoval a chránil *svobody církve* více než Luther i než Zwingli. Tam, kde kalvinism pronikl do zemí ovládaných panovníky jiného vyznání, byla svoboda církve od vrchnosti prohlašována ještě výrazněji.

Životní zápas.

V Ženevě nabyt právnícky a státovědecky vzdělaný Calvin i politického vlivu a formoval také občanský život města velmi působivě v témž duchu jako církev: necht' je v celém způsobu života ve městě patrné, že vládne svrchovaný Hospodin!*) K tak rozsáhlému uznání zásad vytěžených ze slova Božího nedospěl však hned. *Celých patnáct let trval zápas*, jež vedl o Ženevu s jejími vlastními občany, kteří se opět vzpírali jeho vedení. Byl by býval rád, kdyby ten zápas nemusel vést. Pro svou osobu si nepřál více než možnosti soustředěné kazatelské a zvláště bohoslovecké práce při nejskrovnějších životních podmínkách. Však také žil nanejvýš jednoduše, jsa bohat jen úžasně pilnou prací, jejíž výsledky uložil především do dalších zpracování Instituce a do dlouhé řady výkladů biblických knih: nad studium Písma neměl studia pilnějšího. Zprávy z jeho soukromého života a z jeho styků s přáteli ukazují nám jej jako člověka vynikající ušlechtilosti v chování, jako *muže plného citu*, laskavosti a účasti se zármutky přátel — vždyť byl sám stihán zármutky v rodině a z nemocí téměř nevycházel. Nemají pravdu, kdo Calvina líčí jako muže bezcitně přísného a tvrdě panovačného. Ale v Ženevě se ocitl na bojišti a jeho úkolem nebylo zařídit tam církev tak, aby se vyhovělo všem, nýbrž podle řádů Božích Bohu k vůli — a tu Calvin *neznal smlouvání* ani ústupků ani ohle-

*) Mluvíme o Calvinově zásadě *theokracie* (bohovlády). Znamená to však něco zcela jiného, než vládu kněží nebo králů, kteří se *dovolávají* Boha, aby posílili svou vládu ve státě.

dů na kohokoli, byť to byli lidé ve městě nejváženější nebo jeho vlastní bývalí přátelé.

Přísně a jiným pro výstrahu *potlačil* nové a nové *projevy vzpoury proti zavedené kázni* a žádal i městské úřady o tvrdé zakročení proti viníkům. Naprosto odrazil všechny pokusy umenšit svobodu církve v konání církevní kázně. Bohosloveckými důvody — a když ty nedošly sluchu, ráznými kroky *obhájil své učení* jak proti nedůvěře reformovaných bohoslovců jiných švýcarských měst (kterou r. 1549 překonal vzájemnou dohodou), tak proti řadě odpůrců různého smýšlení a původu. Přicházeliť do Ženevy lidé jinde pro své názory ohrožení a město se stávalo útočištěm nejen mužům určité víry reformační, kteří se kupili kolem Calvina věrněji než domácí, ale také mnohým, kteří pravého smyslu reformace nepochopili. Calvin byl neustále v obraně. Šlo o opravdovou oddanost všech reformačnímu evangeliu; s těmi, jimž Písmo nebylo svrchovanou normou, Calvin spolupracovat nedovedl. Šlo o predestinační učení, tak mnohými nechápané; Calvin ho nemohl odvolat, aby neumenšil Božího majestátu a aby nezviklal jistoty spasení. Šlo o učení o božské Trojici, jež někteří uváděli v pochybnost i v posměch. Byl to zvláště španělský lékař a bohoslovec *Michal Servet*. Co on a jeho druhové místo trojičního učení nabízeli, zdaleka nestačilo k vystižení evangelia a k položení pevných základů víry. Zápas s ním vedl Calvin dlouho. Nestavěl starých ani nových konfesí křesťanských tak vysoko, aby vázaly svobodu člověka stojícího pod slovem Božím — ale na tom trval, že se člověk ve svém myšlení musí podrždit právě Písmu, že se nesmí dát vést rozumem, citem, libovůlí, fantasií, že nesmí na nepravou cestu uvádět jiné. Naprosté volnosti vlastního přesvědčení neznal ani Calvin ani jiní reformátoři. Když se k Servetovi přiřadili nepřátelé církevního řádu a církevní svobody, ocitl se Calvin v těžkém obranném

boji, jehož výsledek měl rozhodnout nejen o jeho osobním bezpečí, nýbrž především o trvání jeho díla v Ženevě. Zvítězil. Servet byl jeho přičiněním odsouzen k smrti a (tu již proti jeho vůli) krutě upálen r. 1553. A ještě o dvě léta později byla potlačena poslední vzpoura proti řádům zavedeným Calvinem těžkými tresty na majetku a na životech. I když trestala světská vrchnost (městská rada), odpovědnost za krutý postup proti nepoddajným nesl i Calvin.

Kdo by schvaloval takovou tvrdost v počínání velkého reformátora, ač nebyla neobvyklá v jeho době? Však již ten onen ze současníků se proti ní ozýval. Ale sluší spravedlivě uvážit, jak veliká tíha odpovědnosti za upevnění církve v době plné rozvratu ležela na Calvinovi a jak málo skutečného úsilí o postižení Kristovy pravdy a o věrné budování církve prokázali jeho odpůrci. Ti byli ostatně hotovi užít neméně měrou všech prostředků k odstranění vlivu i osoby Calvinovy, kdyby se jim podařilo prorazit. Byl to skutečný boj, opravdová válka o duchovní orientaci církve na staletí; boj, ve kterém Calvin bojoval o pravdu, i když nedovedl vždy opanovat osobního podráždění v neobyčejně těžkých situacích, i když přisvědčil tak velikou měrou k násilí, ač v zásadě i on doporučel pro duchovní zápas jen duchovní zbraně. Užití hrubého násilí se nám přičí, protože ho nemůžeme srovnat s evangeliem. Kalvinisté 20. století postavili r. 1903 Servetovi na místě jeho upálení „smířcí pomník“. Nás povzbuzuje zásada našich Bratří, že světskou moc s jejím násilím nesluší nikdy plésti do věci svědomí a víry, která je darem Božím. Lidská účast s odsouzenými neznamená však přisvědčení k jejich stanovisku. Jejich vítězství by bylo těžce otrásl reformací, jejímuž trvání ostatně zároveň hrozilo nebezpečí i se strany Říma. Jejich pád Calvinovi znamenal odstranění překážek v dobudování církve v počatém směru.

Ženeva se stala svými církevními řády vzorem reformovaným církvím ve Švýcarech i v řadě zemí, v nichž reformace rázu Calvinova našla stoupence. Ti, kdo v kterékoli zemi přijali učení Calvinovo a řády jím vypracované, navštěvovali Ženevu, zůstávali v dopisovém styku s Calvinem, posílali sem bohoslovce k vyškolení na slavné ženevské bohoslovecké akademii. Calvin rozesílal ze Ženevy rady, pokyny, povzbuzení i napomenutí s velikým smyslem pro potřeby reformovaných církví v různých zemích a pro jejich vzájemnost. (Podobným duchovním střediskem byl pro luterské církve různých zemí Vitemberk za Luthera i po jeho smrti.) Když Calvin (r. 1564) zemřel, pokračoval v jeho práci v Ženevě i ve vztazích k zahraničním církvím jeho žák *Theodor Beza* (1519—1605).

*

Calvin a Luther.

Ze všeho pověděného jsme viděli, že oba velcí reformátoři šli cestou ve mnohém odlišnou. Lišila se již východiska obou. Calvin provedl reformaci především ve jménu Boží svrchovanosti, Luther ve jménu Boží milosti. Calvina vedlo více slovo Boží, a to i slovo Starého zákona, jež znovu tlumočil v těsném spětí se zákonem Novým, kdežto Luther hledal v Písmu odpověď na tísnivé otázky svého srdce, dávaje se tak silně určovat potřebami svého nitra. Luther zpíval jásavou, věčně pravdivou píseň o pouhé milosti; Calvin k ní připojil další verše: Buď poslušen! Dbej o posvěcení svého života, jsi-li přijat na milost! Luther reformoval hlavně nitro člověka a měl na zřeteli především niterný život jednotlivce. Calvin reformoval celý život jednotlivcův a přebudoval církve podle Písma od samého základu, kde Luther opravoval jen to, co se Písmu přímo přičilo. Zatím co Luther reformoval jen z části

a znenáhla služby Boží, kdežto zřízení církve ponechal světské vrchnosti, Calvin očistil rázně i bohoslužbu a dal pevné základy vnitřní i zevní svobodě církve, kterou obohatil novými pracovníky. A ještě dále: také v občanském životě, jež Luther zásadně nechával nedotčen, prohlašoval Calvin panství Boží a platnost Jeho zákonů. Učil lidi pravé občanské svobodě — svobodě pod zákonem Božím — a tím kladl předpoklady pro skutečnou lidovládu, v níž nemá místa lidská zvůle a pouhá početní většina, nýbrž společná odpovědnost za veřejný život před Pánem vsí země. Úřad starších stal se v reformovaných církvích školou i pro odpovědnou účast na životě občanském. V reformovaných zemích vyrostla politická *demokracie*.

Rozpory.

Calvina a jeho reformační směr si nemůžeme myslit bez Luthera a bez jeho reformace. I u jiných reformátorů se Calvin učil, ať ve Štrasburku, ať v Curychu. Jeho dílo znamenalo pokračování reformace a její důsledné *dobudování*, jak v rozchodu se vsí porušeností církve římské tak v plném přimknutí k samému Písmu, z něhož nyní zněl reformační církvi mohutný dvojzvuk Boží milosti a Boží svatosti. Calvin sám rád uznával průbojnické dílo svých předchůdců, zvláště Luthe-rovo (kdežto Zwingliho soudil dosti přísně). *Na straně luterské nebyl však přijímán s důvěrou*. Základní rozdíly nebyly oběma stranám, zvláště ve druhém pokolení, vždycky patrné. Zle působila vzpomínka na neshodu mezi Lutherem a Zwinglim. V Německu pojímali Calvina nesprávně jako zwingliovce. Do očí padaly zevní rozdíly, zvláště rozdíl v bohoslužebném řádu a ve vnitřní úpravě kostelů. A v době vypjatého zájmu o bohoslovecký výraz pravdy evangelia staly se kamenem úrazu jednotlivé *články učení*. Calvinovi bylo s luterské strany vytýkáno neevangelické prý učení

o *predestinaci* a zejména, že nemá pravého učení o *večeři Páně*. Právě zde byl jeho výklad neprávem zaměňován s pojetím Zwingliho, ač Calvin byl s Lutherem zajedno ve víře, že Pán Ježíš při svaté večeři přítomen jest a že se tu včřící s oslaveným Kristem setkává, aby byl od Něho skutečně sycen Jeho tělem, napojen Jeho krví. Nesouhlasil však s Lutherem, že by Kristus byl ve svátosti přítomen *tělesně*. Takové učení mu rušilo rozdíl mezi božstvím a lidstvím v Kristu. Věřil v Jeho mocnou, avšak *duchovní* přítomnost. Dorozumění mezi stoupenci obou reformátorů je těžké dodnes. Přispívala k tomu od 16. století i ta skutečnost, že v *luterské církvi* byly po těžkých bojích mezi skupinami bohoslovců o výklad učení Lutherova *velmi vyvýšeny konfese čili symboly církve*, zejména „nezměnné“ vyznání Augsburské z r. 1530 (zvané tak na rozdíl od redakce Melanchtonovy z r. 1540), Lutherovy katechismy a t. zv. Formule svornosti z r. 1577, spojené v Knize svornosti z r. 1580. Konfese staly se luterským téměř tak závazné jako samo Písmo. Církve směru Calvinova, jinak zvané reformované, byly v tom ohledu obezřetnější. Ač i zde docházelo k přemíře konfesionalismu (důrazu na vyznání vlastní církve) a ke kaceřování pro odchylky nevelikého dosahu, přece tu živě trvala zásada, že církev má býti *stále* opravována slovem Božím. K tomu byly si jednotlivé reformované církve vědomy vzájemného souhlasu, ač měly v různých zemích různě vyjádřená vyznání. To vedlo k většímu pochopení jedněch druhými bez uniformity.

Dvoji reformační církve.

Při tolika rozdílech není divu, že *oba reformační směry vytvořily církve od sebe znatelně oddělené*, ač zprvu obojí reformace směřovala k obnově celé církve. Roztržštění evangelíků bylo tím větší, že vyznavači téže víry tvořili opět zvláštní církevní jednoty (dílní cír-

kve) v té které zemi. Zejména to bylo nápadné v Německu, tehdy rozdrobeném v bezpočet větších i menších knížetství. Zevní pojitko chybělo těmto církvím na obou stranách. K tomu zde byly ještě švýcarské církve rázu Zwingliho. Svůj zvláštní ráz měla i reformace Bucerova. O *sjednocení* všech protestantů upřímně se snažil zvláště Bucer a Calvin. Na čas se zdálo, že snaha povede k cíli. Po počátečních neshodách se zdařilo dorozumění mezi Ženevou a zwingliovci s curyšským kazatelem Jindřichem Bullingerem v čele, takže reformovaní Švýcaři obojího jazyka utvořili r. 1549 církevní jednotu *smlouvou curyšskou*. O večeři Páně přijali všichni učení Calvinovo. Bullinger pak napsal r. 1562 vyznání víry, původně jako počet z vlastní víry tváří v tvář smrti za morové epidemie. Pode jménem *konfese Helvetské* (švýcarské) rozšířilo se však jako vyznání církve reformované ve Švýcarsku a ve mnoha jiných zemích. Evangelíci směřu Calvinova a reformátorů jemu blízkých zvali se pak, zvláště v Německu, *reformovaní*. (Jméno „reformační“ značí naproti tomu všechny církve vzešlé z reformace.) Mluvíme také o *západní reformaci* na rozdíl od reformace Lutherovy. Mezi luterskými směřoval k jednotě zvláště *Melanchton*, po Lutherově smrti přední dědic jeho odpovědnosti. I on se blížil Calvinovi v *pojetí večeře Páně**) a mnozí ho následovali. Výrazně luterští bohoslovci se však postavili Melanchtonovi na odpor. V popředí prudkého boje, do něhož se neblaze vmísily i politické zájmy luterských knížat německých, stál Lutherův žák *Matěj Flacius Illyricus*, Slovinec (vlastním jménem Vlašić), ježž reformační smýšlení přivedlo do Německa, známý statečností v obhajobě čistého učení vůči Římu v nebezpečných letech po r. 1547. V polemice proti ji-

*) V jiných otázkách se však odchýlil od obou velikých reformátorů zpět k humanismu; zejména oslabil učení o ospravedlnění pouhou věrou.

ným bohosloveckým názorům neznal míry, takže Melanchton velmi stýskal na „zuřivost theologů“; teprve smrtí unikl hádkám, jichž nemiloval. Jeho stoupenci (*filipisté*) byli jako „skrytí kalvinisté“ osočováni a pronásledováni. *V některých západoněmeckých zemích nabyla nicméně převahy reformace kalvínská*; tak zvláště v Rýnské Falci od r. 1560. Tamní bohoslovci *Zachariáš Ursinus* a *Kašpar Olevianus* sepsali pro falckého kurfiřta, sídlícího v Heidelberku, proslulý *Heidelberský katechismus* (1563), jenž se pak rozšířil i do jiných reformovaných zemí a nabyl veliké vážnosti jako významné vyjádření víry církví směru Calvinova. Ve Falci také byla nejprve přijata (r. 1566) Bullingerova Helvetská konfese jako vyznání církve. *Jinde v Německu převládlo rozhodné luterství* a filipisté podlehli. Výsledkem bylo ještě silnější *odcizení* mezi reformovanými a luterskými, tím spíše, že se s obou stran užívalo také neduchovních prostředků a hrubého násilí.

A přece jednotu reformace.

Příliš mnoho lidského vmísilo se i v reformačních církvích do věcí božských! Jak daleko zašli vyznavači očištěného evangelia od směru ukázaného i přikázaného společným Mistrem a Pánem, jenž prosil Otce, aby všichni jedno byli (Jan 17, 21)! Přece však, při všech skutečných i ze stranicství vyvozených rozdílech, můžeme právem o *jednotě reformace a v odlišných reformačních církvích vidíme jen ramena téhož toku*. Jednota reformace není dána jen společným odmítnutím římského katolictví a všeho, proti čemu reformátoři zdvihli protest ve jménu Písma. Jest založena právě ve *společném obrácení k Písmu* jako k jedinému zdroji pravdy a k jedinému pravidlu křesťanského života. Reformace jest jednotná ve společném přijetí zvěsti o *spasení pouhou milostí* jakožto jádra evangelia. Spo-

lečně radují se všichni evangelíci z ospravedlnění *pouhou věrou*. Společně jsou si také vědomi veliké ceny obou svátostí ustanovených Kristem a *čisté zvěstování slova Božího provázené řádným vysluhováním svátostí* prohlašují souhlasně za známky pravé církve, jejíž hlavou a Pánem není nikdo na zemi než sám Kristus. Ony ukázané, z hloubky jdoucí rozdíly mezi reformátory a mezi církvemi vzniklými jejich prací pocházejí přece jen spíše z *rozdílně položeného důrazu* na určité důsledky evangelia, než aby měly být pokládány za propasti dělící jedny ode druhých. Názorně řečeno: Ani Luther neodmítal Boží svrchovanost, položil však větší důraz na Boží lásku. Neodmítal předurčení, vykázal mu však jiné místo než Calvin. Calvin neodmítl otázku po spasení, ale nad ni vyvýšil zájem o slávu Boží. Nepopřel spasení z milosti, ale doložil k němu: milost nemůže být přijata bez důsledků v ukázněném životě.

A poněvadž je lidské srdce a lidská mysl příliš omezena, než aby dovedla cele přijmout Boží pravdu celou, má *reformační křesťan pozorně naslouchat oběmu hlasu*, aby byl upozorněn na jednostrannost, které jinak každá církev na své vyznání obmezená podléhala a podléhá.

Tak potřeboval kalvinismus brzy po Calvinovi naléhavého upozornění, nezacházeli-li v učení o predestinaci do všetečného hloubání a do filosofických spekulací, jež vzdalují od evangelia. Nad přísnou kázní kalvínskou i Calvinovou bylo třeba se ptát, nevede-li její způsob k novému zákonictví. Právě proto, že tato vzájemná upozornění chyběla, když se obě církve rozešly v nelásce a na slabosti druhé strany ukazovaly s odsuzováním, trpěly újmu církve obě. Hlasy volající po sblížení vyznívaly v dalších pokoleních dlouho na prázdno. Je potřeba, aby pronikaly víc a víc mezi všemi církvemi z reformace vzešlými.

Na adresu reformace všech směrů obrací se římská církev s výčitkou a s obviněním: reformace roztrhala křesťanskou církev, jež po staletí žila v jednotě pod vedením Říma. Reformátorům chyběla láska; jinak byli by potlačili svou kritiku církve a nezašli by do rozkolu. Chyběla jim pokora, takže se dali na cestu svémyslného výkladu Písma, jež přece pravoplatně vyložili církevní otcové a vykládají církevní sněmy a papežové. Rozbili církev na mnoho dílů, sami se nedovedli dohodnout. Církev tím trpí po staletí a vina padá na rozkolníky. Tak žalují římsští theologové a církevníci.

Jistě že zaslouží odsouzení každé svévolné dělení lidu, jenž vyznává Krista. Ale předpokladem jednoty je věrnost jedinému Pánu. Tam, kde církev zajde na cestu, jež není podle hlasu Pastýřova, nezbývá těm, kteří prohlédli a marně volají po společné nápravě, než aby šli pravou cestou sami. *Pravda jest nad zevní jednotu.* Otázka po *oprávněnosti* reformace jest otázkou po její *pravdivosti*. Někdy se dovoláváme rádi, jde-li o nás. české evangelíky, prostě toho, že náš národ byl od Husových časů téměř celý evangelický, že tehdy „bohatýrem býval Čech“, že tedy máme v našem národě domovské právo ve jménu nejlepších tradic národních. Ano. Ale hlavní důvod to není. I v národě, který v 16. století pro reformaci získán nebyl, který má jen římskokatolickou nebo jakoukoli jinou minulost, prostě *všude má reformační evangelium plné domovské právo, protože ohlašuje očištěnou pravdu evangelia prohlášeného všechněm lidem.*

Na dědicích reformace leží ovšem odpovědnost, aby evangelium, jejich duchovními otci provolané, přijímali vždy v nové svěžesti jeho pravdy a aby v evangeliu rostli. Celé další dějiny křesťanské církve v její evan-

gelické části stojí pod touto odpovědnou otázkou. A nelze říci, že by dědicové byli vždy hodni svých předků. Naopak, co po reformaci až podnes následovalo, nese spíše stopy úpadku. Uvidíme to v dalších kapitolách.

.

DUCHOVNÍ SMĚRY, KTERÉ REFORMACI PROVÁZELY

Reformaci provázelo od samého počátku *různorodé duchovní proudění*, s nímž se církve skutečně reformační utkávaly někdy až ostřeji než s církví římskou. Těmto skupinám a jednotlivcům, kterým se ani reformace nezdála dosti rozhodná v oddělení od Říma, bylo společné odmítání (nebo aspoň zastěňování) evangelia o pouhé milosti. Jinak byly mezi nimi veliké rozdíly — nebo zase jednotlivé složky toho duchovního proudění v sebe přecházely.

Novokřtělci.

Byli to především *novokřtělci* (anabaptisté), zvaní tak proto, že znovu křtili ty, kdo se k nim připojili. Jejich hlavním ideálem bylo však dosáhnouti skutečné svatosti života (kdežto reformátoři učili, že na tomto světě *vždy* budeme závislí na odpouštějící milosti Boží). Chtěli vytvořit sbory skutečně věřících a posvěcených křesťanů, často s komunistickými řády. Kázání na hoře kladli za základ zákonické morálky. Původně nechťeli odpírat zlému a učili raději vše trpět. Státní církevnictví odmítali; ke státu byli vůbec plni nedůvěry. Stýkali se tedy namnoze se zásadami staré Jednoty bratrské. Věřili však, že se jim vedle Písma dostává zvláštního osvětlení „*vnitřním světlem*“. Opustili tedy reformační zásadu, že jen Písmo je zdrojem Boží pravdy.

Prošli dvojím zevně velmi odlišným údobím. Brzy se mezi nimi dostali k slovu *radikálové*, kteří dali na nespoutaná proroctví a chopili se násilí. Účastnili se selského povstání r. 1525. Na pronásledování, které i je pak stihlo, odpověděli někteří z nich založením fantastické „říše Kristovy“ ve vestfálském městě Münsteru. Dopouštěli se tu mnoha výstředností. Münsterský biskup města dobyl (r. 1535). Následovalo ještě krvavější pronásledování všech novokřtěnců v zemích římskokatolických i evangelických. — Pak mezi novokřtěnci opět nabyla převahy *tichost a podivuhodná trpělivost*. Stěhovali se ze země do země, aby došli aspoň nějaké míry náboženské tolerance. Poměrně nejbezpečnější útočiště jim poskytovala Morava. Zde i jinde vynikli jako výborní hospodáři a dovední řemeslníci. Bydlili ve společných domech pod správou svých starších. Zvali se bratry a sestrami. Mezi sebou se dělili v řadu skupin odlišných názorů.

Mystikové.

Vedle pevně organisovaných sborů novokřtěneckých žili osaměle v ústraní *hloubaví jednotlivci*, kteří také dali na „vnitřní světlo“, t. j. na vnuknutí a na duševní stavy, jakých se dostalo jim nebo jiným lidem příbuzného založení. Takovým do sebe zamyšleným hledačům božstva říkáme *mystikové* nebo také *spiritualisté*, že tolik dali na vnitřní duchovní „osvícení“^{*)} Četli mystické knihy ze starších dob a docházeli vlastních zážitků v zahloubání do svých myšlenek, v pozorování svého nitra nebo přírody. Čím vroucnější měli zážitek, čím větší bylo jejich nadšení, tím více byli ujištěni, že se jim zjevuje pravda. Věřili, že jim ty zvláštní stavy duše dává božský duch a že jim tak přímým osvícením vnuká vyšší pravdu než „pouhé pís-

^{*)} Spiritus = duch.

meno“, bible. I nevázali se na Písmo, pohrdali křesťanským učením nebo do něho vkládali svůj smysl. Mluvili o slově Božím, mínili však svá vnuknutí. Vyznávali víru v Ducha svatého, mysleli však na ono oduševnění, které mělo původ v jejich vlastním srdci. Bůh zjevený v Kristu se jim ztrácel za zbožnými stavy vlastního nitra a za přírodou. Bůh, duše, svět — vše jim splývalo v jedno. Zacházeli tedy do pantheismu*); někdy vědomě, jindy bezděky, takže se upřímně hlásili ke křesťanství, jež se přece s pantheismem docela rozchází. Dávali ovšem křesťanství svůj vlastní výklad. Ze svých zážitků a fantasií spřádali celé soustavy (systémy) výkladů o tajemstvích Božích i lidských.

Mystikové reformační doby nemohli na veřejnost, aby nebyli vyzrazeni. Zevně se tedy často přidrželi vládnoucí církve. Příslušenství k církvi pro ně však nemělo hlubšího významu. V zásadě se jim přičilo. Nedávali se jim vázat ve svých názorech. Jejich zbožnost byla tak osobní a byli tak do sebe zahloubáni, že se zpravidla ani nesnažili vytvořit sbory stejně smýšlejících. Působili však vlivně svými spisy. Tak *Sebestián Franck*, Lutherův současník, později *Valentin Weigel* (zemřel 1588) a *Jakub Böhme* (zemřel 1624). Tu i tam přece došlo k utvoření církevní jednoty mystického rázu; byli to zejména stoupenci Slezana *Kašpara Schwenkfelda* (zemřel 1561). Důležitější bylo, že působení této mystiky pronikalo do kruhů církevních a poněmáhle měnilo a mátlo zbožnost údů církve. S těmito vlivy se později setkáme.

Humanisté.

Podobně vedle církví reformačních nebo na jejich

*) Názor starých i nových filosofů, že vše jest bůh. Kdo se tomu názoru oddá, nerozlišuje svého myšlení od Božího myšlení, své vůle od Boží vůle a ztrácí pravidlo myšlení i života.

okraji působili jednotlivci, kteří ve své době získali jen obmezený počet přímých přívrženců, na budoucí pokolení však měli svými spisy značný vliv. Byli to *humanisté*, kteří se přidali k reformaci, ale vlastně se evangeliem ovládnout nedali. Žili dále v humanistických a renesančních*) myšlenkách a vnášeli je do křesťanství. Poznali jsme již Erasma Rotterodamského a viděli jsme, jak se konečně zalekl rozhodného reformačního náporu na porušenou římskou církev a jak se do ní raději vrátil. Jeho způsob myšlení a jeho výklad křesťanství si však osvojili jiní vlivní spisovatelé jako Savojan *Šebestián Castellio* a Ital *Jakub Acontius*, současníci Calvinovi, a šířili jej v polemice proti reformátorům. Více než na Boží zjevení v Písmu dali na *rozumové chápání pravdy*; více než na spasení z milosti kladli *důraz na mravní schopnosti člověka*. Hlubku a tíži hřícha nepojímali tak vážně jako reformátoři. Však právě proto jim nebylo zjevení pravdy v Kristu tak nutné a milost tak nezbytná. Chtěli co nejprostší učení a co nejvíce volnosti smýšlení pro jednotlivce. Lišili se od mystiků velikým důrazem na rozum, shodovali se však s nimi v tom, že jim obojím nebylo základem víry slovo Boží obsažené v Písmu. Obojí hledali *svou cestu* ku pravdě a odmítali církevní učení, jakoby příliš poutalo svobodné smýšlení. Proto také byli pro *náboženskou snášelivost* a odmítali užívání násilí ve věcech víry. V tom měli pravdu. Jenže jejich volání po snášelivosti plynulo z pochyb, zda vůbec lze pravdu o Bohu poznat. K těm pochybám dospěli, když znevážili význam Božího zjevení v Kristu. Proto jejich směr znamenal odklon od reformace a vedl k vytvoření filosofického náboženství. Nicméně působily jejich „erasmovské“ zásady na mnohé protestanty, zvláště v Holandsku a v Anglii.

*) Srov. kap. V.

Radikálně chtěl opravit křesťanské učení o Kristově božství *Michal (Miguel) Servet*, jehož jsme poznali jako nešťastného protivníka Calvinova. Servet mluvil o Bohu a o Kristu biblickými slovy, vlastně se však dal vésti pantheistickým učením někdejších žáků řeckého filozofa Platona, t. zv. novoplatonismem.*) Měl stoupence zvláště mezi italskými vzdělanci protikatolického smýšlení. Že odpírali učení o Trojici, byli zváni *antitrinitáři* (nebo též ariány; srov. I. 53 n), podle předního svého učitele Fausta Sozziniho (zemřel 1604) též *sociniány*. Vyháněni ze západní Evropy, hledali útočiště v Polsku a v Sedmihradsku a získali tu přívržence. V Sedmihradech trvá církev jimi založená dodnes.

*) Srov. I. 57.

ROZMACH REFORMACE V EVROPSKÝCH ZEMÍCH

Lutherova reformace na Severu.

Reformace nezůstala obmezena na Německo a na Švýcary. Táž síla evangelia působila mezi různými národy. Totéž porušení církve volalo k nápravě v celé oblasti římské církve. Lutherovo evangelium našlo rychle stoupence i mučedníky v Nizozemí, v Britanii, ve Francii, ba i v Itálii a ve Španělsku, kde však převaha papežské moci a římského katolicství, posíleného nedávnými boji s islamem, utlumila evangelické hnutí v počátcích. Za to celý evropský Sever přijal brzy reformaci luterskou. *Dánsko s Norskem a s Islandem i Švédsko s Finskem* a jižnější *baltické země* (Estonsko a Lotyšsko) přešly úplně k obnovenému vyznání. Vedle *působení Lutherových žáků*, kteří z Vitemberku šířili evangelium do svých rodných krajů, rozhodla v severských zemích největší měrou *vůle panovníků*, získaných pro reformaci. Osobní ujištění spasením mísilo se tu s politickými výpočty. Jako v Německu, tak i zde panovníci uplatnili svou vladařskou povinnost opravit církev podle Písma, jako to činívali zbožní králové izraelští a judští. Podle německého vzoru zavedli také *zeměpanskou svrchovanost* v církvi. Lid byl do obnovené církve uveden beze svého podnětu, ba místy po počátečním odporu. Teprve pozdější výchovou přilnul k evangelictví, jež v těchto zemích setrvalo při mnoha

starších řádech a obyčejích. Ve Švédsku jmenují se přední duchovní právcové dosud biskupy, v Uppsale sídlí arcibiskup. V baltických zemích zůstával poddaný lid, před málo pokoleními ještě zcela pohanský, dlouho jen povrchně evangelický.

Lužičané, Slovinci, Chorvati.

Ze Slovanů byli Lutherově reformaci získáni velikou většinou *Lužičtí Srbové*; v alpských zemích habsburských, jež se vůbec přihlásily k reformaci velmi značnou měrou, také *Slovinci*. Průkopníkem a šířitelem reformace byl zde lublaňský kanovník *Primož Trubar* (1508—1586), ochráncem štyrský zemský hejtman *Hanuš Ungnad*, podpůrcem *würtemberský vévoda Krištof*, přítelem bývalý istrijský biskup, Ital *Petr Pavel Vergerius*, jenž se z někdejšího papežského nuncia (vyslance) změnil v horlivého vyznavače očištěného evangelia. Hle, jak nadnárodní byla reformace, jak sjednocovala lidi rozličného jazyka a rozličných zájmů! Habsburkové brzy začali potlačovat reformaci ve svých zemích. Trubar musil odejít, v nemilost upadl i Ungnad. Oba našli útočiště ve Würtembersku, kde byla pod vévodovou ochranou a s jeho pomocí zřízena slovinská tiskárna. Odtud byly šířeny první slovinské knihy vůbec (bylť do té doby slovinský jazyk zcela zanedbán): Trubarovy překlady částí N. zákona, Žalmů, duchovních písní, Lutherova katechismu a Lutherových kázání. Po Trubarovi jiní, zvláště *Jiří Dalmatin*, doplnili a zdokonalili dílo Trubarovo překladem celé bible (1584), která měla pro Slovince i po jazykové stránce podobný význam jako pro nás bible Kralická. Vergerius doplňoval prostředky k vydávání slovinských evangelických knih sbírkami, jež konal po Německu i v Čechách. Trubar pamatoval také na sousední *Chorvaty* a v téže würtemberské tiskárně byly tištěny chorvatské překlady Trubarových knih, jež pořídil bývalý istrijský

kněz slovanského obřadu *Štěpán Konzul*. I Lužičané obdrželi jako své první knihy vůbec evangelický zpěvník a překlad Lutherova katechismu v dolnolužickém i hornolužickém nářečí. Jako o staletí dříve přineslo křesťanství nejen evangelium, ale i základy literatury Armenům, Habešanům, Gotům a jiným národům, i nám,*) tak nyní reformace znamenala národům, mezi něž pronikla, *buď počátek, buď veliké obohacení písemnictví*.

Uhry (Slovensko, Sedmihrady).

V Uhrách připravili reformaci půdu do jisté míry *husité*, snad větší měrou mezi Maďary než mezi Slováky. Ba i k Rumunům dospělo husitství a podnítilo zde, jako u Maďarů, přeložení Písma do řeči lidu. Také *humanismus* zeslabil v Uhrách, jako v tolika jiných zemích, vládu papežské církve. Lutherovo učení přijali nejprv obyvatelé *německých měst* na Slovensku a v Sedmihradech. Odtud se reformace šířila mezi *šlechtu a lid všech uherských národností*. Dlouho trvalo, než došlo k úplnému rozchodu s církví římskou, kterou vydatně podporovala habsburská vláda. Jen turecké nebezpečí, kterému ostatně střed země po bitvě u Moháče (r. 1526) podlehl, zdržovalo krále od postupu zcela příkrého. Byly doby, že v turecké části Uher měli evangelíci větší náboženskou volnost než v Uhrách císařských.

Přechod od luterství ke kalvinismu: V Polsku, v Uhrách.

Po prvotním přijetí luterství převládla však ve mnoha zemích reformace rázu Calvinova. Stalo se tak značnou měrou v *Polsku*, kde se německé obyvatelstvo ve

*) Srov. I. 45n, 101n.

městech přidrželο nejvíce učení Lutherova, kdežto polská šlechta valnou měrou buď vstoupila do Jednoty bratrské, která se zde po sto let uplatňovala velmi významně, buď do církve reformované. Ve smyslu Calvinově působil tu zvláště šlechtic *Jan Laski*, jenž část svého života věnoval organizaci reformovaných sborů v západním Německu a v Anglii. Reformaci v Polsku velmi škodila její *nejednotnost*, i když se roku 1570 podařilo uzavřít dohodu mezi evangelíky (v Sandoměři), a pak ta okolnost, že *lid nebyl pro ni vnitřně získán*. Musil následovat vyznání svých pánů. K reformaci se hlásili i někteří polští velmoži (z nejvyšší šlechty), králové však zůstali oddáni Římu. Pozdější nápor římského katolictví usvědčil polské reformační církev z neupevněnosti, třeba jména některých členů i členek panských rodů z Ostrorogu, Radziwillů, Leszczyńských i jiných zaslouží vděčné vzpomínky. Polští evangelíci měli i své spisovatele a duchovní básníky významných jmen. *Mikuláš Rej z Nagłowic* vynikl převody žalmů, duchovními písněmi a postilou na evangelia. Spisy a básně evangelických Poláků doby reformační náležejí mezi nejlepší v polském písemnictví starší doby.

V *Uhrách* přešla od luterství ke kalvinismu většina *Maďarů* působením dřívějšího luterského kazatele Matyáše Biró-Devaye. I mezi *Chorvaty* zasáhl dočasně reformovaný směr podporou pana *Jiřího Zrinského*, jenž se postaral o vydání chorvatského překladu Nového zákona. Sedmihradští *Sasové* a velikou většinou *Slováci* zůstali při Augsburském vyznání, kterého se nadále přidržel i menšina Maďarů, kdežto menší počet Slováků, zvláště na východním Slovensku, se připojil k církvi reformované. Luterští kazatelé slovenští se postavili určitě proti kalvinismu. Řídili se konfesijským směrem vládnoucím v Sasku a zastávali nadále výrazné luterství podle nezměněného vyznání Augsburského a podle Formule svornosti.

Ke kalvínské reformaci záhy přešli protestanté *holandští*. Pod přímým vlivem Calvinovým byli evangelíci francouzští, od té doby zvaní hugenoti.*) Jak v Holandsku poddaném Habsburkům, tak ve Francii, jejíž králové měli zájem na udržení římského katolicství, musili evangelíci brzy podstoupit těžká pronásledování. Nicméně se připojily severní provincie nizozemské úplně k protestantismu a také ve Francii se reformace silně rozšířila. Získala přívržence ve všech vrstvách obyvatelstva až i v nejvyšších šlechtických kruzích. Také *královský dvůr navarrský* v jižní Francii se přiklonil k reformované církvi. Královna Margareta Navarrská sama psala knížky v reformačním duchu. Francouzští protestanti se odvážili konat v samé Paříži první synod r. 1559. Jako výraz víry tu byla přijata francouzská konfese a jako pravidlo života v církvi církevní řád (podle ženevského vzoru). Od té doby staly se *synody* důležitým vůdčím orgánem reformovaných církví. Francouzští reformovaní vynikli brzy utvořením dobře organisovaných sborů, životní vážností a vyznavačskou statečností. V čelo a na obranu se jim postavili členové předních rodin jako princové z Condé a admirál Kašpar z Coligny.***) Stálým nebezpečím se strany rozhodně katolické byli vedeni k tomu, že utvořili *stranu politickou*, hotovou k obhajobě víry i zbraní.

Přechod k reformaci v Anglii.

I Anglie se stala zemí reformačního vyznání — podivnou však cestou! Vzdělaný, ale svévolný *král Jindřich VIII.* zprvu odpíral Lutherovi a byl za to od

*) Čti: ygenoti. S n a d je to jméno přetvořené z německého Eidgenossen (spřísečenci), jak se říkalo Švýcarům.

**) Čti: kondé, koliňi.

papeže nazván „obráncem víry“. Ale když v Římě nedosáhl souhlasu k zamýšlené rozluce svého manželství, odtrhl se od papežské církve a prohlásil se ve smyslu názorů o božském původu moci panovnickovy za nejvyšší pozemskou hlavu anglické církve. Parlament změnu schválil. Jinak však zůstala církev katolickou; jen kláštery byly zrušeny. Nový řád byl prosazován násilím. Stejně násilně potlačoval král skutečně evangelické hnutí, pokud do země pronikalo. Není tedy správné přičítat protestantismu k tíži nešlechtné způsoby Jindřichovy, jeho šestero manželství a jeho krvavou zvůli.

Teprve za jeho mladičkého nástupce *Eduarda VI.* (1547—1553) byla za vedení arcibiskupa z Canterbury *Tomáše Cranmera* provedena *hlubší reformace* za pomoci několika reformovaných bohoslovců z evropské pevniny. Někteří z nich našli tak v Anglii zároveň útočiště před pronásledováním ve své vlasti. Němci, Italové, Polák Jan Laski a ze Ženevy svými dopisy Calvin pomáhali přebudovat církev v Anglii. *Calvinův vliv převládl v učení*, jež bylo r. 1552 vyjádřeno konfesí zvanou „42 článků“ (r. 1563 byly přepracovány v 39 článků). *Zřízení církve zůstalo však biskupské* s arcibiskupem canterburským v čele. Na rozdíl od Švédska, kde byl zachován pouze název „biskup“, setrvala církev v Anglii (čili anglikánská církev) při učení o potřebě apoštolské posloupnosti.*) Také *bohoslužebné řády* byly ponechány z veliké části při starém. Služby Boží konaly se však anglicky. Kněží byli povinni řídit se při nich agendou, zvanou „Kniha společných modliteb“. Královu svrchovanost nad církví později parlament silně obmezil. Nicméně zůstalo králi (a parlamentu) v církvi mnoho práv.

Reformaci, jež ani v té době ještě do širších anglických vrstev nepronikla, ohrozila potom několikaletá

*) Srov. I. 58.

krutá *římskokatolická reakce* za vlády „krvavé“ *Marie Tudorovny* (1553—58); i Tom. Cranmer byl tehdy upálen. Působily k tomu také vlivy z královského dvora španělského. Španělský král Filip II., manžel anglické Marie, byl tuhý stoupenec Říma a spojoval veliké naděje pro zvelebení své moci s obnovením protireformačního katolictví v západní Evropě. Ale po Mariině smrti se stala anglickou královnou *Alžběta*. Politické zájmy ji vedly na stranu protestantismu. Anglikánská církev byla obnovena a pronikalo do ní více skutečného evangelictví.

Irsko náleželo pod anglickou svrchovanost. Jakožto v podrobené zemi vládl zde odpor proti Anglii. A tak zůstal lid, vedený kněžstvem, při římském katolictví, i když tu byli ustanoveni anglikánští duchovní s právem na všechny příjmy, na něž tu měla církev ode dřívějška nárok. Násilí ve věcech víry neslo pro budoucnost špatné ovoce. Irové neokusili dobrodiní reformace a propast mezi oběma národy se ještě více prohloubila.

Reformace církve ve Skotsku.

Za to rozhodně přilnuli k reformaci *Skotové*.*) Lid kdysi tvrdé šíje, mravů drsných jako severní mlhavé podnebí, zvěděl již o husitské reformaci ze svědectví lékaře *Pavla z Kravař*, jenž zašel až sem za svým misijním posláním a byl upálen v St. Andrews**) r. 1434. R. 1528 oslavil tamtéž touž smrtí evangelium Lutheřův stoupenec *Patrik Hamilton*. Ani touto ani řadou dalších poprav nebyla reformace v zemi potlačena, třebaž královský dvůr stuartovský a vysoké kněžstvo o to

*) Skotsko tvořilo do 17. stol. zvláštní, na Anglii nezávislé království. S Anglií bylo potom spojeno tím, že skotští králové získali také korunu anglickou.

**) Čti: sent endrús.

usilovali. Evangelíci, zatím již švýcarským vlivem pro *reformovaný* směr získaní a posílení přístupem mnoha šlechticů, sáhli ke zbrani a zmocnili se města St. Andrews.

Tou dobou stál v čele hnutí kazatel a universitní mistr *John Knox**) (1505—1572), jehož pevnost a vytrvalost znamenala pro skotský protestantismus nesporně mnoho. Když byla vzpoura protestantů s francouzskou pomocí potlačena (1547), Knox se ocitl s mnoha přáteli i z řad šlechty na galejích.***) Ani zde nepozbyl naděje v moc a v pomoc Boží. Skutečně se dostal na svobodu a působil pak v Anglii, kde však nebyl spokojen s nehotovou anglikánskou reformací. Za katolické reakce byl vypuzen i odtud a našel útočiště ve Švýcarsku. Zde se sprátelil s Calvinem, v pokročilém věku neváhal doplnit svá bohoslovecká studia, utvrdil se v reformačních názorech a jako přesvědčený stoupenec Calvinův se vrátil do Skotska, kde zatím příznivější poměry usnadnily dokonání reformačního díla. Ani nyní ještě nebylo snadno překonat překážky a Knoxe čekalo další vyhnanství v Ženevě; věnoval se tu duchovní správě sboru anglických uprchlíků a překládání bible do angličtiny. Ale i odtud povzbuzoval skotské protestanty, aby se nerozpakovali poslouchati Boha více než vládu, kterou tehdy měla v rukou královnavdova. Stoupenci reformace uzavřeli z jeho podnětu (1557) smlouvu (*covenant*), kterou se zavázali, že budou vši mocí hájit platnost Božího slova, Jeho církev chránit a odpírat všemu modlářství. Od r. 1559 vedl Knox zápas takto začatý osobně. R. 1560 byla sněmem v Edinburghu přijata t. zv. *Skotská konfese*, vypraco-

*) Čti: džón nox.

**) Galeje byly válečné lodi poháněné vesly, k nimž byli přikováni zločinci jako veslaři. Odsudek na galeje znamenal zotročení k nejtěžší robotě, pro odsouzence tím tvrdší, nebyl-li zvyklý tělesným námahám.

vaná ve smyslu Knoxově a Calvinově. Také bohoslužby byly rázně zjednodušeny, zavedena církevní kázeň a církev zřízena podle vzoru ženevského a francouzského, tedy podle zásad synodních a presbyterních. *Presbyterní zřízení* — na rozdíl od biskupského, jež bylo zachováno v církvi anglické — stalo se Skotům předním znakem obnovené církve.

Široké vrstvy národa stály za reformací, zatím co královskou moc ještě držely ženy ze Stuartovské rodiny. Mladá *královna Marie*, proniknutá katolickou výchovou francouzskou a renesanční svévolí, nerada se smiřovala s reformačním učením. Způsobem života a radovánkami svého dvora pohoršovala přísné protestanty, kteří byli i zde hodni svého jména. Protestovali proti lidské zvůli ve jménu nároků Božích, i když šlo o vládkyni z oblíbeného rodu. Pravda, někteří se dali zviklat a ustupovali půvabné královně. Knox však, nedbaje o bezpečí svého života, směl královně domlouval v osobních rozhovorech, volal ji pod kázeň Božího zákona a nahlas varoval zemi před její zahraniční katolickou politikou. Královna konečně pozbyla úcty poddaných a byla r. 1567 nucena vzdát se trůnu. Zahynula později jako nešťastná sokyně anglické královny Alžběty, na jejíž trůn si činila nárok. Po zápase, jenž trval přes 30 let a stál mnoho životů, byla skotská církev upevněna — pro další boje, jež ještě zbylo podstoupit. Když Knox zemřel, bylo nad jeho hrobem pověděno: Zde leží muž, který se nikdy nebál tváři lidské.

Východní církev a reformace.

V církvi východní (pravoslavné) měla reformace jen *slabý ohlas*. Již proto, že východní křesťané neprožívali otázku po spasení tak jako křesťané západní.*)

*) Čti znovu v I. díle kap. VII.

Měli na mysli spíše Boží všeobsáhlost a Boží tajemství než Boží spravedlnost a Boží vladařský majestát. K tomu je tísnila bolest nad pádem Cařihradu (1453) a turecká nadvláda. V pravoslavném Rusku zdrželo dlouhé tatarské panství duchovní život. Tu i tam se přece ozvaly sympatie s reformací i mezi kněžstvem řeckým, byly však odmítnuty. Protestantismus byl ve východní církvi zavržen jako kacířství. *Ruský car* Ivan Hrozný, jenž sám sebe pokládal za odborníka v bohosloveckých otázkách, povýšeně odbyl Bratra Jana Rokytu, jenž se (r. 1570) pokusil získat jej pro reformační učení.

Valdenští a reformace.

Kde naproti tomu měla být reformace přijata radostněji nežli tam, kde k ní směřovala starší touha po obnově církve podle Božího zákona? Skutečně také přijali *Valdenští*, sídlící v Savojsku a v Piemontu,*) reformaci z blízké Ženevy, ač někteří nechtěli hned upustit od svých starších zvláštností. Veliký vliv měla reformace také v *Čechách a na Moravě*.

*) Srov. I. 144n.

ČESKÁ REFORMACE V 16. STOLETÍ

Nadšení pro Luthera.

Když se do Čech dostala zpráva o *Lutherově* vystoupení proti Římu, zaradovali se věrní Čechové nad tím divem: v zemi, odkud vyšlo tolik křížáckých vojsk proti jejich předkům, ozývá se nyní očištěné poselství evangelia! V Lutherovi pozdravili *Husova pokračovatele*. V jeho reformaci viděli další, rozhodný krok na cestě zahájené Husem. Jeho spisy, zvláště „O svobodě křesťanské“, byly překládány do češtiny, sotva vyšly. Jiné čtli kněží a latiny znali Čechové v původním znění a schvalovali je. Radovali se z Lutherova výslovného přiznání k Husovi. Vyhledali jej ve Vitemberku a obeznámili jej s dalšími Husovými knihami. Čeští studenti přicházeli na vitemberskou universitu, aby se tu vzdělali za Lutherova a Melanchtonova vedení. *Luther vítal Čechy a radil jim*, aby reformaci církve ve své vlasti dokonali přetržením spojení s Římem: ať si zřídí vlastní kněze na základě volby obcí a měst bez papežského svěcení.

Dvoji směr v církvi podobojí.

Ukázalo se však, že první nadšený souhlas Čechů s Lutherem nebyl obecný. Mezi kněžími podobojí i mezi měšťany a šlechtou byli někteří zaraženi novým učením a změnami v bohoslužebných způsobech. Viděli v nich pikartství. Římské katolictví se jim jevilo bližší než toto „novotářství“, které jim připomínalo

zatracované učení a řády Jednoty bratrské. Brzdili provedení žádoucí reformy, o kterou se snažili ti utrakvisté, kteří pokročili k stanovisku Lutherovu. Objevil se starý rozpor mezi „mírným“ a „rozhodným“ směrem husitským. Mluvíme o *staroutrakvistech* a o *novoutrakvistech*. První tvrdili, že se drží učení Husova a vztahovali na sebe zákonné záruky, dané kompaktáty. Druzí zdůrazňovali, že chtějí dokonat, co Hus konati začal a nad kompaktáty i místo nich se dovolávali práva řídit se samým zákonem Božím. Jmenovali se nadále „podobojí“, aby tak vyjádřili souvislost s husitstvím a nárok na zákonnou ochranu, užívali však (spolu se stoupenci reformace v jiných zemích) také jména „*evangelici*“. Skutečně přijímali vždy plněji učení a řády evangelické, jak byly zavedeny v církvi reformované Lutherem. Ani rozhodní husité nedospěli do vystoupení Lutherova k tak plnému pochopení evangelia, jaké bylo dáno vitemberskému reformátoru. Byli vděční, že Bůh dal v Lutherovi své církvi, ne snad jen Němcům, učitele pravé cesty spasení. Evangelium o milosti a o svobodě od papežství bylo pro ně vysvobozením z vnitřní nehotovosti, která jim tak dlouho bránila v zaujetí jasného stanoviska vůči Římu a v plné radosti z Ježíšova daru duším volajícím po jistotě spasení. Z husitské tradice si na rozdíl od luterství zachovali větší důraz na život podle zákona Božího.

Reformace mezi Němci v českých zemích.

Evangeličtí podobojí (jak také někteří chtějí říkat novoutrakvistům) nabyli posily u německých obyvatelů zemí koruny české, kteří *velikou většinou přijali Lutherovo učení*. Pominulo napětí mezi Prahou a Vratislaví, lutersky se učilo i v *Lužicích*, které se *Slezskem* tehdy patřily k české koruně. První z početné řady úspěšných kazatelů luterských na *Moravě* byl *Pavel Šperatus*, rodem Jihoněmec, dlouho hnaný s místa na

místo. Dočasným útočištěm a působištěm mu byla (r. 1522) Jihlava.*) V západních Čechách působil jako vlivný kazatel zvláště Lutherův žák a později životopisec *Jan Mathesius* (1504 — 1565), farář v Jáchymově.***) Věrně mu stál po boku jáchymovský učitel a kantor *Mikuláš Hermann*. Pracoval pro reformaci svými letáky a písněmi.***) Němečtí i čeští evangelíci užívali později také rádi „Modliteb nábožných a křesťanských“ od chebského rodáka *Jana Habermanna*, německého faráře ve Falknově u Chebu a potom profesora v Jeně a ve Vitemberku. Byla to veliká věc, že si obyvatelé Čech dvojího jazyka začali po dlouhé době rozumět jako spoluvyznavači.

Zwingliovci a novokřtěnci na Moravě.

Slabší ohlas způsobilo u nás učení *Zwingliho*. Moravský rytíř *Jan Dubčanský z Habrovan* k němu přilnul a horlivě je šířil. Shromáždil nevelikou, ale čilou Jednotu habrovanských; podle vsi Lilče zvali se také Bratřími hory lilecké.*) Pozoruhodná věc, příznačná pro náboženský zápal tehdejší doby: nebohoslovec, rytíř, vede novou církevní jednotu! Svou činností a snahou po spojení s jinými reformačními skupinami popudil krále Ferdinanda I. Byl zatčen a dlouho vězněn. Když byl po letech s podrytým zdravím propuštěn, ochabl v činnosti, pozbyl dřívější odvahy a Jednota habrovanská pak brzy zašla.

*) Sprátelil se také s Bratry a ještě po čtvrtstoletí ukazoval vděčně dva z šesti zlatáků, které mu na dalším útěku dali Bratři v Litomyšli. Však se jim rád odsloužil, když r. 1547 potřebovali jeho přímlov jako vyhnanci v Prusích, kde se mezi tím stal luterským biskupem.

**) Hornické město Jáchymov založili hrabata Šlikové, kteří se brzy přidali k luterství.

***) V našich zpěvnících najdete jeho „Když nastal den čtyřicátý“, stejně jako Šperatovu píseň „Přišlo k nám padlým spasení“.

*) Habrovany i Lilč (Luleč) leží u Vyškova.

Na jižní Moravě se ode dvacátých let 16. století usazovali *novokřtění*, vypuzení z alpských zemí. I proti nim král vystupoval, ale jejich šlechtičtí ochránci jim přece poskytovali záštitu po celé století. Novokřtění byli váženi pro svou mnohostrannou dovednost a poskytovanou ochranu si také platili dárkami majitelům panství. Vynucovali si respekt vytrvalostí při svých osobitých životních způsobech. Mezi ostatním obyvatelstvem zůstávali cizinci.

Nesnáze a slabosti novoutrakvistů.

Novoutrakvistů a luteránů u nás přibývalo — a přece se jim po celé desítky let *nepodařilo*, aby provedli *skutečnou reformaci* celé husitské církve a aby ji *řádně zorganizovali*. Překážel jim v tom především *římskokatolický král*. Když po nešťastné smrti krále Ludvíka v bitvě s Turky u Moháče r. 1526 Čechové zvolili jeho švakra Ferdinanda Habsburského (1526—1564), netušili, jakému to rodu otevřeli cestu na český trůn. Energický Ferdinand si předsevzal, že zvýší panovnickou moc v Čechách, kde za slabých Jagellovců šlechta měla skutečně moc větší, než bylo zemi na prospěch. Nábožensky trval při římském katolictví a usiloval se svým bratrem, císařem Karlem V., aby byla obnovena jednota církve ústupem evangelíků nebo násilným potlačením reformace. To chtěl dokázat především ve vlastních zemích. Podporoval všemožně katolíky a staroutrakvisty a stále opakoval, že v Čechách je dovoleno jen toto dvojí náboženství. Při tom se snažil, aby papež poustoupil v otázce kalicha a aby těm husitům, kteří se od církve římské v jiných věcech lišit nebudou, mohli římstí biskupové světit kněze. Obratnou politikou dokázal, že správa církve husit-

*) Administrátor zastupuje pravidelného církevního správce. V tomto případě se rozuměl zástupce arcibiskupa, jehož od husitských dob v Praze nebylo.

ské, kterou vykonával *administrátor**) a *konsistoř*, přišla docela do jeho moci. Rozumí se, že na tato čelná místa nepřipustil nikoho, kdo mu nebyl po vůli. Konsistoř smýšlení Římu příznivého měla ovšem stále méně skutečného vlivu u novoutrakvistů a požívala stále menší vážnosti. Zvláště na Moravě přestali k ní hledět vůbec. Poněvadž však nebylo řádného ústředního vedení, byla mezi podobojími *veliká rozmanitost* jak ve zřízení, tak v bohoslužebných řádech i v učení téměř od fary k faře, až pro to byla česká církev v posměchu.

Ale chyba tkvěla ještě jinde. Ačkoli bylo mezi novoutrakvisty mnoho upřímných vyznavačů reformačního evangelia, chyběli přece lidé, kteří by se dovedli postavit v čelo s tak určitým bohosloveckým rozhledem a s takovou jistotou, jakou se později vyznačoval na př. Knox. Luterství nedovedlo k takové odhodlanosti dát příklad: v luterských zemích napořád prováděl reformaci panovník. Co dělat, když panovník zůstává katolíkem? Jemu čelit vyžadovalo více určitosti a společného odhodlání než Čechové osvědčili. A také více osobní statečnosti. R. 1523, za prvního rozmachu luterského vlivu v Čechách, nabyl vůdčího místa v církvi pražský farář *Havel Cahera*, tehdy horlivý Lutherův stoupenec. Synoda, kterou jako administrátor církve vedl r. 1524, učinila řadu usnesení v luterském smyslu. Ale když se ještě téhož roku dostali v Praze k moci staroutrakvisté, Cahera obrátil plášť po větru a přidal se k nim. Když později v církvi české opět převládli novoutrakvisté, nebyly nejzásadnější otázky (svěcení kněžstva, kompaktáta) řešeny, nýbrž obcházeny. R. 1542/3 byli na vedoucích místech horliví novoutrakvisté *Jan Mystopól* a *Dr Václav Mitmánek*, prve člen Jednoty bratrské. Pokusili se o provedení hlubších změn v církvi, jmenovitě o volbu biskupa na Římu nezávislého, o nahrazení kompaktát slovem Božím a o sjednocení s Jednotou bratrskou v jednu českou

evangelickou církev. Řada pánů je podporovala. Král však rázně zakročil. Mitmánek měl odvahu říci králi do očí, že není k tomu povolán, aby spravoval církevní věci. (Věta spíše bratrská než luterská.) Král jej za to vyhnal ze země. Páni Mitmánka uhájit nedovedli (zemřel ve vyhnanství) — a Mystopol následoval neslavného příkladu Caherova.

Pod vlivem kalvinismu byli by snad čeští evangelíci pevnější nežli při vlivu Lutherově, jenž tak velice zdůrazňoval autoritu knížat. Ale i když v Německu došlo k válce šmalkaldské, v níž se německá evangelická knížata postavila na odpor katolickému císaři, nedovedli se potomci husitů vzchopit k rázné akci po jejich boku včas. Porážky Šmalkaldských užil král Ferdinand k tomu, že zničil moc královských měst, jež byla důležitou oporou evangelictví v zemi, z rytířů a pánů českých potrestal pak hlavně rozhodné evangelíky a Bratry. Ostatní tím byli zastrašeni.

Statečnějšími se osvědčili Moravané. Když jim r. 1550 král chtěl vnutit svou vůli, postavil se mu zemský hejtman Václav z Ludanic odhodlaně na odpor a prohlásil, že „dříve Morava v ohni a popeli zahyne, než aby trpěla nějakého u víře nucení“. Jednomyslnému odporu král ustoupil.

Vítězství nad německými protestanty r. 1547 užil král zejména také k potlačení Jednoty bratrské v Čechách.

Jednota bratrská pod vlivem Lutherovy reformace.

I Bratři uvítali Lutherovo vystoupení. Dalo za pravdu jejich zásadnímu rozchodu s Římem. Luther vyvýšil Písmo nad církevní ustanovení, jak to Bratří od počátku hlásali. Bratří také věděli, co znamená hledat odpověď na otázku po jistotě spasení a nyní slyšeli radostnou, osvobodivou odpověď z jeho úst. Ale Bratra Lukáše zaráželo, že Lutherovi dost nezáleží na Božím

zákoně. Nesouhlasil s jeho chápáním křesťanské svobody. Bratří se vzpírali klanění svátosti a rozhodně odmítali ctění svatých, protože všechna božská čest náleží samému Bohu: Luther obojí připouštěl a učil, že v takových věcech může věřící zaujmout různé stanovisko. Jemu záleželo především na tom, aby člověk byl u Boha v milosti: ostatní se mu zdálo vedlejší. Bratří však měli zákon Boží vytrvale na mysli a celý jejich život ve sborech s pevnými řády a s kázni byl vybudován na touze Boha poslouchat. I drželi se svého stanoviska.*) Mezi nimi a Lutherem vznikl nicméně přátelský poměr. Vyměňovali si názory ve vzájemné snaze po lepším pochopení a shodě. Luther svědčil o Bratřích, že mu jsou ze všech křesťanů nejbližší. Velice chválil jejich kážeň a litoval, že v německých církvích ještě není pro podobné řády předpokladů. Nabádal však Bratry, aby jasněji vyjadřovali smysl evangelia.

Po smrti Lukášově se Bratří dali mnohem více věsti učení Lutherovým. Jeho vlivem přestali učit, že je svátostí sedm a upustili od nového křtění těch, kdo k nim přistupovali z jiných církví. Také ospravedlnění pouhou věrou dávali ve svém učení vždy přednější místo, jak o tom svědčí jejich konfese z r. 1535 a její další vydání.***) Jeden čas poklesla pod vlivem luterství kážeň ve sborech. Ale Bratří se vzpamatovali a *vrátili se k důrazu na čistý život, aniž však opustili reformační evangelium*. Pomohlo jim velice, když se r. 1540 seznámili také s *Calvinem* a s *Bucerem*. V jejich reformačním úsilí viděli kázání o pouhé milosti v těsném

*) Ještě určitěji se odlišili od učení *Zwingliho*, zvláště pro jeho názory o svátostech. Odmítli naléhání Dubčanského, aby se s ním spojili. Bratr Čížek, jenž *Zwingliův* směr zastával, byl z Jednoty vyloučen. Bratřím tedy velmi záleželo na učení, i když jim byl křesťanský život tak důležitý. O Večeři Páně učila Jednota podobně jako později Calvin. Srov. výše str. 108.

**) Čti ve Vyznání víry Jednoty bratří českých, vyd. J. A. Komenského r. 1662, čl. VI.

spojení s úsilím o poslušnost Božího zákona, jak to bylo i jejich dávným cílem.*) Není divu, že jim od té doby byla západní reformace — nebo aspoň směr Melanchtonův — bližší než výrazné luterství ostatních žáků Lutherových.

Bratři a církev podobojí. Jan Augusta.

Zároveň si musili Bratři nově řešit *poměr k české církvi podobojí*. Evangelický směr v ní pronikl tak velice: může k tomu Jednota zůstat lhostejná? Není její povinností, aby se novoutrakvistům přiblížila, aby v nich utvrdila odhodlání k úplnému odtržení od Říma, aby se s nimi třeba i sjednotila ve společnou církev, ve které by se uplatnily osvědčené řády Jednoty?

Tyto plány měl skutečně na mysli biskup Jednoty *Jan Augusta* (1500—1572). Narodil se v Praze a byl po otci kloboučníkem. Náboženskou horlivostí vynikal od mládí. Rostl v církvi podobojí. Neuspokojovala však jeho svědomí a četba spisů M. Matěje z Janova a M. Jana Husa mu bystřila zrak pro její mravní nedostatky. Ohlížel se jinde po společnosti zbožných lidí, kteří by se řídili samým slovem Božím. Na čas myslil, že je našel v *Mikulášencích*. Říkali jim také Vlášeničtí podle vsi u Pelhřimova, odkud měli počátek, nebo také Plačtí bratři, neboť chodili se sklopenou hlavou v ustavičné starosti, dojdou-li spasení. Nedělili se od kněží podobojí, nejraději však měli ty z nich, kteří třeba ani číst neuměli: z učených mluví prý písmeno, z neučených duch. Byli tedy podobni spiritualistům. Drželi se také různých proroctví, která se pak v lidu udržela až do 19. století. Ale jejich výklady a jejich smutná zbožnost Augustu neuspokojily. Sami někteří kněží podobojí v Praze jej v jeho hledání poukazovali k „Boleslavským bratrům“, jak se v Čechách Jednotě

*) Dějepisci často mluví o Bratřích doby Lukášovy jako o „kalvinistech před Calvinem“.

bratrské také říkalo. Augusta se zprvu hrozil pomyslení, že by měl vstoupit do toho „hnízda ďáblova“. Přece však se odhodlal, šel do samé Mladé Boleslavě, sídla Lukášova a *poznal v Bratřích ty, které hledal*. Stal se Lukášovým žákem, po několika letech byl vysvěcen za kněze Jednoty a v zápětí (r. 1532) byl zvolen jedním z jejích biskupů. Zároveň spravoval sbor v Litomyšli. Po způsobu bratrských kněží si hleděl i nadále také svého řemesla a nestyděl se za to. Potřebné školení získal teprve u Bratra Lukáše. Snad proto, že neprošel vyššími školami, nedal mnoho na učenost. Poznal i luterství a přišel s Lutherem do osobního styku. Naučil se hledět na církve s širšího evangelického hlediska. *Ani v Jednotě nezapomněl na církev, ze které vzešel*. Ač se horlivě věnoval vnitřnímu budování Jednoty, pozoroval dále poměry mezi utrakvisty, kde bylo tolik lidí jemu podobných v někdejších jeho hledání. Hleděl do budoucnosti s vědomím společných povinností upřímných vyznavačů Kristových v obou církvích v českém národě. Je potřeba volat pokročilé podobojí, aby se nedali vázat staroutrakvisty, aby vykročili bez ohledu na své kněze zaujaté proti novému učení, kteří nedovedou svým posluchačům ukázat cestu k jistotě spasení a neopravují náležitě církve. Společně s Bratry mohou novoutrakvisté vytvořit čistě evangelickou církev. Augusta pracoval k tomu cíli *řadou spisů*, ve kterých ukazoval k potřebě jistoty spasení na základě samého evangelia, ba vyjednával jeden čas o spojení obou církví s pražským administrátorem *Václavem Unhoštěm*, jenž se blížil luterství. Ale jeho úsilí se nezdařilo. Naopak, mělo za následek *hořké nepřátelství kněží podobojí*, proti nimž Augustovy spisy z veliké části mířily.

Augustova myšlenka však nezanikla. Chopili se jí *bratrství páni*. Pokrok reformace v Německu dodal totiž odvahy příznivcům Jednoty z panského stavu, takže

r. 1530 první z nich s panem Konrádem Krajířem z Krajku a na Ml. Boleslavi v čele veřejně vstoupili do Jednoty. Další páni a rytíři následovali. Ti se nyní stali přirozenými zástupci Jednoty před veřejností, totiž před králem a před zemskými stavy. Když byli Bratři r. 1535 ohroženi pronásledováním, jež v Německu bouřilo proti novokřtěncům, podali bratrští páni a rytíři králi Ferdinandu I. „Počet z víry“ (vyznání víry, konfesi) se svými podpisy. U krále nepochodili. Jejich konfese však pronikla na veřejnost a páni, kteří se k ní hlásili, nabývali postupně u ostatní evangelické šlechty víc a více porozumění pro zásady Jednoty a pro společný postup v obhajobě svobody evangelia v Čechách, třeba kněží podobojí ještě dlouho na Bratry sočili. Kněžím staroutrakvistickým byli Bratři nepohodlnými karateli a novotáři. Novoutrakvističtí faráři opět měřili Jednotu měřítky luterskými a vytýkali jí nedostatky vzdělání, mnišský názor na svět a separatismus (oddělování). Někteří novoutrakvisté zvali totiž Jednotu, aby se k české církvi prostě připojili, oni však se k tomu nemohli odhodlat, nebylo-li záruky, že veliká církev přijme jejich řády a kázeň. K bližší shodě zůstávala ještě daleká — a pro Jednotu trnitá cesta.

Pronásledování. Vyhnanství.

Svým vystoupením na veřejnost na sebe Bratři upozornili jako na rozhodné, podnikavé stoupence reformace. *Král Ferdinand proti nim zakročoval*, kde mohl. Když pak bylo po porážce evangelických knížat r. 1547, užil účasti několika bratrských pánů na povstání k persekuci Jednoty. Zmocnil se statků bratrských pánů, mezi nimi i Litomyšle a obnovil *mandát Vladislavův* proti Bratrům. Rada sborů byla zrušena, jejich budovy zavřeny, údové vypovědění ze země.

Nejtíže byl postížen sám biskup Augusta. Byl neprávem obviněn, jakoby byl povstání podněcoval. R. 1548

byl zrádně zajat, pak se svým průvodcem jáhnem Jakubem Bílkem vyslýchán, mučen — král se neostýchal sám vymýšleti způsob jejich trápení — oba pak byli vězněni v těžkém žaláři na hradě Křivoklátě. Znovu zde byli mučeni a musili vystát mnoho bolestí a trýzně. Po čase jim bylo dopřáno, že mohli čísti knihy a Augusta se mohl zabývat i literární prací — skládal zde zejména duchovní písně a kazatelské pomůcky. Jen spojení s Jednotou mu zůstalo zakázáno, takže zřídka mohl dáti o sobě zprávu a zvědět, co se v Jednotě dalo. Byly doby, kdy byl jako za živa pohřben a v Jednotě se domnívali, že již zemřel. A přece se snažil udržet vedení Jednoty ve svých rukou a nerad slyšel, že za jeho nepřítomnosti byli zvoleni noví biskupové. Dlouhé odloučení vedlo k nedorozumění mezi ním a úzkou radou Jednoty. Konečně se Augusta dostal r. 1564 na svobodu; Bílek byl propuštěn o tři léta dříve, ztrávil je však na Křivoklátě, aby Augustovi posluhoval. Augustovi bylo zazlíváno, že k svému vyproštění přispěl prohlášením souhlasu s vyznáním víry církve utrakvistické. Ale viděli jsme, že se Augusta nikdy necítil údem Jednoty tak výlučně, aby neměl na mysli společný základ víry s podobojími. I úzká rada se s ním po čase smířila a Augusta znovu zaujal přední místo v Jednotě v Čechách. Až do konce svého života se snažil o sblížení s novoutrakvisty. Cíle nedosáhl: poměry nebyly k tomu ještě zralé a v Jednotě zatím více váhy nabyly názory jejích ostatních biskupů.

Jednota byla v Čechách velmi oslabena. Z bratrských vyhnanců vyrostla však *nová větev Jednoty* v zemích, kde došli útočiště: v *Prusích* a zvláště v *Polsku*. V Prusích pobýli Bratři jen na krátko. Za to v Polsku získali přívržence jmenovitě ve šlechtě a jejím vlivem, menší však měrou, i v lidu. Jako hrdinný kazatel a organizátor polské Jednoty vynikl *Bratr Jiří Izrael* (1500—1588), původem kovářský pomocník z Uherského Bro-

du. Polská Jednota zůstávala v živém spojení s Jednotou v Čechách a na Moravě. Nabyla však odlišného rázu větší účasti šlechty na vedení církve. Měla střediska v Ostrorógu, v Poznani a jinde, zvláště v Lešně. Stala se vůdčí složkou polského protestantismu.

Jan Blahoslav.

Těžiště Jednoty se po roce 1547 přeneslo *na Moravu*, kam útlak tak nedolehl. Zde tou dobou vynikl Augustův mladší vrstevník *Jan Blahoslav* (1523—1571). Přerovský rodák ze zámožné bratrské rodiny byl od počátku pečlivě vychováván. Chodil do bratrských škol v Přerově a v Prostějově. Pro své nadání byl pak poslán do Němec, kde na škole v Goldbergu, na universitě vitemberské, v Královci a v Basileji *poznal reformatní zbožnost luterskou i švýcarskou* a přišel pod vliv *humanismu*. Osvojil si výborně latinu a získal široký zájem o vzdělanost, zvláště o písemnictví. Bratrství a humanistické školení splynulo v něm v krásný, ušlechtilý květ upřímného křesťanství, zaníceného touhou po všem krásném a čistém. Byl slabého zdraví a krátký byl jeho věk: co všechno však učinil pro Jednotu a pro duchovní život českého národa! Byl *diplomatickem* Jednoty a v jejím zájmu vykonal řadu posláních. Byl jejím *historikem*; vedle staršího Jana Černého má o dějiny Jednoty přední zásluhu. Jako její *biskup* (od r. 1557) se sídlem v Ivančicích hleděl k jejímu vnitřnímu vzdělání všemožným způsobem. Výrazně jí *ukazoval cestu*, jak se učit od světové reformace, avšak při zachování toho zvláštního obdarování, které jí bylo dáno. Hleděl, aby neztratila svůj obzvláštní klenot, církevní řád a kázeň, v učení pak sprostnost (prostý vztah k Písmu) beze zbytečného hloubání a hádání, jež bylo tak častým zjevem u současných bohoslovců. Věnoval velikou péči *výchově a vzdělání bu-*

doucích kněží Jednoty. Pro ně především, ale i pro jinou mládež z Jednoty zřídil *vyšší školu v Ivančicích*, pro kterou vypracoval vzorný řád denního společného života. Vida, že ani bratrští „kněžští mládenci“ nejsou bez pokušení mladého věku, vystríhal je naléhavým spisem před scestím těla. Knížkou „Vady kazatelů“, plnou přiléhavých rad i vtipných šlehů, je učil kázat. Měl zvláštní smysl pro *krásu mluveného slova a vytríbený vkus literární*; když pak knihu vydával, přál si ji mít co nejkrásněji vypravenu. K tomu rozuměl i *hudbě* nad jiné v Jednotě i mimo ni. Mezi jeho spisy je i výborná česká mluvnice, plod práce dvaceti let, i „*Musica*, to jest knížka zpěvákům náležitě zprávy v sobě zavírající“. A toto všechno vzdělání českého jazyka postavil do nejvyšší služby, které je lidské slovo schopno: do služby zvěstování Božího slova a do služby chvály Boží slávy a milosti duchovními písněmi. Od Blahoslava máme vzorný *překlad Nového zákona* z původního (řeckého) jazyka. (Vydán po prvé r. 1564.) Byl převzat do Bible kralické. On také pečoval o nová vydání *bratrského kancionálu* (1561 v polských Šamotulech, 1564 v Ivančicích). A při tom se zasazoval o vyšší vzdělání údů Jednoty, zvláště kněží, proti těm, kdo stále ještě na učenost hleděli s nedůvěrou. Málo českých křesťanů, málo českých myslitelů a spisovatelů všech dob dosáhlo výše dané Janu Blahoslavovi.

Ve vysokém hodnocení vzdělanosti lišil se Blahoslav od méně školeného Augusty. A ještě jeden rozdíl dělil tyto dva vynikající vůdce Jednoty. Blahoslav nijak *ne* přál *sjednocovacím snahám Augustovým*. V církvi podobojí viděl příliš mnoho nejednoty v učení a nedostatku řádu i kázně mezi duchovními i mezi ostatními údy, takže častým vybídkám moravských evangelických pánů, aby se Bratří sjednotili s novoutrakvisty nebo s luterány, čelil, jak mohl. Nebyla v tom jen přirozená láska k vlastní církvi a k její tradici, k níž jako rodilý

Bratr Inul více než Augusta. Nebylo to jen proto, že se na Moravě Jednota cítila bezpečnější než v Čechách, takže nutnost společného postupu zde tak nenaléhala. Jestliže Augusta viděl více úkol Jednoty v celém národě, Blahoslav se tázal, smí-li církev určitými dary obdařená opustit svou „obzvláštnost“ (zvláštní postavení), není-li záruky, zda neutone ve většině méně prohloubené a méně ukázněné. A odpovídal na tuto otázku záporně.

Maxmilián II. Česká konfese z r. 1575.

A přece již roku 1575 vstoupila Jednota aspoň na čas do společné fronty s církví českou. Bylo to za vlády Ferdinandova syna *Maxmiliána II.* (1564—1576). *Maxmilián* byl v mladších letech nakloněn reformaci mírného směru. Tehdy v samé Vídni pod jeho ochranou kázal v luterském smyslu Šebestián Pfauser, na něhož se i Bratří rádi obraceli s nadějí, že jim prostředkuje přístup k následníku trůnu. Ale *Maxmilián* byl zklaman nerozhodností luterských knížat, když se o ně chtěl opřít proti otci, popuzenému synovým sklonem k luterství. Byl také znechucen nejednotností reformačního tábora, až povolil nátlaku příbuzenstva a Říma a setrval při římském katolictví. Když po otci nastoupil na královský i císařský trůn, uvolnilo se sice českým evangelíkům i Bratrům, ale o zákonité uznání svých církví musili i s ním zápasit. Malého úspěchu dosáhli, když král (r. 1567) přivolil k vypuštění kompaktát ze zemských zákonů, takže jimi novoutrakvisté již nebyli vázáni. Ústupky kdysi na koncilu tak těžce vybojované jim byly po stu letech brzdou, jako každý kompromis ve věcech víry.

Když *Maxmilián* v následujících letech povolil šlechtě svých rakouských zemí *svobodu vyznání Augsburského*, chtěli téhož dosíci i Čechové. Byli by přijali totéž vyznání za výraz své víry. R. 1575 konečně na

králi vynutili svolení, aby náboženská otázka byla řešena na zemském sněmu. K nelibosti císařově a katolíků překonali novoutrakvisté a Bratří vzájemnou nedůvěru a dohodli se, že císaři podají společné vyznání víry. Ale Augsburská konfese k tomu zvolena nebyla. Stavové usnesli, aby bylo sestaveno nové *České vyznání*. Augsburská konfese tu sloužila za vzor a některé části z ní byly přímo převzaty, Bratřím k vůli se však přihlíželo i ke konfesi Bratrské a některé věty byly přijaty ze starších husitských věroučných projevů na doklad, že nové vyznání vyjadřuje původně husitské učení. Tak se České vyznání přes mnoho shod s Augsburským vyznačuje větším důrazem na křesťanský život a připomíná svým vyznavačům, že není víry bez poslušného oddání celého člověka Kristu. Vyznání vzniklo za spolupráce stavů samých — tak obecný byl tehdy zájem o bohoslovecké otázky. Hlavním autorem byl ovšem bohoslovec, universitní mistr Dr Pavel Prža-za-Pressius.*)

Proti očekávání evangelíků nedopustil Maxmilián ani tentokrát, aby se česká církev evangelická mohla řádně organisovat. Svobodu vyznání připověděl stavům jen obojetným ústním slibem. Jak málo slib platil, ukázalo se, sotva stavové králi povolili daně, kterých potřeboval. — Rok na to Maxmilián II. zemřel. Stálo to dalších 30 let politického zápasu, než čeští evangelíci s Bratry vymohli na jeho nástupci Rudolfu II. (r. 1609) zákonné uznání České konfese a právo, aby se česká evangelická církev řádně zřídila.

Ráz české církve po r. 1575.

Novoutrakvisté (evangelíci) v Čechách a na Moravě nabývali v té době vůči staroutrakvistům vždy více půdy mezi šlechtou, ve městech i v lidu. Vždy více hu-

*) V té době učení lidé rádi dávali svým jmenům latinskou formu.

doucích kazatelů odcházelo za studiem na německé luterské školy. Mladí šlechtici vyjížděli na studie i na zkušenou do evangelických zemí německých i dále na Západ. Bohoslovci i páni přinášeli s sebou buď určité *luterství*, buď myšlenky *Melanchtonovy* nebo i *kalvinismus*. V Čechách a na západní Moravě měl převahu směr Melanchtonův, jemuž i Česká konfese byla blízká. Na Moravě byla Česká konfese přijata jen málokde. Na moravském severu a východě převládlo určité luterství podobně jako v sousedním Těšínsku a Opavsku a mezi českými a moravskými Němci. Když nebylo možné vytvořit ústřední správu církve ani v Čechách ani na Moravě, *organisovali* se aspoň sousední faráři v okrsky spojené týmž vyznáním a týmiž církevními řády. Často se uspořádání církevních věcí ujímali páni. Podle luterského vzoru na sebe brali povinnost i právo reformovat církve na svých panstvích osobně nebo skrze faráře sobě blízké, jež ustanovili za děkany nebo za superintendenty. Ale zpravidla měli mnohem více *pochopení pro svobodu církve* než knížata německá. Také zůstávali při zásadě *náboženské snášlivosti* a často opakovali, že víra je dar Boží a nemá být nikomu vnucována. Byli i *národnostně snášliví*. Bylo jim pravidlem, že se má každému křesťanu dostat příležitosti, aby slyšel slovo Boží ve vlastním jazyce. I tak rozuměli u nás slovům Husovým „pravdy každému přejte“ (t. j. přejte každému, aby ji mohl z evangelia jasně poznat a v ní se vzdělávat). Uplatňovala se i zásada, že *také poddaný člověk selský* má právo, aby rozhodoval o vyznání svém a svých dětí — svoboda v té době široko daleko neslýchaná. Naše země, zvláště Morava, měly při tom ovšem *nábožensky velmi rozmanitý ráz*. Na některém panství žili vedle sebe křesťané šesti i více náboženských vyznání nebo směrů.

V této době byly velmi živé *vztahy mezi evangelíky českomoravskými a slovenskými*. Mnoho Slováků na-

vštěvovalo české střední školy evangelické, studovali i na pražské universitě, mnozí tu zůstávali ve službě školní a církevní, jako zase navzájem mnoho Čechů sloužilo školám a sborům evangelickým na Slovensku. Slováci již od husitských dob užívali češtiny, která se tak stala spisovným jazykem Čechů, Moravanů i Slováků podobně, jako se později němčina Lutherovy bible stala společným spisovným jazykem všech Němců. V 16. století přijímali evangeličtí Slováci české bible, zpěvníky a modlitební knihy. Společné písemnictví evangelické a hojné osobní styky vytvářely *kulturní jednotu* na obou stranách Moravy a Karpat. I ve Slezsku (pokud již nebylo poněmčeno), zvláště na Těšínsku, byla tehdy čeština samozřejmou řečí spisovnou a bohoslužebnou a české knihy vzdělávaly zde šlechtu, měšťany i venkovský lid.

Jednota bratrská po r. 1575.

Bratři zůstávali i po r. 1575 při svém vlastním vyznání a při svých církevních rádech jako *samostatná* církev. Pracovali dále na vzdělání Jednoty vnitřně i zevně a rozhlíželi se po nejlepších učitelích v zahraničním protestantismu.

Pokolení, jež nastoupilo na vůdčí místa v Jednotě po obou velikých biskupech, pokračovalo v *literární a bohoslovecké* práci Blahoslavově. Jejím ovocem byl především *překlad celého Písma* do češtiny, vytištěný v letech 1579—1593 v bratrské tiskárně v *Kralicích* u Třebíče. Blahoslavův Nový zákon byl do ní pojat s málo změnami. Překlad kralický je každému Čechu znám jako *skvost českého jazyka*, z něhož se správně češtině učilo deset pokolení a jehož poklad dosud nebyl vyčerpán. Kraličtí si jistě dali všecku práci s každým slovem svého překladu a na kráse řeči jim věru záleželo. Nepochopil však jejich práci, kdo v jejich překladu nečte především — bibli, knihu zvěstující

slovo Božích zákonů a Božích zaslíbení. Jejich překlad nevyniká však jen vytríbeností řeči. *Je to veliké dílo bohoslovecké vědy bratrské.* Každý překlad Písma nutí překladatele již sám sebou také k bohoslovecké práci. A Bratří doprovodili mimo to biblický text velmi hojnými poznámkami k jednotlivým slovům, veršům, kapitolám i k celým knihám biblickým, takže tu podali vlastně i bratrskou dogmatiku (věrouku) a etiku (mra-vouku). Z jejich poznámek je patrno, že v době po r. 1570 do Jednoty hluboko pronikl *vliv kalvínského bohosloví* v celku i ve mnoha jednotlivostech, ač tomu někteří ze starších Bratří, zvláště z polské větve Jed-noty, dlouho odpírali. Současně převzala Jednota od zá-padních církví reformačních také zpěv *žalmů* ve shro-mážděních. Podnět k jejich přebásnění dal Bratru Ji-římu Strejcovi Esrom Rüdinger, německý melanchto-novec, jenž našel v Jednotě útočiště a byl pak profeso-rem ivančické šlechtické školy bratrské, zřízené r. 1575. Strejc užil francouzských žalmových nápěvů a převedl k nim do písňové formy celý text všech 150 žalmů. Po počátečních rozpacích byly jeho žalmy přijaty do dal-ších vydání bratrských kancionálů, z nichž nejkrásnější byly vydány r. 1615 a 1618. Posílily jejich biblický ráz. Podepřely zvěst o Bohu Vládci světa a Pánu církve a utvrdily statečnou víru i rozhodný protest proti mod-lářství v řadě příštích generací. Jednota byla i jimi vedena blíže k zbožnosti kalvinistické, jejímuž rozší-ření u nás Bratr Strejc posloužil také překladem *Cal-vinovy Instituce*. Vliv západní reformace rostl i mezi šlechtou Jednoty. Bratrští páni posílali rádi své syny na zkušenou do kalvínských zemí.

Ráz Jednoty kolem r. 1600.

Tak dospívala Jednota *ke konečnému stupni* svého rozvoje. Již třetí a čtvrté pokolení bratrské sdílelo reformační víru o spasení z pouhé milosti, kladouc

základ spasení ne již do lidského úsilí, ale do lásky a moci Boží. To přijali Bratři *od Luthera*, jenž jim také ukázal cestu k větší radosti z evangelia a z Pána Ježíše a pomohl Jednotě, aby se zprostila zbytků středověkého učení i mnišského trpného pohledu na svět. Ale přes to, že se otevřeli jeho zbožnosti, nezabývali se ani potom svým nitrem tolik jako Luther a hleděli více k *Božímu slovu* než ke stavům vlastní duše. Také nadále pěstovali *sborové obecnství* mnohem více než luterští, dbali o *kázeň* uvnitř sborů a o *svobodu* církve na venek. Tu jim *byla mnohem bližší reformace Calvinova* a jiných západních reformátorů. Souhlasili s ní více než si troufali veřejně říci, protože kalvinismus byl ve střední Evropě vykřičen jako kacířství. Poznali dobře, že v západní reformaci je táž snaha po *odevzdání celého života Pánu Bohu* a Jeho zákonu, táž snaha po církvi záležející v ukázněných sborech a nezávislé vůči světské vrchnosti, totéž úsilí po *řádech očištěných* podle Božího slova. Nebylo by škodilo Jednotě ještě více pevnosti a odhodlanosti kalvinské, ještě více širokého pohledu k Boží svrchované moci nad celým světem. Jednota zůstala příliš pod tísnivým tlakem *své malosti* a hleděla si často příliš jen vlastních potřeb a vlastního zajištění, třebaš nebyla výlučná proti jiným reformačním církvím a dovedla se od nich učit a s nimi se sbližovat. Také nedospěla k tomu, aby svěřila větší podíl na správě církve neknežím; zůstávala příliš *církvi kněžsky vedenou*. Ale při tom při všem si Jednota zachovala určité přednosti i vedle kalvinismu. Její kázeň a celá její zbožnost byla tišší, *teplejší*, obracela se k laskavému Kristu více než zbožnost kalvinistů. *Nepouštěla se tak daleko do hloubání* o predestinaci a o jiných tajemstvích Božích jako bohoslovci reformovaní brzy po Calvinovi. *Nepřipouštěla násilí* ve věcech víry: v tom ohledu má nejčistší štít snad mezi všemi křesťanskými církvemi.

Mluvívá se u nás o bratrském svérázu. Ve smyslu učení o národním duchu, jenž prý se uplatňuje i v rázu křesťanství v tom kterém národě, zdůrazňuje se „původní bratrství“; to, co Jednota přijala od jiných církví, pokládá se za poškození původního kořene. Věříme-li však, že týž Duch svatý osvěcuje a posvěcuje církev Kristovu, která nezná národních rozdílů, nezáhlíme svým otcům, že se učili i v *zahraničních církvích reformačních*. Učili se tam *právem dítek Božích*, které mají všechny nárok na všechno obdarování, dané církvi ve kterékoli její části. Smíme však říci, že i Bratřím bylo dáno zvláštní obdarování, které svítí svým zvláštním, prostým leskem. Samo by nestačilo — a také ne všechno, co měla Jednota jiného než jiné evangelické církve, bylo tím lepší obdarováním. Ale v požehnaném spojení s dary přijatými z díla, jež konal Duch svatý v jiných církvích evangelia, tvoří ono zvláštní obdarování to *dědictví Jednoty bratrské*, ke kterému se hlásíme podnes jako k nejvzácnějšímu odkazu našich předků. V Bratrské jednotě takto vyspělé vidíme nejzralejší ovoce české reformace od časů Matěje z Janova a Jana Husa. Nejcennější pak je nám v odkaze Jednoty to ustavičné volání: *proste a usilujte o krásnou církev Ježíše Krista, cele a radostně poddanou Božímu slovu!*

NOVÉ KATOLICTVÍ

Nové proudy v římské církvi.

Část západní církve zůstala nepřístupná reformaci. Uzavřela se jí, postavila se jí na odpor, ba došlo k cílevědomému nástupu římského katolictví proti „kacířskému“ protestantismu. Mluvíme o *protireformaci*. Víme o násilnostech jejích stoupenců. Skutečně patří k protireformaci inkvisice, papežem r. 1542 nově organizovaná, se vši svou hrůzou a rafinovaností; patří k ní násilný boj proti nekatolické knize (Index zakázaných knih z r. 1559) i dragouni, kteří provázeli katolické misie. Nemysleme však, že protireformace záležela *jen* ve hmotném násilí a v potlačování ducha drsnou zbraní. Bylo za ní *duchovní hnutí*, reformaci protichůdné, přece však vnitřně silné. Ve službách protireformace nebyli jen sobci a hrubí násilníci, nýbrž na neposledních místech lidé zaujatí pro zvelebení církve, pro spasení lidských duší, ba upřímně nadšení pro Krista — jak oni Kristu a Jeho vůli rozuměli. Naším úkolem je, abychom i jim hleděli *porozumět*, třeba nás souhlas s reformací právem povede k tomu, abychom právě i ty duchovní předpoklady protireformace odmítli jako scestí s nedozírnými následky pro křesťanskou církev. Náš národ protireformace znásilnila a přivedla jej do katastrofy. A zanechala neblahé stopy i v životě národů, kteří ji přijali s nadšením.

Jako už jindy v dobách velikého úpadku papežství,*) začalo se hnutí směřující k jeho obnově jinde než

*) Srov. I. 105 a násl.

v Římě. Zatím co na papežský stolec ještě dlouho zasedali zesvětštělí papežové napojení renesancí, připravovala se katolická restaurace (obnova) především ve *Španělsku*. Sedmisetletý zápas s mohamedánskými Maury utvrdil Španěly, jmenovitě španělskou šlechtu, v oddanosti církvi. Veliké úspěchy zámořských výprav rozšířily obzor Španělů a ukázaly jim dalekosáhlé cíle dobytelské a organizační i na duchovním poli. Nechtě se zároveň s mocí a slávou krále španělského či portugalského šíří i moc a sláva Krále Krista a Jeho církve! A nepůsobila tu *jen* zevní oddanost Kristovu jménu a snaha po zevním rozmachu církve. Zbožnost španělských katolíků formovali lidé jako *Tereza z Ježíše* (1515—1582), plná vroucí, neklidné touhy po Kristu, po mystickém sjednocení s Ním. Všecko bohatství svých citů, smyslových zážitků, duševních stavů a vidění stavěla do služby Ukřižovanému — a co pozoruhodného: ve svých citech a v přemítání se neztrácela, nýbrž chtěla podříditi Bohu svou *vůli* a hledala způsob, jak by Bohu sloužila účinnou láskou k Bohu a k bližnímu. Tereza a jí podobní zbožní katolíci ve Španělsku, v Portugalsku, pak i v Itálii se snažili o mravní nápravu církve a o její navrácení duchovním úkolem. Avšak na rozdíl od reformace *neměřili církev slovem Božím* a jejich zbožnost se nenapájela v první řadě z Písma. Zůstávali ujištěni, že církevní učení je pravé, církví ustanovené svátosti jim byly pravou cestou k dosažení spásy, církevní zařízení uznávali za samozřejmě náležitá. Nepřipadlo jim pochybovati o oprávněnosti papežství a kněžství. Nápravu církve hleděli provést cestou obvyklou od starodávna: cestou mnišství. A cílem jim bylo *panství církve upevnit*, obnovit její jedinouvládu a rozšířit ji až do nejzazších končin země. Vždyť prý mimo ni není spasení, beze spolehlivého vedení zpovědníkova není prý jistoty na cestě životem.

V jihoevropských zemích vznikla po r. 1520 a 1530 nová sdružení a *nové řády mnišské*, jako barnabité, piaristé, kapucíni, milosrdní bratři, uršulinky, napořád s cíli praktickými: vyučovat mládež mužskou i dívčí, ošetřovat nemocné, pečovat o chudé, konat duchoven-skou péči mezi odcírkevnělými. Významem a proslulostí zastínil všechny tyto vyjmenované *řád Tovaryšstva Ježíšova*.

Loyola.

Zakladatel řádu, *Ignác z Loyoly* (Iñigo de Loyola, 1491 — 1556), pocházel z baskické šlechtické rodiny v severním Španělsku a byl zprvu důstojníkem. Do třiceti let svého věku žil jako jeho druhové veselým vojenským životem, dvořil se po rytířsku paním a dbal o svou vojenskou čest. Rána, kterou utrpěl ve statečném boji, upoutala jej však na dlouho na lože a nábožná četba, kterou si zprvu jen čas krátil, mocně zapůsobila na jeho mysl. Když se pak ukázalo, že si jako zchromlý rytíř nebude moci dobývat slávy mečem, zrál v něm již úmysl *proslavit se jako světec*. V proslulém klášteře montserratském v severním Španělsku vykonal generální zpověď, aby tak uzavřel dotavadní život. Od nynějška měla být Panna Maria paní jeho srdce a on jí zasvěceným duchovním rytířem. Odložil vojenský šat a začal život prostého poutníka v tuhé askesi, na horlivých modlitbách a v rozjímání.

Dovnitř srdce se mu však po chvílích radosti a blaha vracela *nejistota*, zda mu jsou hříchy skutečně odpuštěny. Tísňivé myšlenky a pocity jím zmítaly k nesnesení. Byly to zážitky podobné Lutherovým. Výcho-disko však našel Loyola zcela jinde než doktor Martin: nikoli v Písmu, nýbrž ve svých duševních stavech; *nikoli objevením hlubší pravdy evangelia, nýbrž rozmachem své vůle*. Zošklivil si konečně trápení ducha, které prožíval a rozhodl, že ta tíseň svědomí je dá-

belské pokušení. Vždyť přece je věřící křesťan a po vykonané zpovědi si vůbec neměl takových trápení připouštět! Jaké pochyby o platnosti kněžského rozhřešení? Od té doby cítil stálý vnitřní klid. Luther se stal reformátorem, Loyola zůstal římským katolíkem.

A nyní nabýval zvláštní cestou dalšího utvrzení ve víře, že katolictví je pravdivé náboženství. Čemu učí katolický katechismus, prožíval ve *viděních*. Viděl jakési světlé zjevy a dával jim výklad ve smyslu katolické věrouky. Věřil, že se mu tak zjevuje tajemství božské Trojice, tajemství přepodstatnění při svátosti oltářní a podobně. Dal na chvíle vnitřního osvětlení, kdy se mu zdálo, že se mu otevírají tajemství víry. V takových viděních žil i později a čerpal odtud blaženost, jakoby se mu otvírala nebesa. A přece, co lidského bylo v těch jeho duševních stavech! Dovedl se tak ovládat, že si určoval dobu takových vidění. Bděl nad nimi *svou* vůlí a dával jim *svůj* výklad! *Rozhodl se* věřit katolicky a své náboženské vzrušení postavil do služby svého rozhodnutí. *Byl nadšen pro Krista* a bylo by křivdou nevidět, že chtěl Kristu sloužit. Ale měl před sebou Krista svých mysticky zanícených vidění, Krista katolického učení. Jeho zjev mu tanul na mysli tak, *jak jej poznal z katolické zbožnosti, nepodřízené dosti plně Písmu*. Dal se vést jen ohlasem Jeho slova, jen září Jeho osoby, ne přímo Jeho hlasem, Jím samým.

Jako muž stále hotový k činu se rozhodl, že bude *misionářem* mezi mohamedány v Palestině. Tamní františkáni mu nedovolili kázat; báli se provokovat Turky. A Loyola si uvědomil, že k duchovní práci ani nemá dosti vzdělání. I začal chodit do nižší školy a pak na universitu. Starý student! A vydržel na školách 11 let. Ale i zde se chápal činu: *sdužoval kolem sebe jiné*, aby je získával stejně vroucí zbožnosti a témuž

odhodlání ke službě Kristu a církvi, jakým byl sám proniknut. Inkvisice neviděla jeho neobvyklou činnost ráda. Musil před ní odejít do Paříže, v práci však neustal. Vyhlédl si několik studentů a úplně si je podmanil svým neobyčejným duchovním vlivem. Jako důstojník věděl, že je třeba vojáky vycvičit. I zosnoval podle vlastních duševních zkušeností malou, ale v rukou dovedného vůdce, jakým sám byl, nesmírně vlivnou knížku: „*Duchovní cvičení*“. Cvičeními předepsanými v té knížce formoval duše druhů, kteří se poddali jeho vedení. Nejprve představil cvičenci vysoký cíl, k němuž je člověk určen: žít Bohu k slávě a spasit svou duši, na ničem pozemském nezáviset. Ale jak jsi toho cíle vzdálen! Pohleď, jsi bídny hříšník a čeká tě trest! A děsil otřesené svědomí živými představami pekla, naléhavými připomínkami minulých hříchů a hrozbami Božím soudem, takže fantasií cvičence, kterou dovedl mistrně ovládnout, naplnil hrůzou před budoucností a ošklivostí nad jeho dřívějším hříšným životem. A zase svému žákovi ukazoval ke Kristovu kříži a velebil mu nebeskou blaženost, aby se do ní docela vcítil. Zpověď a účast při mši dávala pak vyděšené a dojaté duši odpočinutí. Půvabnými obrazy, které potom v jeho mysli vyvolával líčením Ježíšova života od jesliček přes kříž a vzkříšení až po slavné vstoupení na nebe, uváděl cvičence názorně do katolické věrouky, kterou mu tak vstípil hluboko v mysl a budil v něm vroucí touhu po Spasitelově náručí. A v zápětí jej naléhavými, přímo divadelně vymyšlenými obrazy volal pod prapor Kristův do boje proti satanu, byť v chudobě a posměchu. Začni nový život — to byl cíl, k němuž cvičení směřovalo; ovšem, *nový život v úplném poslušenství církve a v ochotném užívání všech prostředků, jež církev ke spasení člověku nabízí*. Nové a nové opakování těchže dojmů, neustálé vedení jednotlivého cvičence po celé čtyři týdny v každé denní

i noční chvíli za úplného oddělení od jiných vlivů a od jiných lidí — to byly nesmírně mocné prostředky v ruce Loyolově, jenž se tak docela zmocnil duší svých druhů. Pevně jim vtiskl své pojetí křesťanství i své odhodlání žít „nový život“ a vynaložit všecko pro zájmy církve v boji, který chtěl vést v jejich čele.

Jesuitský řád.

Bylo jich jen sedm, když se r. 1534 zavázali, že podniknou misijní výpravu do Palestiny nebo že se dají papeži k dispozici pro kteroukoli duchovní práci. První plán opět znemožnily poměry a Loyola s přáteli se věnovali vnitřní misii. Dali si jméno Compagnia di Gesu (Societas Jesu), tedy *Společnost Ježíšova* či spíše *Ježíšova četa*, neboť původní jméno družiny naznačuje její vojenský ráz. Papež ji potvrdil jako nový mnišský řád r. 1540. Tehdy konali práci *podobnou pozdější činnosti Armády spásy*: hleděli získat odcírkevnělé zastupy. Kázali co nejlidověji, názorně, strhujícím způsobem, třeba i na ulicích. Zpovídali. Učili mládež náboženství. Sytili hladové, shromažďovali sirotky. Vedli padlé dívky k novému životu. Hned se také ujali *misie mezi Židy* a Ignácův přední žák František Xaverský se již r. 1541 vypravil do Indie, pak i do Východní Asie, aby tam s velikým rozmachem a se značným úspěchem konal *misii mezi pohany*. Členů řádu i při velmi přísném výběru přibývalo a jesuité, sami velmi dobře vzdělaní, brzy rozšířili svou činnost *na školství*. Učili na středních školách i na universitách, zakládali vlastní školy s velikou pochvalou. Prostředků nechybělo, neboť církevní hodnostáři a katoličtí vladaři i šlechtici k nim brzy pojali důvěru jako k širitelům římského katolictví a bohatě jejich činnost podporovali. A brzy byl řádu jako přední úkol uložen *boj proti „kacířům“*. Této práce se Loyola chopil zvláště horlivě a vypracoval plán, jak vrátit Římu všecky evangelické země,

zvláště Německo a Čechy. Plán byl pak prováděn a zdařil se velikou měrou...

Teprve když takto řád svou činnost mnohostranně rozvinul a získal mnoho zkušeností, vypracoval pro něj Loyola nedlouho před svou smrtí definitivní *zřízení*. Ustanovil přísná pravidla pro přijímání členů a dlouhou dobu pro jejich přípravu, aby zvláště na vedoucí místa přišli vynikající jednotlivci. Do podrobná organizoval řád od ústředí v Římě po residence (stanice) v různých zemích. Zavedl dohled jedněch členů nad druhými. Uložil jim vojensky přísnou kázeň v naprosté podřízenosti představeným a vyžadoval nejen poslušnost skutkem, ale i odřeknutí vlastní vůle a podrobení vlastního přesvědčení rozkazům představených; jesuita se má dát ovládat „jako mrtvola“. Mimo obvyklé mnišské sliby se členové zavázali ještě k bezpodmínečné poslušnosti papeži. Aby byli v rozmanité službě pohotovější, nebyli vázáni nosit mnišský oděv a nemusili zpívat povinné mnišské modlitby. Za to měli čtyřnedělní duchovní cvičení podle Loyolova návodu opakovat co rok.

Papežové pochopili prospěch, který jim kynul z oddanosti řádu a dali mu výsadní práva. Jesuité nepodléhali biskupům. Přijímali rozkazy od představených svých řádových provincií a od generála řádu v Římě. Řád vyrostl v *přední mocnost římsko-katolického světa*. Když Loyola umíral, měl již na tisíc členů a byl rozšířen nejen po všech katolických zemích v Evropě, ale i v Americe a v Asii až po Japonsko.

Stín jesuitství.

Jesuitský řád byl svým způsobem velkolepý výtvar. Jeho členové osvědčili opravdu mnohonásobně osobní nezištnost a své osobní zájmy docela podřizovali zájmům církve. Mnohý jesuita se stal mučedníkem své horlivosti. A přece není jinak možno než ukázat k *tem-*

ným stínům, které jejich činnost provázely. Ve svých školách naučili žáky uhlazené latině a bezvadnému zevnímu chování, ubíjeli v nich však samostatné myšlení a pěstovali v nich udavačství, aby měli stále dohled nad jejich duchovním životem. Jako zpovědníci šířili mravní povrchnost a neupřímnost. Je ku podivu, jak při všem líčení pekelných hrůz dovedli lidem ulehčovat tíži hřícha a chlácholit jejich svědomí, zvláště když jim záleželo na přízni těch, kdo se jejich vedení svěrovali. Svatá Boží příkázání rozdrobili v řadu hotových pokynů, jak si má člověk počínat v tom či onom případě.*) Člověk pak odvykal pamatovat na výši a celistvost Božího zákona a vědomí vlastní odpovědnosti v něm sláblo. K tomu směřoval i t. zv. probabilismus,**) jenž dovoľoval, aby člověk uspokojil zneklidněné svědomí tím, že se opře o úsudek některého učitele mravnosti, který jeho provinění nepojímal tak přísně. I sestavovali rady a rozhodnutí různých bohoslovců a zpovědníků a dovoľovali, aby si člověk obtížený hříchem v těch radách hledal tu, která by mu nejspíše hověla jako omluva pro jeho hřích. Připouštěli, aby věřící utíkali následkům choulostivých situací, do kterých se hříchem zapletli, vědomými polopravdami, třeba i při přísaze.***) A tam, kde šlo o dosažení vlivu, dovedli se vlichotit do přízně lidu nebo do důvěry mocných osobností každým prostředkem. Sami hotovi ke všemu odříkání nabízeli bez rozpaků světský požitok a pozemské výhody. Jako misionáři neznali oddechu, aby získali co největší počet pohanů. Stáli mezi nimi věrně až do smrti, jako na př. za hrozných pronásledování katolic-

*) T. zv. kasuistika (casus = případ).

**) Probabilis = pravděpodobný, přijatelný.

***) T. zv. mentální rezervace, t. j. myšlenková výhrada. Člověk prý smí na př. nahlas tvrdit, že tím a tím hříchem není vinen, když si u sebe dopoví „protože jsem se z něho vyzpovídal“.

kých křesťanů v Japonsku. Ujímalí se zotročených Indiánů. Ale smutně prosluli povrchním obracením domorodců. Křtili je, sotva je naučili několika církevním obřadům. Ponechávali je v jejich představách, dovolovali jim dále ctít duchy předků a zachovávat mnoho starých obyčejů, jen když si je zevně získali. A tam, kde šlo o „vyplenění kacířství“, šli do boje s nesmiřitelnou, fanaticky bojovnou nenávistí a s odhodláním podrobit duše Římu za každou cenu. Jejich heslem bylo „Vše k větší slávě Boží“ — ale Boží slávou rozuměli slávu a bezvýhradnou vládu římské církve. Bez rozpaků se účastnili *politických zápasů* ve prospěch katolických knížat a přímé moci Říma a žádný prostředek jim nebyl špatný, měl-li dopomoci k vítězství. Lest, lež, každé násilí — vše bylo prohlášeno za dovolené v zájmu církve, leč že jesuita hleděl, aby si navenek zachoval zdání laskavosti a aby násilí vykonal na jeho podnět někdo jiný. Ze svých žáků vychovali fanatiky, kteří šířili konfesijní nevraživost, podněcovali nelítostný zápas stran a požáry občanských válek tam, kde se již chýlilo k smírnému soužití katolíků s evangelíky. Není divu, že proti sobě vzbudili odpor a že výraz „jesuitství“ značí totéž co pokrytectví a lstivá neupřímnost. A ti, kdo vědí, co znamená reformační evangelium, nade všechny jiné škody, které jesuité způsobili, želejí toho, že jejich činností byly celým národům *zasypany studnice živé vody čisté Boží pravdy*. Co dá člověku všechna jesuitská nábožnost, činí-li člověka zajatcem církve, jejího učení, její nádhery, zahradí-li mu cestu k samému Bohu? Co dají člověku všechny vroucí city vypěstované v duši, nepotěší-li se jistotou celé, vskutku celé milosti jediného Spasitele?

Tridentský koncil.

Vedle vzniku jesuitského řádu měl pro obnovení katolické církve veliký význam nový *církevní sněm*, jenž

zasedal v jihotyrolském městě *Tridentu* v letech 1545-1563 (s dlouhými přestávkami). Mnozí panovníci se dožadovali svolání koncilu především proto, aby byly provedeny reformy v církvi. Král Ferdinand I. rozhodně žádal, aby se tu vyšlo vstříc staroutrakvistům a nejmiřnějším evangelíkům, tak aby byl dán základ novému sjednocení církve. Ale Řím za pomoci jesuitů dal koncilu svůj ráz. *Církevní učení zde bylo vyjádřeno výrazně protireformačně.* Bylo usneseno, že církev jest jedinou oprávněnou vykladačkou Písma a že církevní tradice má s Písmem stejnou platnost, ba nechybělo mnoho a papež by byl již tehdy prohlášen za neomylného. Církev, její vůdcové, tedy lidé, byli postaveni nad Písmo. Reformace učila opaku. Rovněž v učení o ospravedlnění odmítl koncil reformaci a vypracoval nauku protichůdnou: spasení dosahuje člověk nejen věrou, nýbrž i skutky. K některým reformám církevních obyčejů se koncil odhodlal také a mnohé zlořády byly odstraněny — výtky reformátorů byly příliš hlasité, než aby je římstí katolíci mohli přeslechnout. Katolická církev vlivem tridentských usnesení zvažněla a uvědomila si hlouběji své náboženské poslání. Určitým výrazem věroučným nabyla jednotnosti a údernosti.

Barok.

Nové katolictví dovedlo získat také kruhy *učenců* a *umělců*. Katoličtí humanisté a ctitelé renesance se sklonili před zevní autoritou církve, která jim přála, aby pokračovali v oblíbeném studiu a v umělecké tvorbě, jen když zachovali zevní poslušnost ke katolickým dogmatům a řádům. Renesanční umělec ostatně našel bohaté pole k uplatnění v katolických chrámech. Ale nová katolická zbožnost dovedla i vnitřně získat umělce a vzdělance a dala ráz nové, velmi tvořivé *době baroku*.

Jménem „barok“ se označuje *kulturní směr*, jenž se začal rozvíjet v Itálii a ve Španělsku uprostřed 16. století. Vtiskl svou podobu duchovnímu životu několika pokolení. Ovládl výtvarné umění — stavitelství, sochařství, malířství — i hudbu a písemnictví. Barokový člověk, na rozdíl od renesančního, se opět *roz-
toulil po nadsvětných skutečnostech*. Chtěl zachytit nekonečno a rozpínal ruce, aby obsáhl zemi i nebe. A zároveň zakoušel nemožnost vzletu až k cíli, i když se opájel zvěstmi o zázracích a věřil, že se mu ve svátosti a v mučednickém sebezapření otvírá cesta k věčné blaženosti. Barokoví umělci naznačují ten rozlet zbožného nadšení, směřujícího vysoko nad zemi. Užívají všech možných prostředků k dosažení silných dojmů. Nutí hmotu, aby vyjádřila jejich vzrušení a přemíru jejich citů. Jak rozdílné jsou katolické chrámy, postavené v té době, od chrámů románských a gotických! Barokový architekt a sochař si libuje v rušné kombinaci všech možných forem. I ty sloupy se mu vlní. Podstavce sotva udrží sousoší vlajících tvarů. Sochy a obrazy zmučených světců volají po slitování a drásají srdce. Všude v barokových výtvorech se jeví nezkrocený pohyb, neklid, *prudká vášnivost, zápas mezi smyslností a askesí*, mezi světlem a tmou, mezi nebem a zemí. Nad barokovými obrazy, často obrovských rozměrů, se chvěje zážitek duševního blaha i zase hrůza z pekelných muk. Básník baroka užije každého prostředku, aby obepjal duši nadšením a náboženským vzruchem, barvitě líčí blaženost nebe a kde kterým květem věncí své svaté; ale i tu prorážejí zachvěvy hrůzy před očištěm a před zatracením. Do vůně nebes mu děsivě proniká sirný zápach pekla. Náboženský spisovatel té doby se laská s Jezulátkem, ale nezná přece pravého ubezpečení v Ježíšově náručí, poněvadž nepoznal plného pokoje v jistotě spasení.

Nové katolictví, které v baroku našlo svůj výraz, *nebylo již katolictvím středověkým*. Ve středověké církvi žilo ještě dědictví zbožnosti apoštola Pavla a otce Augustina. Cestou, kterou ukazovali tito svědkové, šla reformace. V odporu proti ní se nové katolictví zotvrdilo proti evangeliu o pouhé milosti. Když se v 17. století ozvaly ve francouzském katolictví hlasy, které odsuzovaly jesuitskou jednostrannost a volaly církev na cestu Augustinovu (Cornelius Jansen, Blaise Pascal),*) byly umlčeny násilím.

V katolické církvi převládla zbožnost jesuitů a baroku. Je to zbožnost smyslů a nespoutané fantasie, kdežto náboženskému myšlení je uložena slepá poslušnost. Smysly se pasou na svátostných úkonech a na obřadech plných nádhery, formální zbožnost lpějící na zevním výrazu ohrožuje skutečnou zbožnost v srdci. Srdce horlivě zanícených katolíků je plno mystických vzruchů, je však vedeno k dráždivým citům a představám o Kristových ranách, o bolesti Panny Marie, místo aby došlo pokoje v jistotě odpuštění. Vůle katolického křesťana je vedena k službě Bohu a zároveň kažena chytrým návodem, jak z provinění proti Boží vůli udělat všední hřích. Lidová zbožnost, chtivá zázraků a ochotná cítit hrdiny-světce spíše než svatého Boha, pro sebe však přijmout raději volnějši mravní praksi jesuitské morálky než nesmlouvavé požadavky Božího zákona, došla uspokojení v tomto pojetí náboženství. Celá baroková nálada, plná dychtivosti po zázracích a po průlomu nadsvětné divotvorné moci do temna tohoto života, při tom však ustrašená děsem z pekla, podporovala hrubou lidovou pověřčivost. Úroveň křesťanství byla v jesuitském katolictví snížena v téže době, kdy se reformace tak určitě odvracela od

*) Čti blés (Blažej) paskal.

porušené zbožnosti k očištěnému evangeliu. *Vedle sebe rostly rozdílné dva duchovní světy.* Útočnost tábora vedeného jesuity přivodila prudký zápas, který zmítal Evropou téměř sto let.

ÚTOK PROTIREFORMACE

Nápor protireformace pocítila nejprve kalvinistická západní Evropa. *Španělský král Filip II.* (1556—1598), syn a nástupce Karla V., usiloval o založení říše ovládané španělskými Habsburky a římskokatolickou církví. Vládl i v Nizozemí a chtěl zde upevnit katolictví, pokoušel se získat vládu v Anglii i ve Skotsku a udržoval spojení s katolickou stranou ve Francii.

Náboženské války ve Francii.

Ve Francii trvaly náboženské boje od r. 1562 do r. 1598. Jen na krátko byly přerušovány dobou klidu. Evangelíci, kteří zůstali v menšině, se bránili útočícím katolíkům, jimž stála v čele vedle rodiny vévod Guisů panovačná královna vdova Kateřina Medicejská.*) Ze své vlasti, z renesanční Italie, přinesla do Francie násilnické a úskočné vladařské způsoby. Úmluvy o vzájemném soužití obou církví byly porušovány úklady proti vůdcům evangelíků a hromadnými vraždami. R. 1562 dal František Guise povraždit hugenoty ve Vassy, shromážděné k bohoslužbám. R. 1572 užila Kateřina Medicejská příprav k svatbě v královské rodině, která měla obě strany smířit, ke krvavému vraždění hugenotů v t. zv. *bartolomějské noci* (23.—24. srpna), jejíž hrůzy se rozšířily z Paříže na venkov. Tisíce evangelíků bylo zákeřně povražděno, mezi nimi jejich

*) Čti: gvízů, medičejská.

vůdce admirál Coligny. Zvěst o strašném krveprolití zděsila Evropu, zprvu i papeže, jenž však brzy dal konati děkovné bohoslužby a Řím tonul v záři slavnostních světél. I král Filip byl spokojen — a přece měli všichni povážít, že nešetření životů a věrolomnost povede k dalším děsným bojům a násilnostem. I mezi francouzskými katolíky došlo k rozporům. Král Jindřich III. (katolík) dal zabít Jindřicha a Ludvíka de Guise a musil pro to prchnout k hugenotům, ale až do jejich tábora se vloudil dominikán Clément, aby jej zavraždil. Jesuité rozněcovali vášně neúprosného boje, kalvinisté se utvrzovali v odporu a prohlašovali právo zásadního a důsledného odboje proti králi, jenž se vzpírá Božímu zákonu. *Spojení náboženských stran s politickými cíli nebylo čistotě duchovního zápasu na prospěch ani na straně evangelické.* Za dlouhých domácích válek nejen že pominulo bezpečí životů a rodin, ale velice trpěl i spořádaný sborový život. Bylo těžko konat důsledně církevní kázeň, ač evangelíci volali k odpovědnosti i své nejvýše postavené údy a nejznamenitější bojovníky své strany, když byla proti jejich mrávům stížnost.

Války se skončily kompromisem v neprospěch evangelíků. Po smrti Jindřicha III. připadl francouzský trůn jeho příbuznému Jindřichu Navarrskému (*Jindřichu IV.*; 1589—1610), do té doby vůdci protestantů. Jindřich IV. viděl, že katolická většina národa evangelíka za krále nepřijme. I dal přednost koruně před vyznáním a stal se katolíkem. „Paříž stojí za mši,“ pověděl prý. Evangelíkům zajistil *ediktem nantesským* (r. 1598)*) náboženskou svobodu. Ponechal jim řadu měst a pevností, aby se mohli hájit proti případnému útisku. Francouzští dějepisci, i Arnošt Denis, schvalují rozhodnutí Jindřichovo, jenž se pak osvědčil rozum-

*) Podle jihofranc. města Nantes; čti nánt, edikt nántský.

ným a pečlivým králem své země. *Posloužil však opravdu své vlasti, když dal přednost politickým cílům před pravdou?* Za daných poměrů nebylo snadno najít jiné východisko. Ale pohledme, co se dalo potom. On sám zahynul rukou vášnivého katolíka. Jeho nástupci se dali na cestu státního absolutismu. Zvláštní postavení hugenotů se s absolutismem nesrovnávalo. Byli zbaveni svých měst a hradů (1629), po dalších 60 letech (1685) je vnuk Jindřichův, král Ludvík XIV. (1643—1715), násilně nutil ke katolictví. Kdo mohl, prchal do evangelické ciziny. Francie tak přicházela o tisíce příčinlivých obyvatelů a o jejich majetek. I byl útek ze země zakázán. Kdo byl chycen, byl odsouzen na galeje. Zbrojné povstání jihofrancouzských hugenotů (camisardů) na počátku 18. století bylo potlačeno. Zbytek evangelíků tvořil jen potají sbory, udržované obdivuhodnou vyznavačskou věrností a odvážnou vytrvalostí údů církve, starších a kazatelů. Na venek se Francie zdála silná jednotou náboženství a osobou silného krále. Po velikém rozmachu hospodářském a mocenském následoval však *smutný úpadek*. Nesla na něm vedle slabých králů spoluvinu římská církev, vedená jesuity. Mělať od potlačení protestantů po celá pokolení výhradné duchovní panství. A potom přišla revoluce, nesená vlnou rozumářského odporu proti církvi. Katolické křesťanství se znechutilo těm, kdo poznali přetvářku jesuitů a stíny panující církve, která podpírala nespravedlivou vládu mocných nad chudými. Z následků jesuitského katolictví a z následků odporu proti křesťanství se Francie nevzpamatovala dosud.

Reformace odolala v Holandsku.

Současně s náboženskými válkami ve Francii vedlo slavný boj o svobodu náboženskou i politickou *evangelické Nizozemí*. Tehdejší Nizozemí, rozdělené v řadu

provincií, zabíralo dnešní Holandsko a Belgie s Lucemburskem. Náleželo španělským Habsburkům, ale mělo svá politická práva. Filip II. chtěl zemi těsněji připoutati ke Španělsku a za každou cenu úplně ji pokatoliciť. Jeho krvavý režim, představovaný hlavně místodržícím vévodou z Alby, vzbudil odpor všech vrstev národa v severní části země, kde měli evangelíci většinu. Po 43 letech utrpení a boje (1566—1609), v němž se často zdálo, že španělská vojska již zlomila moc Holanďanů vedených Vilémem Oraňským a po jeho úkladném zavraždění jeho synem Mořicem, Holanďané zvítězili. Za těžkých válek a v nebezpečích *církev reformovaná nejen obstála, nýbrž dokončila svou organisaci*. Calvinismus se v Holandsku projevil výrazněji než v jiných zemích. Jižní část Nizozemí, nynější Belgie, zůstala při Španělsku. Evangelíci byli odtud k hospodářské škodě země vypuzeni. Naproti tomu Holandsku byl k jeho evangelickému vyznání přidán rozkvět hospodářský i kulturní na řadu pokolení a stalo se oporou i útočištěm jiným pronásledovaným.

Skotsko. Anglie.

Ve Skotsku pokus o protireformaci, podporovaný z Francie a ze Španělska, úplně ztroskotal. Nepodařil se ani v *Anglii*, které se chtěl Filip II. zmocnit nejprve diplomaticky, potom lstí a konečně násilím. V Anglii vládla (1559—1603) královna *Alžběta*. Přiklonila se k církvi anglikánské. Katolíci podporovaní papežem a Španěly se snažili uplatnit proti ní nároky Marie Skotské na anglický trůn. Když Marie vypuzená ze Skotska prchla do Anglie, Alžběta se zajistila proti jejím snahám o anglický trůn tím, že ji dala uvěznit. Angličtí katolíci však neustávali tajně podvracetí moc Alžbětinu a ukládali jí znovu a znovu o život, aby pak na trůn povolali Marii. I dala konečně Alžběta Marii popravit. Byl to smutný čin sebeobrany. Filip II. jako

vůdce katolického světa odpověděl Alžbětě a evangelické Anglii válkou. Vyslal (1588) mocné loďstvo, od něhož si sliboval jisté vítězství. Ale „zavanul Bůh a rozptýlení jsou nepřátelé“: nenadálá bouře zničila „nepřemožitelnou armádu“ Filipovu. Jeho hrozby vyzněly naprázdno a jeho sny o světové katolické říši pod jeho žezlem ztroskotaly.

Švédsko. Polsko.

Podobně se nepodařil pokus o protireformaci ve *Švédsku*. Král Jan III. (1568—1592) chtěl získat polskou korunu a proto přešel (tajně) ke katolictví a povolal jesuity. Jeho syn Zikmund se skutečně stal (1587) polským králem. Byl katolík a jesuity horlivě podporoval. Švédové proti oběma králům setrvali při luterství, jesuité musili záhy zemi opustit a král Zikmund švédskou korunu ztratil. Zato v *Polsku* podporoval katolictví s úspěchem. Zde nedospěli evangelíci k jednotě, reformace nepronikla ani dosti hluboko do širších vrstev, sociniáni jí uškodili svým racionalismem. Katolická církev nabyla za podpory králů a biskupů převahy a evangelíci byli brzy vystaveni stoupajícimu útisku, který postupně zviklal většinu šlechty ve věrnosti evangelickému vyznání.

Německo. České země.

Dlouholetý, tuhý zápas vedla katolická církev o *střední Evropu*. Od r. 1549 pracovali jesuité v Německu a papežský dvůr je úsilovně podporoval. Pro Řím byly znovu cele získány Bavorsko, Bádensko i řada duchovních knížetství, pokatoličeny habsburské země alpské — jen šlechta obojích Rakous si udržela svobodu Augsburského vyznání. Katolické mocnosti často projevovaly mnohem větší solidaritu než evangelíci jednotlivých německých zemí, rozdělení nad to konfesijními rozdíly a zápasy bohoslovců i v samotném táboře lu-

terském. Odvaha katolíků a jejich naděje na ovládnutí střední Evropy rostla.

Tu docházelo k dalšímu úsilí o potlačení reformace v *českých zemích*. Ferdinand I. povolal do Prahy jezuity (1556) a vyžádal si od papeže, aby po přestávce více než stoleté bylo zase (od r. 1561) pravidelně obsazováno pražské arcibiskupství. Tak byli nečetní čeští katolíci posíleni a organizace katolické církve u nás obnovena. Papežští vyslanci (nunciové) při habsburském dvoře vídeňském a vyslanci španělského krále utvrzovali převahu katolictví i za vlády katolicky méně rozhodného Maxmiliána II. a za jeho slabého nástupce Rudolfa II. (1576—1611), jenž přesídlil z Vídně do Prahy. V české a moravské šlechtě zůstával vždy nějaký počet katolíků. Starší mezi nimi si koncem 16. století přáli snášelivého soužití s evangelíky. Ale mladší pokolení prošlo již výchovou jezuitů, kteří dovedli do svých škol a pak i do katolické církve získati také mnohého mladého šlechtice evangelického i bratrského. *Katolíci jezuitského ražení* pokládali náboženskou smířlivost za zradu na církvi a dali se ovládnouti duchem nesnášelivosti, nenávisti, boje. Všecky prostředky měly být vynaloženy, všecky síly nasazeny, bez ohledu na prospěch země, bez šetření hmotných statků i životů, jen aby i ve vlasti Husovc a Žižkovc vítězila moc Říma. Napětí rostlo, čím více moci přecházelo za přízně dvora do rukou mladých katolíků.

Nápor protireformace zprvu odražen v Čechách i v Uhrách.

Počátek 17. století znamenal v habsburských zemích silný protireformační nápor. Rudolf II. obnovil r. 1602 mandát krále Vladislava proti Bratrům a bylo zřejmé, že útok směřuje i proti novoutrakvistům. V císařských *Uhrách* (t. j. v části země, která nebyla pod panstvím Turků) došlo k násilnostem císařských generálů proti

evangelíkům obojího vyznání. *Zprvu se zdálo, že se evangelíci všude ubrání.* Uherská šlechta zdvihla branný odpor. Sedmihradský pán *Štěpán Bočkaj* jej vedl k vítězství, takže r. 1606 musil císař povolit uherským evangelíkům náboženskou svobodu pro vyznání Augsburské i Helvetské. Císař Rudolf podléhal duševní chorobě a pozbýval stále více schopnosti ke skutečné vládě, trůnu se však vzdáti nechtěl. Jeho bratr Matyáš proti němu povstal a získal pro sebe vedle stavů uherských i Moravu za slib náboženské svobody. *Moravané* se nadáli, že také Čechové půjdou s nimi proti Rudolfovi. Ale *Čechové* nedovedli pochopit potřebu společného postupu — o deset let později stála táž nejednotnost v cestě úspěchu jejich povstání proti Ferdinandu II. Zůstali věrni Rudolfovi, užili však jeho tísně k tomu, že na něm za vedení bratrského rytíře Václava Budovce z Budova vymohli zákonné uznání náboženské svobody t. zv. *majestátem císaře Rudolfa z r. 1609.* Také *Slezané* dosáhli toho roku na Rudolfovi uznání svobody Augsburského vyznání.

Organisace evangelické církve v Uhrách i v Čechách.

Všude se evangelíci zároveň vynasnažili, aby po dlouhém zdržení konečně náležitě *zorganisovali své církve.* V Uhrách stál tehdy v čele luterských magnát Jiří Thurzo, jehož moc vzrostla brzy potom volbou za palatina.*) Z kazatelů vynikal Eliáš Láni, Slovák, nadaný duchovní básník, rozhodný luterán, dobrý organisátor. Thurzo si ho vážil a povolal jej za faráře do V. Bytče. Na synodě v Žilině (1610) si luterská církev v Uhrách dala řádné zřízení. V čelo postaveni tři superinten-

*) Magnát = mocný pán, velmož. Palatin = nejvyšší úředník uherského království s velikou pravomocí. Thurzo měl veliké statky zvláště v Pováží, sídlil ve Vel. Bytči a byl upřímně věřící evangelík. Byl Maďar, plně spravedlivý i ke Slovákům a k Němcům v trojjazyčné církvi.

denti, mezi nimi na předním místě Eliáš Láni. Pečovali o to, aby faráři konali své práce podle přijatých ustanovení a přeložili znovu do češtiny (které se na Slovensku užívalo jako vlastního spisovného jazyka) Lutherův Malý katechismus.*) Slovenská církev, opatřená podporou pánů a měst hojnými školami, zdála se dobře zabezpečena. Žel, již r. 1616 zemřel palatin Thurzo a brzy po něm i Eliáš Láni, právě když na evangelickou církev v Uhrách chystali nový útok.

V *Čechách* bylo náboženské svobody dosaženo spojeným postupem stavů evangelických (podobojích) a bratrských. Obě církve se již tak sblížily, že Bratří přijali Českou konfesi za svou a vyslali své zástupce do společné konsistoře podobojí. V jejím čele stál administrátor z kněží evangelických, hned druhé místo náleželo senioru kněží bratrských. Také němečtí evangelíci z Čech měli v konsistoři svého zástupce. Bratří si vymínili, aby i mimo jejich sbory byla zaváděna kázání a řád podle jejich vzoru, sami pak se svolením evangelíků podrželi své dotavadní vnitřní řády. Tvořili tedy ve spojené církvi užší společnost. Také universita se dostala pod správu evangelické a bratrské šlechty, z níž zvoleno 24 defensorů (obránců), aby zastupovali zájmy církve před politickou veřejností a před králem. Konečně, konečně dosáhli čeští evangelíci možnosti svobodné organisace! Jak dlouho jí budou užívat? — I na *Moravě* se touž dobou chýlilo k jednotné úpravě církevních poměrů. V cestě tu stály vnitřní neshody. Značný počet rozhodných luteránů brojil proti smiřlivějším stoupencům Melanchtonovým čili „orthodoxům“, kteří se sblížovali s Bratry. Příklad Čech působil i na Moravě a hlasy po spojení se ozývaly v Jednotě i ve smiřlivé části církve evangelické.

*) Toho překladu se užívá ve slovenské ev. a. v. církvi dodnes. Také v *Čechách* a na *Moravě* byl v platnosti v církvi a. v. do naší doby.

Za klidných poměrů bylo by snad i zde došlo ke zřízení společné konsistoře, ovšem jen pro Moravu, na Čechách tehdy i politicky značně nezávislou.

Nové mraky.

Ale klidné poměry trvaly jen nakrátko. Bylť veliký rozdíl mezi cíli českých evangelíků a katolíků. Evangelíci nechtěli ani po svém vítězství více než rovnoprávnost a přáli jí i katolíkům. Nesdíleli zásadu platnou v Německu i mezi protestanty, že totiž pán země rozhoduje o náboženství poddaných. Katolíci naproti tomu Rudolfův majestát proklínali a hledali záminky proti jeho platnosti. Jmenovitě vykládali, že evangelíci nemají práva stavět kostely na statcích církve katolické, ač to majestát zaručoval.*) Na Moravě rušili katoličtí páni a jejich kněží (jako bratři Sarkandrové) jasné záruky a úmluvy o náboženské snášlivosti a nutili evangelické poddané ke katolictví. Mraky houstly. Na obzoru vyvstávala třicetiletá válka.

*) Majestát mluvil o svobodě náboženství podobojí na statcích královských, v Čechách pak se od starodávna i církevní statky zahrnovaly mezi statky královské.

TŘICETILETÁ VÁLKA

Přípravy.

Již bylo vidět šiky řadící se k boji — ale stále ještě neviděli, zejména na protestantské straně, o jak veliký zápas jde a jak velké bude mít následky. Bavorský vévoda Maxmilián, tuhý katolík, zbavil luterské říšské město Donauwörth svobody, přivtělil je ke svému panství a vnutil obyvatelům katolictví (1607). Násilný čin burcoval sousedy ke střehu. Evangelická knížata jihoněmecká obojí konfese se spojila v *protestantskou unii*. Kurfiřt Fridrich IV. Falcký stál v popředí. Opírali se i o francouzského Jindřicha IV., jenž však byl zavražděn, než došlo k hlavní srážce stran. Unie se šířila přístupem jiných knížat a měst — ale již tehdy se mezi evangelíky ukazovala vážná trhлина: saský kurfiřt se stavěl proti unii, vedené reformovaným knížetem. Katolíci odpovíděli zřízením „obrané“ ligy, seskupené kolem bavorského Maxmiliána. Z cizích mocností podporoval ligu především španělský král. Další srážky v západním Německu stupňovaly napětí.

Česká válka. Bílá hora.

K výbuchu došlo v Čechách. Arcibiskup Lohelius zde vedl nesmiřitelné ve srozumění s předními úředníky, kterým císař svěřil správu země: Zdeňkem z Lobkovic, Vilémem Slavatou z Chlumu a Jaroslavem Martinicem.

Evangelickou stranu vedl Budovec, Václav Vilém z Roupova a jiní páni, mezi nimi také někteří Němci z Čech jako hrabě Thurn a hrabě Šlik. Jednali se zahraničními evangelíky a nadáli se pomoci souvěrců z ostatních zemí české koruny a z Rakous. Nic dobrého neznamenal, když starý císař Matyáš (1612—1619) vymohl, že byl za jeho nástupce na českém trůně r. 1617 přijat jeho synovec *Ferdinand Štýrský*, vychovaný v bavorském Ingolstadtě jesuity ve fanatického, katolické zbožnosti zcela oddaného vladaře. Ve Štýrsku, Korutanech a Krajině provedl tvrdě protireformaci již r. 1598 jako dvacetiletý mladík. Nebylo lze čekat od něho jiných úmyslů, až se stane českým králem. Katolická strana nabývala odvahy. Přibývalo pokusů o protireformaci na statcích duchovenských, o nichž katolíci stále tvrdili, že se na ně Rudolfův majestát nevztahuje. R. 1618 rozkázal arcibiskup zbořit evangelický kostel v *Hrobech* a broumovský opat dal zavřít evangelický kostel v *Broumově*. V obou případech šlo o křivdu učiněnou evangelíkům německého jazyka. Ale národnostní rozdíl nerozhodoval českým stavům, kteří dobře věděli, že jde prostě o násilí, namířené proti svobodě reformačního evangelia. Nevěřili již v možnost smírného řešení, když z Vídně, kde král Matyáš sídl, docházela znovu a znovu nepříznivá rozhodnutí. Odhodlali se tedy k obraně. 23. května 1618 vyhodili z oken pražského hradu místodržící Martinice a Slavatu. Prohlásili sice, že jejich čin směřuje jen proti úředníkům rušícím pokoj v zemi, ale úplnou roztržku s habsburským dvorem nebylo již lze zastavit.

Vypukla válka. Obě strany měly brzy po boku spojence. S Čechy šli Slezané a Lužičané, pomoc slíbila německá protestantská unie, z politických důvodů také katolický vévoda savojský a benátská republika. Když si čeští stavové po Matyášově smrti (1619) zvolili králem *Fridricha V. Falckého*, počítalo se i s pomocí jeho

tchána, anglického krále Jakuba I. Ale tato pomoc nepřišla a volba kalvínského knížete Čechům znepřátelila luterského saského kurfiřta Jana Jiřího, takže se spojil s císařem Ferdinandem II. Výlučně luterští bohoslovci saší ho k tomu pobízeli v krátkozraké domněnce, že císař ušetří českých luteránů, zvítězí-li. Na Moravě pak v první, rozhodné chvíli převážil vliv Karla st. z Žerotína, jenž pokládal boj Čechů za málo připravený a chtěl prostředkovat. Zatím se císaři dostalo posil z Bavor, ze Španělska, z Polska. Situace Čechů nebyla proto hned beznadějná. R. 1619 se Morava přece přidala k boji pod vedením zemského hejtmana Ladislava Veleny z Žerotína, proti císaři povstali i Rakušané a další spojenec přibyl v sedmihradském vévodovi Bethlenu Gáborovi.*) Ale katolíci byli hybnější, odhodlanější, jejich spojení těsnější, jejich vladaři i vojáci povzbuzováni zanícenými mnichy. Po dvouletém válčení byla česká vojska poražena na *Bílé hoře* u samé Prahy. Osmý listopad 1620!

Fridrich Falcký by snad za jiných poměrů nebyl špatným panovníkem, ale na tak těžkou situaci nestačil. Odejel z Prahy hned po bitvě. Do rukou vítězů padlo pak nejen hlavní město, ale skoro celé Čechy. Fridrich ztratil brzy i své otcovské knížectví. Zemřel jako vyhnanec v Holandsku. Protestantská unie vzala za své.

V Čechách bylo dusno. Kdo z evangelíků viděl lépe do budoucnosti, zachránil se včasným odchodem ze země. R. 1621 byli vůdcové povstání zatčeni. Po soudním šetření byla jich celá řada odsouzena k ztrátě statků, dvacet sedm pánů, rytířů a měšťanů českého i německého jazyka *popraveno na Staroměstském náměstí 21. června 1621*. Na Moravě byla persekuce mírnější, ač r. 1628 zaplatil i zde odboj proti císaři rytíř Vá-

*) Gabriel Bethlen. Maďaři kladou křestní jméno za příjmení.

clav Bítovský z Bítova na popravišti. Oběma zemím bylo (1627 a 1628) vnuceno *Obnovené zřízení zemské*, které dalo veliký politický vliv kněžstvu a utvrdilo panovnickou moc nad stavy.

Pokračování ve válce. Vestfálský mír.

Císařovým vítězstvím v Čechách a na Moravě se válčení neskončilo. Jiní evangeličtí vladaři vstupovali na dějiště, aby obhájili ohroženou evangelickou církev v Německu: dánský král Kristián IV., po jeho porážce *Gustav II. Adolf*, hrdinný král švédský, nejsvětější zjev mezi evangelickými mocnáři té doby. Císař býval tísněn, další německá knížata, ba i saský kurfiřt, se stavěla proti němu, ale vždy zase vyvázl zásluhou svých vojevůdců, zvláště generála Tillyho a *Albrechta z Valdštejna*. Jako Vilém Slavata, i Valdštejn pocházel z české bratrské rodiny... Gustav Adolf nad Valdštejnem zvítězil — němečtí evangeličtí ho dodnes vděčně vzpomínají jako záchrance protestantismu v Německu v nejhorší tísní — ale padl v bitvě u Lützenu r. 1632. Valdštejn, nadaný voják, bezohledný sobec, jemuž císař platil darováním celých krajů jako vévodství fridlantského v severních Čechách, měl smělé plány, aby vyvýšil především sebe sama. Kolísal mezi císařem a Švédy, zrazoval obojí stranu, až byl od císařských se svými druhy zavražděn v Chebu r. 1634. Válčilo se ještě 14 dlouhých let. Švédský kancléř Axel Oxenstjerna a několik zkušených švédských generálů vedli dále válku proti císaři, jímž byl po Ferdinandu II. jeho syn Ferdinand III. (1637—1657). I katolická Francie se postavila proti habsburské převaze. Válka byla vedena druhé, třetí desetiletí bez rozhodného výsledku.

Čeští šlechtici, kterým se podařilo odejít za hranice, pokračovali po celý čas v boji proti císaři jako důstojníci v evangelických armádách, zvláště pod švéd-

skými prapory. Jejich naděje na příznivý výsledek války a tak na osvobození českých zemí rostly, když vojska evangelických mocností vnikla do Čech a na Moravu. R. 1631 byla veliká část Čech i s Prahou na čas v rukou Sasů, kteří tehdy bojovali proti císaři. I v letech čtyřicátých byli Švédové pány některých krajů českých a moravských. R. 1648 se zmocnili pražského hradu a Malé Strany. Ale všechny naděje zklamaly, když Švédové a jejich spojenci uzavřeli s císařem po únavných třiceti letech válčení r. 1648 *Vestfálský mír*, v němž české země byly ponechány docela v moci císařově. Pro Německo znamenal Vestfálský mír ustálení konfesijní příslušnosti jednotlivých knížetství se změnami v neprospěch evangelíků v Horní Falci (sousedící s Čechami), jež připadla Bavorsku. Evangelíci však vcelku přece udrželi své posice. Reformovaným byla teprve nyní zaručena táž zákonná ochrana, jaké od r. 1555 v německé říši požívali augsburští. Náboženským menšinám byly přiznány některé výjimky od pravidla, že o vyznání obyvatelů rozhoduje vladař. *Pro habsburské země platilo, že tu o vyznání obyvatelů rozhoduje císař sám.* Jen některé části Slezska si uchovály částečnou svobodu vyznání augsburského zásluhou kurfiřta saského. Lužice připadla k Sasku a zůstala evangelickou. V Uhrách neměl císař dosti moci, aby prosadil svou vůli. V rakouských zemích, v Čechách a na Moravě mu právo na protireformaci neobmezoval nikdo.

Či vina?

Je těžko vinit Čechy, že sáhli k meči, když jej o tolik dříve připravovala strana protivná. Spíše bylo vinou stavů, že přijali Ferdinanda za budoucího krále, ba že již r. 1609 *rozhodnějším postupem* svorně s Moravany neukázali sílu spojených evangelických zemí, že se Slezany, s Uhry a s Rakušany nedovedli vytvořit

pevné společenství na obranu evangelia proti společnému panovníku-nepříteli. Co poctivé důvěry evangelíků českých promrhali Habsburkové již od Ferdinanda I.! Bylo třeba rázné obrany. Ale také bylo třeba vidět celou sílu nepřítele, posíleného katolickou ligou, mocí španělskou, spojenectvím s Polskem, bylo třeba povážít fanatickou zanícenost katolického tábora pro vítězství Říma za každou cenu. Proti těmto silám *bylo třeba postavit tím větší věrnost evangeliu*, tím pevnější rozhodnost, tím pohotovější obětavost od samého počátku, tím pečlivější diplomatickou i vojenskou přípravu.

A ke všemu bylo třeba opravdového *pokání pro minulost*. Česká *šlechta* nebyla horší než šlechta jiných zemí. Mezi českými a moravskými pány byli vynikající mužové. Vzděláním předčili příslušníky druhé strany. Mnozí měli krásné pochopení pro sociální úkoly a chápali své místo nad poddanými jako jejich ochránci. Milovali svou vlast. Byli oddáni církvi. Ale byly také výjimky. Bylo dosti světského ducha i v těch, kteří tasili zbraň proti nepříteli a kteří v tom vytrvali i za trpkých pozdějších let. Vlastní dobro, vlastní majetek byl mnoha přece jen milejší než zájmy vlasti a obrana církve. Pohodlí několika generací v předbělohorské době působilo značnou míru požívačnosti v jídle a v pití. A i toho tělesného zdraví ubývalo a členům panských rodů se krátil věk nemocemi a časnými úmrtími. Odpovědné vedení obou zemí zůstávalo však — pokud šlo o hájení jejích zájmů vůči králi — téměř výhradně v rukou této šlechty. *Městský stav* byl zvláště od smutného roku 1547 skoro bez politických práv a šlechta se nad tím netrápila, vidouc tu prospěch pro sebe.

Poddaný lid pak byl od pokolení k pokolení, jako všude jinde tou dobou, odkázán na to, aby vyšší stavy

živil svou prací a platil desátky i daně. Předbělohor-skému sedláku se u nás nevedlo špatně v porovnání s pozdějšími časy, přece však neměl plné osobní svo-body a měl-li krutého pána, zkusil mnoho. Válka mezi národem a králem byla poddanému lidu válkou pánů s vladařem a znamenala mu jen nemilé, hroživé za-tížení a nebezpečí. Neúčastnil se jí; ani nemohl. Že právě i poddaní budou strašně trpět teprve tím, co přijde po porážce stavovských vojsk, netušil nikdo. Když pak brzy po Bílé hoře přiměl útisk sociální i ná-boženský sedláky ve východních Čechách, na Čáslav-sku a jinde k *povstání*, byly to pozdní pokusy a ved-ly napořád ke krvavému konci. V jednom z takových výbuchů (1627) zahynul čáslavský kněz Matyáš Ulický, protože pobízel lid, aby bránil svobody evangelia po příkladě husitů. Husitské doby se nevrátily. Jen mo-ravští *Valaši* vyvinuli v některých letech dlouhé vál-ky vojenskou sílu, se kterou musil počítat i nepřítel. Ale i zde po dočasných úspěších porážky a krvavé tresty (1627, 1644) tvrdě zkusily statečné evangelické povstalce, vedené v prvních letech rytířem Janem Adamem Prusinovským z Víckova.

Žádné neštěstí nepřichází na národ bez jeho viny a církve, která vzdělává duši národa, nesmí se vyhnout hlasu volajícímu i ji ku pokání. *Neoslabovalo český národ i mnoho nedokonaného v jeho reformaci?* Neměli kazatelé ještě určitěji vést k evangeliu a k po-slušnosti Pána pánů malc i vclikc, i sebe samy? Ne-byla spoluvinná i Jednota bratrská, že včas nedovedla povážít celou odpovědnost věřících za politický život národa? A co říci tomu, jak hrozně dolehly na Čechy důsledky *konfesijní nevraživosti*, která dělila evange-liky v Německu? I ta jejich nešťastná zásada „čí pan-ství, toho náboženství“ se stala vítanou zbraní pro Fer-dinanda II. i III., když si činili právo na zavedení ka-tolictví v zemích, jimž panovali. Hlásíme se k nim jako

ke spoluvyznavačům a jejich chyby a omyly nesmíme jen vyčítat, nýbrž i nést s vlastním zahanbením.

Alc to vše nemůže zastrít *vinu nejvinnějších*. Katolický panovník rušící závazky, katoličtí kněží fanaticky podněcující nenávist mezi spoluobčany v zemi, kde od sta let vládla náboženská snášelivost, odchovanci jesuitů, kteří s novou katolickou zbožností spojovali drzé osobní sobectví — ti se provinili v první řadě proti české církvi a proti českému národu, jenž mnoha z nich byl národem vlastním.

Pohroma tělům i duším.

Třicetiletá válka byla *velikou pohromou* pro všechny země, které se staly jejím jevištěm. Zvláště širé kraje Německa nesmírně válkou utrpěly. Přivodila nepřehledné ztráty životů, nedozírné škody hmotné, dlouho-trvající kulturní pokles. *Čechy a Morava* byly však postiženy nejtíže. Počet obyvatelstva klesl na polovic. Třetina selských gruntů ležela ladem. Zbylý selský lid nesmírně trpěl. Celá země zchudla nad pomyslení. Klesla vzdělanost. Upadly mravy. Většina země změnila majetníka. Místo vypuzené evangelické šlechty se usídlily cizí rody, kterým Ferdinand II. štědře rozdával statky zabavené evangelíkům a potom Valdštejnovi a jeho druhům. Tato *nová katolická šlechta cizího původu a smýšlení* nyní politicky představovala český národ! Nedávala si však práci, aby pochopila program národa, ba ani se neučila česky. Vždyť čeština připomínala „ohavnou rebelii“ evangelických stavů. Český jazyk klesl v nevážnost a byl postupem času snížen na řeč neurozených, sociálně nejniže postavených vrstev. *Český národ byl raněn ranou téměř smrtelnou.*

Slyšíme ovšem zvláště v novější době — asi od patnácti let — že *prý všechnu tu národní pohromu nelze klást za vinu Bílé hoře a jejím vítězům*. Vždyť jsme

přece i po Bílé hoře měli *znamenité umělce a česká literatura té doby prý vzkvetla* krásnými květy *barokového básnictví*. Povstali spisovatelé, právě i z řádu jezuitů, kteří milovali český národ a českou řeč, psali nové náboženské spisy, hájili český jazyk, ujímali se trpícího českého sedláka, jako takový Bohuslav Balbín. A což těch krás barokového stavitelství, sochařství, malířství!

Kdo tak mluví a horují pro český barok, zapomínají napodiv, že baroková kultura byla právě kulturou těch nových *cizích* pánů a že její zevní lesk provázela *smutná poroba* ujařmeného českého lidu. Z jeho krvavého potu a z jeho tvrdých mozolů byly prostředky, jež barokoví páni vynakládali na stavbu a výzdobu těch zevně krásných chrámů a šlechtických sídel. *Je skutečně krásné, co je poskvrněno* vyssáváním *porobených*? A mají tu zevní krásu baroku velebit potomci těch nevolníků, kteří pod její tíhou úpěli? — V pobělohorské katolické literatuře jsou opravdu některé výtvary, jež poutají vroucností náboženského nadšení a jsou psány dobrou, bohatou češtinou — dokud následky protireformace nepřerušily souvislost s vyspělým jazykem předbělohorským, evangelických Čech. Potom jazyk našich katolických spisovatelů tak smutně upadl, že se naši obrozenští spisovatelé 19. století musili vrátit k jazyku Kralických, aby se zase naučili správně česky. *Co chatrných knih nízké úrovně* bylo zatím vedle oněch výjimečně zdařilých katolických spisů a básní vloženo do rukou českých čtenářů, jimž bylo tolik *knih vysoké úrovně vyrváno*, protože to byly spisy evangelického původu a obsahu! Ostatně, všechny kulturní škody by bylo lze oželeť a nahradit, kdyby bylo národu dáno lepší náboženství, lepší pojetí evangelia. Na jasné zvěsti Kristova radostného poselství záleží především a kde je upřímně přijato, nese mnohonásobné ovoce i na kulturním poli. Než právě to byl

vlastní, až dosud tíživý důsledek Bílé hory: *evangelium Ježíše Krista bylo českému národu podmaniteli jeho těla i jeho ducha zastřeno*. Zvěst Božího slova byla utlumena. Vnitřní svoboda potlačena. Svědomí zba-vena radostné jistoty smíření s Bohem. Reformační církev rozbita, právě když směřovala ke konečnému sjednocení, sotva začala požívat zevní svobody. Nejvzácnější odkaz národní minulosti byl národu zoškliven. Ilus, Žižka, Bratří potupeni jako zlovolní kacíři, jako zločinci, jako odporní rušitelé jednoty „svaté církve katolické“. Místo toho naroubován na zubožený pahýl národního kmene *novodobý katolicismus*. „To je novodobý katolicismus: náboženství iracionální mystiky, visionářství a pověrečnosti, ale také náboženství jakéhosi půvabu a krásy; náboženství strachu a děsu, ale též světské radosti, lehkosti a rozmarnosti; náboženství, ve kterém se zastřeně ozývají vysoké zjevené pravdy Kristovy, ale ve kterém bují obratné kompromisní chytráctví, záludnost a diplomaticnost; náboženství s ohlasem středověkých teorií bohosloveckých a mohutných zkušeností náboženských, ale též náboženství kněžských zájmů, hierarchické panovačnosti a náročivosti; náboženství svobodného rozletu skrytých i podezříváných mystiků, ale též náboženství vnitřní zotročilosti, nesamostatnosti a tupého autoritářství; náboženství s nápo vědmi asketické přísnosti a tvrdosti, ale též náboženství frivolní laxnosti a smyslného svě- táctví. A tento katolicismus vtiskl svou pečeť našemu lidu a národu v době pobělohorské.“*)

Násilná protireformace.

Ferdinand II. si nedovedl představit, že by měl být panovníkem „kacířské“ země. Neznal křesťanství bez poddanosti římské církvi. Věřil, že dobyl vítězství nad

*) J. L. Hromádka, *Katolicismus a boj o křesťanství*. 1925, 88.

Čechy nadpřirozenou pomocí Panny Marie. Pod vlivem svých duchovních rádců *chtěl míti raději království zpusťované nežli nekatolické* a podle toho jednal, byť s dočasným zdržením v dobách, kdy potřeboval pomoci luterského Saska nebo kdy mu vojenská situace vázala ruce. Moravští novokřtění, kterých neměl kdo chránit, byli mezi prvními obráti o majetek a vypuzení. Z evangelíků vypovědění nejprve *kazatelé*, po nich dokročeno na obyvatelstvo. Evangelické *šlechtě* rozkázáno, aby se buď přiznala ke katolictví, buď aby *opustila zemi*. Stejně rozhodování dolehlo na *obyvatele měst*. Obnovené zřízení zemské nedovolovalo obyvatelům Čech a Moravy jiného náboženství než katolické. Asi čtvrtina šlechty a měšťanů volila exil. *Poddaný lid byl prostě k nové víře donucován*. Je pravda, že mnozí přední duchovní (i jesuité) byli proti užívání *hrubého násilí při provádění „katolické reformace“*. Ale praxe byla zpravidla jiná. Kněze a mnicha provázal voják, aby odpírající přivedl do náručí církve násilnostmi, které je smutno popisovat. Samo ubytování vojska bylo pro měšťany a sedláky tvrdým trestem. Nestačilo-li, vsazení nepovolní do vězení, zabráněno jim v živnosti a v obchodu, nechání o hladu, týrání — až povolili. Zpravidla na oko, v naději na obrát věcí. Až do konce války zůstávaly asi dvě třetiny obyvatelstva při evangelictví.

Exulanti.

Věrní odcházeli houfně do vyhnanství, o němž věřili, že potrvá jen dočasně. Však se proto nejraději zdržovali v samém sousedství vlasti. *Bratři z Čech se odebrali zejména do polského Lešna, kde kvetl sbor polské větve Jednoty*. Zde měli na dlouho své středisko. Moravští Bratři směřovali nejvíce na Slovensko a vytvořili sbory zvláště ve Skalici, v Lednici a v Púchově nad Váhem. *Podobojí* byli na čas soustředěni

v saském Perně, mnoho jiných odešlo na Slovensko — nelze však vypočíst zemí, krajů a měst, kam se čeští vyhnanci rozešli, když tíseň pobytu v cizině nutila k hledání zaměstnání a útočiště kdekoli. Nejen po celém Německu, ale i v Nizozemí, v Pobaltí, ba i v Severní Americe nacházeli Češi útulek i novou vlast. Uplatnili se všelijak: jako duchovní a jako vědečtí pracovníci, jako básníci i jako lékaři, jako vojáci a úředníci, jako řemeslníci a rolníci. Vrchnosti, které dovedly ocenit schopnosti a přičinlivost exulantů, přijímaly je do svých zemí rády. Odjinud, zvláště ze západoevropských evangelických zemí, docházely hojné peněžitě podpory spoluvěřících.

Přece však byl úděl vyhnanců, z nichž mnozí odešli z vlasti až i o žebrácké holi, často *velmi trpký*. Bylo jich mnoho a lidská srdce dovedou být příliš tvrdá. Leckde připadali domácím lidem jako obtížní cizinci, kteří se raději měli srovnat se svým panovníkem ve víře a zůstat doma. S takovou se někdy potkávali na př. v Sasku a ten onen znechucen raději se skutečně vrátil domů a stal se katolíkem. Hořkost vyhnanství časem zvyšovaly konfesijní neshody mezi luterány, novoutrakvisty a Bratry — doklad, že někteří z nich i pod tíhou exilu hleděli k církvi více jako ke své než jako k církvi Páně.

Ani jinak *nemůžeme říci, že to byli lidé naprosto beze stínů*. Někteří nesvítili životem zcela křesťanským. Někteří byli spíše jen jménem „vyhnanci pro Krista“. Těm tanula na mysli především jejich vlastní věc. Po návratu do vlasti netoužili tak proto, aby byla vzdána čest Pánu, jenž vysvobozuje chudého a aby byla vrácena svoboda Božímu slovu, nýbrž prostě proto, že se těšili do pozemské otčiny ke statkům, které jim tam uchvátili jiní.

Ale přece byli mezi pobělohorskými exulanty — snad smíme říci, že velikým dílem — lidé, kteří *opustili*

raději všechno, než aby porušili věrnost Ježíši Kristu. Pamatovali na Jeho slovo „Kdož by pak mne zapřel před lidmi, zapřímť ho i já před Otcem svým, kterýž jest v nebesích“ (Mat. 10, 33). Ti měli před sebou přímou cestu. Plačíce, šli přece. Ztratili vlast a vlast ztratila je. Nestačili dlouho na to, aby udrželi vlastní církevní jednotu a roztratili se v národech a v evangelických církvích, mezi něž zašli. Teprve po staletích odkrývá pilný historik jejich zapadlé stopy a doklady o jejich slzách — i o jejich práci. A tak se přece neztratili. Co bylo na jejich práci hodnotného, co z ní prospělo jiným národům k jejich skutečnému dobru, čím prospěli lidstvu — to bylo vykonáno přece i pro vlast. Neboť lidstvo tvoří, chtěc nechtíc, jednotu. Pokles jedněch strhuje i druhé k pádu. Skutečný prospěch jedněch nebude bez užitku pro ostatní.

KOMENSKÝ

Před Bílou horou.

Jan Amos Komenský nebyl věru v řadě našich vynanců, kteří posloužili lidstvu, jediný, vynikl však nade všechny a z jeho odkazu ještě nebylo vyčerpáno všecko bohatství. Nedočerpá ho dosud ani jeho vlastní národ. Narozen (buď v Nivnici, buď v Uherském Brodě) 28. března 1592 z bratrské rodiny, zakusil v mládí trpkost siroby, pro niž se mu teprve opožděně dostalo žádoucího vzdělání. Na přerovské bratrské škole poznal však biskup Lánecký jeho slibné nadání a vedení Jednoty vypravilo Jana k dalším *studiím* na reformované školy v Illeborně a v Heidelbergu v západním Německu, aby se vzdělával v budoucího služebníka Jednoty. Získal tu vedle znalosti Písma a reformačního bohosloví té doby široký rozhled po světě a po novodobých myšlenkových proudech. S mnoha podněty pro budoucí práci v církvi a v národě, jehož vzdělání chtěl sloužit plánovitou literární činností, vrátil se dvaadvacetiletý Komenský do vlasti. Podle obyčeje Jednoty byl nejprve učitelem v Přerově, r. 1616 byl však již ordinován k duchovenské práci a po dvou letech se stal *správcem bratrského (německého) sboru ve Fulneku*. Zkusil zde mnoho protivenství od katolíků, trpělivostí je však přemáhal a snad tím více ke sboru přilnul. Ač v něm pobyl jen asi tři roky, pamatoval ještě po 40 letech na duchovní vzdělání jeho utajených údů sepsáním německého katechismu.

Však od samého počátku svého působení v Jednotě *bral do ruky pero*, aby promluvil do myslí a srdcí současníků. I potomci čtou s užitkem jeho „Retuňk proti Antikristu“, jímž před vypuknutím války volal na obranu proti papežství, jeho „Zprávu a naučení o kazatelství“, sepsanou po vzoru Blahoslavově ke vzdělání bratrských kněží i jeho „Listy do nebe“, v nichž učil chudé i bohaté, jak mají býti poddáni Pánu spravedlnosti a lásky.

Pod tíží zkoušek.

Ve Fulneku zastihla Komenského *hrůza následků Bílé hory*. Musil se krýti na bezpečnějších místech. Zemřela mu manželka, dítky. Tíže katastrofy na něj doléhala více než na jiné nejen tím, co osobně zakusil, nýbrž i tím, jak nesl břímě jiných trpících v církvi i v národě, jak více než jiní prožíval společnou bolest, společné naděje i společná zklamání v lidech. On také nad jiné dovedl *povzbuzovat a těšit* klesající pohledem k Bohu a připomínáním Božího slova. „Přemýšlování o dokonalosti křesťanské“, „Nedobytný hrad, jméno Hospodinovo“, knížka „O sirobě“, „Pres Boží“, zvláště pak dva díly „Truchlivého“, „Labyrint světa a ráj srdce“ a „Hlubina bezpečnosti“ dosud živě svědčí o víře, lásce a naději Komenského, o tom, jak klesal pod tíží tísně i jakou posilu čerpal z *Písma*. V Písmu, které neobyčejně dobře znal, mluvil k němu Kristus živým napomínáním i potěšováním a odpovídal mu na modlitby plné stesku a proseb. Co tak Komenský sobě pro posilu z Písma vytěžil, sděloval svými knížkami jiným, aby je sílil. Psal krásnou češtinou, byť po způsobu doby složitými větami podle latinských vzorů. Jazyk byl mu ovšem jen nástrojem, byť vzácným a milým, k sdílení myšlenek vedoucích od marností a šaleb světa k útočišti a ráji v lásce Boží — *pro ten svůj obsah* především znamenají spisy Komen-

ského veliké obohacení českého písemnictví. Zejména „Labyrint“, bystré vypsání pošetilosti lidského pachtění bez pravého cíle a vroucí popis blaženosti v náručí milostivého Spasitele, řadí i odpůrci mezi nejkrásnější a nejbohatší spisy napsané česky.

Komenského labyrint.

Jiné před labyrintem světa varoval — a v zápětí *sám* *zabloudil* do labyrintu, který mu sice zdánlivě poskytoval novou a novou útěchu a vzpruhu a měl způsob veliké nábožnosti, ale přece byl bludištěm. V té smutné době ponížení a pronásledování církve povstávali totiž proroci a prorokyně, aby na základě zvláštních zjevení a příkazů, které prý obdrželi od Boha, napomínali a kárali věrné Boží i jejich protivníky. Těm hrozili brzkou zhoubou; věrné těšili, že Bůh jejich utrpení brzy promění v radost a že zázračné Boží zasažení opět přivodí dobu svobody. Komenský zprvu takovým proroctvím nedůvěřoval. Potom však *uvěřil, že Bůh i v současnosti skrze vyvolené osoby zjevuje Svou vůli a budoucí události*. Přijal ty zvěsti a pomáhal šířit proroctví Krištofa Kottera, Kristiny Poniatowské a jiných. *Bylo to sčestí*, na něž se tehdy i jindy v podobných tísnivých zkouškách dostávali také jiní křesťané. Sčestí pochopitelné v tak velickém hoři — a přece sčestí. Komenský pro ta proroctví neopustil Písmo jako jediný základ spasení a jediné pravidlo zbožného života, nedovedl však míti dost na *potěšení* Písem a dal se svěsti k víře v slova a ve znamení příliš lidského původu.

Vyhnanstvím k slávě učitele národů.

Místo brzkého vysvobození musil i Komenský r. 1628 nastoupit cestu do vyhnanství. Našel útulek v polském *Lešně*. Aby uživil nově založenou rodinu, přijal místo na tamní bratrské škole. *Práce pro školu a pro refor-*

mu vyučování byla mu od té doby údělem ne vždy radostným, proslavila jej však nadmíru po všem světě a nesla ovoce již za jeho života. Více ovšem mezi jinými národy než mezi vlastními krajany, jimž Komenský své první didaktické (výučné) spisy určoval jako potřebnou pomoc pro lepší, jak doufal, budoucnost. Zá- tím se kazatel malé Jednoty stával učitelem učitelů ve všech národech. Dlouhá je řada jeho spisů, většinou latinských, sepsaných v desíletích jeho školské a výchovné práce: od něžného „Informatoria školy mateřské“ přes „Bránu jazyků otevřenou“, „Didaktiku“, „Svět v obrazech“ (Orbis pictus) k dalším a dalším. Všecky jeho didaktické spisy směřují ke *křesťanskému vzdělání mládeže*. V tom smyslu chtěl Komenský učinit školu *dílnou lidskosti*, otevřenou všem dětem, i chudých rodičů, aby tu byly děti nejen vyučovány, nýbrž i vzdělávány v celého člověka v *křesťanském* duchu. Ne všichni ctitelé Komenského mají na mysli tyto jeho podstatné zásady a velebí jej jako proroka lidství a proto, že položil důraz na mateřský jazyk ve škole, že chtěl, aby žák nejprve poznával věci a pak teprve jejich jména, že podal nový způsob vyučování latině. (Podle jeho „Brány“ uváděli své žáky do latiny i jesuité.) Byly to významné reformy, ale oč výše se nesla touha učitele Komenského, jenž chtěl, aby lidé uměli mluvit i žít *křesťansky*!

Roku 1631 se vyhnancům na krátký čas zaskvěla ná- děje na nový život ve vlasti. Komenský se hned cho- pil pera, aby vlasti posloužil vážným povzbuzením a napomenutím. Po příkladě proroka Aggea chtěl napo- menout národ, zvláště vrchnosti, aby si Boží milosti velmi vážili a zemi lépe zřídili. Jmenovitě mu šlo o lepší organizaci církevní — myslil při tom na do- konalé spojení Jednoty s církví evangelickou — a o vybudování lepšího školství. (Spis „*Haggaeus redivi- vus*“, t. j. oživlý Aggeus.) Jeho „Didaktika“, která te-

prve později vyšla latinsky pro jiné národy, měla být návodem k reorganisaci českých škol. Ale brzké bolestné zklamání nadějí vedlo Komenského spíše k tomu, aby pracoval na smutné „Historii těžkých protivenství církve české“ a aby se sílil nadějí na pozdější vyrovnání křivd mocí Boží. Mocní tohoto světa šli za svými zájmy.

V očekávání příchodu Ježíše Krista.

Komenský však počítal s příchodem mocnáře nej-mocnějšího; samého Krista. Do tužeb po osvobození pozemské vlasti a do práce pro vzdělání Jednoty, mezi jejíž seniory (biskupy) byl r. 1632 zvolen, pronikaly mu naděje, že již brzy nastane doba, kdy Kristus přijde založit slíbené *tisícileté království*. I když Komenský chyboval v lidských úvahách o časově brzkém příchodu Kristově, přece správně věřil, že Kristus v pravý čas přijde a že se křesťané mají *k jeho příchodu připravit*. Zcela jinak, než jak chtěli chiliasté první doby tábořské, když trestali mečem sluhy Antikristovy! Potřebnou přípravu viděl Komenský s jinými podobně vyhlížejícími v několikerém směru. Křesťané mají hledat cesty ke spojení církví. Mají šířit evangelium mezi nevěřícími. Mají usilovat o lepší výchovu mládeže a širokých vrstev. V čelo osvětých snah se musí postavit sbor učenců, spjatých společným studijním plánem. Vůbec je třeba lépe organisovat a z přítomných válek vyvést celou lidskou společnost.

Přátelé z různých národů viděli v Komenském zvláště povolaného hlasatele těchto myšlenek, vybízeli jej, aby je šířil ještě soustavněji a obcizmovali s ním veřejnost. Komenský, ač přetížen jinými úkoly, spatřoval v těchto *pansofických* (vševědných) a *panharmnických* či *irenických* (mírotvorných) *pracích* svou přední povinnost a konal tu, co mohl. Byl zván do Anglie, do Francie i do Ameriky, aby tam osobně hlá-

sal své plány na *nápravu lidské společnosti*. Slyšíme rádi o věhlasu našeho Komenského, ač musíme uznat, že nebyl mistr *pronikavého* myšlení a že jeho plánům chybělo mnoho do určitosti, takže od zásadních myšlenek zůstávala příliš daleká cesta k domyšlení a ovšem k uskutečnění. Síla jeho myšlení záležela zato v tom, že nepřestával myslet na křesťanskou moudrost a nechtěl znát jinou vědu než vědu zbožnou. — Anglii Komenský navštívil, ale revoluce, jež tam právě (1641) vypukla, obrátila veřejnou pozornost jinam. Nicméně oslovil Komenský tehdy anglický protestantismus latinskou knihou o nezávislosti („*Independentia*“), v níž hleděl ukázat rozvážným církvím ke správné cestě v církevním zřízení.

Praktičtí lidé chválili i nyní v osnovách Komenského především jeho vychovatelské plány. Tak i švédský kancléř *Oxenstjerna*, na jehož přízni Komenskému tolik záleželo, chtěl jeho schopností užít ve prospěch švédských škol. Aby rozmnožil mravní závazky, které Švédové měli k českému národu za platné vojenské služby českých exulantů, pracoval Komenský podle přání mocného státníka několik let na učebních knihách pro švédské školy. Na vševědné práce při tom nezapomínal a účastnil se jednání o smír církví.

„*Kšaft*“.

Ale rok 1648 přinesl hořké zklamání. Švédové zapomněli. Političtí vůdcové českého povstání do té doby většinou již zemřeli na bojištích i jinými smrtmi a hájení české věci přecházelo na duchovní vůdce národa. Byl jím v první řadě Komenský, již proto, že mezi českými exulanty zachovala církevní soudržnost nejodolněji Jednota bratrská, Komenský pak byl jejím seniorem (biskupem) a po smrti starších druhů v tomto úřadě se stával vždy více zástupcem své církve i opuštěného národa před veřejností tehdejšího světa.

On nyní švédskému pánu vážně vytkl, že při jednání o mír ponechal české země docela v moci císařově. On také promluvil ke zbylým Čechům i k světu vůkol maličkou, převzácnou však knížkou „*Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*“, který nezastará, dokud bude trvat český národ.

Není dost možná vyslovit, čím byl Komenský ve svém trpícím národě a čím byl jako kazatel své rozeznané církve. Sebe větší hrdinství není celé, nenajde-li se, kdo by vyslovil jeho cíl. Sebe drásavější tragedie nevyplní svého poslání, nevyloží-li nikdo její smysl. Česká pobělohorská kalvarie se nám jeví v pravém světle a její historie na nás působí nesmírnou mocí a dojmem přese všecek smutek a bolest povznášejícím, protože ji osvětlil Komenský — ne jako visionář, ale jako pokorný Boží svědek. Jiní hořkovali nad nezaslouženou pohromou a žalovali na zuřivé nepřátele. Komenskému nebyl obojí povzdech cizí. Dovedl však více než jiní vidět a vyznat hříchy svého lidu a své církve. Dovedl se více pokořit před Bohem a odevzdat se s celou oddaností Božímu vedení. Tak dovedl mít i nyní naději a dovedl myslit na budoucnost a na její úkoly.

Klamné naděje.

Ač napsal „*Kšaft*“ (t. j. Závěť), *obnovoval se Komenský ještě i potom* v očekávání nového života pro Jednotu a pro národ. Nadál se, že pomohou sedmihradská knížata z rodu Rákóczy. Na jejich pozvání ztrávil několik let v jejich sídle, v Šaryšském Potoce, aby se jim zavděčil opět jako reformátor uherských škol — ba napsal uherskému národu knížku „*Štěstí národa*“, on, z národa štěstí zbaveného. A zase nový král švédský Karel X. zdál se mu budoucím vysvoboditelem. K víře v obrat příznivý Čechům jej vedla prorocství bratrského kněze *Mikuláše Drabíka*. Přes

varování jedněch uvěřili jiní, že Drabík je posel Boží a Komenský se nedal ani mravními úhonami tohoto muže, jenž rád pil, odvrátit od víry v jeho poslání. Poslušně se stavěl do služeb jeho rozkazů. Drabíkova prorocství byla všetečná a zaváděla jako bludičky. Však jeho konec byl smutný. Pro své horlení proti Habsburkům byl zajat, vězněn a pod nátlakem jesuitů, kteří užili i jeho nešťastné náklonnosti, se stal katolíkem, ale i tak skončil na popravišti... To již byl Komenský mrtev. Dokud žil, Drabíkovi věřil, i když nepomohli Rákóczyové, i když po druhé zklamala naděje kladená ve Švédý. Začali sice válku s katolickým Polskem, ale ukázalo se, že za zcela jinými cíli, než se Komenský nadál. Jednota pak odpýkala sympatie ke Švédům nepřátelstvím Poláků, kteří r. 1656 vypálili Lešno. Kvetoucí sbor české Jednoty byl odtud rozprášen. Komenský sám stěží prchl, poněvadž se ve víře v slibná prorocství Drabíkova na pohromu nepřipravoval. Požár zničil téměř všechny jeho knihy a vlastní netištěné rukopisy. Co pilné práce stály! Želel jich trpce Komenský, želejí jich dosud, kdo o té ztrátě vědí.

Závěr života a práce.

Stísněnému starci se stal pro sklonek života útulkem pohostinný *Amsterdam*, kde mu klidný závěr života připravila obětavá kupecká rodina de Geer. Zde dokončoval, těše se vážnosti mnohých, své literární dílo. Ale stálá víra ve zjevení a odlišnost od oficiální holandské církve reformované, jež tehdy vynikala rozhodnými, ale i nesnášlivými obhájci kalvínské pravověrnosti, působila ještě i nyní zestárlému Komenskému nejednu hořkost. Divná prorocství a vidiny s nimi spojené nezaclonily však prosté biblické víře Komenského pohled k povinnostem tohoto života a myšlenky na všechno lidstvo neumenšovaly jeho *péče o samu Jednotu*. Ještě po Vestfálském míru vydal (1649) Jana

Lasitského (polského reformovaného šlechtice a obdivovatele Jednoty) „Historii o původu a činech Bratrů českých“ s významnou předmluvou a napomenutím k ostatkům Jednoty, aby i nyní zůstali věrni nebeskému Pánu. Dalším dílem „Truchlivého“ („Řváním hrdličky“) těšil brzy potom truchlící věrné Čechy, v Amsterdamě pak vydal v letech 1658—1662 „Manuál ník aneb jádro celé biblí svaté“ (příruční zkrácený text Písma v malé knížce k snadnému ukrytí), bratrský kancionál (česky i německy), bratrský katechismus i vyznání víry Jednoty, aby tak dal na jevo, za jak užitečné pokládá dědictví předbělohorských otců pro žijící pokolení. „Smutným hlasem zaplašeného hněvem Božím pastýře k rozplašenému, hynoucímu stádu“ (1660) se znovu rozzehnal s Jednotou v pevné víře, že Bůh zůstává věrný a slavný, i když Jednotu přivádí snad již k úplnému zániku. A nepřestával býti přesvědčen, že Jednotě bylo svěřeno zvláštní obdarování, kterého by měly užít i *jiné, veliké a šťastnější církve*. I vydal ještě i latinský spis „O statku jednoty, řádu a kázně“ (1660), v němž jiným církvím pro poučení uveřejnil „Krátké dějiny církve slovanské“ a zvláště „Řád Jednoty“. K celému světu pak se do konce svého života obracel obsáhlou „Všeobecnou poradou o nápravě věcí lidských“.

Po všech těžkých zklamáních v pracích a snahách celého života soustřeďoval se vždy více k „jednomu potřebnému“: Nechej labyrintů tohoto světa a jeho marného snažení a vrať se k tomu základnímu, k samému Bohu, k Ježíši Kristu, ode vši theologie k prostému znění Písma, ode vši složitosti života k prostým Božím přikázáním. V naději v Toho, který ze všech labyrintů vyvádí do Svého ráje, zemřel 15. listopadu 1670 v Amsterdamě, pochován však byl ve valonském reformovaném kostelíku v nedalekém Naardenu.

Prostřednictvím Komenského dnes přčasto navazujeme na duchovní bohatství Jednoty bratrské. Jeho vydání Bratrské konfese je vyznáním dnešní česko-bratrské církve evangelické, z jeho vydání známe Řád Jednoty, na základě jeho kancionálu vznikl „berlínský kancionál“, tak hojně užívaný v českých reformovaných sborech do počátku 20. století. I jeho postavení v čele Jednoty, jejímž byl posledním skutečným biskupem, vede přirozeně k tomu, že v Komenském vidíme nejen poslední bohatý květ Jednoty, ale i jejího dovršitele.

Vskutku vyjadřuje Komenský mocně mnoho z bohatství Jednoty a české reformace vůbec. V jejím duchu se cele upjal k *Písmu*. Jeho spisy jsou Písmem podivuhodně proniknuty. Bible jest Komenskému jediným zdrojem víry a jediným pravidlem života. Církev musí stát Božím slovem a věrně mu naslouchat, nikoli vládnout nad ním. Škoda, že se Komenský i v naději nedal vést Písmem tak výhradně, jako ve víře a v lásce. — Komenský byl muž *křesťanské praxe*. Křesťanství bez křesťanského života odsuzoval a bohosloveckých hádek v tehdejším protestantismu želel stejně hořce, jako trhání církve v oblasti západní reformace pro nepodstatné rozdíly stran. Proti bohosloveckým spekulacím stavěl prostotu víry a zdržlivost v hloubání, jako Bratří před ním. *O čisté učení* šlo mu však jako Bratřím vždycky a proti římským dogmatům se stavěl stejně určitě jako proti sociniánskému popírání božské Trojice. Vysoko stavěl *řád a kázeň* Jednoty a horlil pro *svobodu církve od státu* i pro *svobodu státu od kněžské panovačnosti*. Všecky pražské články v rozvinutém, světovou reformací prohloubeném smyslu byly Komenskému živým programem. Svým „Haggaeem“ a „Kšaftem“ se připojil k touze předbělohorského pokolení po *jednotě českých*

evangelíků. Také ve snaze o *vzdělání* mládeže a všech vrstev lidu v křesťanském duchu dovršil Komenský, co chtěla a již dříve konala Jednota. Po Blahoslavovi vysoce hodnotil vyšší vzdělání a razil mu cestu mezi vlastními i v celém světě.

Zároveň vidíme, jak živě Komenský chápal *bohatství reformace světové* a jak přilnul k evangeliu v jejím smyslu. Hlásil se ke jménu evangelík a vyvyšoval ospravedlnění víry jako přední článek evangelického učení všech vyznání. Zřetelně se klonil k reformaci západní. Ale viděl stíny obojí reformační církve, vystříhal se jich, přivolával „jednotě německé“ i „helvetské“, v čem by se měla napravit a rád by, aby se všechny reformační církve ujaly dědictví Jednoty v tom, co měla nejvzácnějšího. Plachost Jednoty, která prožívala svůj věk v ústraní, u Komenského již ustoupila. Její poslední biskup má *plány pro celý křesťanský svět*, ba ještě i pro obrácení pohanů. Mluvil k celému světu a byl slyšen široko daleko. Náleží mezi Čechy, kteří učinili svůj národ národem světovým, poněvadž měli světu co říci a dáti.

Ale ve zbožnosti a v myšlení Komenského jsou také *složky, které plynuly odjinud a vedly jinam než reformace* naše i zahraniční. Ukázali jsme již na jeho neblahou víru v soudobá proroctví a znamení. Jeho bohoslovecké i filosofické snažení nese stopy názoru, že vedle Písma je i příroda a rozum zdrojem *náboženského* poznání. Jeho vševědné a mírotvorné snahy vycházejí z přílišné důvěry v lidskou mohoucnost, jakoby zde Komenský nepamatoval, co jinak vyznával, totiž jak velikou váhu má hřích. V jeho útěšných spisech — i v „Labyrintu“ — je patrné, jak velice se blížil niter-né, až mystické zbožnosti, přeplněné citem a vroucím vzletem ke Kristu, ženichu duše. V tom byl Komenský pod vlivem jiným než bratrským a ryze reformačním a razil cestu novým směrům v myšlení a ve zbožnosti

protestantského světa jako *předchůdce osvícenství a pietismu*. Oba směry přinesly mnoho nového, ale znamenaly odklon od reformačního poselství. Přes kritický odstup od těchto tendencí nám Komenský zůstane drahý a jeho dědictví vzácné. Ale v leccem se budeme přes něho vracet k předběllohorské Jednotě a k reformátorům.

Něž však kapitolu o Komenském uzavřeme: pohledme ještě na jeho *osobnost*! V době bouří a žalu se Komenský chvěje a pláče, ale neklesá. Zbaven vlasti nepřestává ji milovat. Zklamáván lidstvem neustává myslet na jeho potřeby a na jeho budoucnost. Zmítán od místa k místu, často v úkrytech, vytrvale věří — a pracuje. Za okolností, v nichž by tolik jiných omluvilo svou nečinnost steskem na zlé časy a na neklid v mysli, drásající nervy, Komenský zůstal po celý život nejen *mužem touhy*, ale i *mužem houževnaté práce* ve jménu Kristovč, „kterýž jest, a kterýž byl, a kterýž přijíti má“ (Zjev. 1, 8). Ještě jako kmet v Jednom potřebném“ prosil: „Pane Ježíši, zbývá-li mi ještě na zemi něco vykonati, dej, abych to vykonal.“ Hle, odkaz Komenského: Jdi ve jménu Božím, Božímu slovu věř, toho slova poslouvej, k Pánu nebes i země se modli, v Něho doufej — a v Jeho službě pracuj!

JIŘÍ TŘANOVSKÝ — PROTIREFORMACE V UHRÁCH (NA SLOVENSKU)

Jednota bratrská již za života Komenského ve svých obou hlavních větvích chřadla. Sbory *polské* Jednoty prořídly. Spojily se se zbytky polské církve reformované. Žnovu vybudované Lešno jim zůstalo v čele a také čeští Bratři se sem z okolních krajín vraceli. Postupně nabyl sbor německého rázu. Zachoval si po všechn další čas svého trvání vědomí svých bratrských tradic. — *Česká* (moravská) *Jednota* se nejdéle udržela na Slovensku. Aby došli právní ochrany, připojili se Bratři i zde k církvi helvetského vyznání, jejíž převážnou většinu tvořili Maďaři. Rozhodovala větší blízkost Jednoty k reformované církvi než k církvi luterské, v níž i na Slovensku vládl rozhodný konfesionalismus.

Naproti tomu ostatním *českým evangelíkům mimo Jednotu* nebylo tak nesnadno připojit se k luterské církvi na Slovensku. Vždyť Českou konfesi mnozí přímo ztotožňovali s Augsburskou a vzájemné vztahy evangelíků obojí oblasti, českomoravské a slovenské, byly živé již celých sto let. Na Slovensku našlo nejen útočiště, nýbrž i působiště mnoho učitelů a kazatelů z českých zemí. Na předním místě stojí mezi nimi Jiří Třanovský.

Život Třanovského.

Vyslovujeme jméno, jež náleží mezi nejdražší slovenským evangelíkům. Ale je velmi milé i nám, evan-

gelíkům českým a evangelíci na Těšínsku, čeští i polští, hlásí se k Třanovskému jako ke svému. Narodil se (v témž roce co Komenský) v *Těšíně* z řemeslnické rodiny, pocházející z blízkých Třanovic. Vyrstl v *luterské* církvi, jež tehdy na Těšínsku převládala, ale již i zde začala trpět útlakem. Studia na německých luterských školách utvrdila nadaného synka vroucí zbožnosti a čistých mravů v témž vyznání. Zároveň si velice oblíbil latinské vzdělání humanistické.*) Působil pak v Čechách a na Moravě jako vychovatel, učitel a konečně duchovní správce ve *Valašském Meziříčí*. Horlil pro Augsburské vyznání; sám vydal jeho nový český překlad (1620). Zvláštní lásku měl od mládí k duchovní písni. Stavěl ji rovněž do služby evangelické zbožnosti luterského rázu. Však brzy velmi potřeboval posily, kterou duchovní píseň srdci poskytuje. Pobělohorská vichřice zasáhla i do jeho života. Neutíkal před zkouškami, které mu nastaly. V Meziříčí vytrval, dokud mohl. Zůstal, i když město zachvátil mor, v němž ztratil také vlastní dvě děti. Okusil tu i vězení. S písní plnou oddanosti do vůle a lásky rozhněvaného a přece milostivého Boha odešel konečně r. 1625 nejprve do rodného kraje — na čas byl kazatelem v Bílsku, kde, jako Komenský ve Fulneku, působil mezi Němci. Když i sem zasáhlo pronásledování, uchýlil se na Slovensko. R. 1631 se stal duchovním správcem v *Lipt. Sv. Mikuláši*. Vážili si ho pro jeho dílo i pro jeho vyznavačskou horlivost. Ale svízele, kterými prošel, podlomily jeho zdraví, takže již r. 1637 těžké nemoci podlehl.

Duchovní básník.

Krátký život vyplnil Třanovský pilnou prací ducho-

*) I své jméno psal rád latinsky *Tranoscius*, podobně jako se Komenský v latinských spisech podepisoval *Comenius* a tak je světu znám.

venskou a literární. Její ovoce zůstalo a zatím co slabé tělo dávno tlelo v zemi, duchovní dílo vyhnancovo působilo neobyčejnou mocí. Napsal několik spisů. Jeho dílem snad je *výklad Zjevení Janova*, jenž koloval v rukopisech na Těšínsku. Vydal vřelé *modlitby* pod názvem podle tehdejšího obyčeje latinským: „*Phiala odoramentorum*“ (Báně plná vůně; srov. Zj. 5, 8). Napsal knihu *latinských básní* podle vzoru ód slavného římského Horatia: do forem přijatých od pohanského mistra velčeného humanisty vložil písně chval živého Boha, zjevného v Ježíši Kristu. Vytvořil tak latinský zpěvník pro evangelický chrám, kde tehdy ještě studenti zpívali také latinsky a školsky vzdělaní údové sboru jim dobře rozuměli. Nad tyto spisy daleko vyniká Třanovského český zpěvník, na Slovensku známý pode jménem „kancionál“ nebo „*Tranoscius*“; on sám jej nazval „*Citharou sanctorum*“ (opět podle Zj. 5, 8, kde však v českém překladě je řeč o harfě) a českým nadpisem „Písně duchovní, staré i nové“. Po prvé vyšly r. 1635-6 v Levoči a měly 414 písní. Značná část jich pocházela z českých zpěvníků, jak se z nich i na Slovensku do té doby zpívalo; ostatně měla kniha sloužit také českým vyhnancům. Jiné písně v Cithaře obsažené vznikly na Slovensku a Třanovský sám vložil do ní na 150 svých vlastních písní a překladů, především z němčiny (jako Lutherovu „Hrad přepevný“). Celá sbírka písní měla ráz určitě evangelický v luterském smyslu. Rada písní tu výslovně učí čistému učení, všechny zvelebují Boží skutky tak, jak je věrou chápe evangelický vyznavač podle Augsburského vyznání. Mnohé těší křesťana souženého životními těžkostmi i nepřáteli Boží pravdy. Jako celek určil Třanovský svůj kancionál k tomu, aby se s jeho pomocí konaly služby Boží podle luterských řádů bohoslužebných. Byl to tedy vysloveně církevní zpěvník.

Pouhá kniha nevelikého rozsahu vykonala převeliké dílo. Byla posilou pokolení, na něž brzy dolehla těžká pronásledování. Utvrdila církev ohroženou náporom katolictví i tureckými vpády. Její písně přešly do srdcí tisíců a vyučovaly je i sílily tak, že evangeličtí Slováci hledí k „veleknize“ Třanovského s velikou vděčností a vyznávají, že byla jejich církvi po bibli předním Božím nástrojem k záchraně. I národní vědomí Slováků, těžce ohrožených v samých základech národní existence, podporovala po celá pokolení Cithara svatých, vydaná již více než stopadesátkrát ve vydáních rozhojňovaných pozdějšími duchovními básníky (takže dnes obsahuje přes tisíc písní). Mají tedy slovenští luterští evangelíci český zpěvník, stejně jako až do těchto let užívali bible jen v českém znění kralickém. Přijali totiž v době Třanovského bratrský překlad za svůj a přilnuli k němu jako k vlastnímu. Teprve v posledním desítiletí si přeložili biblí do slovenštiny, v kostelích však čtou vždy ještě z Kralické. — Třanovskému nešlo o národní cíle, když skládal duchovní písně a když sestavoval svůj zpěvník — stejně jako o ně nešlo Bratřím v Kralicích. Sloužil prostě církvi. Že jí posloužil dobře, totiž tak, jak si sám dal posloužit Písmem a reformačním pojetím víry, posloužil dobře i svému národu. Příklad všem, kdo chtějí rozumět: národ zapouští nejhlubší kořeny tam, kde se napájí ze zdrojů otevřených Duchem svatým pro všechny národy.

Cithary se užívalo do šedesátých let minulého století všeobecně také na Těšínsku, i v tamních polských sborech. Mezi českými exulanty a tajnými evangelíky v Čechách a na Moravě se dělila o oblibu s kancionálem Bratrským a se Strejcovými Žalmy.

Zatím co v českých zemích rostl pod jařmem jiný český lid, odcizený duchovnímu životu předků tak, že se zbytky věrných stávaly vždy více cizinci ve vlastní otčině, měla evangelická církev v císařských *Uhrách* pod tímiž panovníky o něco snadnější postavení. Stále nebezpečenství od Turků nutilo císařskou vládu k zdrželivosti. K tomu panovala v Sedmihradsku až do konce 17. století reformovaná knížata, z nichž po Bethlenovi zvláště Jiří I. Rákóczy úspěšně hájil uherské evangelíky proti císaři vojenskou zbraní. Proto mohli i čeští vyhnanci žít na Slovensku v poměrném bezpečí po dvě pokolení.

Protireformace však již za třicetileté války usilovala o výboj i zde. Svodům nejprve podléhala šlechta. Mnozí páni opouštěli evangelickou církev i její kazatele a sbory. Ani mladší Thurzovci nesetrvávali dlouho při luterství. Poddaný lid byl pak svými vrchnostmi násilně doháněn k tomu, aby je do katolické církve následoval. Katolickou akci vedli i v *Uhrách* vytrvale *jesuité* nejen násilím, nýbrž také duchovními prostředky, zvláště školami a hojnou, i lidově psanou literaturou. Evangeličtí kazatelé se jim bránili touž zbraní, evangelická města se za podpory věrných šlechticů tím horlivěji starala o evangelické školy, často však evangelíci stěží závodili s čilostí a horlivostí druhé strany, které byly stále k ruce mocenské prostředky a přízeň císařova. K vážnému zamyšlení nutí skutečnost, že v řadách nejnebezpečnějších odpůrců evangelické církve byl mnohý syn evangelických rodin jako odchovanec *jesuitů Petr Pazmány*,*) potom sám *jesuita*, autor působivých maďarských spisů namířených proti evangelíkům. Stal se arcibiskupem a způsobil evangelické církvi obojího vyznání veliké škody. Zemřel r. 1637.

*) Čti: pazmání.

Sídlem jesuitů byla na Slovensku zejména Trnava, kde zřídili universitu a vydávali náboženské knihy svého ducha. Poslední čas byli u nás velmi chváleni za to, že tiskli knihy pro slovenský lid a že udržovali souvislost s katolickou literaturou českou. Co to však platí, byla-li jejich činnost zaměřena k potlačení čistého evangelia?

Pronásledování kazatelů.

Od posledních let třicetileté války byly uherským evangelikům zajištěny určité svobody mírem lineckým z r. 1645. Nepřátelé našli však o dvacet let později záminku, aby nenáviděnou církev potlačili. Tehdy totiž bylo odhaleno spiknutí uherských šlechticů proti císaři. Ačkoli na přípravách měli podíl i katolíci, obvinil arcibiskup Szelepcsényi*) evangelické kazatele a i h. v., že měli na chystaném odboji vedoucí účast. Zalobci chtěli tak *evangelickou církev zbavit kazatelů a pak opuštěné sbory pokatolичit*. Od r. 1672 byli evangeličtí kazatelé a učitelé voláni před soud a zde hrozbami a lstí donuceni k podepsání reversu, jímž se buď zříkali úřadu, buď se zavazovali k odchodu do vyhnanství. Do jejich reversů vložili protivníci podvodně přiznání k vině na spiknutí. Co se jim zdařilo u jedněch, bylo jim záminkou pro předvolání ostatních. Téměř 300 luterských a přes 60 reformovaných bylo tak pod pláštěm spravedlivého soudního řízení uvrženo do vězení. Zachovali se různě. Jedni se rychle poddali, jiní podlehlí úvahám, že evangelium nezradí, odejdou-li z vlasti a budou-li vykonávat duchovní úřad v Německu, jež se také slovenským vyhnancům stávalo útočištěm. Ale katolíci se i jim smáli, že jsou nájemníky (Jan 10, 12n.) a vlastní statečnější druzi jim vyčítali, že se zpronevěřili Pánu církve, jestliže opustili místa, na něž byli odpovědně postaveni. Těch

*) Čti: selepčení.

však, kteří vytrvale odmítali jakýkoli podpis, zbylo konečně jen devadesát. Z polovice luterských všech tří národností, z polovice maďarských reformovaných, jichž tedy obstálo poměrně mnohem více. Na nejvytrvalejší pak dolehla zloba nepřátel s vybranou krutostí, jež vrcholila v prodání třiceti z nich na neapolské galce. R. 1676 je vysvobodil holandský admirál Ruyter*) a umožnil jim cestu do Německa. *Stáchrámů bylo zatím evangelíkům odebráno* mocí nebo lstí: kdekoli se katolickému knězi podařilo vniknouti byt' neprávem do evangelického kostela a odsloužiti v něm mši, byl kostel přirčen římské církvi. Evangelický lid se místy poddával, jinde však trval statečně při evangeliu a učil se vlastní odpovědnosti za udržení sborů, když vrchnosti od evangelické církve odpadaly.

Boje za svobodu.

Nové povstání, tentokrát vedené východoslovenským šlechticem *Emerichem Thökölym* (1678) a podpírané Turky, přimělo císaře k tomu, že v útisku polevil. Zrušil platnost reversů, jež byly na kazatelích vynuceny a povolil (1681) evangelíkům postavení dvou nových kostelů v každém kraji (stolici). Byly to t. zv. *artikulární kostely*. Některé dosud překvapují velikostí toho, kdo nepovází, pro jak veliké obvody byly stavěny. Ale jakmile byli Turci r. 1683 pod Vídní poraženi a strach z povstalců pomínul, pronásledování opět zesílelo. Tehdy (1687) zuřil proti evangelíkům v Prešově císařský generál *Caraffa* po celé měsíce krvavou hrůzovládou. („Prešovské jatky.“) Ještě horší než takové výbuchy zloby bylo však další odnímání chrámů, rozrušení církevní správy a stálé zbavování občanských práv, jež z evangelíků činilo poddané druhého řádu.

*) Čti: rojter.

Nebylo divu, že evangelíci přijali jako osvoboditele nového nepřítele císařova, *Františka II. Rákóczyho*, jenž — ač již katolík — úspěšně obnovil boj za svobodu Uher r. 1703. Pod jeho ochranou si luterští znovu zvolili superintendenty a na ružomerské synodě (1707) obnovili vnitřní i zevní řády církevní ve smyslu lutersky pravověrném. V čele církve tehdy stál *Daniel Krman* (1663—1740), člen jedné z farářských rodin slovenských, které postavily řadu svých členů do duchovních služeb církve. Jako někdy Komenský, tak i Krman jal se hledati oporu pro svou církev ve švédském králi, jímž tehdy byl slavný válečník Karel XII., a u dvora pruského. Zde mu spojení prostředkoval Komenského vnuk Daniel Jablonský, senior polské Jednoty a králův dvorní kazatel. Ale i Krmanovy akce se potkaly s nezdarem — leč že evangelická cizina byla na uherské souvěrce hlasitěji upozorněna. Po pádu Rákóczyho (1711) se nad uherskými evangelíky znovu rozložil soumrak.

LUTERSKÁ ORTHODOXIE

17. STOLETÍ

Vznik orthodoxie v luterství.

Po Lutherově smrti zmítaly luterskou církví věroučné spory, které ohrožovaly téměř samu její existenci a hluboce otřásaly její jednotou, beztak rušenou tím, že luterské zemské církve byly v každém, knížectví organisovány docela samostatně. Jak vrátit luterské církvi jednotu tak žádoucí? Nemělo-li zemské církve spojovat totéž učení, nebylo pro ně viditelného pouta vůbec. A jak ostojí luterská církev v konkurenci s církví reformovanou? Jak se uvnitř ubrání mystickým proudům? Jak dopadne v obranném boji s katolickou protireformací? Není divu, že se mezi luterskými ozývalo volání *po jednotném vyjádření pravé víry*, které by luterští bohoslovci a panovníci přijali se závaznou platností. Volalo se po jasném vyjádření: *to je pravda — to není pravda*. A věřilo se, že je možné věrným studiem a bedlivým myšlením z Písma zjistit jediné pravé učení; že je možné, aby vedením Ducha svatého všichni věřící totéž jediné správné učení přijali a společně je vyznávali.

Takovým souhrnem čistého učení staly se většině luterských církví vyznavačské a naučné spisy, obsažené v *Knize svornosti*, sestavené r. 1580.*) Od té doby si v luterské církvi velmi vážili čistého učení, jak je viděli ve svých „symbolických knihách“ jednou pro vždy

*) Viz výše str. 108.

vyjádřeno. Byli ujistěni, že Pán Bůh dal evangelické církvi postihnout pravý smysl Písma a že nikdo nebude moci jasněji čisté učení vyslovit a od falešného odlišit než učinil Luther a jeho spolupracovníci či nástupci v učitelském úřadě. Hlavní svůj úkol viděli luterští bohoslovci v tom, aby církevní učení z bible vytěžené soustavně rozebrali a vyložili tak, aby každá námitka proti němu byla vyvrácena a aby bylo nově z Písma prokázáno, že luterská církev učí skutečně ryzí pravdě Boží a že ten, kdo se jí přidrží, může být jist svým spasením. Luterští kazatelé a učitelé horlivě vštěpovali dětem i dospělým, slovem i tiskem, Lutherův katechismus a výrazně luterské učení o svátostech a o Kristově osobě. Každý učitel, kazatel, profesor bohosloví musil se *slavně zavázat, že bude učit přesně podle symbolických knih*. Každá odchylka od uznaného učení byla bedlivě zjišťována, vyvracena, její šíření zakazováno. Za rozhodnutím odpovědných bohoslovců stála světská moc knížete a skoro v žádné evangelické zemi nebyl trpěn nikdo, kdo nechtěl docela souhlasit s celým učením zemské církve. (Vedle našich zemí výjimkou tu bylo Sedmihradsko a brzy i Holandsko, kde vládla poměrná svoboda svědomí.)

Vláda orthodoxie.

Tomuto směru, jenž tak těsně spojil víru a její slovní vyjádření, říkáme *orthodoxie*.*) Orthodoxie ovládala luterské a brzy i reformované církve od posledních desítiletí 16. věku po celé století. Byla to skutečná vláda „pravověrnosti“. *Celý myšlenkový život byl přijatým vyznáním víry vázán*. Bohoslovci měli hlavní slovo u dvorů knížat. I vnitřní a zahraniční politika panovníků té doby byla vedena zájmy konfesijsními — a kdo z mocných a po moci toužících měl

*) T. j. soustava, která klade za základ zbožnosti pravé učení o pravé víře. Srov. I. 73.

zájmy jiné, hleděl je nějak zájmem o pravou víru krýt.

Tento skutečnými horlivci pro vyznání ovšem nechtěný důsledek orthodoxního směru nám velmi hlasitě napovídá, že orthodoxie měla své *slabé stránky*. A vůbec: my již od kolikátého pokolení stavíme právo jednotlivého člověka na vlastní názor a na svobodný projev víry mnohem výše než většina lidí 16. a 17. století a *bouříme se proti celému orthodoxnímu pojetí* náboženství. Jsme nakloněni soudit, že celá orthodoxie oněch dob byla politování hodným odbočením s cesty ukázané reformací, která přece protestovala proti vázání svědomí nařízenými dogmaty a provolala svobodu duší od vlády katolických kněží. I mluví se s ne-libostí o ztrnulé orthodoxii, která prý živý obsah reformační víry vtěsnala do určitých vět a nutila věřící lidi, aby svou víru vyjadřovali podle šablony docela stejnými slovy. Orthodoxové jsou souzeni, že nepřáli samostatnému hnutí srdce a mysli, že trvali na svých formulích bez zájmu o vnitřní život údů církve, bez dostatečné péče o jejich křesťanství v životě vůbec.

Orthodoxie měla opravdu stíny. Ale měla také světlé stránky a měla veliký význam v dějinách evangelických církví.

Její význam.

Křesťané každé doby mají úkol zvláštního rázu. Reformátorům byl dán slavný úkol odhalit pravý smysl evangelia a objev od Boha daný provolat světu na vzdory. Takoví průbojníci lidem imponují. Ale neméně důležité je, aby po nich přišli věrní pracovníci, kteří by v začaté práci pokračovali, nově pojaté evangelium vytrvale vykládali, kázali, vštěpovali, obhajovali. Bez velikého důrazu na čisté učení nebylo vůbec možné tuto úlohu konat: vždyť jak jinak mohli boho-

slovci objasnit podstatné rozdíly i jen vůči římské církvi než výkladem pravého smyslu Písma? *Pouhý důraz na upřímnost a na opravdovost víry nestačí tam, kde přece otázka zní, co jest pravda, co mám věřit.* I katolík, i mystik věří upřímně tomu, co za pravdu pokládá, a přece není na pravé cestě, poněvadž se ne-drží pravidla víry, daného očištěným evangeliem. Pečovali tedy orthodoxní bohoslovci vším právem o čistotu učení a právem odmítali učení cizí.

A věřící křesťan chce právem *myslit* o tom, co věří. Nevěřící ovšem na základě rozumových důvodů, nýbrž proto, že mu Pán Bůh *zjevil* pravdu Svým slovem, které je nade všečen rozum. Ale Pán Ježíš o Sobě praví: „Já jsem ta cesta, *pravda* i život (Jan 14, 6): jak by tedy neměl věřící křesťan *promýšlet* obsah té pravdy, domýšlet její důsledky, třeba nesmí zapomínat, že je pro tento život obdařen jen částečným poznáním (I. Kor. 13, 12)? Je-li pro svou víru napadán nevěřícími, jak by neměl prokazovat, že evangelium je pravda? Vést myšlení vycházející z víry správnou cestou není věru marnou hříčkou ani nedůležitou prací. Orthodoxové tuto práci konali, jak dovedli, s velikou pílí a svědomitostí. Jména významných profesorů bohosloví jako byl Leonhard Hutter († 1616), Jan Gerhard († 1637) a řada jiných, kteří působili na universitě ve Vitemberku, v Jeně, v Lipsku a na tolika jiných luterských školách, nejsou poslední v dějinách evangelické církve. Orthodoxní bohoslovci se drželi symbolických knih, ale pamatovali stále na povinnost dovoditi správnost svého učení Písmem. Jejich theologie byla na rozdíl od katolické scholastiky*) daleko věrněji opřena o bibli.

Dějepisci připomínají také, že myšlenková práce orthodoxních bohoslovců, konaná přesně podle logic-

*) Viz I. 117 a násl.

kých zákonů, byla výbornou školou myšlení i pro jiné obory, zvláště pro filosofii. Nechceme nikdy měřit význam křesťanství tím, čím posloužilo lidem k jiným cílům než ku přijetí a následování pravdy Boží. Raději zdůrazníme, že tito theologové vynikali velikou věrností poznané a promyšlené pravdě. Stáli za ní zpravidla celou vahou své osoby. Byli v její obhajobě neústupní, protože věděli, jak velikou cenu pravda má a dali se pravdou vést, i když je to stálo postavení a bezpečí.

Svou vytrvalostí a svou prací, kterou konali jako spisovatelé, kazatelé a učitelé ve všech vrstvách lidu, zasloužili se orthodoxové velice o rozšíření reformační zvěsti v zemích, jež se připojily k reformaci (často z rozhodnutí vladařova, bez předchozího hnutí v lidu). Byla to skutečná „drobná práce“ od města k městu, ode vsi ke vsi. A nesla ovoce. Evangelické země by byly těžko vytrvaly ve zkouškách, které na ně dolehly za útoků protireformace, kdyby nebyly včas upevněny a neustále upevňovány ve víře těmito kazateli a učiteli. Oni také nesli s evangelickým lidem jeho kříž v třicetileté válce a dovedli kříž milovat. Zvláštní síla vane z těch projevů zbožnosti orthodoxů, když mluví a zpívají o „milém kříži“, který Pán Bůh ukládá právě Svým věrným — ne z nelásky, ale aby je třibil a vedl blíže k Sobě.

Ano, orthodoxové svou víru nejen vyznávali a promýšleli, nýbrž také o ní zpívali. Zejména kazatel Pavel Gerhardt (1607—1676) vynikl svými duchovními písněmi. Byl to rozhodný luterán. Nejen katolíci, ale i reformovaní se mu zdáli docela cizí. Když braniborský kurfiřt přikázal kazatelům své země, aby se nedotýkali učení druhé evangelické církve (chtěl je vést k jednotě), Gerhardt raději opustil své místo v Berlíně, než aby poslechl. Svědomí mu kázalo učit posluchače pravému výrazu víry i tím, že je varoval před

učením odchylným. Nesouhlasíme s jeho příkrým dělením obou evangelických církví: ale kdo by mu směl vytýkat nedostatek živé zbožnosti, jak ji vyjádřil ve svých písních adventních, vánočních, postních, velikonočních a v písních plných víry v Boží ochranu, které si přisvojili evangelíci bez rozdílu konfese a jazyka?*) Podobně věřil, smýšlel a zpíval i Třanovský. I církevní hudba měla v době orthodoxní vynikající skladatele. *Skutečným orthodoxům neubíjela dogmatika vroucí, srdečnou víru, nýbrž dávala jí páteř, dodávala jí určitosti, chránila ji před uchýlením.*

Orthodoxní bohoslovci dbali jednotného, určitého vyznání. Nedávali si záležet na tom, aby víru vyjádřili novými slovy, svérázným způsobem. Někomu se proto zdají málo zajímaví. Zajímavější jsou lidé takové zbožnosti, která překypuje novými výrazy a láme hranice společného vyznání. Ti prý mají pravou, osobní, v srdci prožitou a samostatně vybojovanou, originální víru. Ale považme, že se *církev od samého počátku vzdělává společným vyznáním víry*. Křesťan se raduje z pravdy zjevené všem věřícím, ne jen jemu samému. Vyznává-li víru doslovně stejně s jinými, vyznává ji živě a srdečně i za sebe sama. Raduje se ze společného vyznávání též pravdy. K tomu má ve společném církevním vyznání hráz proti osobní libovůli. Tak tomu bylo i v době orthodoxní. Tehdy se také více než nyní rozumělo, že *bohoslovecká myšlenková práce již pro svou odpovědnost vyžaduje pilného odborného studia* a že úd církve, jenž není bohoslovcem z povolání, má vděčně přijímat vedení odborných bohoslovců osvědčené víry a věrnosti. Zároveň však se rozumělo, že *každý evangelický křesťan má vyznáváním článkům víry rozumět a proto se*

*) Česky se z nich zpívají zvláště: Jakž vítati mám Tebe; Beránek jde, nesa dluhy; Buď mi vítán tisíckráte; O hlavo plná trýzně; Již klidně dřímou lesy; Poruč Bohu své cesty; Můj Pane, srdcem Tě i rty a j.

bohoslovecké vzdělání tak horlivě šířilo s kazatelen, ve školách i knihami, určenými vzdělancům i prostému lidu.

Stíny orthodoxie.

Přece však měla orthodoxie také vážné *nedostatky*. Orthodoxům nebezpečně ucházelo, co znamená jejich vlastní tvrzení, že evangelická církev je zbudována na zjeveném Božím slovu. *Boží zjevení* jest ovšem církvi dáno v Písmu: oni však *silně ztotožnili Boží slovo s literou Písma*. Není divu, že se jim potom vytýkalo, že udělali z bible „papírového papeže“. Reformátoři sami daleko jinak rozuměli, že sice Boží Slovo není lidem sdčeno nijak jinak než slovy Písma, že však tato slova nejsou sama sebou Božím Slovem. *Skutečným Slovem Božím jest přece sám Kristus*. Skutečné Slovo Boží vnáší do srdce člověka skrze Písmo Duch svatý. *Slovo Boží koná své dílo teprve, když se dotýká lidského svědomí*. Bez toho napětí není možné o skutečném Božím slově mluvit. Orthodoxové zdánlivě vyvýšili slovo Boží ještě více než sami reformátoři, když dokazovali, že každé slůvko, ba každá hláska Písma byla Duchem svatým prorokům a apoštolům vdechnuta. To je smysl učení o „slovní inspiraci Písma“, vyvozeného z II. Tim. 3, 16. Ve skutečnosti však *připoutali tímto učním moc Boží k literě*, kterou psala lidská ruka. Z téhož učení došli ovšem k závěru, že slovem Božím, jehož opravování se člověk nesmí opovážit, je také vše, co bible uvádí z dějin, ze zeměpisu, z přírodních věd. Za bludařství prohlašovali potom (stejně jako církev katolická) nové poznání o sluneční soustavě a nové názory přírodovědecké vůbec. Až dosud je mnohý věřící člověk pod vlivem těchto orthodoxních náhledů zbytečně maten a uváděn v pochybnost, zvěstuje-li Písmo vůbec pravdu i o poměru Boha k člověku a o Božím pan-

ství nad světem, když jsou v něm zastaralé přírodovědecké názory.

Na druhé straně toto pojetí zjevení vedlo orthodoxy k domněnì, že *bohoslovec, který dal každému slovu Písma za pravdu, bezpečně ovládá pravdu*; že ji má — mluvíme obrazně — tak určitě celou v hlavě, jako může vzít do ruky celou bibli. Původní reformační bohoslovci byli mnohem skromnější a pokornější. Věděli mnohem lépe, co znamená „z částky zajisté poznáváme“ (I. Kor. 13, 9), a „kdo poznal mysl Páně?“ (Řím. 11, 34). Byli v Boží škole blíže Mojžíšovi, jemuž na otázky po bližším určení, který Bůh jej posílá do Egypta, Hospodin odpověděl prostě „Jsem, kterýž jsem“ (II. M. 3, 14). Orthodoxní bohoslovci *nepočítali dost s mezerovitostí našeho poznání* o Bohu a počínali si, jakoby znali Boží pravdu beze zbytku celou. Troufali si psát všeobsahlé soustavy bohosloveckého vědění. Nedovedli říkat „nevím“ tam, kde neměli odpovědi v Božím zjevení. Nedovedli odkázat všetečnou zvědavost před trůn Boží, ač mohli vidět, jak se ani Písmo samo nenamáhá, aby uvedlo jedno slovo s druhým v soulad, který by plně uspokojil lidskou logiku. V horlivé snaze, aby bohosloveckou nauku vybudovali co nejúplněji, zacházeli do *všetečných a více nedůležitých otázek*. Vrátili se nebezpečně blízko k středověké scholastice, kterou Luther zprvu tak ostře odmítal. Zase jim byl autoritou Aristoteles a *pomocí jeho filosofie chtěli nejen vyjádřit, ale i zdůvodnit, čemu vyučuje jediný Duch svatý*. Rozumové důvody jim konečně platily tolik, co svědectví Duha svatého, obsažené v Písmu. Sytili rozum podle jeho otázek. Nakonec ovšem rozum neuspokojili a lidé, jimi samými na rozum tak velice odkazovaní, dali se lidským rozumem vést v otázkách po Bohu a po spasení už beze zřetele k obsahu Písma a k učení bohoslovců.

Orthodoxové horlili pro reformační zásadu, že člověk dochází spasení „samou věrou“: *odchýlili se však*

(snad již Melanchtonovou vinou, v němž se po Luthe-rově smrti ozval hlas jeho humanistického školení) *od reformačního pojetí víry*. Reformátorům znamenala víra vyznání, že Hospodin, Stvořitel a Pán světa a Otec Ježíše Krista, jest živým Bohem; znamenala jim přiznání k Němu jako k jedinému Pánu a Spasiteli věřícího člověka; obsahovala oddanost srdce Jemu samému; nutila k poslušnosti života. To vše orthodoxům povážlivě ustoupilo do pozadí před *myšlenkovým, rozumovým pojetím víry*. Hlavní jejich zájem se nesl k tomu, aby se o Bohu, o Kristu správně smýšlelo a správně učilo. Známost čistého učení, přisvědčení k větám katechismu — již to jim znamenalo spasitelnou víru. Jakoby bylo možné naučit se pravé víře, která přece jest dar Ducha svatého.

Orthodoxové horlili pro pravou evangelickou církev — ale *církev jako obecnství věřících jim příliš mizela s očí*. Při vyličeném pojetí víry se jim církev stávala spíše výchovným ústavem, školou, v níž oni byli učiteli a laikové pouhými posluchači, horlivě poučoványi, ale konečně neschopnými toho, aby sledovali všechno to množství dogmat, která pilní a všestranní bohoslovci vytvořili — a o něž vedli nekonečné spory.

O pravdu jest ovšem třeba se přít. Ale tito bohoslovci smutně prosluli tím, že se přeli o podružné, konečně i o všetečné a malicherné otázky stejně houževnatě jako o podstatu víry. Dovedli psát obsáhlé knihy plné útoků na ty, kdo učili o málo jinak. Hledali čest v neústupnosti. *A ve sporech o čisté učení zapomínali na křesťanskou lásku*. Nadarmo je mužové jako Komenský napomínali, ať pováží, že stojí ve službě milostivého Spasitele a že by přemnohá hádka ustala, kdyby obě strany přiznaly, že každá zdůrazňuje jinou stránku téže pravdy. Ilrubé spory bohoslovců o jemné otázky se staly příslovečnými a konečně se obecně mluvilo o „hádavých bohoslovcích“. Veřejnost

je pak již přestávala brát vážně, poněvadž se leckdy ukázalo, že byla hádka o pouhá slova. Tím pak ztráceli bohoslovci důvěru i v případech, kdy šlo opravdu o vážné věci.

A přece byly vedeny i takové skutečně věcné spory. Desítky let dělila luterské bohoslovce otázka, má-li se pracovat k dorozumění křesťanů různých konfesí a v jakém smyslu. Profesor *Jiří Calixt* začal učit, že se mají ve všech vyznáních zdůraznit základní články víry, společné všem křesťanům a mínil, že by se všichni křesťané mohli shodnout, kdyby se vrátili k učení prvních pěti století církve. Bylo to povážlivé učení: vždyť reformace vyjádřila smysl evangelia ryzeji než církev pátého století. Měl tedy *Abraham Calov* pravdu, odpíral-li v čele mnoha jiných bohoslovců názorům *Calixtovým* a těch, kteří s ním projevíli souhlas. Ale činil to takovým způsobem a s druhé strany mu bylo tak odpovídáno, že to budilo pohoršení. Oba hlavní sokové umřeli, než spor utichl zakročením knížat, kteří další útoky zakázali (1686).

Orthodoxie ztrácí půdu.

V církvi vznikala *nedůvěra, mají-li bohoslovci při tolika vzájemných sporech vůbec pravdu*. Vždyť nadcházela nová doba plná nových myšlenek a orthodoxie, zaměstnaná svými otázkami, k nim nedovedla zaujmout přesvědčující stanovisko. Nahlas se proti vládě pravověrného bohosloví dlouho nesmělo mluvit. Než jak dlouho může církev snést neupřímnost? Ukazovalo se tím více, jak škodí Boží pravdě ochrana vynucovaná světskou mocí. — A ozývaly se hlasy nevěřících i věřících, že orthodoxové *příliš mluví o učení, málo však dbají o život*. Té výtce přibývalo váhy, čím více unikalo orthodoxům, co vlastně jest živá víra. Pro samý zájem o učení pojaté rozumově zapomínali, že víra musí měnit život člověka. Nedovedli dost čelit mravní-

mu poklesu, do něhož upadly země zbědované třicetiletou válkou. Dobré snahy nechybělo. Ale při tak velickém důraze na víru chápanou tak jednostranně nezněl požadavek nového života ani dost přesvědčivě. K tomu nemohla vést k dobrému závislost zemských církví na knížatech a farářů na vrchnostech. Méně stateční povolovali urozeným členům církve a přehlíželi jim, co přehlížet neměli. Dvorskí bohoslovci bývali často (byť ne vždy) spíše služebníky panovníků než jejich rádci ve jménu Božím. V církvi luterské *chyběla od počátku osudně církevní kázeň*: její nedostatek se nenapravoval, nýbrž rostl. Svátostí bylo slouženo každému, rozhrěšení a milost se zvěstovala všem bez rozdílu — nadarmo varovali ti, kdo viděli lépe, že Kristus svěřil klíče Svého království církvi nejen k otvírání, ale i k zavírání. I faráři podléhali mravní povrchnosti. Církev ztrácela svou slanst. Svět se ohlížel po jiném vedení.

Někteří bohoslovci si brali k srdci, když se jim říkalo, že jsou málo časoví a že mají více hledět k modernímu člověku, který je více soustředěn na svou osobu než lidé minulého věku. Aby tomu volání vyhověli, začali vykládat učení o spasení tak, že ukazovali *nejprve k potřebě člověka a pak teprve mluvili o vůli Boží*. Ale zdali se pomůže víře, když se v ní na první místo postaví člověk se svými zájmy? — Jiní dali za pravdu námitkám, že orthodoxie pro samé vzdělávání rozumu zanedbává cit člověka. I mluvili, zvláště ve výkladech o večeři Páně, o *mystické unii křesťana s Kristem*. Živou víru však nemůže nahradit ani mystika.

Povstávalo mnoho kritiků a soudců a volali, že orthodoxie vůbec nestačí a že sluší hledat nové cesty pro církev a pro věřícího člověka, pro člověka myslícího myšlením své doby a pro lidstvo vůbec. Najdou však tito kritikové sami cestu — ne jen jinou, ale správnou?

ZÁPADNÍ PROTESTANTISMUS V 17. STOLETÍ

Reformovaná orthodoxie v Holandsku.

Co jsme pověděli o přednostech a vadách orthodoxie, platilo především o církvi luterské. Celkem totéž lze říci také o *reformovaných orthodoxech*. V reformované orthodoxii se však nepřestaly silně zdůrazňovat životní důsledky víry a církevní kázeň. Až do doby kolem r. 1600 se reformovaní bohoslovci v učení celkem shodovali. Teprve počátkem 17. století vznikly i mezi nimi těžké spory. Jejich příčinou byla především *speculace o předurčení*. Theodor Beza v Ženevě a potom někteří holandští bohoslovci jako profesor František Gomar dovodili, že Bůh ještě *před* Adamovým pádem rozhodl o spasení jedněch a o zatracení druhých lidí. Tak domyslili víru v naprostou Boží svrchovanost, nepamatovali však zároveň dost na evangelium a chtěli příliš dobře rozumět Božím tajemstvím. Jejich tvrdému učení se opřel holandský profesor *Jakub Arminius*. Bůh se mu jevil jako ukrutník a k tomu zhola nespravedlivý, určil-li jedny k věčnému trápení, dříve než k tomu vůbec byla dána příčina Adamovým hříchem. Ale dal se vésti spíše Erasmovým humanismem než důvody evangelia a zašel do rozporů se základy reformace. K theologickému sporu, na němž bralo živou účast celé Holandsko, se přidružily spory sociální a politické. To nešťastně přispělo k *násilnému řešení*. Kalvinisté zvítězili pomocí generálního místodržitele Mořice Oraňského, jenž sporu užil, aby zbavil moci své

politické odpůrce z řad bohatého republikánského měšťanstva — ti totiž byli hlavními stoupenci směru Arminiova. Jejich vůdcové byli uvězněni, ba starý, občansky velmi zasloužilý Oldenbarneveldt byl popraven. Brzy potom se v holandském městě *Dortrechtě* konala synoda skoro všech reformovaných církví evropských (1618—19), kde bylo určitě vyjádřeno kalvínské učení o predestinaci i o jiných věcech víry. Arminiánství bylo odmítnuto, ale nebylo přijato ani krajní učení Gomarovo. Státní církev holandská zůstala určitě kalvínská, její bohoslovci dále pracovali na přesném vyjádření víry podobně jako současní luteráni a trvali na přísné kázni, jiné církve a jednotlivci jiných názorů byli však státem trpěni, takže se sem i odjinud rádi uchylovali.

Puritáni.

S Holandskem v čilém spojení, přece však *velmi odlišně od pevninského protestantismu* proudil duchovní život církve v Anglii. Po Alžbětině smrti zde nastaly poměry poněkud podobné poměrům českým v 16. století. Králové z rodu Stuartů, kteří vládli nad Anglií i nad Skotskem, se klonili ke katolictví a zároveň k politickému absolutismu, ale většina obyvatelstva se nechtěla Římu podříditi a hájila zároveň svobod zemských. Hrstka katolíků a zahraniční rádcové působili proti reformaci, její odhodlaní stoupenci nebyli však spokojeni ani úředním vyznáním státní církve (tínilo je podobně jako naše evangelíky kompaktáta) a chtěli církev důsledně reformovat ve smyslu Calvinově. Ze chtěli očistiti zvláště bohoslužby od římských pozůstatků, zvali se (již od r. 1564) *puritáni*.*) Jinak jim říkali non-

*) Purus = lat. čistý.

**) Forma = zevní způsob; konformovat — přizpůsobit se; nonkonformisté byli tedy ti, kdo se nechtěli státní církvi přizpůsobiti. — Dissenter od dissentio, nesouhlasím. Obojí slova jsou původem latinská.

konformisté nebo *dissenteři*.***) Jejich zásada očisty se však vztahovala i na celý ráz křesťanského života v soukromí a ve veřejnosti. Odtud se puritánstvím rozumí především *rozhodný důraz na život vedený čistě podle Božích přikázání a řízený přísnou církevní kázní*, S Calvinem a Knoxem se puritáni učili ze starozákonních příkladů (jako dříve Táboři). Vůči panovníkům, kteří zasahovali do církevních věcí, aby brzdili rozvoj reformace, pevně prohlašovali, že jen Kristus je Pánem církve a že se do Jeho práv nesmí žádný pán tohoto světa vměšovat.

Puritáni nebyli ve všem zajedno. Jedni odmítali biskupské zřízení a prohlašovali za náležité řády presbyteriální. Sbory nechť řídí volení starší a církve nechť tvoří v celé zemi jeden viditelný celek. To byli *presbyteriáni*. Týž směr vládl i ve skotské církvi a tam si zachoval téměř naprostou převahu až doposud. Jiní puritáni rozuměli příkladu apoštolské církve tak, že každý sbor sám má tvořit zcela samostatnou jednotku, že má být zcela nezávislý na státu, že do něho mají býti přijímáni jen skutečně věřící, kteří pak mají všichni právo kázat, vede-li je k tomu Duch svatý. Protože Duch živě působí v církvi, nemají se sbory vázat ani na určité modlitby (státní církve měla závaznou agendu mezi předními knihami církve), ani na určité vyznání víry. Protože zdůrazňovali význam sboru, byli zvaní *kongregacionalisté*.*) Také *křtěnci* (baptisté) měli v Anglii své stoupence, kteří se sem uchýlili z pevniny.

Dlouhou dobu stmelovalo pronásledování puritány různých směrů v jeden houf. Společně odpírali volným mravům anglické „vyšší společnosti“ a králova dvora, volali po přísném svěcení neděle, hrozili se tance a jiných radovánek, obvyklých u většiny lidu. Zatím král pracoval ke zvýšení biskupské moci, podporoval zavádění dalších obřadů do bohoslužeb a oficiální boho-

*) Congregation (čti: kongregejšn) = církevní sbor.

sloví se blížilo katolickému nebo arminiánskému. *Došlo ke srážce.* Nejprve se semkli skotští presbyteriáni k odporu proti králi a r. 1638 uzavřeli jménem národa a státu smlouvu s Bohem se slibem nové poslušnosti Jemu samému. (Nový covenant po onom z r. 1557.) V Anglii vypukla r. 1641 revoluce. Parlament s presbyteriánskou většinou sesadil krále Karla I. a ujal se reformačního díla. Byla svolána *Westminsterská synoda* (v Londýně; 1643—7), na níž usnesena konfese a sepsán Malý a Velký katechismus v duchu výrazně kalvínském.

Independenti.

Svrchované moci dosáhl však zatím nový směr, vedený *Oliverem Cromwellem*.*) Tento muž, anglický Zižka, byl cele proniknut puritánskou zbožností. Ve jménu Božím byl odhodlán potříti moc bezbožného krále. Ze sedláků prodechnutých toutéž zbožností shromáždil vojsko, spoutané přísnými mravy, jdoucí do boje za zpěvů žalmů. Porazili královská vojska a prosadili, že byl král r. 1649 popraven a prohlášena republika, ač parlament takovému převratu nepřál. Ve straně Cromwellově nerozhodovaly však již zásady presbyterní, nýbrž *independentismus*.***) Podstatou tohoto směru byl odpor k jakémukoli zasahování vnější moci do víry jednotlivého člověka. Ať má každý křesťan *úplnou svobodu svědomí!* Calvinisté, jak víme, smýšleli docela jinak; vzpomeňme na řády ženevské. Independentismus znamená proniknutí individualismu do evangelické zbožnosti a do evangelického pojetí církve.***)

*) Čti: kromvel.

**) T. j. směr hlásající naprostou neodvislost. Často se týmž jménem označují také zásady kongregationalistů.

***) Individuum (latinsky) znamená něco nedělitelného, pak jednotlivého člověka. Individualismus tedy: zásada, že záleží na jednotlivci. Calvinismus počítal daleko více s církví jako s lidem Božím než s jednotlivcem.

A poněvadž právě králové svobodě svědomí překázeli, měli mezi independenty významné místo také političtí radikálové, kteří chtěli místo království Stuartů vytvořit *království Boží na zemi* — tu však se násilí nelekali. Ani věroučně nesetřvali Cromwellovi stoupenci při čistém kalvinismu. Vedle Písma, byť horlivě čteného a připomínaného, uznávali za pramen pravdy různá proroctví a vidění. Povstávali laičtí kazatelé a každý našel přívržence pro své rozmanité učení. Vedle bouřliváků, kteří tak chtěli podle Písma i podle svých vidění formovat stát, byli tu i tiší hledači pravdy. Při zásadě naprosté svobody došlo k *velikému tříštění*. Vznikla nepřehledná řada církevních jednot a skupin. Vina na tomto tříštění se mylně přičítá kalvinismu, ač přece v původním kalvinismu sektářských sklonů nebylo. Ale již Komenský, jenž poznal anglické poměry na vlastní oči a zhrozil se toho rozdrobení, vyčetl „jednotě helvetské“ ve svém „Kšaftu“, že si nehleděla „sprostnosti“ (zašla do přílišného hloubání), a tak si přivodila „žalostné roztrhání“.

Quakeri.)*

Zvláštní pozornost poutá k sobě náboženská společnost „*Přátel*“ čili *Quakerů*, založená ševcem Jiřím Foxem (zemřel 1691), jenž se nebál odporovat samému Cromwellovi. Byli podobni novokřtěncům tím, že zprvu dali na bouřlivá proroctví, potom však se stali důslednými hlasateli tichého, láskyplného života. Své náboženství zakládali ve vnitřním osvětlení. V Písmu viděli jen literu; věřili, že jsou vedeni Duchem. (Jsou v tom tak důslední, že se jejich bohoslužby začínají mlčením, které trvá tak dlouho, až se někdo z účastníků cítí puzen Duchem, aby se modlil nebo promlouval ke shromáždění.) Od základů reformačního křesťanství se

*) Čti: kvékři.

v tom velmi vzdálili — velikost jejich lásky mnohokrát skutkem osvědčené je však příkladná.

Vzdělavatelná literatura.

Velikého vlivu dosáhly *vzdělavatelné spisy* některých puritánů a independentů, určené k soustavnému pěstování osobního náboženství. Posilují touhu po věčném životě, odsuzují všecku světskou rozkoš, vedou k posvěcení života ve stálé sebekázni a sebekontrolě. Rozšířily se náramně po všem evangelickém světě bez rozdílu konfese a vlivně formovaly zbožnost celých pokolení. I náš Komenský byl jim po této stránce blízek a jeho „*Praxis pietatis*“ je založena na spisech anglických současníků Baylyho a Halla.*) Až do naší doby si udržela oblibu kniha „*Věčné odpočinutí svatých*“ od Rich. Baxtera — a kdo z horlivých křesťanů by nevěděl o Janu Bunyanovi**) a o jeho „*Cestě poutníka*“? Životopisy těchto mužů jsou plny dokladů o víře, vytrvalosti a vyznavačské statečnosti — ale také o vnitřních bojích o víru a o otřesech, které zpravidla provázejí zbožnost těch, kdo se příliš ptají po stavech vlastního nitra. A pohled k slávě Boží, o kterou má jít křesťanu víc než o to, co se odehrává v jeho nitru, byl *přílišným pěstováním zbožných citů* zastírán. K tomu soustřeďuje zbožnost toho druhu pozornost věřícího příliš na jeho vlastní osobu a zájem o církev ustupuje víc než zdrávo.

Nezdar independentismu. — Náboženská snášelivost zákonem.

Duchovní vliv spisovatelů té doby, mezi něž náleží i slavný pěvec „*Ztraceného ráje*“, Cromwellův přítel, Jan Milton,***) byl daleko trvalejší než *nejednotné plá-*

*) Čti: bejli, hol.

**) Čti: banjen.

***) Čti: miltn.

ny jiných horlivců, jak řídit stát podle Boží vůle. Bylo mezi nimi příliš mnoho výstředních fantastů. Cromwell po několika letech rozpustil „parlament svatých“, složený z independentů a vládl jako obávaný samovládce do své smrti (1658). Byl to smutný konec nadšeného rozletu. Od úmyslu k uskutečnění *pravé* bohovlády na zemi je daleká cesta a samo nadšení neřízené *trpělivým* ptaním na Písma a vážnou prací bohoslovec-kou i státovědeckou nestačí.

Na venek byla Cromwellova Anglie silná. Cromwell ji naplnil sebevědomím protestantské velmoci, odpovědné za ochranu slabších spoluvyznavačů. R. 1655 zakročil *ve prospěch Valdenských*, kteří byli tehdy krutě pronásledováni. Snažil se sdružit všechny protestantské státy k společným akcím. V tom však nedošel ohlasu. Naopak, vznikly války mezi Anglií a stejně evangelickým Holandskem, neboť obě námořní mocnosti usilovaly o vládu nad dalekým zámořím. Boj o panství v zámořských končinách byl zpočátku oběma evangelickým zemím částí boje proti katolickému Španělsku a Portugalsku, stal se však Angličanům i Holanďanům zápasem o světské cíle a o zvelebení vlastní moci.

Brzy po smrti Cromwellově se *dostala znovu k moci královská rodina a s ní biskupská církev*. Když se noví králové opět pokoušeli o zavedení katolictví a rozhodné protestanty pronásledovali, ukázalo se, že Anglie neprožila dobu puritánství nadarmo. R. 1688 byli Stuartové definitivně zbaveni trůnu, nastolena protestantská dynastie oraňská (holandského původu) a r. 1689 zaručena svoboda svědomí „aktou“ (zákonem) o náboženské toleranci.*) *Tolerance* platila všem vyznavačům Ježíše Krista mimo katolíky, kteří si vyloučení z jejích výhod přivodili stoletým úsilím o dobytí moci a úklady proti všem protestantům, takže byli pokládáni za

*) Tolero — lat. snáším, trpím někoho.

církev nebezpečnou státu a svobodě jeho občanstva. Tolerance však neznamenal rovnoprávnost. Státní a výsadami obdařenou církví zůstala v Anglii církev anglikánská, ve Skotsku církev presbyterní.

Pestrý obraz církevního a náboženského života poskytovala od počátku i skupina anglických kolonií na východním pobřeží *Severní Ameriky*, z nichž po letech vznikly Spojené Státy. Stateční vyznavači různých směrů, kteří nemohli zůstat v Anglii pro víru, odcházeli sem a zakládali zde osady, kde jim nikdo na svědomí nesahal. Náboženská svoboda se tu časem uplatnila ještě plněji než v Anglii.

Pietismus v reformované církvi.

Pod vlivem anglického puritánství vznikl nový náboženský směr v reformovaném *Holandsku*. Také Holanďané získali daleko na Východě výnosná obchodní spojení a zmocnili se rozsáhlých území v Ostrovní Indii, založili osady v Jižní Africe, ba i v Americe. Šli tam pod vlajkou své země, nikoli ve jménu Ježíše Krista a jejich cílem byl tu hmotný zisk. V zemích, které ovládly, počínaly si evangelické mocnosti stejně sobecky, často i krutě, jako katoličtí Španělé a Portugalci. Vůbec nenáleží historie evropských koloniálních výbojů k světlým stránkám dějin křesťanských národů! Námořnický život a život v koloniích vedl k nekázní. Holandsko samo prospívalo hospodářsky, kvetly zde vědy a umění, ale rostoucí blahobyt přispíval k poklesu mravů a k uvolnění církevních řádů a životní kázně. Orthodoxové, mezi nimi zvláště profesor Gisbert Voetius*) v Utrechtě, současník Komenského, pozorovali tyto zjevy znepokojeni a hledali prostředky, jak by jim čelili. I pracovali pro zachovávání starých kalvínských řádů, horlili proti přepychu a proti ru-

*) Latinská forma holandského jména Voet. (Čti fút, fúcius.)

šení neděle. Snažili se získat jednotlivce a shromažďovali je do kroužků k pěstování prohloubeného náboženského života. *Tak chtěli znovu získat celou církev* a tudy i celý národ znovu proniknout kalvínskými zásadami, k nimž přece patří, aby Bohu vzdával čest všechen lid. Ale Voetiovi se nepodařilo dosáhnout cíle. Zbyla jen naděje na soustředění těch, kdo v církvi o nápravu stáli a scházeli se v oněch kroužcích. Nevystupovali ovšem z církve; naopak, byli si vědomi odpovědnosti za ni. Ale pěstování osobní zbožnosti v duchu současné puritánské literatury vedlo přirozeně k rozlišování těchto horlivých od vlažnějších údů církve. Odtud nebylo daleko k *domnění, že ti v kroužcích jsou praví křesťané*, kdežto oni méně horliví že mají jen jméno křesťanů a že jdou k zahynutí. Začalo se dělení křesťanů, údů téže církve, na obrácené a neobrácené. Jen někteří horlivci se odloučili od státní církve úplně (za vedení Jihofrancouze Jana de Labadie). Ostatní chodili dále do kostela a ke stolu Páně s méně horlivou většinou církve, ale měli pro svůj náboženský život hlavní středisko ve zvláštních schůzkách oněch kroužků. Tomuto pěstování prohloubené osobní zbožnosti se říkalo latinským výrazem *praxis pietatis, exercitium pietatis*.*) Tak vznikl *holandský pietismus*. Pod jeho vlivem vzniklo podobné hnutí mezi *německými reformovanými*. Ještě mocněji se rozvinul podobný směr v německém luterství, které se tak — po více než stoletém příkrém dělení — z části ocitlo na společné cestě s pietismem reformovaným.

*) T. j. vykonávání zbožnosti, cvičení ve zbožnosti.

LUTERSKÝ POETISMUS

Předchůdci.

Od počátku 17. století se v luterské církvi ozývaly hlasy, že se má přece klásti větší váha na křesťanský život, protože samo přisvědčení k čistému učení ještě nečiní člověka plně křesťanem. Současně, často z těchto úst, zaznívala neukojená touha srdce po citovém, vroucím vztahu k Bohu, po přímém poměru duše k Němu na základě vnitřního prožívání Jeho blízkosti, jak o to ve všech dobách usilovala křesťansky zbarvená mystika.

V takovém smyslu působili zvláště Würtemberčan *Jan Valentin Andreae* (zemřel 1654), přítel Komenského, a superintendent *Jan Arndt* (zemřel 1621), autor „Čtyř knih o pravém křesťanství“ a „Zahrádky rajske“. V mnohém ohledu patří do jejich řady i *Komenský*. Orthodoxové tyto projevy měřili svými měřítky a odmítali je — v něčem neprávem, v něčem právem. Umlčeny však nebyly a překlady z puritánské literatury je ještě posílily, až v poslední třetině století našly nové hlasatele a široký ohlas po celém luterském světě. Sama doba podporovala jejich vliv. Mravní pokles volal po nápravě; však se o ni snažili i mnozí upřímní orthodoxové. Bylo vidět, že je potřebí živější víry. A celé smýšlení počínající nové doby podporovalo nárok jednotlivého křesťana na větší zřetel k jeho osobnímu náboženskému životu než dříve. Ze pak církev byla od-souvána z někdejšího předního místa ve veřejném ži-

votě, vytvářelo se zároveň ovzduší příznivé pro pěstování osobní zbožnosti bez ohledu na okolí.

F. J. Spener.

Takové bylo pozadí vystoupení *Filipa Jakuba Spenera* (1635—1705). Jako senior ve Frankfurtě nad Mohanem se zasadil o lepší vyučování mládeže v náboženství a dal podnět k zavedení konfirmace, jež se pak rozšířila skoro všude v luterských církvích. Začal shromažďovat probuzené křesťany ke schůzkám ve zvláštních kroužcích (t. zv. *collegia pietatis*, sdružení pro pěstování náboženského života). R. 1675 vydal spis „*Pia desideria*“ („Zbožné touhy“). Posoudil v něm ostře neutěšený stav současné luterské církve a podal proslulých *šest návrhů k jejímu napravení*: Ať se v církvi horlivěji čte a rozjímá slovo Boží; ať se dá laikům více příležitosti k církevní práci vedle farářů, zvláště v konání duchovenské péče; ať se dbá o činnost, praktické křesťanství, poněvadž křesťanství nezáleží ve vědění, nýbrž v činech; ať se dogmatické spory vyřizují zbožněji a laskavěji; ať se při výchově bohoslovců dbá více o jejich osobní zbožnost a křesťanský život a ať jsou připravováni k praktickým úkolům duchovenským; ať se káže vzdělavatelně a ne přeučeně ani pro řečnický dojem. Jedni hleděli k Spenerovým návrhům s nedůvěrou. Vycitovali v nich cosi cizího. Mnozí však i mezi orthodoxy Spenerovi přisvědčili. Jeho vliv vzrostl, když se r. 1686 stal prvním dvorním kazatelem v Drážďanech. Začalo se pracovat k oživení církve v naznačených směrech. Tvořily se kroužky stejně smýšlejících, horlivě konány biblické a modlitební hodiny mimo chrámové bohoslužby i mimo chrám, čteno Písmo, ale i mystické knihy různého původu, jen když povzbuzovaly k srdečné, citově bohaté zbožnosti a ke křesťanské praksi. Když se stal Spener svým přísným kázáním saskému kurfiřtovi ne-

pohodlný, odešel r. 1691 do Berlína a odtud se jeho vliv dále šířil *zvláště po severním Německu*. Nový směr obdržel časem jméno pietismus.

Hallský pietismus.

Skupina mladých pietistů na universitě v Lipsku s *Augustem Heřmanem Franckem* v čele působila úspěšně mezi tamními studenty a měšťany. Počíнали si však útočně a dostali se do ostrého sporu s tamními orthodoxními profesory, takže byli z Lipska vykázáni. Nové středisko vytvořili v *Halle nad Sálou*, kde bramborský kurfiřt r. 1694 založil novou universitu. Tam působil nyní i Francke se svými přáteli. Francke (1663—1727) se zde osvědčil nejen jako vlivný vůdce studentů, nýbrž i *rozsáhlými křesťanskými ústavami*, které tu založil za pomoci šlechty a berlínského dvora. Vybudoval sirotčinec a jiné výchovné ústavy, misijní školu, z níž vycházeli misionáři nejprve do dánských osad ve Východní Indii, tiskárnu, kde byly ve velikém množství tištěny levné bible a náboženské spisy německy, česky i v jiných řečech. Zde pietisté ukázali, co rozumějí praktickým křesťanstvím a činnou oddaností Ježíši Kristu, Jehož spasitelskou lásku s vroucí horlivostí velebili a Jemuž chtěli získávat nové duše.

Zde se však také pietismus rozvinul jednostranněji než jak jej představoval mírnější Spener, takže se napětí vzniklé mezi pietisty a orthodoxy v Lipsku stupňovalo v rozpor, který se rozšířil všude po luterských církvích, potrval desítky let a příkře dělil obě strany. Nebyly to jen důvody osobní a útočnost jedné nebo druhé strany. Ukázaly se *hluboké vnitřní rozdíly* a strana straně nemeškala je vyčítat a co nejvíce zdůrazňovat.

Nová zbožnost.

Pietisté vytýkali, že orthodoxové pěstují zevní, hromadnou zbožnost, povrchně ulpívající na slovním sou-

hlase s církevním učením, takže duše nejsou vedeny k osobnímu vztahu ke Kristu. Opakovali, že se theologové starají jen o vědění o Bohu, že živí hlavu, ale nechávají o hladu srdce a volali: „Hlavu do srdce!“ Co víš o Kristu, musí se ti stát zbožností v *srdci prožitou* a na tom prožití záleží neskonale více než na znalosti dogmat. Ne dogmata, ne bohoslovecké soustavy, ale samo studium Písma, zaměřené k osobnímu oddání Kristu, provázené horlivou modlitbou, může křesťana přivést k pravému křesťanství.

Orthodoxové skutečně nekladli tak veliký důraz na jednotlivé věřící, ač i oni mohli poukázat k horlivé náboženské výchově lidu a k šíření Písma i biblických výkladů pro lid. Vytýkali však, že *pietisté stavějí jednotlivého křesťana příliš do popředí* a že celý zájem přenesli od zvěsti o Kristu na to, co se děje v *srdci rodícího se křesťana*. Francke sám prožil stupnici prudkých zážitků. Zprvu jej jímala tíseň nad tím, zda je dost opravdovým křesťanem a dorážely na něj pochybnosti o spasení. Hleděl jim uniknouti horlivou modlitbou, zbožnými úvahami, odvrácením ode všeho světského. Konečně dosáhl náhlého ujištění Boží milosti. Zoufalé myšlenky a pocity jej pojednou opustily a do srdce mu pronikla radost, pokoj, jistota Boží lásky a ochota poddat život samému Kristu. Jiní pietisté prošli podobnými duševními stavy. Takové zkušenosti vysoce hodnotili, vypravovali a psali o nich jiným, aby i je přivedli na touž cestu pokáním a vnitřním zápasem k blaženému křesťanství. Očekávali, že se týž kající zápas o Boží milost bude opakovat v každém dalším případě podobným způsobem. V těchto zážitcích neviděli jen doprovod obrácení, nýbrž zakládali v nich přímo jistotu svého spasení. *To nebyla prostá reformační víra v Boží slovo, nýbrž víra založená ve vroucnosti a mohutnosti jejich duševního života*. Není však to, co v srdci cítíme, příliš nejisté, pro-

měnlivé, klamavé, prostě příliš lidské, než aby to mohlo být spolehlivým základem jistoty spasení? Orthodoxové to pietistům vytýkali a opakovali jim, že přece spasení záleží v pouhé víře ve slovo Boží. Pietisté však orthodoxům nevěřili. Bylo to v době, kdy utuchlo pochopení pro živé slovo Boží v Písmu, protože bylo příliš jen předmětem bohosloveckých úvah: proto pietisté tolik očekávali na hlas ve vlastním srdci. Utuchlo porozumění pro to, co je to víra ve smyslu reformačním (a vadilo, že v luterství vždy byla víra osudně oddělena od poslušnosti). Když orthodoxové pietistům vykládali o ospravedlnění z víry, pietisté hned mysli na jednostranné orthodoxní pojetí víry jako myšlenkového souhlasu s čistým učením a volali (v *tom* smyslu právem): to nestačí! Ale místo takové víry nepřinášeli prostou víru reformační, nýbrž *své city* v duši a *svou* rozhodnost službě Božím cílům: to nebyla víra založená v jistotě ospravedlnění pouhou milostí! Přese všechno vroucí obrácení k lásce Pána Ježíše postavili bezděky do popředí *zbožného člověka s jeho duševními stavy a s jeho skutky* a kázali více o té zbožnosti než o Boží milosti, více o zbožném křesťanu než o Kristu. Mluvili o působení Ducha svatého, ale jeho vanutí si vynucovali duševním soustředěním, soustavnou prací na vlastním nitru a bylo těžko říci, působí-li v jejich srdci skutečně Duch svatý nebo duch lidský — jejich duch vlastní nebo vliv jejich duchovních vůdců. Zbožnost tak vypěstovaná byla pak ovšem vystavena kolísání podle toho, jak se měnily duševní stavy a křesťanská horlivost. Chybělo jí mnoho do plného klidu člověka, věřícího prostě ve slovo Boží a prostě poslouchajícího Božích přikázání.

Přílišný důraz na citovou a činorodou zbožnost vybojovanou v srdci nesl s sebou *nevšímavost k pravidlům víry*, k církevnímu učení, ke konfesi, i když se pietisté bránili, že čistého učení neopouštějí. Pravili,

že se právem drží více samého Písma než konfese. Ovšem, Písmo je nad konfesi. Ale tím, že pietisté ztratili pochopení pro jádro Písma odhalené reformací — pro to, co reformátorům znamenala pouhá milost a pouhá víra — ztratili i správný poměr k Písmu. Dro-
bilo se jim v kapitoly o nesmírné lásce Spasitele Boha a ve výroky vedoucí k přísně odříkavému životu. Lutherovské oddělení evangelia od zákona se v jejich poměru k Písmu nezdravě stupňovalo, jejich snaha o posvěcený život vedla k zákonictví.

Nevšímavost k učení církve a zřetel obrácený přímo k slovům Písma pomohl v pietismu překonat napětí, jež do té doby dělilo luterské od reformovaných. To bylo velmi záslužné. Ale táž lhostejnost ke konfesi otevřela do jejich kruhů vstup mystice třeba i katolického původu. V některých věcech se *pietistická* zbožnost blíží *přecitlivělé, vzrušené zbožnosti katolického baroka*. Barokní katolík očekával zázraky od svatých: pietista hledal všude ve svém životě zvláštní za-
sažení Boží, zvláštní Boží znamení a nadpřirozenou Boží pomoc. Jako jesuité, i pietisté mívali vidění a sny a kladli na ně důraz jako na Boží zjevení a vnuknutí. I převroucí, až milostná láska duše ke Kristu je pří-
značná jak pro pietismus, tak pro katolickou mystiku a vzdělavatelné knížky i duchovní básně obou směrů mají podobná místa přes ten veliký rozdíl, že pietista nesměruje nikdy se svými city k svatým a zůstává si horlivě vědom své odlišnosti od papežské církve. Tu naopak náleželo k činnému křesťanství pietistů, že se ujímali těch, kdo trpěli pod útlakem katolických vlád a radostně vítali ty, kdo z katolíků se jejich vlivem stali evangelíky.

Nové pojetí církve.

Pietisté vytýkali orthodoxům, že dali církvi a jejím sborům nesprávný ráz. Sbory se staly vlastně školami,

v nichž jsou jedinými odpovědnými činiteli faráři a profesori bohosloví. Ti vyučují; ostatní údové sboru jen nečinně, hromadně poslouchají jejich dogmatická kázání a jsou stále považováni za nezletilé žáčky bez práva na činnou účast na církevním životě. Tak se vůbec neuplatňuje obecenství věřících a sborový život je obmezen na nedělní bohoslužby. O jednotlivé údy a o jejich zvláštní duchovní potřeby faráři nedbají, nedávají jim příklad opravdu křesťanského života. Nekoná se církevní kázeň. Církev se stala ústavem k udílení svátostí — a jak se tu se svátostmi zachází? Hned při křtu se dává ujištění o znovuzrození dítěte kterýchkoli rodičů, při večeři Páně se uděluje rozhřešení všem bez rozdílu, obráceným i neobráceným, pobožným i světákům a zjevným hříšníkům. Všecko tu zpovrchnělo, církev zesvětšela a ztratila svou sůl. (Mar. 9, 50.) Již jsme pověděli, že tyto výtky byly velikou měrou oprávněné.

Proti tomu pietisté uplatnili jiné pojetí církve. Církev prý vlastně tvoří *jen lidé skutečně věřící*, znovuzrození, usilující o život v posvěcení, odvrácení od světa a od jeho pokušení, řízení církevní kázní, *horlivě zaujatí pro práci pro Boží království*. Ve tvoření takové církve viděli pietisté pokračování v díle reformace. Opravdu přispěli k zavedení důležitých reforem. Faráři se začali starat o jednotlivé údy (konali pastorační návštěvy), údové sboru byli přibíráni k dobročinné práci, organisované v církvi. Ale na skutečnou reformaci církve pietisté nestačili. Tím, že za její pravé údy pokládali jen lidi určité mravní úrovně, říkali vlastně, že církev činí svatou její vyspělí členové, kdežto v *reformačním smyslu církve je svatá tím, že věří v posvěcující milost Ježíše Krista* a o sobě samé při nejlepší snaze o křesťanský život vždy vyznává, že je ve svých údech nedokonalá. K tomu pietisté velmi zúžili počet „skutečných křesťanů“. Nevystupovali ze sborů, ale za-

vedli do nich své dělítko. Kdo neprožil obrácení podle jejich schematu (vzoru) a kdo nevyjadřoval své křesťanství jejich řečí, nebyl jim celým křesťanem. Jen sebe, úzký kruh „obrácených“, kteří se soustřeďovali ke zvláštním schůzkám, pokládali za jádro církve, za výkvět sboru. Tvořili tak „církvičky v církvi“ a byli blízcí pohrdání „světáčkou“ většinou sborů, u níž naráželi na nesouhlas nebo na lhostejnost. Vymykali se vedení duchovního správce, nebyl-li podle jejich názoru obráceným křesťanem. Stýskali, často právem, že neobrácení údové a faráři ruší řád v církvi, ale právě i jejich počínáním trpěl církevní řád velice. Ba znehodnocovali samu církev tím, že nábožensky žili ve svých oddělených kroužcích a přispěli tak bezděky k odcírkevnění novodobého života. Znehodnocovali duchovenský úřad a namnoze jim unikal i pravý význam svátostí.

Jiný vztah ke světu.

Luterská orthodoxie málo varovala údy církve před pokušeními, která s sebou nese život v tomto světě a v jeho různých oblastech. Pietisté chtěli zesvětštění křesťanstva léčit tím, že se *od světa přepjatě odvrátili*. Světáctvím jim bylo vše, co nesměřovalo výslovně k obrácení a k posvěcení. Dovedli se ukáznit k pilné práci svého povolání, byli svědomití rolníci, řemeslníci, úředníci. Někteří se v upřímném sebezapírání vypracovali v hrdiny i v trpitele pro vyznání jména Ježíšova. Ale *chyběla jim prostá radost ze života*. V hallském sirotčinci si děti nesměly hrát. Stále byly vedeny k tomu, aby se hrozily svých hříchů a aby pracovaly na svém obrácení. Život pietistů měl vůbec pošmurný ráz. Nedovedli si pomoci, protože se dali na cestu vlastní spravedlnosti — viděli jsme u starých Bratrů, že jim při podobném smýšlení také chyběla radost. K tomu je vedla jejich zbožnost *k úzkoprsému*

názoru na veřejný život. Povinnosti křesťana si příliš zúžili na pěstování soukromého zbožného života a na dobročinnou a misijní práci. Zde vykonali veliké věci, ale zdaleka nestačili na to, aby dali novou náplň celému životu evangelických zemí. Neměli ani dost promyšleno, jak by měl být reformován veřejný život mimo církev, na př. život státní a občanský vůbec. Zde nechávali platit cíle tohoto světa a mnohé lidi svým neradostným mravokárstvím a úzkým pohledem na svět ještě více odradili od evangelia a odpudili k ideálům světským — třeba že zase jiným dovedli promluvit opravdu hluboko do svědomí.

Jiné pietistické směry.

Pietismus ve *Würtembersku* nezašel do jednostranností pietismu severoněmeckého. Stal se lidovým hnutím (kdežto hallský směr se ujal hlavně mezi šlechtou, měšťany a studenty), nepřeceňoval citový doprovod křesťanského života, nestavěl se do oposice proti bohosloví a proti zemské církvi. Měl dobrý vliv na jihoněmecké církve, dal jim vřelejší ráz a posílil v nich církevní život na celá pokolení. Ale někteří tamní bohoslovci zašli do výpočtů příchodu Kristova království, jako před nimi i po nich tak mnozí.

Menší kroužky pietistů ve středním Německu vybočily naopak k prudkému odporu proti evangelické církvi. Vystupovali z ní jako z Babylona odsouzeného ke zkáze a sdružovali se ve skupiny vedené vzrušenými jednotlivci, kteří vypravovali svá vidění a přenášeli svou neklidnou, slovem Písma nespoutanou zbožnost na své posluchače. Mluví se o *separatistických* pietistech.*) Vrchnost je zpravidla pronásledovala. Ostatně vystupovaly vlády některých zemí i proti pietismu hallského směru a církevní konsistoře hleděli zamezit jeho šíření

*) Separo — lat. odděluji.

dozorem farářů i dohledem nad faráři, pietismu nakloněnými. Na Slovensku prosadil Daniel Krman výslovné odmítnutí pietismu. Pronikal sem přece aspoň literárně a dával i tam evangelickým knihám do jisté míry nový ráz. Veliký význam měl pro zbytky evangelíků českých.

SKRYTÉ SÍMĚ A JEHO NOVÁ SETBA (TAJNÍ EVANGELÍCI V ČESKÝCH ZEMÍCH A OBNOVENÁ JEDNOTA BRATRSKÁ)

Pronásledování doma.

Po třicetileté válce přikročila habsburská vláda*) ke konečné protireformaci od kraje ke kraji, od města k městu v zemích alpských a zvláště v zemích českých. Zevní nátlak provázelo vytrvalé působení duchovní. Misionáři (jesuité), vedle nich kapucíni, milosrdní bratři a členové jiných řádů předstihovali místní faráře v horlivosti jako kazatelé, zpovědníci a inkvisitoři. Slídilo se po evangelících, kteří k římské církvi přestoupili jen na oko, byli nuceni do kostela, ke zpovědi a k přijímání pod jednou, jejich noční schůzky byly rozháněny, evangelické knihy vyhledávány, odnímány a nahrazovány katolickými, přistižení trestáni krutými tresty ve vrchnostenských i v krajských žalářích. Málo ulevilo pronásledovaným, že se o právo na souzení „kacířů“ znesvářila moc církevní s mocí státní! Patent**) vycházel za patentem a všechny směřovaly k vymýcení

*) Po Ferdinandu III. panovali Leopold I. (1657—1705), Josef I. (1705—1711), Karel VI. (1711—1740), Marie Terezie (1740—1780). Byla to doba tíživé bídy selského lidu, na němž ležel i největší díl břemene častých válek a vysokých daní.

**) Veřejné nařízení.

všeho, co ještě u nás z předbělohorského evangelictví zbývalo.

Úsilí tak dlouho soustavně prováděné se *potkávalo s úspěchem*. Věrní se mezi sebou posilovali — ale tlak byl tak veliký, že si rodiče někdy ani netroufali vyznat evangelickou víru před vlastními dětmi. I domácí výchova v evangelickém duchu byla ztížena, ne-li znemožněna. Barokní zbožnost poutající smysly, lákající legendami a zkazkami o zázracích a líbivým náboženstvím poutí a slavností, působící obrazy a sochami, jež plnily kostely a dávaly katolický ráz veřejným prostranstvím i tichým zákoutím, jezuitská literatura psaná co nejlidovějším, třeba i obhroublým tónem — co tu bylo nástrojů a prostředků, aby se nová víra vtiskla do srdce českého lidu! *Pokatoličení našeho národa se velikou měrou podařilo*. Zbylí evangelíci se stávali vždy více cizinci ve vlastní zemi. K tomu při nedostatečném vedení ztráceli bohosloveckou určitost. Trvali ve vzdorné opozici proti římské církvi a proti jejímu kněžstvu, čtli Písmo, evangelické postily, modlitební a vzdělávací knihy, zpívali potichu evangelické písně a žalmy — ale čtli také zjevení vydávaná někdy Komenským, přepisovali si jiná stará i nová proroctví, rozumovali po svém o tom, co čtli v Písmu a nerozeznávali ani, kdy se již ocitali na jiné cestě. Byli v nebezpečí, že se znenáhla ztratí v nezdravém duchovním šeru. Nejvěrnější — byli to nyní již jen poddaní rolníci — ucházeli tajně do evangelického Saska.

Posila zvenčí.

Evangelíci utajení ve vlasti přece jen nezůstávali bez posily. Vedle saského sousedství na severu bylo tu na východě Slovensko, kde měla evangelická církev přece více volnosti. Jak z řad exulantů, tak ze Slovenska přicházel tajně ten onen odvážný *kazatel*, aby sloužil českým bratřím. Tak působil po r. 1700 *Daniel Stránský*,

rodem Slovák, kazatel exulantů žitavských. Posilu přinesla i *změna poměrů ve Slezsku*. Úlevy ve prospěch luterské církve, zaručené Slezanům Vestfálským mírem, byly po dvě pokolení špatně dodržovány. R. 1706 projížděl však Slezskem bojovný švédský král Karel XII., rozhodný protestant. Evangeličtí Slezané ho požádali, aby jako dědic koruny Gustava Adolfa II. zakročil v jejich prospěch. Karel skutečně přiměl císaře Josefa I. k tomu, že bylo luterským vráceno přes 120 kostelů a k tomu dovoleno postavit šest dalších. Čechám a Moravě byly nejbližší nové „*kostely milosti*“ v Hirberku (severně od Krkonoš) a v Těšíně. Zvláště sem docházeli moravští evangelíci a nabývali zde vzpruhu a vzdělání.

Vedle mluveného slova působilo přes hranice *tištěné slovo*. Za knihy, které slídíči tajným evangelickým čtenářům odníмали, vycházely za hranicemi nové a byly s nasazením bezpečí, ba i života, přenášeny přes hranice. Mnohé z nich vyšly *na Slovensku* a pocházely od slovenských spisovatelů, luterských orthodoxů, dotčených však vroucností pietistickou. Eliáš Mlynárových, Matěj Běl, Jan Blasius, Pavel Jakobei, Jiří Ambrozius, Daniel Sartorius — to je jen několik z dlouhé řady jmen autorů, po nichž slovenští i čeští evangelíci jmenovali své nové modlitební knihy, sbírky nábožných rozjímání a postily. Když bylo i na Slovensku vydávání biblí a evangelické literatury obmezeno, tiskly se tyto knihy v Německu za spolupráce českých exulantů. Mezi nimi vynikl jako vydavatel žitavský *Václav Kleych* (1678—1737). Brzy potom, co r. 1705 útekem z vlasti unikl věznění pro víru, uspořil pilnou práci svou a manželčinou (byl zahradníkem, žena předla) tolik, že mohl vydati oblíbené modlitby žitavského kazatele Kašpara Motěšického. A pak následovaly další knížky, jimž rád dával formu „špalíčků“, aby se mohly snáze ukrýti: sbírky a sborníčky modliteb, nábož-

ných úvah a písní, ba i Nový zákon a „Evanjelický kancionál“. Učený počtář, žitavský profesor Kristián Pešek, exulantův syn, jej podporoval literárně i hmotnou pomocí. Ale Kleych, neškolený venkovan, si osvojil tolik vzdělání, že mohl psát i pojednání o českých biblich a zpěvnících. Vážil si starých bratrských knih a čerpal z nich. Znal také cenu jasného vyznání víry a vydal Augsburskou konfesi a Lutherův katechismus. Spolupracoval i se slovenským superintendentem Dan. Krmanem a své knihy donášel nejen do Těšína, nýbrž až na Slovensko. Na takové jedné cestě na Slovensku zemřel r. 1737.

Toho roku byl v Lipsku, snad za jeho spolupráce, tištěn největší český zpěvník — „Lipský kancionál“, jenž v titule nesl název Třanovského Cithary, obsahoval však mnohem více (1951) písní a žalmů, shromážděných z Tranoscia i ze zpěvníků bratrských a exulantských. Čeští vydavatelé byli podporováni obětavými spoluvyznavači německými, takže mohl r. 1730 vyjít český překlad pětisvazkového díla tůbigenských bohoslovců „Summovní a gruntovní výklad celého Písma svatého“ o více než 5000 stranách — jedna z nejobsáhlejších českých knih vůbec. I hallští pietisté tiskli Čechům knihy nábožného obsahu, Nové zákony i celou bibli, na jejímž vydání pracovali D. Krman a M. Běl.

Závan pietismu.

S pietismem přicházeli čeští exulanté do styku od samého počátku nového hnutí. *Jedni odolávali a odmítali. Jiní byli pietismem rychle a cele zaujati.* Vždyť jim bylo oficiální luterství cizí právě tím, co na něm pietisté vytýkali. V duchu české reformace volali i tito exulanté po křesťanském životě. Ve vlasti byli přirozeně odkázáni na vlastní péči o náboženské vzdělání své, svých rodin a stejně věřících sousedů. Domácí bohoslužby a výklady laiků z Písma byly jim z domova

běžné a stýskali, že jim v Sasku nebyly povoleny. Někteří z nich ještě věděli o rádech předbělohorské Jednoty, o sborovém životě řízeném kněžími i bratry soudci, o církevní kázni, kterou Komenský nepřestával připomínat ani exulantům. Proti dogmatickým hádkám, jež pietisté orthodoxům vytýkali, s lítostí mluvil i psal rovněž již Komenský. I pro pietistickou citovou zbožnost byli jeho knížkami připraveni. Vlastní chudoba a strasti, které zakusili, byly jim přípravou k odříkavému životu po způsobu pietistů. Vžili se mezi ně. Překládali jejich spisy, zvláště jejich duchovní písně citově naladěných melodií. I ti, kdo se pietisty nestali, byli povzbuzeni jejich horlivostí. A brzy se v obou ozvalo puzení k činu pro jméno Spasitelovo. Je třeba zachraňovat duše těch, kteří doma hynou v nedokonalém poznání evangelia, v nebezpečí, že zradí Krista odstupem ke katolictví, v pokryteckém zapírání pravé víry! Je třeba opatřit je knihami, povzbuzovat je od osoby k osobě, nelekat se útrap namáhavé cesty ani prozrazení a žaláře! I šli a konali dílo plné skrytého hrdinství. A na podiv: přes tak přísné hrozby církve a vlády nejen že utvrdili mnoho kolísajících evangeliků, nýbrž získali nejednou i rodilé katolíky, hledající náboženské jistoty. Někteří z nich pak vynikli zvláštní horlivostí. *Oživil proud vystěhovalců*, neboť i ti v Čechách a na Moravě pocítili ve svědomí osten Ježíšových slov o zapření zapírajících (Mat. 10, 33) a rozhodovali se nechat všeho a odejít z „egyptských temnot“ do „zaslíbené země“, kde se evangelickému vyznání nekladou překážky. Mnozí byli chyceni, a procházeli — muži i ženy — krutým vězením a bitím až i k smrti. A jiní odcházeli přece.

Exulantské osady a sbory.

Těm, kdo se odhodlali k odchodu z vlasti, bylo dlouho útočištěm *Sasko*. Již v 17. století vznikl český sbor

v Drážďanech, v Žitavě a v několika menších obcích. Nyní k nim přibýly sbory v nedalekém Gerlachsheimu, ve Velkém Hennersdorfu a jinde v saské Lužici. Když i slovenští kazatelé byli nuceni odejít do vyhnanství, byli někteří z nich duchovními správci českých exulantů. Později nabyl velikého vlivu mezi Čechy v Sasku i ve vlasti mladý hennersdorfský kazatel *Jan Liberda*, rodem z Těšína. Byl to horlivý pietista. Šířil pietismus slovem i několika vlastními knížkami, zvláště sbírkou písní „Harfou“. Také hennersdorfský sbor vedl v pietistickém smyslu. Zavedl zde některé řády a bohoslužebné způsoby, které zbožnosti českých uprchlíků velmi vyhovovaly, luterským církevním vrchnostem však byly podezřelé svou odlišností od řádů saských. Zároveň se začalo Sasko klonit k politice příznivé císaři a vystěhovalcům hrozilo, že budou vydáni zpět svým pánům v Čechách. Tu se s Liberdou obrátili k *pruskému**) králi Bedřichu Vilémovi I. (1713—1740), aby je přijal pod svou ochranu. Braniborští kurfiřtové přáli vyhnancům pro víru již odedávna. Poskytli útočiště francouzským hugenotům a právě r. 1732 pozval Bedřich Vilém dvacet tisíc evangelíků, vypuzených ze Solnohradska a děkoval za ně Bohu. Vždyť rozmnožili obyvatelstvo jeho řídké osazených zemí. Našli u něho místo a ochranu i Češi, třeba s sebou nepřinášeli mnohem více než své pilné ruce. Těch on právě k zvelebení svých málo zalidněných krajín potřeboval. Přijal je do Berlína, pro další založil osadu v Rixdorfe u samého města. V pruských zemích měli exulanti mnohem více volnosti pro svůj sborový život nežli v Sasku.

A doma útisk trval. Liberda vzbudil r. 1732 také ve východočeských evangelících naději, že se jich pruský král ujme. Tu se evangelíci na *Opočensku* začali vol-

*) Od r. 1701 měli braniborští kurfiřtové, kteří zároveň panovali ve Vých. Prusích, titul pruských králů.

něji scházet ke zpívání z „Harfy“ a k výkladům z Písma a požádali svého hraběte, aby se směli hlásit k „bratrské církvi evangelické“. Odpovědí jim bylo vojsko a žalář. Kdo mohl, unikl pak do Pruska. Když potom Bedřich II. (1740—1786) vpadl r. 1741 do Čech, pověřil Liberdu, aby organisoval vystěhovalectví evangeliků do jeho zemí. Odešlo jich tisíce. I později vystěhovalectví trvalo přes hrozící tresty. To již bylo v rukou Bedřichových téměř celé Slezsko a Kladsko a uprchlíci z Čech se zde usazovali. Tak vznikl exulantský sbor ve Stroužném v Kladsku, dále na východ v Minsterberku, založen Husinec u Střelína, Velký Tábor, Bedřichův Hradec u Opolí (odkud později někteří Češi odešli do Polska) i jiné sbory.

„Obnovená Jednota bratrská“ v Ochranově.

Osobitého rázu nabyl zatím sbor exulantů, který vznikl r. 1722 v Sasku nedaleko Zitavy. Jak zvláštní byl jeho původ! Mezi zbytky někdejšího bratrského sboru německého jazyka ve *Fulneku a v okolí* se až do počátku 18. století živě udržely bratrské tradice, v neposlední míře zásluhou věrné péče Komenského. Pak pronikl i sem z blízkého Těšina pietismus. Obnovil v umdlévajících náboženskou vroucnost, vyznavačskou horlivost a touhu tvořit znovu sbor podle řádů Jednoty, třeba že obměnil jejich zbožnost ve svém smyslu. Zvláště horlivým buditelem ostatních se stal bývalý katolík *Kristián David* ze Ženklaavy u Suchdolu, jenž po dlouhém hledání došel náboženské jistoty u pietistů v Sasku. Vrátil se do rodného kraje, aby organisoval odchod skupin věrných, povoláním většinou drobných řemeslníků. Šli do saské Lužice, kde se jich ujal mladý *Mikuláš Ludvík hrabě Zinzendorf* (1700—1760) a věnoval jim více než ochranu a útočiště. Zinzendorf vyrostl pod vlivem pietismu Spenerova a Franckeho. Byl proniknut pietistickou zbožností zvláštního rázu. Soustředil se do-

cela na osobu Ježíše Krista a byl pln touhy oslavit Spasitele nejen vroucí duchovní písní, jakých složil veliký počet, ale horlivou službou celého života. Pro lásku ke Kristu přijal moravské exulanty a dal jim na svých statecích místo k vystavění osady „pod ochranou Páně“ (*Herrnhut, Ochránov*), aby tu tvořili skupinu pietisticky probuzených křesťanů v rámci nejbližšího farního sboru luterské církve. Ale mezi Moravany byli mužové, kteří přišli s pevným úmyslem obnovit Jednotu bratrskou jako zvláštní církev a v ní oživit bratrské řády. V tom se s Zinzendorfem rozcházeli. Zinzendorf byl ujistěn, že svou zbožností, soustředěnou na vykupitelskou milost Ježíše Krista, následuje Luthera a chtěl pracovat k obrodě luterské církve. Nadto však byl zanícen pro myšlenku obecenství všech křesťanů*) a pro sjednocení opravdově zbožných lidí ve všech křesťanských církvích beze stírání jejich zvláštního rázu. Novou církev tvořit nechtěl. Moravané však trvali na svém a Zinzendorf jim povolil. R. 1727 byla Jednota bratrská v Ochránově obnovena, vždy ještě v rámci zemské církve saské, a on sám se jí postavil v čelo. Některé bratrské řády, účast prostých Bratří na řízení sborového života a církevní kázeň byly zde skutečně znovu zavedeny. Jinak měla zbožnost ochranovské Jednoty pietistický ráz. Však se sem stěhovali nejen další Moravané a Češi, nýbrž i radikální pietisté, kteří neobstáli v jiných německých zemích.

Bratrská misie.

Ochránov se stal ohniskem, odkud se obnovená Jednota šířila po okolí, do vzdálenějších krajů Německa, do Anglie i za oceány. Mělo to i zevní příčiny. Saská

*) Srov. jeho píseň „Srdce k srdci, spěšte spolu“. Také písně „Kristova krev a spravedlnost“ a „Jezu, rač ty sám“ jsou výrazem jeho zbožnosti obrácené ke Kristu.

vláda a drážďanská konsistoř hleděly na to, co se v Ochranově dalo, nepříznivě — Zinzendorf byl na čas vypověděn ze země, noví přistěhovalci nesměli již v Ochranově zůstat — i bylo třeba hledat bezpečnější sídla. Zároveň vedla tyto prosté, statečné lidi do zámoří touha po *misii mezi pohany*. Našli si rozsáhlé pole činnosti. Již r. 1733 byl Kristián David mezi prvními bratrskými misionáři v Grónsku, kde tou dobou již působil (spíše v orthodoxním smyslu) norský kazatel Jan Egede. Zároveň se vypravil David Nitschmann, jeden ze tří Suchdolanů téhož jména, na dánský ostrov sv. Tomáše v Západní Indii, aby tu s druhem, rodilým ze Švábska, začal misii mezi otroky. Odtud se bratrská misie rozšířila i na Jamaiku, do jihoamerického Surinamu a jinam v končinách Západní Indie a nese tu dosud ovoce. R. 1734 začali Bratři zakládat osady v severoamerické Georgii a Pennsylvanii, kde též D. Nitschmann, povoláním tesař, budoval s jinými město Betlehem. Jiří Zeisberger a mladší David Zeisberger úspěšně kázali severoamerickým Indiánům. Jiný David Nitschmann zajel jako misionář až do Kapska a na Ceylon. V baltických zemích se Bratři ujímali zanedbaných nevolných sedláků a tak teprve oni přiblížili křesťanství srdcím Estonců a Lotyšů. Nestačíme vyjmenovat všechna místa, kam zašli prostí ochranovští misionáři. Živili se prací vlastními rukou, aby jejich působení bylo co nejméně nákladné. Vykonali dílo hodné úcty, z něhož blízko i daleko rostly nové a nové sbory Jednoty a byli velkým evangelickým církvím dlouho nedostíženým vzorem misijní horlivosti.

Bratři vlivně zasáhli i do *počátků mocného hnutí metodistického*.*) Přední hlasatel metodismu John Wesley prožil své rozhodující náboženské zkušenosti v letech 1735—1738 ve styku s Bratry na cestě do

*) Bude o něm řeč na začátku XXII. kapitoly.

Ameriky, v Americe a v Anglii a převzal pak některé ochranovské řády do organisace církve, jež z hnutí na obou stranách oceánu vyrostla. Tak daleko sahal byť již nepřímý vliv malého Ochranova a jeho zakladatelů.

Vnitřní život obnovené Jednoty.

Rozšíření a vzrůst Jednoty ve vzdálených zemích vedly k tomu, že se doma uvolňovalo její spojení se saskou luterskou církví. Ochranov, sám o sobě neveliký, vyrůstal ve středisko *rozsáhlé církevní společnosti*, jež se vždy více stávala samostatnou církví zvláštního rázu. Bylo přirozené, že si Jednota vytvořila *vlastní církevní vedení a vlastní ordinaci duchovních*. Navázala na starou Jednotu. Daniel Jablonský, dvorní kazatel v Berlíně a senior (biskup) zbytků staré (polské) Jednoty, přenesl r. 1735 biskupskou hodnost na Daniela Nitschmanna*) a o 2 roky později ordinoval k biskupskému úřadu v ochranovské Jednotě také Zinzendorfa. Anglikánské církvi k vůli bylo biskupství obnovené Jednoty pojato ve smyslu apoštolské posloupnosti; byl to krok zpět ve srovnání se zásadami světové reformace. Usnadnila jej pietistická dogmatická neurčitost Zinzendorfova. Z ohroženého Herrnhutu bylo těžiště činnosti i správy Jednoty na čas přeneseno do Anglie a do Ameriky. Zde se pro Bratry ujalo jméno „Moravané“. Na synodní konferenci v Londýně r. 1741 byla *Jednota nově organisována*. Ježíš sám byl prohlášen jejím generálním starším na znamení víry, že Jednota stojí ve zvláštním svazku s Ním. Nabývala státního uznání v Anglii i v některých německých zemích, konečně i v Sasku tím způsobem, že zde obdržela právo samostatného církevního života uvnitř církve, s níž se hlásí k Augsburskému vyznání.

V téže době však Jednota procházela *vnitřním zmat-*

*) Na toho ze tří jmenovců, jenž zahájil misii v Záp. Indii.

kem. Do jejích sborů se sešlo příliš mnoho rozmanitých hlav. Chybělo jasné pravidlo učení. Sám Zinzendorf nevyjadřoval svou vroucí, oddanou víru v Krista vždy stejně. Vůbec dal se příliš vésti citovým, mysticky zasněným rozjímáním a nadšeným vzrušením z milostivé přítomnosti Spasitelovy. Na rozdíl od hallských pietistů nepěstoval onu kajícínickou zbožnost se stálými sebeobžalobami. Dal životu Ochranovských mnohem radostnější ráz. To byla veliká přednost. Ale příliš důvěrně, až mazlivě mluvil o Kristu, o božské Trojici. S barokní zálibou v protikladu krvavých ran Kristových a blaha v Jeho náručí se zabýval ranou v boku Ježíšově, z níž prý se zrodila církev. Biblické a Lutherovy obrazy o církvi jako nevěstě Kristově rozvedl v povážlivou „svatební mystiku“, pro Ochranovské příznačnou. O Duchu svatém se mluvilo jako o „matičce“, jež duchovně rodí křesťany. Jiní pietisté přišli do Ochranova a do sborů odtud vzešlých ještě s jinými myšlenkami a v tom varu neukázněné, bohoslovecky nekontrolované zbožnosti byl *strach*, že se *Jednota dostane i mravně na scestí*. Neurčitost ve víře nese s sebou takové nebezpečí vždycky a upřímnost citů není zárukou proti němu. Řadu let trvala tato „doba tříbení“, než Jednota kolem r. 1750 z nebezpečí vybědla. I pak jí zůstaly některé zvláštnosti, bez nichž by její zbožnost byla čistší, na př. časté doptávání na Boží vůli losem.

Po Zinzendorfově smrti byl v čele Jednoty *August Gottlieb Spangenberg* (1704—1792), mnohem klidnější a střízlivější, povoláný organisátor. Dal ochranovské zbožnosti církevnější ráz a ustálil její učení. Jednota oproštěná od výstřelků předchozí doby získala vážnost mnohých příslovečnou tichostí svých údu. Zakládali svůj život ve vroucí jistotě milosti Božího Beránka. Ve vděčné lásce k Němu měli stálý podnět k horlivé, trpělivé misijní činnosti v zámoří i doma mezi

těmi, kdo pod vlivem nové doby ztráceli kladný vztah k evangeliu.

Trojí směr mezi exulanty.

Ochranovská jednota poutala svým jménem i rázem mnohé české exulanty. Přidávali se k ní a tvořili sbory Jednoty i mimo Ochranov. Tak vznikl bratrský sbor v Nížkém (v Lužici), v Rixdorfě, v Berlíně a jinde. Češi však nevynikli tak jako Moravané. V dějinách Jednoty je zaznamenáno jen málo českých kazatelů (jako byl Zachariáš Jelínek) a misionářů. Udržovali však tichý sborový život zejména v Rixdorfě a v Berlíně. S herrnhutskými způsoby však všichni Češi v exilu nesouhlasili a přidrželi se buď církve luterské, buď — a to většinou — reformované. V Berlíně samém se tak Češi rozdělili do tří sborů.

Chudí, prostí lidé se tu osvědčili při všech stínech, které ovšem i je provázely, věrnými budovateli sborů a spolupracovníky kazatelů, z nichž někteří vyšli z nich a z jejich dorostu, někteří byli Slováci, jiní se připojili k Čechům, ač rodem Němci nebo Poláci. Tak zejména *Jan Theofil Elsner* (1717 — 1782), původem z polské Jednoty tehdy již zcela reformovaného rázu, stal se kazatelem reformovaných Čechů v Berlíně, přilnul k nim docela a velmi mnoho pro exulanty vykonal. Byl bohoslovecky dobře vzdělán a pracoval s jasným programem. Kazatelsky i řadou spisů navazoval na tradice předbělohorské Jednoty a na dílo, jež pro Jednotu konal Komenský. Znovu vydával jeho spisy a v novém vydání šířil bratrskou konfesi, bratrský katechismus, v nové úpravě i bratrský kancionál. Vedle Ochranovských, kteří obnovili Jednotu ve smyslu pietistickém, Elsner přispěl velice platně k udržení a k oživení dědictví po Jednotě ve smyslu jejích posledních vůdců v 17. století, když se klonila k západní reformaci.

Mezi kazateli luterských Čechů vynikl ve druhém pokolení *Jan Jeník* (1748—1827) svou horlivou činností kazatelskou a pastorační ve smyslu pietistickém a jako průkopník misie mezi pohany, pro niž zřídil a úspěšně vedl misijní ústav. Jeho starší bratr Josef působil již prve jako misionář v Indii. Jan Jeník se stal osobností celému Berlínu známou a jméno „otce Jänicke“ má v dějinách pruského luterství čestné místo.

Místo exulantů v českých církevních dějinách.

A jak patří naši exulanti do dějin českých? Dlouho si udrželi český jazyk, právě tím, že měli české bohoslužby a že i doma čtli z českých biblí a zpívali z českých kancionálů. Po čase ovšem *ztratili svou národnost*. Nejdříve tam, kde jich bylo málo pospolu. Potom ve městech. Ve venkovských osadách, kde žili sami pro sebe, měli ještě v 19. století české kazatele, kteří udržovali čilé spojení s národním životem staré vlasti. Konečně však i zde znalost otcovského jazyka začala upadat. Již jen část potomků někdejších našich exulantů se nyní vrací do staré vlasti.

Vnucuje se nám opět otázka, na kterou jsme odpovídali nad hroby exulantů pobělohorských: učinili exulanti 18. století dobře, že odešli z vlasti, že oslabili český národ i potomní obnovenou českou evangelickou církev? Neměli přece raději zůstat doma a zde žít a pracovat ku posile nečetného národa?

Ale což právě oni nesílili český národ tím, že odešli? Byli by jej a jeho dějiny ochudili, kdyby byli zůstali. V době, kdy byl veden boj o českou duši, oni *vykonali veliké dílo již tím, že dali příklad věrnosti duchovním statkům a dovedli se pro ně zřici statků hmotných*. Nešťastný národ, jenž by takových věrných ve svých dějinách neměl! Národ nežije dosti hlubokým, dosti skutečným životem, nejsou-li v něm lidé, kteří jsou Bohu věrnější než dočasným zájmům svým i dočasným zá-

jmům národním. Čeští exulanti nebyli ani v 18. a v 19. století v cizině nadarmo, vznikl-li jejich spoluprací Ochranov s rozsáhlou misíí a misijní ústav Jana Je- níka.

Zvláště pak je těžko myslit, *jak by se udržely zbytky evangelíků ve vlasti*, kdyby ti nejstatečnější nebyli odešli za hranice, aby je odtamtud posilovali vzkazy, návštěvami a novými knihami. Evangelíci v Čechách a na Moravě i tak duchovně strádali. Oč hlubší by byl duchovní úpadek mnohých, kdyby nebylo stálého uvědomování a posily, kterou jim přinášeli právě exulanti? *Z jejich práce těžila pak bohatě i evangelická církev, koncem 18. století ve vlasti znovuzřízená.* A dnes tvoří jejich potomci významnou součást nových českých evangelických sborů v pohraničí.

Že mohla býti v Čechách znovu veřejně ustavena evangelická církev, přivodil duchovní proud, který vedle protestantské orthodoxy i protireformačního katolicství a vedle pietismu již dlouho před tím mocně působil na tvářnost 18. století. Poznejme jej.

OSVÍCENSTVÍ

Zesvětštění kultury.

Pietismus se vyznačoval tím, že pěstoval osobní zbožnost malých kroužků intensivně zbožných lidí, odvrácených od tohoto světa. Co zatím dělal svět kolem nich?

Do třicetileté války, v Britanii do konečného svržení Stuartů (1688), hýbaly evropskými zeměmi otázky náboženské a církevní. Ty byly pokládány za prvořadé a udávaly ráz nejen církevnímu, nýbrž i kulturnímu a politickému životu. V pokolení, k němuž náleželi první pietisté, nastala nenáhlá, ale převratná změna, která dala ráz následujícím stoletím až po naši dobu. Zájem se obrátil mnohem více k věcem světským. Církev se svým poselstvím byla zatlačena do pozadí. *Kultura evropského lidstva se posvětšila.* Evropské národy zůstávaly v církvích, ale nedávaly se jimi již určovat v otázkách veřejného života.

Odcírkevnila se politika. Dějepisci poukazují k tomu, že revoluce Cromwellova byla poslední revolucí podniknutou z náboženských důvodů a že od r. 1688 v Evropě přestaly náboženské války. Bylo by radostné, kdyby to znamenalo, že křesťané konečně porozuměli evangeliu lásky. Ale tak tomu nebylo: náboženské války přestaly proto, že křesťanům (všech konfesí) nestálo již vyznání za to, aby se o ně všemi silami zasazovali. Války mezi křesťany trvaly, byly však vede-

ny ve jménu zájmů vysloveně světských. Odcírkevnili se život státní. *Bohoslovci přestali být rozhodujícími rádci u panovnických dvorů.* Nevadilo by, kdyby na místo křesťanského bohoslovce vstoupil křesťanský státník, vědomý toho, že své úkoly musí promýšlet a vykonávat jako Boží služebník, řídě se Jeho vůlí, jak k tomu ukazují reformační konfese. Křesťanské státy se však o hlas Božího slova přestávaly vůbec starat. Státníci a panovníci činili otevřeně zájem státu a zájem své moci posledním důvodem svého jednání. *Státy pokládaly stále méně za svůj úkol pečovat o církev.* Byla zahájena tendence k odluce církve od státu — ale ne jen to: stát postupně zabíral školství, sociální péči a další oblasti kulturního života, církvi pak vykazoval stále užší meze působnosti. Nebyly to zásahy svévolných vladařů. Veřejné mínění je podporovalo. Vždyť církev ustupovala s někdejšího ústředního místa stále více na okraj kulturního života. Její místo jako učitelky pravdy zaujímal filosofie. V literatuře zatlačuje zájem světský temata náboženská. Obecenstvo se shromažďuje do divadla hojněji než do chrámu. Začalo se říkat: *ať se církve starají jen o náboženský život svých údů.* A náboženství se začalo chápat jako soukromá věc každého jednotlivce — jakoby na člověkově poměru k Bohu nezáležel celý jeho život.

• Proč ta změna?

Každý, kdo trochu rozumí, odkud přicházejí převraty v životě lidstva, ptá se: jaký to nový myšlenkový proud ovládl Evropu, že se to vše událo? Ale především slyšíme stejně nutnou otázku: *čím zavinily církve, že ztratily vůdčí postavení,* které od reformace měly? Jaká chyba křesťanství samého způsobila, že se po tolika staletích jeho vlastní vyznavači dali vést hlasem jiných myšlenek? Naprosto neznamená posvěštění kultury, že by přestalo mít pravdu evangelium.

Ale nelze zamlčet pokorné přiznání, že křesťané nepojali evangelium s tou závazností, bez níž není možné evangelium učinit základem života; že církevníci sami znehodnotili význam církve, když ji činili buď panovnicí nad světem, buď přísluhovatelkou mocných tohoto světa; že bohoslovci osudně zaměnili Boží slovo za jeho nedokonalý výraz v dogmatu, živé Slovo za literu Písma. A není možné nevidět, že mnohost rozváděných církví zastřela samým církevníkům pohled k jediné církvi jako k neustále závaznému cíli vyznavačů téhož Krista. Těm však, kteří k evangeliu začali hledět s pochybnostmi, bylo roztržštění církve a klesání všech jejích částí důvodem pro jejich odklon od křesťanství. A těm, kdo se ptali po pravdě novými otázkami, které prve člověku nepřipadaly, zůstávali sami bohoslovci dlužni plnou odpověď o smyslu pravdy Kristovy a o podstatě víry. Sebe ryzejší bohosloví a sebe čistší církve nemůže ovšem dokázat, co dokáže jen Duch svatý, dotkne-li se člověka. Ale přece byl na straně křesťanů veliký díl viny. Zmatek a kolísání, do něhož upadly církve i bohoslovci, orthodoxové i pietisté, když nová doba změnila myšlení a chtění lidstva, je té viny dokladem.

Vznik osvícenství.

Onen nový myšlenkový proud, který uvedl Evropu i Ameriku na nové cesty, nese slibné jméno *osvícenství*. Určitým způsobem bylo osvícenství *pokračováním renesance a humanismu*, jenže se neobracelo s takovou úctou ke klasickému starověku, nýbrž hledělo mnohem směleji k novým výbojům lidského ducha. Reformace a protireformace zatlačila na dlouho renesanci a humanismus, podvojně toto hnutí však nezaniklo. Jeho odchovanci se nezabývali jen knižním studiem, ač i tu došli důležitých poznatků dějepisných a učili se nebojácné kritice vžitých názorů a tradic, nýbrž věnovali se

i přírodním vědám, fysice, hvězdářství, počtářství. Dosáhli výsledků, jež velmi rozšířily jejich obzor a obohataly vědění lidstva. Co vše odhalili v přírodě! Jak se jim podařilo objevit neznámé přírodní zákony a netušené přírodní síly! I ty hvězdy se jim dalekohledem přiblížily a celý, pojednou v ohromné velikosti spatřený vesmír viděli jako celek harmonicky uspořádaný, v němž se nic nemůže stát bez příčiny, poněvadž je tu všecko určeno neměnnými zákony.

Na jedné straně vedlo nové poznání ku pokoře. Hvězdář Kepler slavil po každém novém objevu Boha Stvořitele za Jeho moudrost a kořil se před Jeho slávou. Na druhé straně *ozvalo se v člověku opět sebevědomí renesanční doby*. Ille, co člověk dokáže, svěří-li se svému vidění a pozoruje-li bystře přírodu, uvědomí-li si, že má rozum a začne-li soustavně užívat jeho mohutnosti. V člověku se ode druhé poloviny 17. století *zase probouzelo vlastní já* a chtělo dobýt ústředního postavení, chtělo na sebe strhnout důstojenství a podříditi všecko svým potřebám.

Nový věk rozumu a přirozenosti.

Novodobé pokolení si záhy uvědomilo novotu svých myšlenek a objevů. Vědomě se *stavělo proti dotavadním názorům* a odmítalo je jako zastaralé předsudky. Co na tom, jak starí soudili a učili i učí, jak řídí svět, život společnosti i život jednotlivého člověka! Právě a správné jest jen to, co je nově ověřeno kritickým badáním lidí nového věku, co je jako pravé a správné spolehlivě zjištěno cestou přirozeného poznání a rozumové úvahy. Člověk není už nezletilým chlapcem. Obejde se již ve kterémkoli oboru myšlení, jednání, života vůbec *bez autorit*, kterým do té doby věřil. S nadšením objevitelů nového duchovního světa volali osvícenci: Temný středověk s vládou autorit a tradic je překonán — jen když lidé budou chtít a když se dů-

sledně dají objevenou cestou. *Jdi za hlasem rozumu a poznávej přírodu!* Bude ti dobrou učitelkou, neboť jest sama řízena rozumovými zákony. Snaž se i ve vlastním a ve společném lidském životě o to, co jest *přirozené* — bude to i *rozumné* a bude to i *užitečné*. Vždyť jsi na tomto světě, abys užil ke svému dobrému a k dobrému druhých lidí, co tu je rozumnému člověku připraveno k užívání. Přirozeným způsobem, zdravým myšlením, poznáš, co je pravda, co spravedlnost, mravnost, jak nejlépe zřídit život společnosti a státu. A ponevadž rozum i vůli lze *vzdělávat* a výchovou obracet na správnou cestu, nechť se věnuje všechna péče knize a škole a lidstvo pokročí v každém směru k šťastnějšímu životu.

Taková byla osvícenská *víra v pokrok lidstva*, chápaného jako jednotný celek, provázená zápallem pro *rovnost* všech lidí bez rozdílu. Osvícenci nehodnotili lidi podle původu ani podle urozenosti, ani podle náboženství, nýbrž jako rozumné bytosti, stejně oprávněné k tomu, aby se vzdělávaly, aby uplatňovaly své síly a měly podíl na darech přírody. *Hlásali lidská práva a politickou svobodu* a uvědomovali třídy sociálně nižší o jejich právech. Místo učení o vládě panovníků z Boží milosti proslovili zásadu, že stát je založen na smlouvě mezi vládou a lidem. Jedněm, pravda, vyústilo myšlení o základech státu v podporu absolutismu osvětleného panovníka, jenž má pečovat o dobro poddaných jako jejich vzdělaný vůdce a vychovatel a vtiskovat jim svou vůli dobrými zákony. Ale přímým ovocem osvícenských myšlenek byla hesla o *volnosti, rovnosti a bratrství*, proslovená v Americe a ve Francii proti vladařům, kteří drželi moc proti zájmům lidu. O *výchově lidu* k lepšímu poznání nemluvili osvícenci nadarmo. Dali se do boje *proti pověrám* a měli úspěch. Jmenovitě se zasloužili tím, že vyvrátili víru ve spolky lidí s ďáblem a tím učinili konec upalování čarodějnic. Sblížili náro-

dy ke společné práci pro obecné dobro všeho lidstva. Téměř ve všech vědách se jevil veliký pokrok — a co nových vědeckých oborů osvícenské myšlení teprve objevilo!

Osvícenství a křesťanství.

V některých věcech se osvícenství stýkalo s *pietismem*. Obojí směr znamenal odklon od orthodoxy a od jejích hádek, ale i od dogmat a od konfese. Mezi církví se nedali poutat ani osvícenci, ani pietisté. Zejména pak obojí posunuli do popředí vlastní já jednotlivého člověka s jeho právy a touhami a tak společně tvořili předpoklady pro novou dobu, soustředěnou na člověka. V Německu byli osvícenci jeden čas spojenci pietistů v boji s orthodoxy. Ale obojí směr se přece také velmi různil. Pietista se ptal na city a na zážitky — osvícenec kladl otázky svému rozumu. Pietismus hledal cestu k Bohu a od světa se odvracel, osvícenství naopak stavčlo člověka do světa a ukazovalo mu celý cíl jeho života v životě na zemi. Nezapomínalo se tísni svědomí; *optimisticky důvěřovalo v lidskou dobrotu*.

A tu se lišilo osvícenství od samých základů křesťanství. Povznášelo člověka — ale přecenilo jej, jako by člověk byl v základě dobrý, jakoby lepší poznání a lepší výchova stačila k odstranění bídy a špatnosti mezi lidmi. Osvícenci naslouchali pohrdavě varovnému kázání o moci hřícha a učení o naprosté zkaženosti člověka jim bylo buď přežitkem, buď přemrštěností. Spolehali na člověka a očekávali od něho více, než kdy člověk svede i při nejlepší vůli — a i té se nedostává. V osvícenském myšlení nebylo potom místa pro přijetí zvěsti o Spasiteli: jaký božský spasitel, když si lidé dovedou pomoci sami? Osvícencům se přičilo věřit v biblické zázraky. Jsou přece proti přírodním zákonům! *Odmítali věřit ve zjevené Boží slovo, poně-*

vadž měli smysl jen pro slova pocházející z lidského rozumu.

V tom všem *razila osvícencům cestu sama theologie* katolická i orthodoxní, užívajíc rozumu ve věcech víry a zdůvodňujíc rozumem samu pravdu Písma a věrohodnost církevního učení. Osvícenští myslitelé se ujali téhož nástroje, jenže proti učení církve a proti její autoritě. *Zásadu kritiky a svobodného zkoumání pravdy rozumem uplatnili i vůči křesťanství, vůči dogmatu, i vůči Písmu.* Ne vždy stejně důsledně; nedovedli se naráz rozejít s dotavadními tradicemi. Ne vždy stejně otevřeně: šlo o osobní bezpečí, neboť tou dobou měly církve stále ještě dosti moci, aby proti smělym myslitelům přivolaly na pomoc sílu „světského ramene“. Zásadní rozchod osvícenství a křesťanství je však patrný od počátku.

Sympatizujeme s osvícenci a s jejich předchůdci, kde naráželi na odpor církví proti výsledkům nového vědeckého badání a myšlení. *Církve neblaze spojily Boží slovo s literou Písma.* Nesprávné slovné pojetí pravdy Písma způsobilo škodlivé *napětí mezi vědou a náboženstvím.**) Ve jménu Kristově, jenž je Pravda, nesmí křesťan překážet skutečnému vědeckému pokroku v žádném směru. Ale jaký pokrok tam, kde kdokoli myslí, jedná, mluví, nedbaje svědectví Písma, že *Hospodino*va jest země i všechna plnost její, že jsme stvoření *Boží*, odpovědní *Bohu* za všechno své konání, že *není pravdy mimo lásku Ježíše Krista*?

Osvícenské hnutí v Holandsku, v Anglii, ve Francii, v Německu.

Osvícenství se šířilo nejprve v *Holandsku*. Náboženská tolerance učinila tuto zemi, v níž se vědám přálo, útočištěm myslitelů, kteří by jinde se svými názory neobstáli. Vedle Holanďana *Huga Grotia*, jenž uvažoval o přiroze-

*) Srov. výše str. 210.

ném právu (také o přirozeném náboženství a vykládal Písmo bez ohledu na dogma), žil zde za třicetileté války Francouz René Descartes,*) jenž vytvořil první novodobou filosofickou soustavu. Nevšiml si v ní (na rozdíl na př. od Komenského) zjevené pravdy Písma, nýbrž vyšel od zásadního pochybování o všech věcech, ba i o skutečnosti svého vlastního života, až se ujistil: „vždyť myslím, tedy existuji“! Vzpomeňme při tom, jak pietisté zakládali svou jistotu stejně v tom, co se dalo v jejich duši. O málo později se do Holandska uchýlil chudý portugalský Žid Baruch Spinoza, jež vyobcovali ze synagogy pro jeho pantheismus. Ztotožňoval totiž božstvo s přírodou. Mluvil o bohu, ale jeho bůh nebyl Ten, jenž stvořil nebe a zemi a mluví k člověku. Pierre Bayle, původem francouzský protestant, vydával koncem 17. stol. v Holandsku „historický a kritický slovník“, v němž osvěcensky kritisoval církevní učení. Učil (jako mnozí po něm), že je dvojí pravda, vědecká a náboženská.

V Anglii učil koncem 17. stol. filosof John Locke,**) že všechno poznání pochází ze zkušenosti, kterou nám dávají smysly, uznával však za nutné pravdy, kterých člověk nemůže poznat jinak než ze zjevení. S toho stanoviska hájil církevní křesťanství jako „rozumné náboženství“. Radikálněji smýšleli angličtí „volní myslitelé“ první poloviny 18. století, pro něž se ujalo jméno „deisté“. Hlásali „přirozené náboženství“. Rozuměli tím víru v jediného Boha, kterého sluší ctít ctnostným životem, vystříháním se hříchu a věrou, že Bůh zde i po smrti zlé skutky trestá a dobré odměňuje. Věřili, že tak obnovují prvotní náboženství přirozeného člověka. Pravili, že i v křesťanství je toto náboženství obsaženo a Ježíše (pouhého člověka) pokládali za jeho proroka. Vše, co se v křesťanství s jejich pojetím pravého náboženství neshoduje, prohlásili za porušení původního učení Ježíšova. Skot David Hume***) však o něco později vyložil, že deistické učení o původním přirozeném náboženství je pouhá domněnka. Ale přesto se deistické názory velmi rozšířily zvláště v Německu. Hume byl skvělý kritický filosof, náboženství však pokládal za ilusi vzniklou ze strachu přirozeného člověka před přírodními silami. Anglický dějepisec Gibbon vykládal vznik a rozšíření křesťanství čisté při-

*) Čti: dékárt. .

**) Čti: džón lok.

***) Čti: dejvid júm.

rozenými příčinami a přičítal mu za vinu rozklad a pád římské říše.

V Anglii a ve Skotsku převládlo zatím již nové náboženské hnutí metodistické a upoutalo širokou pozornost novým způsobem zvěsti evangelia. Myšlenky anglických osvícenců ujaly se však touž dobou v *Severní Americe*, ve *Francii* pak našly mnoho stoupenců a vlivných šířitelů, kteří dovedli nové myšlení shrnout v britká hesla. Země trpěla pod špatnou vládou dvora, byla vyssávána požitkářskou šlechtou, takže politické, sociální i hospodářské poměry nutily ke kritice dotavadních společenských řádů. I nabylo osvícenství ve Francii rázu *revolučního* a v té podobě se odtud šířilo i jinam. Církev vedená jesuity podpírala starý řád a pronásledovala každé volné hnutí. Tím ostřeji útočili na ni osvícenci. Svou kritikou a otevřenou nenávisí se však *obraceli proti křesťanství* vůbec. Zvláště François Arouet *Voltaire*,*) v dětství žák jesuitů, šířil působivě anglický deismus. Potíral sice otevřený ateismus,**) ale církev zahrnoval potupou a vysmíval se náboženství pojatému hlouběji. Jiní Francouzi došli až k vyloženému ateismu a materialismu***) a nazvali člověka strojem. Někteří francouzští osvícenci chtěli náboženství zachovat. Proslulý pedagog *Jean Jacques Rousseau*,*) francouzský Švýcar a původem protestant, mluvil horoucně o náboženství a přikládal mu vůdčí úlohu ve výchově, náboženstvím však mínil v podstatě vzývání veškerenstva a nadšený kult přírody. Kdežto jiní osvícenci vyvýšili rozum, Rousseau byl pln citu. Vynášel blažený stav člověka, žijícího co nejblíže přírodě, nezkaženého prý kulturou.

V *Německu*, které bylo v 18. století pod silným vlivem francouzské kultury, promýšlel osvícenské myšlenky *Gottfried Wilhelm Leibniz* (zemř. 1716) a snažil se uvést novodobou přírodovědu v soulad s křesťanskou věrou v Boha. Tato snaha zůstala pro německé osvícenství příznačná. Jenže Leibnizova víra v Boha nebyla víra výrazně křesťanská. Nebyla založena v evangeliu, nýbrž v obdivu přírody. Jak důmyslně, moudře, dobře, harmonicky (v dokonalém souladu) stvořil Bůh tento svět! Jak i člověk má z lásky k řádu Stvořitelovu hledět, aby plnil sobě uložený úkol! Na světě je ovšem také zlo a Leibniz se ptal, je-li tedy Bůh

*) Čti: fransoa arue voltér.

**) Bezbožectví.

***) Názor, že základem všeho života je hmota (materia).

*) Čti: žán žak rúsó. On i Voltaire žili do r. 1778.

všemohoucí, dopouští-li takové porušení svého stvoření. I ospravedlňoval zvláštním spisem Boha, že stvořil svět nejlepším, jaký mohl být stvořen. Reformátoři měli před tvář spravedlivého Boha docela jiné starosti než ospravedlňovat Jej před lidmi! Osvícenské náboženství bylo cizí zvěsti o Bohu Pánu a Spasiteli, i když se uhránilo extrémům bezbožectví a hmotářství. Tuto zásluhu měl v Německu po Leibnizovi filosof *Christian Wolff*, jenž do své soustavy vložil přirozené náboženství, aby tak čelil atheismu. Mohl se tu opřít o příklad orthodoxů, kteří již také dávali přirozenému (rozumem pochopitelnému) náboženství mnoho místa.

Osvícenská theologie protestantská.

Kolem r. 1750 vystřídalo osvícenství v Německu převahu pietismu. Naráželo na odpor pietistů i orthodoxů — obojí se nyní sblížili ve společné obraně biblického křesťanství — osvícenství však *působilo* v dalších desetiletích silně i *na smýšlení a víru kruhů církevních*. Tvořilo „ducha času“. Chtělo být nositelem pokroku i v náboženství. Kritisovalo církevní dogma a církevní náboženství, ale tvrdilo, že přináší lepší pochopení pravého náboženství. Nabádalo k mravnému životu. V obojím směru působil proti církvi již pietismus, třeba že z jiných předpokladů. Německé osvícenství nevystupovalo ostatně (až na málo výjimek) proti církevnímu náboženství nesmiřlivě a snažilo se najít střední cestu. To vše získávalo mnoho vzdělanců církvi oddaných, i theologů. Začali přisvědčovat, že v křesťanství záleží jen na podstatných člancích víry a na ctnostném životě. Ustupovali však stále více ve vypočítávání toho, co je v křesťanství podstatného; konečně zbylo mnohým o málo více než deistické přirozené náboženství s příkazem mravného života. A proti těm, kdo trvali při víře v Boha nepoutaného přírodními zákony, kdo chtěli slyšet o spasení v Synu Božím, vystupovali jako proti zaostalým zpátečníkům.

Tak *vniklo osvícenství hluboko do protestantských církví a stalo se v nich mocným činitelem*. I orthodo-

xové se polekali náporům nové doby, přestali rozumět vlastnímu smyslu reformačního učení, i když ho hájili. Obmezili se na obranu církevního křesťanství důvody zase jen rozumovými nebo se pod vlivem pietismu dovolávali své náboženské zkušenosti. Bohoslovci osvědčenstvím silněji proniknutí naproti tomu s rostoucí důsledností i se *stoupající odvahou nechápavě, odmítavě soudili nejen církevní učení, ale i bibli*. Tvrdili, že církevní dogma je ohlasem lidského myšlení zášlých věků a že ztratilo s příchodem nové doby svou platnost. Ovšem, že dogma na sobě nese známku doby, kdy vzniklo: ale tito bohoslovci zamítali, čemu se svého stanoviska v dogmatu nedovedli porozumět, ač to byly právě ústřední články křesťanské víry v Boží moc a v Boží zjevenou milost. Kritikou Písma se snažili dovodit, že ty jeho části, které se nesrovnávají s „přirozeným náboženstvím“, jsou pozdější vsuvky nebo že původní zprávy o Kristu byly pozdějším pokolením, písícím Písmo, skresleny. Tak vykládali s oblibou, že biblické zázraky nebyly vlastně zázraky, nýbrž že jde o přirozené příběhy, které pověreční, neosvícení lidé té doby neprávem pojali jako nadpřirozené děje. Nebo: Ježíš prý se musil přizpůsobit své době a proto mluvil jinak, než jak by mluvil k lidem osvíceného století. „Duch Ježíšova náboženství“, „čisté křesťanství“ prý se shoduje s náboženstvím přirozeným a je třeba vrátit se k němu přes nynější text bible. Při tom pravili, že se Písma drží, ale obmezovali se na jeho „mravně vzdělavatelné“ části. Ani církevní učení neopouštěli docela, snažili se však dát mu svůj smysl. Tak si umožňovali setrvání v církvi a vliv na ni, i když se jejím základům tak velice odcizili. Hlásili se konečně výslovně k bohosloveckému *racionalismu*,*) jenž ovládl evangelické bohoslovecké fakulty kolem r. 1800 a měl na nich dlouho vytrvalé zástupce.

*) Z latinského ratio = rozum.

Hledme rozumět jejich upřímné snaze. Myslili to s věrou v Boha vážně. Měli za to, že víra v zázraky je urážkou Boha Zákonodárce: dal přírodě zákony a vy si myslíte, že je sám ruší? Kristův kříž se jim zdál urážkou Boží spravedlnosti. Víra v milost poduškou pro lenošné hříšníky. O mravnosti, o lásce k bližnímu, o rovnosti všech lidí před Bohem mluvili se zápalem. Ti z nich, kteří si přese všechno uchovali kladný, byť myšlenkově neujasněný vztah k evangeliu, dovedli zpívat vroucí duchovní písně jako lipský profesor *Christian Gellert*. Racionalističtí spisovatelé a kazatelé zachytili pro církve nejedny, kteří by se jinak, neneseni duchem doby, s církví rozešli docela. V 18. století pokračoval rozchod světové kultury s křesťanstvím. Pietismus od světa odvrácený ještě přiostrl rozpor obou oblastí. Osvícenská theologie ukázala zase více k tomu, že křesťanství má poslání i pro tento život. Také v některých odvětvích bohoslovecké vědy dala svou kritičností užitečné podněty. Dobře ukázala nemožnost orthodoxního lpění na liteře. Spory mezi konfeseми pod jejím vlivem oslábly. Osvícenská theologie svou snahou po spojení křesťanství s novou kulturou bránila otevřené bouřlivé srážce starého světa s novým, k jaké došlo v tolika katolických zemích.

Ale to vše se stalo s újmou skutečného křesťanství. Viděli jsme, že v zájmu vyrovnání s novým myšlením osvícenská theologie *opustila jádro evangelia*. S kazatelen se ozývala mravoučná kázání a praktické pokyny pro život, nikoli však zvěst o Boží milosti hříšnému člověku. Horlilo se proti pověře, nebyla však podněcována víra v neskonalou moc Boží. Zvěst Písma o naprosté Boží svrchovanosti a svatosti, o Jeho nesmlouvavé spravedlnosti, o zkáze člověka, o jeho duchovní nemohoucnosti, o lidské neschopnosti k svatému životu, o osobě a milosti Ježíše Krista, zvěst o neskonale velikých skutcích Božích, neměřitelných naším chápá-

ním, o Kristově zástupné smrti, o Jeho vítězství ve zmrtvýchvstání — to vše jim ustupovalo, ba mizelo s očí. Neviděli, co vlastně je slovo Boží a co je živá víra ve svatého Hospodina skrze Ježíše Krista. K tomu přestali osvícenští bohoslovci rozumět, *co vlastně je církev*. V samém horování pro blaho lidstva se jim církev ztrácela s očí. Neměli smyslu pro budování církve jako lidu odděleného Hospodinu. Proto také církev upadla v područí státu ještě více než dříve. *Cizí byla osvícencům křesťanská misie*. Přestávali vidět v křesťanství jediné skutečné náboženství. Docela zapomínali, že má znovu přijít Kristus a ujmout se vlády nad světem. Ani po Jeho příchodu netoužili. Byli spokojeni bez milostivé Boží přítomnosti i bez vyhlídky na Jeho nové veliké skutky.

Osvícenství a katolická církev.

Katolická církev vstoupila do osvícenského století ve zdánlivé moci a v lesku. Její vliv v katolických zemích se zdál neobmezený a trvalý. Jesuité vedli všude slovo. Umění stálo ve službě církve. Protestantismus byl vyhlazován v habsburských zemích i ve Francii.

Ale brzy nastal úpadek. Ani panovníci katolické církvi oddaní nechtěli snášet papežovo panství. Jeho moc rychle upadala, z mezinárodní politiky byl téměř vyrazen. Vedení duchovního života přecházelo i v katolických zemích na kruhy necírkevní a bylo patrné, že katolictví zesláblo i vnitřně. *Jesuité se zbavili soutěže jiných směrů*. Zavedli církev do nezdravé jednostrannosti. Nebyli již tak nezištně, obětavě horliví pro věc církve. Dovedli — proti zásadám řádu — vzdorovat papeži. Pěstovali vlastní mocenské zájmy. Kuli pikle proti vládám, které obmezovaly jejich obchodní činnost. Pozbyli někdejší vážnosti katolických panovníků. Věci dospěly tak daleko, že byli vyhnáni z Portugalska a z portugalských kolonií. Ve Francii státní

soud prohlásil, že se zřízení řádu přiči zemským zákonům a že jesuitská morálka ohrožuje stát. Jesuitský řád byl pak ve Francii zrušen. *Konečně r. 1773 zrušil řád sám papež.*

Pád jesuitů byl následek *osvícenství*, které *pronikalo veřejné mínění katolických zemí* a udávalo směr i na mnoha panovnických dvorech mimo Francii. Právě zde však osvícenské myšlenky vzbudily revoluci. Vypukla r. 1789 a těžce zkrušila i katolickou církev. Odčizení inteligence a značné části širokých vrstev lidu církvi se tu projevilo hrozivým způsobem. Na čas přestala vlastně katolická církev ve Francii veřejně existovat. Mnoho se pak změnilo ve Francii a v jižní Evropě ve prospěch katolické církve. Velmi dlouho však zde i v latinské Americe*) trval a ještě ve 20. století se mnohokrát krvavě projevill příkrý rozpor mezi osvícenci, a těmi, kteří se ujali jejich dědictví — mezi liberály, socialisty, a mezi katolickou církví. Co občanských válek v těchto zemích znovu připomnělo toto napětí, které za naší doby tak ohnivě propuklo občanskou válkou ve Španělsku!

Ve střední Evropě, v *sousedství protestantů*, se někteří katolíci dali *osvícenstvím vést k nové orientaci v bohosloví i ke snahám reformovat řády církve*. Němečtí biskupové chtěli ve 2. polovici 18. století utvořit německou národní církev, katolickou, ale na papeži skoro nezávislou. Tyto organizační snahy ztroskotaly. Illubší byl vliv osvícenství na zbožnost katolíků, i kněží. Nové ovzduší proniklo do kněžských seminářů. Osvícenští bohoslovci tu vedli budoucí kněze k náboženství pojatému rozumově a k širšímu pohledu na duchovenské úkoly. Křesťanská láska a vzdělání lidu byla zdůrazňována více než svátostné úkony při oltáři. Pověry barokní doby byly odmítány, domnělé zázra-

*) Rozumí se Jižní a Střední Amerika, jejíž státy vznikly z kolonií španělských a portugalských.

ky strážlivě posuzovány. Po všem, co jsme o osvícenství zvéděli, nemůžeme ovšem čekat, že by se osvícenské katolictví blížilo reformačnímu křesťanství. Ale konfesiční rozdíly mezi osvícenskými katolíky a mezi podobně smýšlejícími evangelíky byly silně setřeny a přibýlo vzájemné snášlivosti.

Osvícenství proniklo *i do habsburských zemí*, ba až na vídeňský dvůr. Uplatnilo se zde v poměru k církvi především právě uzákoněním náboženské tolerance.

Náboženská snášlivost.

Osvícenství odmítalo donucování k určitému náboženskému vyznání. Pod jeho vlivem se rozmáhalo *přesvědčení o potřebě náboženské tolerance*. I ve Francii přestala katolická veřejnost zásluhou Voltairovou souhlasit s krutým postupem proti hugenotům. Byl to veliký pokrok. Přinesl konečně úlevu zbytkům evangelíků v katolických zemích a vedl i v zemích evangelických ke spravedlivějšímu pohledu ke druhým vyznáním. Rozeznávejme však dobře, *z jakých důvodů* komu zásada tolerance plyne. Česká reformace došla k závěru, že víra je dar Boží, jehož tedy nikomu nelze vnucovat a proto je třeba, aby se křesťané snášeli přes rozdíly ve vyznání. Angličtí puritáni došli k toleranci podobnou cestou. Rozhodovalo jim však též právo jednotlivce na vlastní poměr ke Kristu. Ve smyslu osvícenském šlo o toleranci širší než mezikřesťanskou. Byla zdůvodněna úctou k lidskému rozumu, jenž si hledá různou cestu k nejvyšším pravdám. Byl v ní respekt před důstojností lidské osobnosti, lidského svědomí. Ale — zvláště ve francouzském osvícenství — se k těmto důvodům družil vliv náboženské pochybovačnosti a nedůvěry, že by která církev vůbec mohla svým učením vyjadřovat pravdu. Pravda jest prý jen to, co lze zjistit smysly a rozumem. Co je nad to, je pouhý dohad: proč by se pro rozdíly v dohaděch měli

lidé pronásledovat, když to není ani rozumné, ani užitečné? Pruský král Bedřich II., osvícenec blízký Voltairovi, zavedl ve svých zemích toleranci s tím, že „zde musí každý dojít spasení podle své fažony“.

A právě poznání neužitečnosti protireformačního úsilí a škody, které ze stálého pronásledování nekatolíků měl habsburský stát, vedlo na prvním místě k tolerančnímu *patentu císaře Josefa II.*

TOLEROVANÁ CÍRKEV ČESKÁ

Před tolerančním patentem.

Přes to, že tolik evangelíků v 18. století z rakouských a z českých zemí odešlo, zůstávalo jich ještě ve vlasti více než se tušilo. R. 1773 se ozvali evangelíci zbylí ve Štýrsku s prosbou o náboženskou svobodu. R. 1775 vypuklo v Čechách selské vzbouření a bylo patrné, že mnohé poddané přiměla k účasti na něm také touha po svobodě vyznání. A o další dva roky později chtěli dva bývalí jesuité lstí vylákat na obyvatelích *valašských vesnic* přiznání, jsou-li ještě kteří z nich evangelíci. Předstírali, že císařovna vydala dovolení, aby každý evangelík volně projevils své vyznání. K jejich úžasu a k nemilému překvapení vlády se tu rázem přihlásilo na 12.000 evangelíků a od svého vyznání ve svém celku již neustoupili, ani když na ně úřady dokročily násilím. Valaši byli tou dobou již daleci toho, aby sáhli ke zbrani jako jejich dědové, ozbrojili se však trpělivostí a vytrvalostí. Ostatně, i když se plnily žaláře a vůdcové hnutí byli odvezeni do Uher, bylo vidět, že k důslednému dokonání protireformačního díla chybí samé vládě, ba i mnohým vysokým kněžím, vnitřní přesvědčení o správnosti dotavadního postupu. Císařovna se ještě hrozila myšlenky, že by měla vládnout kacířům, aniž by je nutila k poslušnosti církve, ve které jedině podle její víry mohli dojít spasení. Její přední rádcové i její syn a spoluvladař (v německé říši tou dobou již císař) *Josef II.* byli však již

přesvědčení „jednak o škodlivosti všeho nátlaku na svědomí, jednak o velikém užitku, který pro náboženství a stát pochází z pravé křesťanské tolerance“. S tímto odůvodněním Josef po smrti matčině (panoval pak v letech 1780—1790) evangelíkům dovolil, aby se hlásili k Augsburskému nebo k Helvetskému vyznání, tedy k jednomu z těch, která měla zákonnou platnost v německé říši. Zároveň byla táž svoboda dána pravoslavným, kteří se stali připojením Haliče a Bukoviny k habsburské říši nedávno před tím císařovými poddanými. Tak byl 13. října 1781 vydán *toleranční patent*. Znamenal konec protireformace v českých a rakouských zemích. Ještě téhož měsíce byl podobný patent vydán i pro Uhry.

Byl prohlášen jako *rozhodnutí císařovo* a náležel do řady nařízení, kterými císař zasahoval do církevních poměrů ve svých zemích. Josef II. měnil katolickou církev v církev řízenou více státem než papežem. Zrušil třetinu klášterů. Zavedl výchovu kněžstva ve státních seminářích, kde se učilo v osvěcenském duchu, ba z učebnic, z nichž některé sepsali osvícenští evangeličtí bohoslovci. I bohoslužebný život katolické církve měl být zbaven barokního rázu. Byla obmezována úcta k ostatkům, pouti, procesí. Císař se neptal na souhlas církevních hodnostářů a nedbal ani na námitky římské církve proti toleranci. A přece *nebyl toleranční patent jen výsledkem rozhodnutí svrchovaného panovníka*. Josef II. byl katolík a obmezoval svou poslušnost vůči církvi jen zájmem státním. Evangelíci se mýlili, když měli za to, že se ze vzniku jejich sborů těší. *Bylo velmi významné, že se zejména moravští evangelíci dovedli o svobodu víry sami hlásit a že již neustoupili*. Vždyť bylo jinak zcela možné, že by byl císař dal úřadům pokyn, aby již evangelíků nevyhledávali a aby je tiše trpěli — bez povolení, aby si evangelíci tvořili sbory a povolali kazatele. Oč by pak

bylo budování církve u nás zdrženo! Za Josefových nástupců vliv osvícenství rychle zeslábl a k uvolnění evangelíků by pak pravděpodobně došlo až v revolučním roce 1848.

Tolerance.

Sám toleranční patent zřejmě vyslovoval, že evangelíkům a pravoslavným bylo povoleno *jen „soukromé vykonávání náboženství“*, kdežto katolická církev zůstala sama církví vládnoucí s plným právem na veřejnost. Evangelíci byli i dále považováni za lidi hodné politování, kteří se žádným způsobem nedali přesvědčit o pravdivosti katolického náboženství. Když již se s jejich existencí musí počítat, nechť mají své sbory, ale jen tam, kde jich je pohromadě či v okolí aspoň 100 rodin. Nechť si postaví modlitebnu, která se však nesmí ničím lišit od obytných domů, nesmí mít věž, zvony, nesmí se do ní vcházet z hlavní ulice. Evangelický kazatel nebude zdaleka roven katolickému faráři. Bude pod jeho dohledem a sám bude povinen dozírat, aby sbory a jejich údové nevykračovali z obmezujících vládních předpisů. Celá církev bude pod dozorem úřadů státních. I církevní úřady dosadí vláda, aby si zabezpečila všechen vliv na život nové církve.

Tíha obmezení nebyla hned tak patrná, aby převládla nad *radostnou vděčností* k císaři, jemuž evangelíci — skoro napořád rolníci — zároveň děkovali za to, že téměř současně zbavil selský lid nejtíživějších pout poddanství zrušením nevolnictví. Jakmile se o tolerančním patentu dověděli, hlásili se jednotlivě i hromadně na vrchnostenských úřadech, tu s tichou radostí, tu s veřejným osvědčováním odporu proti náboženství do té doby vnucovanému. Již se nemusili skrývat se svým skutečným vyznáním. Směli se již hlásit ke kalichu. Směli volně číst Písmo, hlasitě zpívat žalmy. Mohli vést své děti k víře v evangelium. Ba směli

mít nejen vlastní kazatele, nýbrž i školy se svými učiteli. Jak veliké to bylo uvolnění!

Dvoji vyznání.

K tvoření sborů bylo ovšem potřebí daleko více než jen vzdoru proti nátlaku a vzdechů po lepších časech. Měly se osvědčit budovatelské síly věrných.

Prvním úkolem bylo *organisovat přihlášky* k evangelické církvi. Po tak dlouhé době protivenství bylo na podiv, že se do r. 1784 v Čechách a na Moravě přihlásilo 70.000 evangelíků. Do r. 1787 stoupl jejich počet na *78.000 Čechů vedle menšího počtu evangelíků německých*. Evangelické sbory vznikaly hlavně v severovýchodních a ve východních Čechách a v celém Polabí, na Moravě vedle Valašska na Horácku a jižně od Brna. Německé sbory byly v Praze, v Brně a ve dvou třech vsích v severních Čechách — nehledíc k Ašsku, které bylo připojeno přímo k Čechám nedávno předtím a bylo celé evangelické. Současně se tvořily nové, počtem veliké sbory na Těšínsku, na Slovensku pak byla zřízena veliká řada sborů vedle starších artikulárních. V rakouských zemích byli němečtí evangelíci nečetnou diasporou zvláště ve Vídni, v Hor. Rakouských, ve Štýrsku a v Korutanech (z části Slovinci).

Němci a Poláci se bez rozpaků hlásili k církvi luterské. Pro Čechy nebylo rozhodování tak jednoduché. Čeští evangelíci si uchovali živé vědomí o tom, že vyznávají víru předků husitských a bratrských. Trvali při kalichu a jasně vyslovovali, že jediným pramenem víry jest Písmo. Odmítali katolické kněžství a katolické obřady. Obrazy a kříže se jim zprotivily tím více, čím více jim byly vnucovány. Tak dalece byli uvědomělými evangelíky. Mnozí a mnozí by se rádi přihlásili ke konfesi Bratrské. Ale na tu se toleranční patent nevztahoval. Také Ochranovská jednota byla pozdějším nařízením výslovně vyloučena. Českým evan-

gelíkům nezbylo než rozhodnouti se buď pro vyznání Augsburské, buď pro Helvetské. Ale o rozdílech obou konfesí zpravidla mnoho nevěděli. Místy rozhodly informace a pokyny, které došly od exulantů. Jinde si tvořili úsudek podle dojmu, jaký v nich vyvolaly bohoslužebné způsoby přicházejícího kazatele. *Většinou si zvolili vyznání Helvetské.* K němu přistupovali — zvláště na Valašsku — i ve mnoha sborech, kde se zprvu prohlásili za evangelíky augsb. vyznání. Ačkoli i dále rádi čtli knihy luterského původu a zpívali z kancionálů, jež měly spíše luterský ráz, rozhodovala jim *prostota bohoslužeb.* Prostá roucha reformovaných kazatelů, služby Boží beze zpívané liturgie, lámání chleba při večeři Páně — to vše jim bylo bližší než způsoby luterské. Však i tam, kde při Augsburském vyznání setrvali, zpravidla chtěli míti co nejprostší bohoslužebný řád. Tak silně působil odpor proti tomu, co připomínalo katolické způsoby. Ale proráželo i vědomí, že někdejší Jednota byla reformovaným blíže než luterským a starý sklon české reformace k biblické prostotě bohoslužeb.

Nicméně zůstaly v Čechách a na Moravě také sbory a. v. a *čeští evangelíci žili téměř 140 let odděleně ve dvou církvích,* v luterské čili evangelické a. v. a v reformované čili evangelické h. v. Rozkol je oslabil zvláště tam, kde sousední sbory a jejich kazatele dělily místní neshody a osobní třenice. To byl smutný doprovod tolerančního ustanovení, jež zbylým evangelíkům místo návratu k české reformaci určilo tato dvě vyznání. Ale považme zároveň i to, že by čeští evangelíci nebyli stačili budovat církve opravdu evangelickou z vlastních sil a darů. *Potřebovali opory v sesterských církvích,* v jejich kazatelích bohoslovecky vzdělaných, v jejich určitě formulovaných konfesích. Však se zároveň ukazovalo, jaké různotvárné náboženské hnutí trvalo v skrytu vedle tajných evangelíků. Evangelíci

by se těžko ubránili podobným nevyjasněným náladám a rozumářství, kdyby zůstali odkázáni sami na sebe.

„Třetí strana“.

V některých českých krajích vystupovali z římské církve vedle evangelíků lidé hloubaví, tu viděním a proroctvím, tu rozumářskému myšlení oddaní, kteří toleranční patent vztahovali také na sebe, tvořili však vedle katolíků a evangelíků „třetí stranu“. Jejich duchovní život zajímal již současníky a dosud zajímá dějepisce svou odlišnou rázovitostí. Někteří v nich vidí potomky Vlášnických.*) Jiní soudí, že to byli potomci evangelíků, kteří došli ke svým velmi rozmanitým názorům v době duchovního zanedbání: o evangelické knihy byly připraveni, katolické církvi zůstali vzdorně cizí, šli tedy cestou vlastního hloubání, až došli ke svému „náboženskému blouznění“. Opět jiným byly nápadné rozumářsky střízlivé myšlenky hloubalů, na které se jméno „blouznivců“ ani nchodí. Že se jejich svérázný racionalismus podobal osvícenskému deismu, říkali jim v toleranční době *deisté* a v jejich myšlení viděli lidový ohlas osvícenství. Skutečnému deismu byl ovšem velmi cizí mystický pantheismus těch do sebe zahloubaných vesničanů, kteří nedali tak na rozum jako na vnitřní vnuknutí, věřili v „ducha života“ a cítili se „dětmi čistého živého“. Písmo jim bylo pouhou literou. Vyznání Boha zjeveného v Ježíši Kristu odmítali.

Někteří se osvědčili ve svém náboženství stálí, i když císař Josef, rozmrzelý jejich rozkolnictvím, rozkázal umlčet jejich hnutí bitím, nuceným odvodem mužů k vojsku nebo vystěhováním celých rodin do Uher. Jiní zůstali v Čechách a hlásili se zevně k některé církvi. Netajili se však ani potom odporem k církvím a

*) O nich výše ve vypravování o B. Augustovi.

žili vlastním myšlenkám a nadějím. *Kde bydlili mezi evangelíky a byli příslušníky evangelických sborů, rušili sborový život.* Většinou se v dalších pokoleních ztratili mezi katolíky. Ale i pozdější hnutí spiritistické i radikální bezbožectví socialistů s konce 19. století nacházelo půdu v ohlasech onoho hnutí: spiritismus pro své hloubání o tajemstvích jiného světa, socialismus pro svůj okázalý odvrát od duchovních hodnot k materialismu. Některých složek deistického lidového hnutí se dovolává i církve československá.

Kazatelé.

S rozhodováním pro tu či onu konfesi souvisel tolerančním evangelíkům úkol *povolati kazatele*. Doma ovšem školených kazatelů najít nemohli. I ohlíželi se po nich v sousedství. Jen výjimkou mohli povolat kazatele z řad exulantů, kterým vůbec bylo dáno málo příležitosti k návratu. Císař chtěl mítí novými kazateli své poddané. Bylo třeba obrátit se o ně *do Uher*.

Náleží k radostným stránkám evangelických dějin té doby, že se v Uhrách našlo *dosti ochotných bohoslovců i zkušených již kazatelů*, kteří se ujali té nesnadné práce. Slováci šli aspoň mezi lid, jehož jazyk dobře znali a jímž i doma kázali. Po té stránce nepůsobilo získání kazatelů pro luterské sbory českých zemí zvláštních obtíží. Reformovaných kazatelů slovenských nebo aspoň slovensky mluvících mohlo však přijít jen několik; víme přece, že jsou reformovaní mezi Slováky zastoupeni nevelikou menšinou. Přišly za nimi desítky kazatelů maďarského jazyka. Zejména na bohoslovecké koleji v Šaryšském Potoku — odkud kdysi Komenský reformoval uherské školy — rozhodlo se mnoho bohoslovců končících své studie pro službu Kristu v národě zcela cizí řeči, v zemi, kterou jinak znali jen podle jména.

Obojí, Slováci i Maďaři, k nám přišli se sebezapřením. Z poměrů mnohem snadnějších přišli mezi lid vždy ještě porobený poddanstvím, zakřiknutý. *Ve stísněných zevních poměrech měli klást samy základy ke sborovému životu.* Bylo třeba stavět budovy. Ale co více: z rodin, které si byly jen nedokonale vědomy obsahu evangelictví, měli budovat sbory. Měli formovat jejich víru. Uvědomovat je o plném dosahu jejich vyznání. Zavést bohoslužebný pořádek. Dát náležitý řád celému církevnímu životu a tak nahradit nouzové vztahy mezi evangelíky, kteří se prve v duchovním životě posilovali, jak kde dovedli a mohli. A nebylo divu, že zatím co jedni přijímali nové kazatele s úctou a s ochotou dát se jimi učit a vést, jiní příliš zvykli dbát o své náboženství bez kazatele a snadno vnášeli i do evangelické církve ten odpor proti určitým řádům a proti jasně vyjádřenému učení, kterým se prve bránili pokatolicení. Kazatelé se teprve musili vžívat do tohoto složitého prostředí. Jen někteří z nich věděli o tom, že jdou k lidu, jenž hleděl do minulosti s úctou k reformaci bratrské a vážil si bratrských bohoslužebných knih nad knihy luterské nebo reformované, jejichž užívání bylo kazatelům obojího vyznání z jejich vlastních církví samozřejmé.

Někteří kazatelé na tak veliké úkoly nestačili. Jedni, nemnozí, přišli do Cech proto, že již doma byli známi jako nehodní a nemohli se tam ve svých úřadech udržet. Ti ovšem byli českým sborům jen ke škodě. Jiní, jinak řádní kazatelé, neměli dosti moudrosti ani vytrvalosti, aby překonali překážky prvních počátků a vraceli se brzy do Uher. *Z veliké části se však osvědčili.* Mnozí setrvali velmi dlouho. Někteří — a nebylo jich málo — nedbali, že jim doma kynuly výhody, slíbené za dočasné působení na českém úhoru a zůstali až do smrti. Na svou vlast a řeč nezapomněli. Nejeden maďarský kazatel dal synu v Če-

chách narozenému jméno Gerson — „příchozí jsem byl v zemi cizí“ (II. Mojž. 2, 21). Ale jejich srdce bylo láskou k církvi v nové vlasti tak rozšířeno, že se stali zároveň Čechy a jejich synové, často i nástupci v úřadě, se docela včlenili do církevního i národního života českého. Ostatně naučili se zpravidla již otcové česky tak, že *mohli brzy nejen kázat, nýbrž i vydávat české spisy*. Chudé sbory ponížené církve nemohly svým kazatelům poskytnout mimo hubené opatření více než úctu a vděčnost — a ani té nebylo vždy nazbyt, jako že se lidské nedokonalosti vkrádaly i do práce nejlepších kazatelů. Dobře měli ti z nich, kteří lidské odplaty ani nečekali, věřice tiše v Toho, v Jehož jménu podávali nepatrné české církvi čísi občerstvujícího evangelia.

Nevykonali dílo reformátorů a již samy skrovné poměry jim vymezovaly poměrně úzkou činnost. Přece však zaslouží vděčné paměti ještě u potomků těch, jimž sloužili. Z *luterských* Slováků *Štěpán Leška*, jenž před svým návratem do Uher složil českým sborům zpěvník, *Matěj Markovic*, který sloužil do smrti pražskému sboru slovem i perem, černilovský *Pavel Caltík*, jenž se do svého sboru přes nesnáze, které v něm měl, podle svých slov „zrovna zamiloval“ a s Janem Jeníkem pracoval k novému vydání české bible. Na druhé straně byl *Michal Blažek*, Slovák, muž vynikajícího vzdělání a rozhledu, skutečným vůdcem moravských sborů h. v., jimž byl ustanoven za superintendenta. Jemný, churavý *Josef Szalay* šel do Čech s jasným vědomím, že tu brzy umře, pořídil však prve český překlad Helvetské konfese. Energický *Jan Végh*, spisovatel modliteb a agendy, i trpělivě vytrvalý *Jan Szalatnay*, *Mojžíš Tardý* se svými 52 lety věrné práce v Libici i *Jan Kazay*, jenž chtěl být pochován vedle dveří chlebské modlitebny, aby byl ještě po smrti „vrat domu Páně strážným“, *Jiří Nagy*,*) *Štěpán Soltész*,

*) Čti: nad!

Alexander Kún — to jsou jména kazatelů, o nichž vědí dějiny naší církve a jednotlivých sborů. Ještě před koncem 18. století a počátkem století 19. nastupovali k nim a k jejich synům čeští rodáci. Z luterských zvláště zasloužile pracoval *Josef Krejčí*, z reformovaných vynikli *Geržové*, *Nešporové*, *Košutové* a jiní. I v těchto rodinách často následovali otce v duchoven- ském povolání synové i vnuci.

Církevní školy.

Toleranční sbory směly a měly pro své děti zřídit obecné *školy*. Tehdy ještě bylo rakouské školství těsně spojeno s církví a všechny neevangelické školy měly katolický ráz. Ale jen 53 ze 76 českých sborů mělo vlastní školu: buď pro rozptýlenost rodin po okolí, buď pro chudobu, buď proto, že v pozdějších letech bylo zřizování dalších evangelických škol bráněno.

Evangelické školy měly zpravidla jedinou třídu. Na některých učili dobře vzdělaní učitelé domácí, jako v Hodslavicích Jiří Palacký, otec velikého dějepisce, nebo učitelé slovenští: to bývali bohoslovci, kteří po školní službě nastupovali úřad duchovenský. Jinde se na učitele krátkým kursem ve větším městě vyškolil třeba bývalý čeledín nebo řemeslník, projevil-li dost nadání a píle. Naučil pak děti, kolik dovedl. Škola byla zařízena obyčejně velice chudě. Chudé byly i tehdejší katolické školy a učitelé obojích se musívali zabývat vedlejším zaměstnáním, aby uživili rodinu. Přece však prospěly evangelické školy církvi velice. Dávaly výchově dětí evangelický ráz, uvědomovaly je od počátku, že jsou dorostem sboru. Prospívaly i vzdělanosti českého lidu. Vycházela z nich mládež vzdělanější než ze škol katolických. Zejména později, když do škol přicházeli učitelé s lepším vzděláním, úroveň našich škol se zdvihla a učitelé působili vedle kazatelů významně na duchovní život církve.

Kazatelé, učitelé i sbory zápasili po celou toleranční dobu s *chudobou*. Jinde nesla hlavní část nákladu na vydržování církve vrchnost. (Za předbělohorských časů se tomu tak rozumělo i u nás.) Katolická církev měla v našich zemích mimo to veliká bohatství. Toleranční evangelíci si musili sami postavit církevní budovy a sami opatřovat plat kazateli a učiteli, ačkoli je tížilo tolik povinností k vrchnostem, ke státu a nebyli zbaveni hmotných povinností ke katolické církvi. Ta bída tísnila a brzdila duchovenskou práci, i když ji poněkud mírnila pomoc zahraničních evangelíků.

Vážněji překázelo rozvoji církevní práce *stálé obmezování se strany úřadů*. Dosah tolerančního patentu byl pozdějšími nařízeními napořád zužován. Vláda se zalekla množství přihlášených evangelíků a již r. 1783 uložila katolickým kněžím, aby se vynasnažili držet v katolické církvi každého přestupujícího šestinedělním cvičením. Faráři dovedli uložených šest neděl rozpočíst na jednotlivých 42 dnů a prodloužit i na řadu let. Osobili si právo kontrolovat, zda evangeličtí „pastoři“ konají bohoslužebné úkony přesně podle předpisů. Evangelickému kazateli bylo všelijak ztěžováno působení mimo modlitebnu. Bylo velmi těžko učit evangelickému náboženství děti odkázané na návštěvu katolické školy. Evangelických bohoslužeb se směli účastnit jen evangelíci. Právě těm, kdo se *chtěli* stát evangelíky, bylo přísně zakázáno vejít do evangelické modlitebny nebo dát se poučit kazatelem v soukromí. Kazatelé byli osobně odpovědní za dodržování těchto předpisů, musili je sborům vykládat jako náležité a byli přísně trestáni, jestliže je překročili. Mimo kazatele nesměl nikdo svolávat schůzky k náboženskému vzdělání, leč že v místech mimo sídlo kazatele, kde žil veliký počet evangelíků (ve filiálních sborech) bylo dovoleno ko-

nati v ustanoveném domě služby Boží, při nichž některý úd sboru četl kázání z určité postily.

Katolictví osvícenské a reakční.

Mnoho záleželo na *katolických kněžích*. Po starších farářích, odchovaných v protireformačním záští, nastoupilo úřad mnoho mladších kněží, kteří na seminářích prošli osvícenskou výchovou. Katolické osvětenství u nás mělo dlouho vliv. V Praze působil teprve v prvních desetiletích 19. století ušlechtilý, učený profesor a akademický kazatel *Bernard Bolzano* (1781—1848), jenž chtěl katolictví reformovat podle osvícenských ideálů a viděl především k mravnímu dosahu křesťanství. Jeho žáci a stoupenci, rodem většinou Němci z Čech, udávali na čas ráz výchově kněžského dorostu na semináři v Litoměřicích. Ale i mezi Čechy měl Bolzano mnoho ctitelů. Brzy však závodili s ním o vliv v Praze i ve Vídni *bohoslovci a hodnostáři oddaní Římu a rozhodně římské zbožnosti*. Ti hleděli na evangelíky s nelibostí. Vydatně užívali děsivého dojmu, jímž na evropské dvory na dlouho působila francouzská revoluce a podporovali v císaři*) odpor ke každému volnému duchovnímu hnutí. Trpěla tím velice právě i evangelická církev. *Po r. 1830 byla stísněna více než kdy dříve od roku 1781*. R. 1837 byl dokonce pro císařské Tyrolsko toleranční patent prakticky zrušen a evangelíci z Zillerthalu přinuceni, aby se vystěhovali. Do nového domova, jež i jim poskytl pruský král, šli přes Čechy.

Tíseň a ztráty.

Stálé obmezování a ohrožení velice znesnadňovalo evangelizační působnost nových sborů na katolické oko-

*) Po smrti Josefově vládl krátce *Leopold II.*, smýšlením jemu blízký, pak zpátečnický *František I.* (1792—1835) a neschopný *Ferdinand V.* (1835—1848).

lí. Naopak. Když prvotní radost z uvolnění ustoupila šedivé skutečnosti, denním trampotám a hmotným závazkům, *mnozí ochladli*. Ve druhém pokolení počet odstupů převyšoval počet přístupů. Sborový život byl obmezen na účast při bohoslužbách. Sbory měly staršovstva a volily si je samy, ale do samosprávy církve bylo příliš daleko. Reformovaní kazatelé přišli z Uher se hned na počátku pokusili o zavedení vlastní církevní organisace, byli však umlčeni zavedením řádů, nařízených státními úřady. Církevní kázeň nebyla staršovstvům svěřena. Sbory i kazatelé těmto poměrům časem přivykli tak, že se jim po samosprávě církve ani nestýskalo. Toužili jen po rovnoprávnosti s církví katolickou a byli by za tu cenu strpěli i dosazování kazatelů státem.

Toleranční církev a český národ.

Zároveň s evangelickou církví ožíval, stejně skrovnými počátky, náš národ. Evangelické sbory tvořily již svým vědomím souvislosti s českou reformací *důležitou složku národního probuzení*. Evangelíci byli vzdělanější a četli více českých knih než katolíci. Jejich kazatelé a pak i učitelé se chápali pera a v době, kdy každá česká knížka byla důležitým činem pro obnovu národního života, přispěli svými zpěvníky, dějeppravami, katechismy, modlitebními knihami k rozhojnění českého písemnictví. Účastnili se národního probuzení velkým podílem osobou *Palackého*, syna hodslavského církevního učitele, *Šafaříkovou*, *Kollárovou*. Tito mužové měli v našem národním životě docela vůdčí postavení. A přece český národ šel v 19. století dále směrem, který mu ukázala buď římská církev, buď nevěra toho rázu, který dává odkřesťanělé kultuře právě katolický původ jejích nositelů. *Proč nepůsobila česká evangelická církev na národní život vydatněji?* Byla početně slabá. Tolerančními zákony byla stále tlačena do zákoutí.

Nejen úřady, nýbrž i lid se stavěl vůči evangelíkům nepřátelsky, posmíval se jim, ohrožoval je při pohřbech tak, že úřady musily zakročovat k jejich ochraně proti vlastním sousedům. Ve vyšší společnosti nebylo pro evangelíka místa.*) Ale to vše přece není nic nového v dějinách církve. Kristovi vyznavači znají ty šlépěje Svého Mistra. Neděje se jim nic divného, jsou-li nechápáni a odstrkováni. Kolikrát již vykonala církev i za doprovodu těžších zkoušek veliké věci!

Nezbývá než přiznat, že *toleranční církev měla své vážné vnitřní nedostatky*. Z reformační víry a z lásky k bratrským řádům církevním zbyly jen trosky a neurčité vzpomínky. Vedle horlivých byli i vlažní evangelíci. Při vypočítávání křivd, jež musili toleranční evangelíci snášet, se právem uvádí nařízení, podle něhož v rodinách nábožensky smíšených musily katolického otce následovat všechny děti, kdežto evangelický otec směl evangelicky vychovávat jen syny. Církvi se tak ztrácelo mnoho dětí evangelických rodičů. Ale což byli evangelíci nuceni, aby ve smíšené sňatky vstupovali, zvláště když věděli, jak s jejich dětmi bude? Co vše se přemůže, je-li horlivost víry silnější než ohledy na zemské zájmy! Ale co vše se stane příčinou pádu, je-li tomu naopak.

Záleželo na *kazatelích*, kteří převzali duchovní vedení. Vykonali nesmírně důležité dílo tím, že naše otce nově uvedli do živého styku se životem evangelických církví v sousedství i že v nich budili vědomí církevní sounáležitosti, založené na bohoslovecky vypracovaném pojetí Písma. Ale co to samo platí, *není-li dáno církvi zároveň probuzení*, vnitřní roztoužení po Kristu, oživení z Ducha svatého? To ovšem kazatelé sborům dát

*) Palacký se hájil proti výtkám, že nebyl dosti horlivý evangelík, poukazem na tyto poměry. Nebyl by se stal dějepiscem českého království, nebyl by mohl používat přízně pražských měšťanů a šlecht, kdyby své evangelictví zdůrazňoval.

nemohli, i pokud přišli s učením orthodoxním, biblicky stále zdůvodňovaným. Takových bylo mnoho zvláště mezi reformovanými. Méně určité byly v činnosti kazatelů obou vyznání stopy pietismu. Silněji však na ně i na církve působilo *osvícenství*. Do slovenské církve a. v. proniklo vlivně již před r. 1780. Luterští kazatelé, kteří k nám ze Slovenska přišli, byli většinou pod jeho vlivem. Ale i osvícenství českých vzdělců a buditelů, jako Václava Matěje Krameria, působilo na toleranční evangelíky. Otevírali se mu tím spíše, že osvícenským myšlenkám vděčili za toleranci. Ale víme již, že osvícenství při tolika cenných složkách svého směru utlumilo zvěst evangelia a zastřelo jádro reformace. Víme, kam zašel bohoslovecký *racionalismus*, jenž z vlivů osvícenství na evangelickou theologii vyrostl. A právě racionalismus se rozmohl v toleranční církvi v jejím druhém pokolení téměř obecně. Podporovala jej vídeňská konsistoř. Pěstovaly jej všechny školy, kterými procházel náš bohoslovecký dorost; těšínské gymnasium, založené r. 1813 zejména k vzdělání budoucích bohoslovců jako jediná evangelická střední škola v Rakousku; bohoslovecký ústav ve Vídni, zřízený r. 1821; vyšší školy slovenských evangelíků v Modré, v Bratislavě a jinde. Tou dobou již i maďarské bohosloví podléhalo racionalismu. Tak sami kazatelé přestávali rozumět vlastnímu obsahu evangelia. V tom smyslu psali své katechismy jako přženský *Jan Šulek*, někdy učitel Kollárův v Mošovcích, horlivý hlasatel rozumné mravouky, odpůrce pověr a vzdělavatel lidu v otázkách hospodářských. Ale to vše nenahradí určité zvěstování evangelia.

Tak i naši přední buditelé, rodem evangelíci, byli osvícenským myšlením silně odcizeni skutečně reformační víře a nebyli s to, aby svému působení v národě dali určité evangelický obsah. Palacký i Šafařík sdíleli osvícenský názor, že církevní konfese — i evan-

gelické — náleží k přežitkům překonaných staletí. Konfesijní horlivost pokládali za nedůstojnou osvícených zastánců čistého lidství. Všelidské a národní zájmy jim stály výše než prospěch církve. Osvěta jim byla vzácnější než evangelium. Byli by se vinili z úzkoprstosti a z nesnášlivosti, báli by se, že poruší národní jednotu, kdyby chtěli působit určitě evangelicky. Palacký ukázal českému národu, že husitská doba byla nejslavnější dobou jeho dějin: nekladl si však za cíl, aby národ znovu zapálil pro evangelium, které dávalo husitům sílu. Viděl cíl spíše ve vyrovnávání protikladů katolictví a protestantismu, než v určitém svědectví o moci reformačního evangelia. Vykonal pro národ veliké dílo, ale spolupůsobil k tomu, že se naše národní probuzení dalo ve jménu jiných ideálů než ke kterým ukazuje Písmo a že náš národní život v 19. století nesměroval k evangeliu.

A přece: ať již byly nedostatky naší toleranční církve jakékoli, jímá nás pocit *vděčnosti a lásky*, kdykoli na ni vzpomeneme. Byly to dny nových začátků. Kdo by jimi pohrdal proto, že byly malé? V následujících obdobích vykonali kazatelé a jiní údové naší církve dílo mnohem patrnější než ti, kdo po jaru zakládání nových sborů po desítky let jen stěží udržovali, co jim bylo svěřeno. Ale jejich těžké, odříkavé, za všedních dnů vytrvalé práce bylo potřebí, aby v ní mohlo být za lepších poměrů zevních a při svěžejším vanutí evangelia pokračováno.

ZPĚT K EVANGELIU JEŽÍŠE KRISTA

Methodismus.

V Anglii proniklo osvícenství hluboko do myšlení a do života evangelických církví, zvláště do *církve anglikánské*. Došlo k tomu mnohem dříve než v Německu. Pod vlivem osvícenských myšlenek tu docela vznikl proud, jenž vedl k pozdějšímu utvoření *unitářské církve* učící, že Ježíš byl pouhým člověkem.*) Anglikánská církev zároveň zesvětšela a neutěšený mravní stav jejího kněžstva volal po nápravě. V takovém prostředí vznikaly již současně s hallským pietismem i v Anglii *kroužky pro pěstování opravdovější zbožnosti*. Jejich členové odpírali osvícenskému rozumovému pojetí Písmu a toužili po tom, aby uchvátili spasení v milosti Ježíše Krista. Snažili se o posvěcení života a osvědčovali opravdovost svého křesťanství společnou činností evangelisační, dobročinnou a misijní.

Činnost těchto sdružení trvala již druhé pokolení, než z nich vzešlo hnutí, které mohutně zvlnilo život pokleslé anglické církve. Členové oxfordského studentského kroužku *John a Charles Wesleyové***) se

*) Lat. unus = jeden. (Unitáři vytýkali ostatním křesťanům učení o božské Trojici a racionalisticky vykládali, že přece Ježíš nemůže být kladen vedle Boha Otce jako božská bytost, protože Bůh jest jen *jeden*. Srovnej podobné učení ariánů a antitrinitářů.)

**) Ctí džón, čárls uesli. J. Wesley žil v letech 1703—1791, (Charles 1707—1788.

dostali do styku s ochranovskými Bratry.*) Od nich a na nich poznali sílu pietistické zbožnosti a celého oddání života do služby Ježíšovy. Otřesení těmito dojmy prožili mocné náboženské zkušenosti. Prošli tísní boje o jistotu spasení a zakusili náhlé obrácení, o jakém slyšeli od Bratří. Tato chvíle — J. Wesley ji datoval dnem 24. května 1738, o třech čtvrtích na devátou večer — pro každého z nich znamenala počátek nového duchovního rozletu a nové činnosti. S přítelem *Georgem Whitefieldem***) začali téhož roku *horlivě, naléhavě, neúnavně kázat* o hrůze hříchu a pekla a zvali kdekoho na cestu spasení vyvyšováním milosti Pána Ježíše, který každému hříšníku otvírá náruč Svě odpouštějící, věčné lásky. Mladší Wesley skládal v témž duchu jímavé písně.†) Cílem jejich činnosti bylo přivésti jednotlivé duše k obrácení a uvésti je do osobního spojení se Spasitelem. Počínali si při tom plánovitě podle určité metody. Proto již v Oxfordě obdržel wesleyovský kroužek přezdívku *metodistů*. Přijali ji za své jméno. A svým naléhavým způsobem se obraceli nejen k jednotlivcům, nýbrž k celým zástupům.

Vzbudili *mocný ohlas* nejprve v lidu, pak i v anglické šlechtě. Kázali před desettisíci. Rada vzdělaných i prostých kazatelů s nimi v jejich práci pokračovala. Lidové kazatelství se opět stalo vlivným činitelem anglického duchovního života, nyní v samé anglikánské církvi. Vedoucí církevní kruhy hnutí nepřály, nemohly však zabrániti jeho rozšíření. Rostlo neočekávaně a třeba dlouho nedošlo k výstupu metodistů z církve státní, nabylo brzy pevných forem prací *staršího Wes-*

*) Srov. výše str. 242.

**) Cti džordž huitfild. (Zil 1714—1770.)

†) Nejznámější, pro metodistickou zbožnost tak příznačná jest jeho píseň „Jezu, milovníče můj“.

leye, jenž se osvědčil znamenitým organisátorem. Sdružoval probuzené ve sbory, které podle ochranovského způsobu rozdělil na skupiny údů. V nich dbal o trvalou duchovní péči o každého jednotlivce — pokročilí údové tu vydatně pomáhali kazatelům. Vytvořil návod, jak soustavně, metodicky pracovat na dalším duchovním růstu jednotlivých duší. Promýšlel cestu spasení *bohoslovecky*. Opustil kalvínské učení o predestinaci. Učil, že se člověk sám ze své vůle rozhoduje, zda přijme nabízené spasení. A zároveň zaměňoval ospravedlnění z milosti s mravní dokonalostí. Tu se odchýlil od reformace. Reformátoři učili, že člověk je i po svém obrácení pořád nehodným hříšníkem a že spasení záleží v tom, že Bůh nehodnému věřícímu *přičítá* k dobru zásluhy Ježíše Krista. Hle, jak těžko se hledá cesta zpět k zastřenému evangeliu! Jako pietisté právem kritisovali orthodoxii v Německu, tak i metodisté správně ukazovali, že osvícenské náboženství beze zvěsti o spasení nestačí; obojí dobře poznali, že je třeba přiblížit se nově ke Kristu; ale vidět chybu jiných neznamená ještě vidět pravou cestu. Tak nyní po pietistech začali i metodisté zakládat spasení nejen v Boží milosti, ale i v člověku: příliš si všímali toho, co člověk procítí v duši a příliš si zakládali na své osobní dokonalosti. Pak i oni úzkoprse měřili duchovní stav jiných křesťanů svými vlastními zážitky a přese všechno kázání o milosti se blížili k zákonictví.

Wesleyové i Whitefield působili s ohromným úspěchem i v *Severní Americe*. Měli zde předchůdce ve významném kalvinistickém bohoslovcí a misionáři *Jonatanu Edwardsovi*, jehož mocným kázáním bylo r. 1733 podníceno „veliké probuzení“. V době Edwardsově vládla mezi potomky zakladatelů severoamerických kolonií náboženská vlažnost. Těžký boj s přírodou a stálé potyčky s Indiány přispěly k mravnímu poklesu. Edwardsovi bylo dáno, že otrásl zástupy lhostejných. Ne

jen jednotlivci, ale celá města, celé kraje jakoby byly pojednou zaplaveny vlnou duchovního zájmu. Vše mluvilo jen o hříchu a o milosti a o lepším životě v Kristově službě. Obrácení zástupů se opakovalo i později. Množství lidí prve nedbalých o spasení bylo cele zaujato pro nové cíle.

Přes nedostatky, které metodismus v sobě nesl v porovnání s reformačním evangeliem, znamenal veliký *pokrok vůči křesťanství pojatému rozumově*. Ožila v něm výzva evangelia: „Věř v Pána Ježíše Krista!“ A na rozdíl od luterského pietismu byl metodismus mnohem více obrácen k činnosti křesťanů navenek. Bylo v něm přece dědictví kalvínského úsilí po podmanění světa Kristu Králi. *Aktivita metodistů* byla plánovitější a všestrannější nežli horlivá činnost pietistů. Jejich zbožnost a hotovost k činu zapůsobila i na ostatní anglické a americké církve. V 18. i v 19. století následovali v síle této zbožnosti lidové kazatelé metodističtí, baptističtí, kongregační i presbyterní americké kolonisty v jejich postupu na Západ, tvořili zde síť misijních stanic a sborů a tak budovali předpoklady pro církevní život v rozsáhlých končinách Nového světa.

Vedle metodistické zbožnosti formovalo ovšem duchovní život Severní Ameriky také *osvícenství*. V jeho jménu dosáhly severoamerické kolonie politické svobody a prohlásily úplnou náboženskou svobodu pro všechny občany (1776). Ale třeba byla v novém soustátí důsledně zavedena úplná odluka církví od státu, ráz občanského života byl určován protestantskou zbožností. Bible zůstala ve vážnosti a stát byl veden zásadami obecně křesťanskými. Přes velikou pestrost církevního života a přes různé výstřelky sektářství odolaly Amerika a Británie modernímu odcírkevnění mnohem větší měrou, než evangelické země evropské pevniny.

Nová vlna probuzení*) zavlažila Anglii a Skotsko koncem 18. století. Tehdy spolupůsobila i hrůza z krvavé francouzské revoluce, že se mnozí obrátili od módní náboženské povrchnosti k hlubšímu pojetí křesťanství. U jedněch, jako zároveň na pevnině mezi evangelíky i katolíky, byl v pozadí i strach lépe situovaných tříd před společenským převratem. Je však dosti známek toho, že obrat k *radostnému evangeliu o spasení*, čili evangelikalismus, měl skutečně duchovní kořeny a na-prosto nebyl vypočten na uchválení bídy chudých. Hnutí takových cílů by ze sebe nevydalo tak mocné podněty k *činnosti pro rozšíření evangelia*, jaké tehdy byly dány a plánovitě uskutečňovány. *Starý ideál západní reformace podřídil všechen svět panství Ježíše Krista tu ožil, proteplen vroucím pojetím evangelia o spasení hříšníků.* Probuzení lidé, uchválení milostí Ježíše Krista, porozuměli, že si nesmějí nechat bohatství evangelia sami pro sebe. Nechtě zví celý svět o lásce, kterou má Bůh pro ztracené hříšníky! A nechtě život křesťanského světa svědčí o tom, že jej tvoří vykoupení Kristovi! Proto *tolik aktivity* na všech stranách, proto tolik práce lásky mezi ubohými na polích prve zanedbaných.

Již od konce 17. století se kruhy probuzených ve jménu Kristově ujímaly práce *sociální a evangelizační*. Začalo se s péčí o nemocné, o opuštěnou mládež, o vězně, o námořníky, vydávány lidové náboženské traktáty, zahájena misie v zámoří. Koncem 18. století se tato činnost ve všech odvětvích mnohonásobně rozvinula ve všech církvích anglických a amerických a třeba byla zprvu obmezena konfesijní příslušností vůdců činitelů, soustředila se brzy prostě na šíření zvěsti o spasení v Kristu a na úsilí získat svět Jeho

*) Mluvílo se o oživení (revival, čti: revajvl), o probuzení (awakening, čti: euejkening).

jménu a nabyla mezidenominačního rázu.*) Byla založena významná Náboženská *traktátní* společnost v Londýně (1799). Z ní vzešla r. 1804 Britická a zahraniční společnost biblická, která se velmi zasloužila o šíření Písma v přemnohých jazycích a o jeho překlad do nových a nových řečí. Byly zřizovány *nedělní školy*, tím důležitější, že stát o vzdělání chudiny vůbec nedbal. Za anglickými námořníky, obchodníky a kolonisty vycházeli do všech končin světa neohrožení *misiónáři*, podporovaní z vlasti misijními společnostmi, které opatřovaly hmotné prostředky, pečovaly o vzdělání dalších misiónářů a vydávaly křesťanskou literaturu pro zámořské národy. Prostí kazatelé i mužové vynikajícího nadání vědeckého dávali se do služby evangelia. Z jejich kazatelské práce, podporované i v zámoří péčí o výchovu mládeže v křesťanských školách a prací lásky mezi nemocnými, mezi opuštěnými dětmi, mezi ženami vyrostly časem nejen celé sbory s domácími kazateli, ale v některých zemích již i samostatně spravované domácí evangelické církve.

Rozmach misie mezi pohany doprovázelo hnutí pro *zrušení otroctví a otrokářství*. Po dlouhém úsilí bylo dosaženo cíle nejprve v britské říši, pak i v Severní Americe a postupně ve všech kulturních zemích světa.

Ve Skotsku provanul duch evangelikální zbožnosti presbyterní církev, která byla kolem r. 1780 ohrožena t. zv. moderatismem. Byl to směr příbuzný racionalismu; jevil se uvolněním dogmatické určitosti, církevních řádů a církevní kázně. Nová zbožnost převládla počátkem 19. století působivě, oživila mnohé církevní řády zachované z minulosti, ale prohrála přísný kalvinismus důrazem na lásku Ježíšovu. Nevrátila se k staré tvrdé kázni církevní. Zato oživila kalvínskou zásadu, že v církvi jest Ježíš Kristus jediným pánem. R.

*) V Anglii a v Americe se jednotlivé církve často označují názvem „denominace“, t. j. skupiny různého pojmenování.

1843 tu došlo k utvoření Svobodné skotské církve, jejíž údové se rozhodně postavili proti zasahování vrchností do církve. Současně se horlivým stoupencům nové zbožnosti podařilo veliké dílo sociální pomoci městskému dělnictvu a církevní život vznikajících velkoměst byl podepřen plánovitým budováním četných malých sborů, ve kterých se dbalo o to, aby co nejvíce údů bylo činně zaměstnáno v různých odvětvích církevního života ve sboru, na poli vnitřní misie i v podporování misie mezi pohany i mezi Židy.

Odpor proti racionalismu na evropské pevnině.

Evangelikální hnutí nezůstalo obmezeno na anglo-americký protestantismus. Počátkem 19. století se projevilo i na evropské pevnině. I zde působily na jeho vznik *stíny osvícenské zbožnosti bez Krista*. Mnozí poznávali, že tato rozumová zbožnost nemůže uspokojit duše hledající nebeskou pravdu, že osvícenský moralismus nemá odpovědi na úzkostné otázky po spasení těch, kdo klesají pod hříchem. Vraceli se k starší církevní zbožnosti, která se i v církvích vedených racionalisty zakříknuta udržela. Obraceli se k pietismu a ke zbožnosti Ochranovských, kteří tiše působili kroužky svých údů a spřízněných duší po celé střední a severní Evropě. *Vyhlíželi po nových ukazatelích lepších cest*. Tu nabyli velikého vlivu jednotlivci, kteří hledali svérázným způsobem odpověď na touhy člověka po pravdě, jež není z tohoto světa. Někteří při tom *zašli i do slepých uliček theosofie**) a všelijakých fantasií, jako

*) Theosofie se liší od theologie tím, že se neobmezuje na biblické zjevení ani na jeho církevní výklad, nedává se však vést ani přísně logickou cestou filosofického myšlení. Je příbuzná mystice tím, že hledá pravdu v tušení a v libovolném hloubání, nespokojuje se však pohledem do nitra a prožíváním citového vzrušení, nýbrž chce dosáti poznání božských tajemství o Bohu, o nebi, o andělech, o vzniku světa. Je to odvěký směr, který se znovu vynořuje tam, kde není skutečné víry v Slovo Boží a vtírá se do křesťanské zbožnosti nestřežené skutečnou theologií.

Švéd *Emanuel Swedenborg* (zemřel 1772), zakladatel „církvě Nového Jeruzalema“. Jiní se dali pokorněji vést Písmem a připravili půdu hlubšímu pojetí evangelia. Ve jménu *pravdy Písem*, s rozhodným vyznáním *Ježíše Krista* jako Syna Božího — v tom byly poznány základy pravověrnosti — a s citovou zbožností převzatou z pietismu se obraceli proti církevnímu racionalismu a proti osvícenskému pohrdání biblickou zvěstí, které tak velice naplnilo veřejnost. Velikého významu nabyla práce augsburského seniora *Jana Urtsbergera*, jenž r. 1780 založil „Německou křesťanskou společnost“ jako sdružení *biblicky věřících*, ke Kristu obrácených křesťanů ke společné posile a k činnosti navenek. Středem společnosti se stala švýcarská Basilej.

Probuzení v Německu.

Určitějšího rázu a většího vlivu nabylo probuzení, když smýšlení vzdělaných vrstev v *Německu* začal měnit německý idealismus,*) jenž kolem r. 1800 vystřídal převahu osvícenství. K tomu zapůsobily na *náboženský život tehdejšího Německa veliké zevnější události*: zevní rozmach francouzské revoluce a vítězství francouzského císaře nad německými panovníky, i nad pruským králem. Toto pokoření a hmotná i mravní bída přivozená nešťastnými válkami přinutila mnohé *k hledání pomoci u Boha*. Jedni jí hledali v trofalé jistotě, že přece Bůh ani nemůže dopustit, aby byl trvale potlačen národ obdařený tolika ctnostmi a vynikající tolika zásluhami pro pokrok lidstva. Kazatelé a básníci podepřeli v tom přesvědčení nabádavými slovy boj svého národa za svobodu věrou v Boží spravedlnost, posilovali hrdost německého národa, o jehož velikých úkolech dovedl současný německý idealismus tolik říci. (Po dosažení cíle porážkou Napoleonovou přešel tento směr brzy k politickým cílům a znovu se

*) O něm v následující kapitole.

projevil v revolučním hnutí roku 1848.) *Druzí* viděli v národním neštěstí spravedlivý Boží trest. Kázali, že osvícenský člověk příliš vysoko pozdvihl hlavu, v přepjatém sebevědomí svého lidství nevzdal čest Bohu a v pýše svého rozumu pohrdl Jeho zjevením. Odtud neštěstí francouzské revoluce. Němci trpí za to, že toto bezbožné myšlení od Francouzů přijali. Bůh však není s Francouzi, i když je nechává dočasně vítězit. *Hrůzou válek vede národy ku pokání.* Volá je zpět k Svému slovu. Žádá, aby se před Ním pokořili u vědomí své porušenosti a aby pochopili, že není spasení mimo milost Ježíše Krista. Ti, kdo byli dotčeni takovým kázáním, vraceli se k Písmu a ke kající zbožnosti, aby se pak hráli Ježíšovou láskou, znovu vroucně zvěstovanou.

Některé kruhy proniknuté tímto „*novým pietismem*“ či „*probuzením*“ (Erweckung) se uzavřely v sekty, jiné vytvořily skupiny „věřících“ uprostřed „*neprobuzených*“ sborů zemských církví. V nových vlnách citově zbožného, z Písma čerpajícího probuzení se tyto kroužky doposud obnovují v t. zv. „*obecenstvích*“ (Gemeinschaften*). Jinde bylo probuzení kvasem, jenž dal mnoho *podnětů církevnímu životu* v luterských i reformovaných oblastech německých zemí, působíc buď především v lidu (tak zvláště v jižním Německu), jinde hlavně v měšťanstvu (v Hamburku, v Brémách, v Porýní a v údolí Wupperry se střediskem v Elberfeldu), jinde, zvláště v severním Německu s Berlínem v popředí, zejména v kruzích šlechty. Sem zapadá i působení kazatele českých exulantů Jana Jeníka.**). Všude náleželi k probuzeným také faráři a bohoslovci, odporující racionalismu. Právě oni dávali probuzenskému hnutí církevní ráz a působili k tomu, že ho bylo tak velikou měrou využito ve prospěch církve bez tříštění.

*) Cti ervekunk, gemajnsaft.

**) Byla o něm řeč výše na str. 245.

Všichni probuzenci vynášeli *Písmo* jako neklamný zdroj pravdy a hlásili se s novou vroucností k *Ježíši Kristu Spasiteli*. Jinak nebyla německá probuzenská zbožnost všude téhož směru. Jedni probuzenští kazatelé pěstovali zbožnost *obrácenou do nitra* a od světa se rozhodně odvraceli. Jiní vyvinuli činnou práci „pro Boží království“. Jako v Anglii, tak i v Německu byly zakládány biblické a traktátní společnosti, ústavy pro opuštěné děti, křesťanské spolky mladíků. S novou horlivostí se rozvinula misie mezi pohany. Rada takových organizací vznikla v *Basileji* z „Německé křesťanské společnosti“ a působila hlavně ve Švýcarsku v těsném styku s jižním Německem, kde probuzenská zbožnost kvetla hlavně ve Württembersku. Jiné byly založeny v Porýní, v Berlíně a jinde. Později vybudoval *Joh. H. Wichern* v tomto ovzduší křesťanské lásky a evangelizačních snah rozsáhlý výchovný ústav „Drsný dům“ u Hamburku. R. 1836 zahájil *Theodor Fliedner* práci evangelické diakonie založením prvního domu diakonek v porýnském Kaiserswerthu. Ještě později přibýly krásné nemocniční ústavy *Friedr. Bodelschwingha* v Bethelu u Bielefeldu*) ve Vestfálsku a jiné podobné. Družila se k nim snaha získat dělnictvo, odcizené církvi stále větší měrou, pro živou zbožnost a pro církevní život.

Probuzení mimo Německo.

Probuzenské hnutí mělo někde ráz místní, jinde křesťansky mezinárodní. Jeho hlasatelé navazovali styky se skupinami stejně zanícených křesťanů v jiných zemích, jeho stoupenci se učili navzájem křesťanské aktivitě v tolika různých odvětvích. Byla radost z tohoto obecenství věřících různých jazyků, kteří si podávali ruce ve jménu Spasitelově.

*) Čti: Fliedner, Bodelshwing, Bielefeld.

Ve francouzském Švýcarsku zavanulo „oživení“ (réveil*) od r. 1810 zvláště v Ženevě a v Lausannu**) působením kazatelů anglických a skotských. Když horliví probuzenci narazili na odpor racionalistického vedení církve, došlo tu za ostrých srážek k založení svobodných církví evangelikálního rázu. Hnutí se odtud přeneslo i do Francie. Mezi evangelíky francouzského jazyka mu stáli v čele bohoslovci plní zbožnosti soustředěné na Krista. Jinde mělo probuzení spíše lidový ráz. Tak v Norsku, kde kolem r. 1800 působil prostý venkovan Hans Hauge jako cestující kazatel, překonává vytrvalostí překážky, jež mu kladla v cestu církevní vrchnost, ve Švédsku, kde se rozvinulo hnutí „čtenářů“, kteří v kroužcích čtli z Písma, ze spisů Lutherových, Arndtových a pietistických, ve Finsku, kde několikrát vlna probuzení silně zapůsobila na celou církev. V těchto hnutích jen někteří kazatelé dovedli spojit výzvu ku pokání a ke křesťansky opravdovému životu s evangeliem o milosti Kristově tak, jak v evangelickém kázání má to obé souzvučně znít. Mnozí zašli buď do stálé úzkosti svědomí, buď do zákonictví, buď zase do příliš snadného hlásání „sladkého evangelia“. Ne, není snadno najít pravou cestu, ani když je srdce plné vroucnosti!

Návrat ke konfesím.

Ani skutky křesťanské lásky, ani srdečná zbožnost nenahradí církvi *jasné pravidlo víry a jasný výraz pravdy*, kterou církev přijímá za základ svého vyznání. Bylo velmi významným krokem vpřed na cestě za obnovením církví, když rozvlažení, jež probuzenská zbožnost německým i jiným pevninským církvím přinesla, přešlo v *nové přilnutí k reformačním konfesím a k jejich orthodoxnímu výkladu*.

*) Čti: révej.

**) Čti: lózan.

Přispěl k tomu svým způsobem i ten směr německého idealismu, který se označuje jménem *romantismus*. Zvláště mocně je v něm zdůrazněn citový život, rozumem nespoutaný. Na vzdory výkladům osvícenců o pravdě odhalované rozumem se stále větší jasností, o stálém pokroku řízeném rozumovou prací, obraceli se romantikové zpět k minulosti. Vábila je starobylost, až i šerý dávnověk se svými bájemi a s tradicemi, jež byly drahé dědům. Vracet se k minulosti nebylo romantikům nijak úhonou. A tak se tentokrát *shodovalo s „duchem času“ jít zpět proti duchu nové doby*, jak jí rozuměli osvícenci a racionalisté. V náboženském ohledu tedy zpět k vyznání víry, jež učinilo Luthera hrdinou německé minulosti.

Však právě jubilejní rok 1817 obrátil k jeho dílu novou pozornost. V Prusku a v několika jiných menších německých zemích byla téhož roku z moci panovníkovy prohlášena *unie mezi luterány a reformovanými* a velmi mnozí ji zdravili jako vhodné oslavení reformačního výročí. Ale unie nevyrostla ze skutečného pochopení společných základů obojí reformace ani ze skutečného překonání jejich růzností. Bylo patrné, že vzešla z osvícenského myšlení, které význam určitého vyznání víry přehlíželo. Noví Luthe-rovi ctitelé pojali unii jako útok namířený proti pravému luterství a zdvihli proti ní protest. Německý idealista Karl Hase*) ukázal touž dobou na díle L. Huttera, luterského dogmatika 17. století, jak nesprávně přezíral racionalismus význam orthodoxie. Jubileum Augsburské konfese přivedilo r. 1830 dokonce vznik zvláštních svobodných luterských církví, které se proti vůli vlád ustavily samostatně vedle církve unio-nované. Zůstaly nepatrnými církevními jednotami. Ale studium konfesí a staré orthodoxie zobecnělo a vedlo k oživení jejich obsahu. V luterských církvích v Ně-

*) Čti: háze.

mecku i mimo Německo nastala *nová doba konfesionalismu*. Za stálého napětí vůči racionalismu a jeho dědicům ovládl nový směr většinu zemských církví.

I konfesionalismus měl své *stíny*. K jeho bohoslovecským nedostatkům ukážeme v příští kapitole. Mimo to obživil odpor k pruské církevní unii z r. 1817 v luterských orthodoxech 19. století starý odpor proti reformovaným. Ožily houževnaté *spory* o to, které vyznání zaslouží plněji jména pravého vyznání reformačního a obě strany při tom často zapomínaly poznat napřed, co o sobě praví a jak vlastně přesně učí strana druhá. Někteří luterští orthodoxové („*novoluteráni*“) dokonce přešli hranici dělící reformaci od katolictví. Wilhelm Löhe se zahleděl do liturgie se zálibou až katolickou. Vilmar, Kliefoth a jiní pojali svátosti skoro po katolicku, nad míru zvelebili význam duchovního úřadu a viditelné církve. Jejich katolisující směr však nepřevládl. Jiné nedostatky nové orthodoxy se ukázaly později. Celkem však sluší stoupencům nového konfesionalismu přiznati, že vykonali *veliký kus práce pro návrat ke zbožnosti někdejší orthodoxy* a to byl v jejich době veliký pokrok. Pracovali také s úspěchem k užšímu semknutí luterských církví po celém světě na základě čistého učení v luterském smyslu, aby tak překonali roztržistěnost luterského světa. Při tom *pokračovali v evangelisační a misijní práci* probuzenců, mimo jiné i horlivou podporou spoluvyznavačů v zemích, kde evangelíci (nebo právě luteráni) byli menšinou.

Také v *reformovaných církvích* — v Německu, v Holandsku, ve Francii — přešlo probuzenské hnutí v návrat ke konfesím a k jejich novému ocenění. Vliv obojího konfesionalismu se projevil později i u nás. Tam se s ním znovu shledáme.

NĚMECKÝ IDEALISMUS A EVANGELICKÁ THEOLOGIE

Nové hledání pravdy.

Ti, kdo v osvícenství a v bohosloveckém racionalismu posledních let 18. století spatřovali největšího nepřitele křesťanství, viděli s uspokojením vyrůstat nové, mocné duchovní hnutí zcela jiného rázu. Jeho počátky lze sledovat již od roku 1750, jeho rozvoj trval téměř sto let. Probíhalo především v Německu, svým vlivem však zasáhlo celý myslící svět, zvláště mnoho souhlasu získalo mezi Slovany. Jmenuje se německý *idealismus*.*) Mezi přední německé idealisty náleží *filosofové* jako Johann Gottfried Herder, Im. Kant, Fichte, Schelling, Fries, Georg Wilhelm Hegel. Ale nešlo jen o nový směr filosofický, nýbrž o celé bohaté duchovní hnutí. Tvořili jej velmi vlivně i *básníci* zvučných jmen, jako Lessing, Goethe, Schiller, skupina t. zv. romantických básníků toho rázu jako u nás Mácha. K jeho tvůrcům patřil i švýcarský *vychovatel* Pestalozzi i němečtí *hudební skladatelé* Haydn, Mozart, Beethoven, i evangelický *bohoslovec* Schleiermacher.**)

Co jméno, to výrazná osobnost! Však také německý

*) Idea = myšlenka, pojatá jako tvůrčí síla. Dějiny filosofie znají i jiné idealismy, na př. Platonův, podobně jako jsou různé systémy racionalistické vedle racionalismu osvícenského. Je třeba toho dbát, abychom nezaměňovali různé myšlenkové směry podobně pojmenované, obsahem však odlišné.

**) Čti: šeling, frís, hégel, šiler, pestaloci, mocart, šlajrmachr.

idealismus vyvyšoval osobnost jednotlivého člověka se vším, co vychází z jeho nitra. Vysoko stavěl lidskou genialitu: to, co se v člověku ozývá vlastního, svérázného, samorostlého, tvůrčího. Také osvícenství vyvyšilo práva člověka a bojovalo o právo svobodného myšlení pro každého. Však osobami mnoha představitelů oba směry souvisejí. Ale novému směru bylo osvícenství příliš jednotvárné, poněvadž vidělo v lidech především bytosti sobě rovné: noví básníci a filosofové si libovali v tom, co je v různých lidech zvláštního. Bylo jim i příliš jednostranné pro stálý důraz na rozum. Nové hnutí chtělo postihnout *bohatství lidské osobnosti* daleko šíře, v celé plnosti, ve všem lidském myšlení, cítění, chtění, konání. A v tom všem chtěli mít člověka svobodného. Také skutečnost celého světa chtěli obsáhnout plněji než osvícenci, kteří hleděli myšlenkově postihnout zákony přírody a viděli ve světě podivuhodný stroj. Německí idealisté *hledali pravdu nadsvětanou*, která by jim zároveň odhalila tajemství tohoto světa. Za všemi věcmi a ve všech věcech tušili *ducha světa*, bytost, která se ve světě projevuje vším žijícím. O ní uvažovali, osnovali filosofické soustavy v předpokladu, že duch svět existuje, básnili o jeho tvůrčí moci. A věřili, že je nějak obsažen v každém člověku, že *lidský duch* souvisí s duchem světa. Duchem lidským nerozuměli jen lidské myšlení, ale všechny člověkovy síly, schopnosti, city, chtění. Zaměstnávala je otázka, jak je spojen duch člověka s duchem světa a tou cestou hledali *bezpečný základ života*.

Idealistický pantheismus.

Pokoušeli se o to všelijak a každý ze jmenovaných filosofů vytvářel vlastní soustavu, ba někteří vymyslili takových soustav několik. Společně se blížili *pantheismu*. Učili se mu od Barucha Spinozy.*) Duch světa se

*) Viz str. 255.

jim jevil v přírodních silách. Příroda se jim stala božstvem. A že i člověk je část přírody, tedy i lidský duch se jim zdál výronem božství. Křesťanská víra jasně a určitě odděluje Boha stvořitele od člověka, který je tu jen proto, že jej Pán Bůh z *milosti* stvořil. Pantheista myslí, že člověk s Bohem svou podstatou tajemně souvisí, že má na božstvu podíl, *že je částí božstva*. Pak ovšem přestává zásadní rozdíl mezi lidským duchem a mezi božstvem — a člověk se těžko brání, aby nezbožnil sám sebe, své vnitřní nebo i své zevnější já. Je-li Bůh v člověku, je-li součástí jeho duše, pak není Bůh *nad* člověkem jako jeho svrchovaný pán. Pak není Božího zákona, jež Bůh, jak bible svědčí, ze Svě vůle vydal a jemuž se člověk musí podřídít, ať si k tomu jeho lidská vůle říká cokoli. Pantheistické myšlení vidí božský zákon v tom, co vychází z nitra člověka, když přece ono samo prý je projevem božstva. Člověk, jeho nitro, nejen jeho rozum, ale i jeho cit, jeho vůle — to je zdroj pravdy, mravnosti, zákona, práva, krásy. Všichni idealističtí filosofové neviděli až k těm důsledkům. Jiní je plně vyslovovali.

Určení člověka, národa, státu.

A přece není člověk takto smýšlející a jednající svobodou — jakože pravá svoboda jest jen pod Božím zákonem. Tito idealisté viděli člověka jako nesvobodnou část světového ducha, jenž se v životě lidí a v dějinách lidstva projevuje podle své vlastní zákonitosti. Lidský život od prvních pokolení člověka — to je proud, jehož tok je předurčen. Člověk je kapička v proudu té ohromné řeky, která se valí kamsi vpřed — kdo ví, kam? Člověk je určen osudem. Jako květina klíčí ze svého semene, z něhož může vyrůst jen právě ta určitá květina s těmi vlastnostmi, které jsou jejímu druhu vrozeny, vykvete, odkvete — tak se člověk a celé lidstvo vyvíjí a rozvíjí tak, jak jest záko-

nem světového dění určeno. Člověk si ani nemůže sám dát program svého života. Ani nemůže jasně soudit, co je dobré a co zlé, co bylo kdy zlé a co dobré, neboť vše, co se stalo, konec konců se musilo stát tak, jak se to stalo. Hegel dovedl říci, že co je skutečné, to je proto i dobré. Pak ovšem člověk není ani dost odpověden za své jednání.

Osvícenství stavělo daleko více všechny lidi pod týž zákon, který nečinilo závislým na nitru člověka. Vidělo lépe odpovědnost člověka. Vidělo více lidstvo jako celek a ukazovalo k rovným právům i povinnostem všech lidí. Povzneslo i opovržené Židy k plným právům občanským a lidským. Mělo zájem o asijské národy s ochotou učit se od nich, co mají dobrého. Německý idealismus vedl ke zdůraznění odlišností mezi lidmi, uvažoval o vlastnostech vrozených různým národům a rasám a dělil lidi podle nich.

Z tohoto idealismu vyrostlo *i nové pojetí národa*. Národ tu není chápán jako lid jdoucí za programem, který si určil u vědomí své odpovědnosti před Božím zákonem, nýbrž jako přírodní útvar. Jednotlivec se do něho vrozuje a je do něho osudově začleněn. Národ je chápán jako orgán světového ducha. Duch světa se projevuje v duši národa. Národ má jediný smysl svého bytí: rozvinout se, uplatnit síly, které v něm dřímají. Vůle národa rozhoduje o tom, co je v konání národa dobré a co zlé. Odpovědnost před někým vyšším je odsunuta. *Národ je zbožněn*. Podle Hegela dochází národ svého určení teprve ve státu. *Stát* jest tomuto filosofu nejvyšší hodnotou. Je vlastně božstvem, jemuž všechno musí být poddáno. Stát určuje, co je pravda, co právo. Řídí i duchovní život svých členů. Není nikomu odpověden. — Ale za tím zvelebením organismu národu a státu je zase smutek. Národ je určen k tomu, aby se v něm uplatnil duch veškerenstva. Až ten úkol vykoná, najde si duch nástroj k uplatnění sebe sama

v jiném národě, jenž se domůže moci nad svým předchůdcem a takový koloběh plní prý dějiny lidstva.

Obsah českého vlastenectví.

Ve jménu idealistických myšlenek došlo *k mocnému národnímu uvědomění mnoha evropských národů*. Němec Herder povzbudil slovanské národy k uvědomění jejich zvláštního rázu a jejich skutečných nebo domnělých předností. Prorokoval jim skvělou budoucnost. V českém národním probuzení má německý idealismus důležité místo. Ale nedovedl ukázat k posledním cílům národa. I když nejušlechtilejší idealisté ukazovali národu cíl v uskutečnění ideálu lidství, byl to přece jen cíl s tohoto světa. Zpravidla si národy — i náš národ — z idealismu vyvodily naučení, že národ má celým svým životem směřovat k uplatnění svých vloh a sil, k využití a k vyžití svých schopností a možností, konec konců ve zvelebení sebe sama. Smutný cíl: vždyť po tom po všem následuje konec. Vždyť s těmito myšlenkami souvisí smutná úvaha o stárnutí národů. Mluvit o tom, že je „v dětech národ věčný“, je sebeklam. Ne, národy nejsou věčné. Věčného smyslu nabývá jejich existence teprve, když se národ postaví, poslušen Božího povolání, bez ohledu na sebe a na své zájmy, do služby věčné pravdy Boží. V životě národů nemůže přece platit jiné zaslíbení než v životě jednotlivého člověka. Ani jednotlivý člověk nedosahuje věčnosti jinak než z daru Božího a s určením Bohu sloužit, byť se při tom sám ztrávil. Proto byl český národ nejbližší svému cíli v době husitské a bratrské. České vlastenectví 19. i 20. století, které za vlastní cíl národní existence prohlašuje pěstování národnosti a národních zájmů, stojí neskonale níže, působí osudný zmatek, zatemňuje národu smysl jeho minulosti, zbavuje národ pravého pohledu k podstatě jeho určení, zeslabuje jej, třeba jsou hlasatelé tohoto názoru (jako

proslulý historik Jos. Pekař) vyvyšování za národní velikány a vůdce. A za posilu, kterou nám v národním obrození německý idealismus poskytl, jsme velmi drazě zaplatili. V duchu tohoto směru — zejména v duchu romantismu, což jest úsek, součást mnohotvárného idealistického hnutí — došlo totiž k pojetí národa nikoli jako celku spojeného týmž programem, touž kulturou, nýbrž jako přírodního kmene s určitými vrozenými znaky, které jsou vyjádřeny především životem prostého lidu, kulturou co možná nedotčeného. Tedy povaha venkovského lidu, jeho city a sklony, jeho kroje, obyčeje, národní pověsti a národní písně, ovšem sám jazyk prostého lidu — to bylo pokládáno za přední znak a vlastnictví národa. Národům tak ujařmeným, jako jsme byli my a Slováci, tou dobou *zdánlivě* ani mnoho jiného nezbývalo. A jistě že se studiem lidu a jeho života objevilo mnoho krásného i cenného. S hlediska tohoto romantického pojetí národa se však pojednou jevil rozdíl mezi Čechy a Slováky velmi podstatným, neboť lidový jazyk Čechů a Slováků se při vši příbuznosti nesporně liší. A tak právě ve jménu romantických principů došlo k rozchodu Čechů a Slováků k dvojí spisovné řeči a k rozdělení ve dva národy, kdežto v předchozích třech staletích nás společný program reformační pojil v jeden kulturní celek téhož spisovného jazyka. Podobně romantický důraz na odlišnost nářečí těšínských Slezanů převýšil jejich vědomí souvislosti s českou kulturou a připravil jejich odklon od českého národního vědomí. (V obojím případě se začalo oslabení celistvosti našeho národa ovšem již protireformací, která odtrhla Čechy od reformačního programu téměř docela a odvrátila od něho i velikou část Slováků.)

I německý národ děkoval idealismu za své národní obrození v napoleonské době, kdy romantický důraz na hodnotu vlastního národa vzbudil německou mlá-

dež k osvobozenským bojům proti francouzskému panství. Zde v daných poměrech nevedl romantismus k tříštění Němců podle někdejších kmenů, nýbrž k ideí jednoty navzdory tehdejšímu politickému roztržení Německa. Ale jak bylo zdůvodněno všenněmecké vlastenectví? Heslem bylo: být věrni sami sobě! Národ daný sám sobě za cíl — jak nešťastný to směr! Zejména když národ počtem a nadáním tak veliký a schopný si dá namluvit, že je určen k tomu, aby byl národem vůdčím a panským. Hle, jak dávné jsou kořeny hitlerismu! Je-li národ sám sobě cílem, co mu zabrání, aby svůj domnělý zájem a své domnělé právo učinil zákonem a důvodem třeba i k vyvraždění milionů? A v tomto obludném učení není místa pro nikoho a pro nic, co by mohlo zakřiknout šílený rozběh k cíli svůdně postavenému, pro nic, co by mohlo zastavit katastrofální pád národa, jenž se tomu učení oddal a prodal tak duchovní svobodu a důstojnost člověka stojícího pod zákonem živého Boha. Tím nebezpečnější je tento myšlenkový směr, že německý idealismus činí dojem hlubokomyslného systému, jenž zabírá do skvělého všeobsahlého rámce celou minulost i budoucnost národa, ba zdánlivě řeší smysl celého světového dění — a to idealisticky, ba zbožně!

Německý idealismus a křesťanství.

Němečtí idealisté uvažovali mnoho o náboženství. Tvořili však své *vlastní filosofické, básnické náboženství*. Pravdu hledali ve svém tušení nebo ve filosofickém hloubání. Neměli pochopení pro zjevení Boží v Kristu. Zjevením jim bylo to, co pochází z lidského nitra, z lidského myšlení, z lidských citů. Vždyť se v člověku projevuje božstvo! Neměli smyslu pro zákon daný Bohem. Mluvili mnoho o Bohu: ale to byla spíše idea jejich nitra, Bůh utvořený proti zákazu druhého přikázání z lidských myšlenek. V křesťanství viděli stu-

peň vývoje světového ducha. Kristus jim byl projev tohoto ducha, genius. Jeho smrt a vzkříšení nepojímali jako skutečnosti z moci Boží, ale jako symboly, jako náznaky duchovní pravdy. Pantheismus a evangelium jsou tak různé světy, že vůbec nebylo možné, aby směr, jenž se o pantheismus opíral, mohl postihnout jádro evangelia. A přece. I ti, kdo hledali spojení v boji proti osvěcenskámu zploštění evangelia, i ti, kdo podobně jako osvícenci volali po vyrovnání křesťanství s duchem času, vítali nové hnutí, zejména ty jeho představitele, kteří tak zjevně pantheismus nevyjadřovali a kteří se snažili svým způsobem pochopit a „nově vyjádřit“ obsah křesťanství. Bylo ovšem těžko bránit se hnutí tak mocnému a všestrannému. Nové filosofické směry imponovaly učeností, důkladností, novotou, i smělou odvahou, se kterou se vypořádaly s racionalismem osvícenců. Nové ovzduší se šířilo mezi vzdělanými vrstvami krásnou literaturou. Básníci a spisovatelé té doby vytvořili zvláště v německé literatuře díla slavené krásy. S jeviště divadel slyšelo obecnstvo novou životní moudrost ve výrazných verších Schillerových a tolika jiných dramatiků významných jmen. Křesťané unavení náboženskou negací osvícenců rádi přijímali každý nábožensky znějící projev znamenitých mužů svého národa, své doby. Noví filosofové bez rozpaků přiznávali, že se náboženství zakládá v tajemstvích, že podává víc než rozumové poučení, že se snaží o řešení otázek věčného života. Odpůrci katolictví viděli v idealistickém důrazu na mravní svéprávnost člověka pokračování reformačního zápasu za osvobození člověka od poručnictví církve a ode jha zákona zevně uloženého. Měli za to, že nový směr svým důrazem na ducha oživí křesťanství. Tak *došlo k osudnému spojení idealismu s křesťanstvím*. Evangeličtí bohoslovci se oddávali studiu těžkých systémů toho onoho filosofa, aby odtud získali základ pro nové theo-

logické myšlení, pro nové pojetí dogmatu, pro nový výklad osobnosti Kristovy a jeho významu pro člověka přítomné doby. A vnášeii cizí oheň do svatyně, kde má mít jediné místo víra ve zjevení Boží dané v Kristu.

Schleiermacher.

Nebyli to mužové vědomě nevěrní evangeliu! Byli jisti, že slouží věci Boží, že chápou Krista lépe než předchozí pokolení. Tak zejména chtěl být cele křesťanem slavný bohoslovec *Daniel Friedrich Schleiermacher* (1768—1834). Byl vychován v Jednotě ochranovské. Niternost Jednoty a pietistů vůbec byla jedním ze stupňů, které německému idealismu připravovaly půdu. Tak i Schleiermacher, odchovaný ochranovskou citovou zbožností, otevřel svou mysl romantice, jednomu ze směrů, jež německý idealismus tvořily. Stal se kazatelem a profesorem bohosloví. Působil v Halle a v Berlíně. Viděl, že se vzdělaní lidé od-cizují náboženství. Vinil z toho suchou, rozumovou orthodoxii a racionalisty, kteří z křesťanství udělali pouhou mravouku. Vystoupil proti obojímu nesprávnému pochopení náboženství výkladem, že náboženství není ani nauka o nadpozemských věcech, ani morálka, nýbrž samostatná oblast duchovního života. Ušlo mu však, že víra v Boha je ve smyslu Písma něco zcela osobitého a hlásal „vzdělančům mezi pohrdači náboženstvím“ se zápalem, že *náboženství je věc citu*. Je to „cit naprosté závislosti na Bohu“. Když pak ve své vírouce chtěl podat soustavu křesťanství, položil si za úkol *popsat* náboženské zkušenosti věřícího člověka, věřící církve. Víru, která je dar *Boží*, ovoce *Ducha svatého*, pojímal jako stav zbožného nitra, který se může zjistit, měřit, rozebírat, tedy jako něco, co je z ducha lidského. Schleiermacher správně hleděl odlišit teologii od filosofie. Tak se chtěl vyhnout konfliktu mezi

oblastí vědy a víry. Zavedl však theologii do zajetí psychologie.*) Svým výkladem upoutal velmi mnohé — idealismus přece dal tolik na to, co se děje v člověku! Ale přenesl těžiště křesťanství do člověka a do jeho citů, kdežto skutečná víra hledí *k samému Bohu* a *k zjevení pravdy v Jeho slovu*. Reformační dogmatika vykládala, čemu má křesťan podle Božího slova živě věřit. Schleiermachera zajímalo, *jak* křesťan věří. Tím ztrácel určité měřítko pro *obsah* víry. Mluvil vřele o Kristu, ale nebylo dost jasné, *proč* má být křesťanství jediným pravým náboženstvím, když prý přece tolik záleží na citu, nikoli na zjevení. Vroucí náboženský cit může mít a mívá i nekřesťan. Horoval pro živou víru, nerozeznával však víru v Boha živého, danou Duchem svatým, od mystického hledání a zažívání Boha.

Evangelická theologie první polovice 19. století.

Pod vlivem německého idealismu byla evangelická theologie po celých sto let. Theologická práce se v církvi rozvinula velmi bohatě, do šíře, do hloubky. Co různých cest zkusili bohoslovečtí pracovníci! Co nových odvětví si bohoslovecká věda našla, aby doplnila svou práci! Co duchovních, někdy i mocenských zápasů se tu odehrálo ve jménu úsilí o správné postižení křesťanství! Hlavním pracovním polem i zápasišťem bylo evangelické Německo a Švýcarsko, odkud se vlivy bohosloveckého myšlení rozlévaly do celé oblasti protestantismu, západní protestantismus nevyjímajíc.

Bohosloveckého soutěžení se do polovice 19. století stále ještě účastnili *racionalisté*. Zásadní překonání pochybeného myšlenkového směru neznamená nikdy, že by již naráz ztratil přitažlivost. Není tomu jinak ani v bohosloví. Proti racionalistům se ostře stavěli konfessionalističtí bohoslovci, kteří provolali *návrat k ně-*

*) Věda o duševním životě. Duševní život není přece totéž co život z víry, daný člověku Duchem svatým.

kdejší theologii orthodoxní a co nejpevněji se drželi konfesí 16. století. Činili to upřímně a vynaložili mnoho práce na dokázání, že stará orthodoxie vyjádřila správně obsah křesťanství. Ke skutečnému smyslu starých konfesí však vždy nepronikli. Drželi se jejich výrazů, ale nepostihovali plně předpoklady a pohnutky víry, které reformační otce k takovým výrazům vyznání vedly. Byli příliš zaujati bojem proti „moderní nevěře“, takže jim chyběla svobodná nebojácnost nového, svěžího uchvácení evangelia, i když jejich víra byla upřímná.

Hlavním odpůrcem orthodoxů nebyl však již racionalismus, německým idealismem překonaný, nýbrž bohoslovecký liberalismus. *Liberální**) *směr* bohoslovecký převzal ve mnohém dědictví bohosloveckého racionalismu. Jeho stoupenci sice opustili jednostranně rozumové pojetí náboženství, přijali základní názory německého idealismu, pokračovali však v kritických tendencích osvícenských. Odmítali každý ohled na církevní tradici a na církevní učení. Chtěli „nepředpojatě“ zkoumat oprávněnost církevních dogmat, t. j. zda dogmata opravdu vyjadřují to, čemu věřili první křesťané. Nejen to. Chtěli taktéž *historickokritickou cestou* bezpečně zjistit, čemu učil Ježíš a *kdo vlastně Ježíš byl*. Na historickém zjištění chtěli nově budovat křesťanství svého pokolení. Vykonali velikou badatelskou práci. Prozkoumali zevrubně biblický text, vynasnažili se o shledání všech starých rukopisů biblických, pátrali po původním znění biblických knih, zvláště též po původním znění slov proroků, Ježíše i apoštolů v předpokladu, že pozdější církve a její vydavatelé Písma původní text měnili. Nenechali kamene na kameni v křesťanské dogmatice a v samém Písmu, aby ho neobrátili, nepřezkoušeli jeho původnost a nezkritisovali jeho věrohodnost a jeho historické oprávnění.

*) Svobodomyslný. (Od lat. liber = svobodný.)

Zvláště otráslí orthodoxním učením, které v textu Písma vidělo přímo slovo Boží. A že sami neměli jiného měřítka pro pravdu Boží než historicko-kritické zjištění biblického textu, vytrácela se jim jistota pravdy Boží vůbec. Všude, i v bibli, viděli projevy dějinného vývoje. Pravdou se jim konec konců jevílo to, co postupným vývojem vychází z pokroků lidského ducha. Jako všechna vzdělanost roste lidským myšlením a lidským přičiněním, tak si představovali i pokrok k dokonalému náboženství. Měřítkem pokroku v náboženství jim byla niternost, opravdovost, odpoutání od obřadů a tradic, mravní čistota. Proroci, Ježíš, apoštol Pavel — to jim byli náboženští veleduchové, tvůrčí geniové, kteří dovedli lidstvo o další veliký kus cesty k Bohu blíž. Idealismus jejich filosofických učitelů jim tyto závěry ostatně již napřed napověděl.

Orthodoxové velmi zazlívali liberálům, na př. *Dav. Fridr. Straussovi*, autoru „Života Ježíšova“ (1835), nebo *Ferd. Chr. Baurovi* (zemř. 1860), jenž radikálně prohlašoval nové (často přehnaně nové) názory o vzniku novozákonních knih, že boří předpoklady víry v Krista a že podřívají existenci církve. Hleděli jim překazit činnost na bohosloveckých fakultách — takoví lidé přece nemohou církvi vychovávat budoucí kazatele evangelia! Ovšem, liberálové se velmi vzdělili od učení církve a nepochopili, co je Slovo Boží. Ale orthodoxové jim přece nebyli právi. Zůstávali jim dlužni pravou odpověď na jejich důvody. Báli se výsledků jejich vědeckého badání, kterých často nemohli popřít a které je samy mátlly, protože nedovedli rozeznat Slovo Boží, jímž je Kristus sám, od psaného slova Písma, které o Kristu svědčí a nese stopy lidské účasti. Boží zjevení jim bylo příliš spoutáno s literou Písma. Orthodoxové 19. století opakovali chybu protestantské orthodoxie staré doby. Vrátili se k učení o slovní inspiraci Písma, nedovedli zaujmout stanovisko

k výsledkům vědy a živili se své strany zbytečný konflikt mezi náboženstvím a vědeckým pokrokem.

Konflikt mezi orthodoxií a moderním myšlením hleděli řešit mnozí bohoslovci v tendencích Schleiermacherových a tvořili početnou skupinu *prostředkujících* bohoslovců. Také snaha zdůvodnit dodatečně bohoslovecky církevní unii z r. 1817 odváděla jiné bohoslovce pruských universit od vysloveně konfesijního základu k prostředkujícímu stanovisku, které hledali ve smíření křesťanství s dobovou kulturou. Prostředkující bohoslovci měli však mezi konfesionalisty a svobodomyšlnými těžké postavení — nevyhověli ani těm, ani oněm — a přes dobrou vůli nemohli uspokojivě vyřešit úkol, který si položili. Cesta za pravdou vede jinudy než prostředkováním.

Konfesijní smířlivostí stáli prostředkujícím theologům blízko ti bohoslovci, kteří setrvali v *probuzenské zbožnosti* a překlenovali rozpor mezi církvemi i mezi soudobou kulturou srdečnou věrou upjatou ke Kristu. Měli smysl pro náboženské hledání moderního člověka a působili vlivně spíše jako náboženské osobnosti než svou theologií. Na tisíce posluchačů poutali svými přednáškami, kázáními i osobním stykem hallenský profesor *Friedr. Aug. Tholuck*, berlínský církevní historik *Aug. Neander*, původem Žid, hlasatel „theologie, která jde ze srdce“, a tübingský profesor *Joh. Tob. Beck*, známý svým důrazem na bibli nad konfese a nad theologické systémy. Jejich žáci přecházeli pak zpravidla ke konfesionalistům, jednak že v církevní práci poznali potřebu určitého vyjádření víry, jednak i proto, že je těžko razit si vlastní cestu vedle převládajícího proudu.

I do myšlení luteránů církevně velmi rozhodných pronikl Schleiermacherův vliv v bohoslovecké škole *erlangenské*.*) Její stoupenci, Joh. v. Hofmann a jiní,

*) Erlangen v sev. Bavořích.

chtěli podepřít luterskou dogmatiku tím, že její pravdivost dovozovali ze zkušenosti znovuzrození. Stavěli tedy jednak na zjevení Božím v Písmu, jak je vyjadřuje luterská dogmatika, jednak na zbožném vědomí věřícího křesťana. Měli veliký vliv, zatím co jiné konfesionalisty varovalo jejich přecenění lidského nitra před následováním.

Rozvoj a vliv všech jmenovaných směrů trval *do druhé polovice století. Čeští evangelíci* o tomto bohosloveckém ruchu slýchali dlouho jen zdaleka. Toleranční předpisy silně obmezovaly jejich styk s protestantským světem za hranicemi Rakouska a Uher a nutily je k soustředění sil na udržení ohroženého postavení od sboru ke sboru. Napřed musilo dojít k zevnímu uvolnění. Toužili po něm. Dočkali se ho.

KOLEM ROKU 1848

Politická a církevní restaurace.

Evropští panovníci si oddechli, když Napoleonovým pádem (1815) přestal požár francouzské revoluce ohrožovat staré společenské i státní řády. Nic se jim nejevilo potřebnější než *obnovit vážnost k předrevolučním pořádkům* a zamezit rozvoj myšlenek, které osvědčily tolik výbušné síly. Proti „bezbožné revoluci“ volali na pomoc křesťanství jako náboženství, které učí poddané poslouchat a ctít zákonitou vrchnost, jako duchovní sílu, která by trvale zapudila síly rozpoutané osvícenstvím.

Vládám bylo velmi vhod, že tou dobou nejen v Německu, ale i v samé Francii zavládl *romantismus*. Kdežto osvícenství bořilo tradice a chtělo stavět život na rozumových zásadách, romantismus si liboval v tradicích co nejstarších. Obestřel novým leskem středověk. Státní řády nebyly již zdůvodňovány zásadami přirozeného práva, ale tradicí. Panovnická moc byla povznesena důrazem na legitimitu panovníků, vládnoucích z Boží milosti a z Božího pověření, takže prý ani nesmějí postoupit podíl na vládě širokým vrstvám lidu. Zároveň prospěla romantická nálada *římskokatolické církvi*. Právě to, co na ní osvícence uráželo — víru v tajemství, setrvačnost při tradicích protireformačního století, citový kult Panny Marie, úctu k svatým, legendy o nich, pověrečné ctění ostatků, obřady a chrámové

šero — romantika ve své citovosti vysoce hodnotila. I někteří evangelíci se těmito náladami dali vésti do katolické církve. V anglikánské církvi se vedle trvajícího hnutí evangelikálního uplatnil směr anglokatolický, směřující k římskému katolictví v řádech, v obřadech i v učení. Katolická církev sama se brzy *zotavila z pohrom napoleonské doby*. Jesuitský řád byl r. 1814 obnoven a rychle se domohl nového vlivu. Zakládány katolické spolky, šířen katolický tisk. Nově vyvýšena papežská moc, takže konečně *Vatikánský koncil* (v Římě 1869/70) prohlásil, že je papež ve věcech víry neomylný. Staré prostředky — obnova scholastického bohosloví, strohé odmítnutí nových myšlenek, index zakázaných knih, ba i inkvisice — měly utvrdit posice církví nově získané. Osvícenské katolictví bylo církví odsuzováno a zatlačováno.

Restaurace (obnova) státu i církve se opírala o totéž duchovní ovzduší. Příbuzné cíle a vzájemný prospěch vedly přirozeně ke *spojenectví mezi římskou církví a katolickými vládami*. Světská moc podpírala moc duchovní, majíc v ní zároveň oporu pro sebe a pro své cíle. Politicky konservativní*) byl i severoněmecký luterský konfesionalismus. Jednak proto, že i na jeho obnovu působil romantismus, jednak pod vlivem luterského odporu proti změně společenských řádů. Protest proti osvícenským heslům svobody, v nichž byl stále spatřován projev pyšné nevěry, dodával ostatně konservativního rázu i reformovanému konfesionalismu v Holandsku.

Liberalismus a revoluce r. 1848.

Ale osvícenské tradice neumlkly docela. Projevovaly se po celé Evropě brzy po pádu Napoleonově politicky i duchovně pode jménem *liberalismu*. Proti panovnickému absolutismu se liberálové domáhali občanských

*) Zastával staré řády.

práv, prohlášených francouzskou revolucí. Žádali zavedení ústavy (konstituce), účast lidu na vládě, duchovní svobodu, zrušení tíživé censury. Pod vlivem romantismu a německého idealismu vůbec se k těmto požadavkům těsně pojily *národní tužby* (jichž osvícenství při svých všelidských ideálech v té míře neznalo). Směřovaly k sjednocení členů téhož národa v jednom státě nebo k osvobození národů, které žily pod vládou mocnáře jiného jazyka.

Liberalismus byl potlačován a jeho stoupenci pronásledováni. Jmenovitě mocný vídeňský ministr Metternich dbal pozorně, aby bylo v zárodku uhašeno každé duchovní hnutí, které by mohlo směřovat ke svobodě. Volání po volnosti se však ozývalo tu projevy studentstva, tu spiknutími a revolucemi. *Roku 1848 se rozlily revoluční vlny* opět z Francie na jih a na východ, i do Němce, do Vídně, do Prahy, do Uher. Vídeňská vláda se dala na ústup. Metternich byl propuštěn. Císař dal prohlásit, že dává národům své říše *konstituci*. Ruch svobody se rozšuměl i v českém národě, který tehdy prožíval počátky nového politického života a radostně pozdravil konečné zrušení selského poddanství. Všude se ozývaly naděje na lepší zítřek a plány na reformu veřejného života. Na chvíli se zdálo, že i v *českém katolictví* dozraje ovoce osvícenského bolzanismu. Pražský kněz Fr. Náhlovský, potom i Karel Havlíček chtěli dát podnět k reformě katolické církve v tom smyslu, byť s národním zabarvením. Ale již byla r. 1849 potlačena revoluce v rakouské severní Itálii a v Uhrách, kde se projevila nejsilněji a od r. 1850 nastalo desetiletí nové reakce s persekucí účastníků revolučního hnutí.

Čeští evangelíci v letech 1848/9.

Prohlášení ústavních svobod nemohli rakouští evangelíci přeslechnout. Občanská svoboda zahrnovala pře-

ce i svobodu svědomí, i svobodu náboženskou. Přijetí liberálních požadavků za základ nového uspořádání občanského života znamenalo zásadní opuštění předpokladů, o něž se opíral celý systém tolerančních obmezujících zákonů. I žádali evangelíci rakouští, mezi nimi na neposledním místě čeští a moravští, o *plnou rovnoprávnost s církví katolickou*. Nebyli vyslyšeni tak, jak si přáli. Přece však se od r. 1849 směli i před úřady nazývat evangelíky místo tolerančního neurčitého názvu akatolíků (nekatolíků), přestalo šestinedělní cvičení před vstupem do evangelické církve, evangeličtí duchovní správcové postavení v konání úřadu na roveň s katolickými, zrušeny povinnosti evangelíků ke katolickým kněžím a učitelům, dovoleno stavět kostely s věžemi a zvony.

Pod dojmem pruské církevní unie a ve shodě se snahou po sjednocení všech Němců v jeden celek se i mezi rakouskými evangelíky německého jazyka ozvaly plány na *spojení obou evangelických konfesí* v Rakousku zastoupených. Také mezi Čechy našla tato myšlenka stoupence, zvláště v ohnivém kazateli nově zřízeného pražského sboru h. v. *Bedřichu Vilému Košutovi*, ve vikáři *Josefu Růžičkovi*, vyznání augsburského (jenž však působil při německém sboru pražském, do něhož náleželi údové obojí konfese) a v pražském katechetovi *Jos. Procházkovi* (h. v.). Košut a Růžicka měli podíl i na politickém jednání oněch let v Praze, získali si vážnost národních kruhů jako představitelé evangelíků a účastnili se vedle moravského superintendenta h. v. *Sam. Nagye**) snah o zrovnoprávnění církve evangelické s katolickou. Vydávali první evangelický časopis, aby spojovali a uvědomovali české a moravské evangelíky, tak velice rozptýlené. Zde také připravovali půdu pro spojení obojí církve. Již název listu — Če-

*) Čti: nadě!

skobratrský hlasatel — ukazoval, že pracují ke spojení českých evangelíků *na základě českobratrství*. Košut působil velmi vlivně také smělými, svobodomyšlnými kázáními s protikatolickou tendencí a s poukazy k slávě české reformace. Zaujal i neevangelické posluchače, takže v Praze vstoupila do evangelické církve sta nových členů. Znelíbil se tím státním úřadům a katolické církvi. R. 1852 byl uvězněn, pak internován v Celovci (1853—57) a po návratu do Prahy donucen k odchodu z vlasti.

Spojení českých evangelíků a vytvoření českobratrské církve bylo reakcí znemožněno. Ukázalo se ostatně, že pro tak dalekosáhlý krok nebyly evangelické sbory ani připraveny. Dospěly k němu až roku 1918. Všimněme si však, v jakém myšlenkovém ovzduší se v oněch letech pro českobratrství horovalo.

Národní náboženství?

Vzpomínka na českou reformaci nezanikla v našich evangelích nikdy, tehdy však oživila *pod dojmem a ve smyslu německého idealismu*. Viděli jsme, jak německý idealismus a v něm zvláště romantismus vyzdvihl národ, národnost, národní minulost. Zdůrazňoval se svéráz jednotlivých národů, určený duchem národa. Toto myšlení proniklo i do našeho národního obrození. Od té doby se i u nás mluví o duchu národa nebo o národní duši. Jako jinde, i u nás byla hodnocena národní řeč ne tak jako výtvar národní kultury, ale jako rázovitý projev národního ducha. Vlastenci si zakládali na původnosti své mateřské řeči. Hledal se nejstarší národ v Evropě, to jest ten, který má nej-původnější jazyk. Byly shromažďovány a obdivovány doklady původního národního umění, národní báje a pověsti. Byly vypočítávány výrazné vlastnosti a ctnosti národní. A v tom smyslu se začalo mluvit i o *úzké souvislosti národnosti a náboženství*. Jan Kollár kázal

v tom duchu, že prý se slovanský národ už od pohan-
ských dob, tedy svým vrozeným sklonem, vyznačuje
láskou k náboženství, že slovanský jazyk je zvláště
schopný k vyjadřování náboženských pojmů. Národ-
nost a náboženství mu byly sourodé sestry, takže ná-
rodnost nemůže být jiná než zbožná, ale také nábo-
ženství určitého národa nemůže být zdravě jiné než
národní. Věřil, že *každý národ si tvoří náboženství po
svém*. Kollár ovšem viděl nejvyšší náboženství v kře-
stanství, věděl, že křestanství nevyrostlo ze slovanské-
ho ducha a že platí všem lidem. Ale měl zato, že si
každý národ právem pojímá křestanství svým způso-
bem a že mu svým národním duchem právem dává
určitý ráz.

Zásluhou Františka Palackého byl tehdy i v naší
širší veřejnosti znovu poznán veliký význam české re-
formace v dějinách českého národa. Tím ochotněji
uvěřili stoupenci romantismu mezi českými evangelíky,
že *husitství, českobratrství je projev české národní
duše*, výron českého ducha a tak právě náboženství pro
českého člověka. Ti nyní volali: Vraťme se společně
k vyznání otců! Pak teprve bude moci naše církev
zdárně prospívat, jsouc opět spojena s pravými koře-
ny národní bytosti! Pak teprve v českobratrském, t. j.
v pravém českém výkladu bude možno zdárně hlásat
evangelium českému pokatoličenému národu! Vyznání
Augsburské stejně jako Helvetské jsou v Čechách nejen
jménem cizí, nýbrž celým rázem cizorodá. Zvěstujte
však křestanství v české způsobě: opravdový, prohlou-
bený český člověk v něm pozná své náboženství a ne-
bude moci k němu zůstat lhostejný!

Kollárův výklad o přirozených náboženských vlohách
Slovanů a na něm založené teorie Košutovy, Růžičko-
vy a Procházkovy *se přiči křestanské víře, že všechen
skutečný duchovní život jest pouhým darem Ducha
svatého*. Z národního ducha (z myšlenek a citů lidí

určitého národa) lze odvozovat náboženství smyšlená, nikoli náboženství zjevené. A věříme-li „svatou církev obecnou“, nemůžeme pokládat za správné, aby si křesťanské národy tvořily církve navzájem odlišné nejen řečí, ale i duchem. To znamená dělit Krista. Křesťanská církev mívá ovšem v různých národech různý ráz: právem však jen potud, pokud bylo křesťanům v různých národech uděleno zvláštní obdarování Duchem svatým. Takové dary však Bůh neuděluje jen pro křesťany v určitém národě. *Plnost křesťanství mizí s očí těm, kdo pro lásku k náboženské tradici svého národa nechtějí mít podíl na všem, co bylo Duchem svatým dáno církvi ve kterékoli její části.* Není pravého křesťanství beze stálého úsilí o obecnost Kristovy církve.

Ostatně dovedli naši horlitéle pro Bratrskou konfesi zároveň uvažovat o tom, jak by se její znění mělo racionalisticky upravit, aby vyhovovala „duchu času“.

Nové úkoly.

Přes tyto nedostatky ukázal pokus o obnovení česko-bratrství ke dvěma úkolům, které si evangelická církev od té doby nepřestala připomínat, i když na desítky let nabyla o hodně jiné tvářnosti. Čeští evangelíci si *nově připomněli odkaz reformačních otců a zatloužili po návratu k jeho bohatství.* Nebylo správné, že se k němu začali vracet jako k národnímu náboženství ve vyloženém smyslu. Obnoveným studiem se však ukázalo, že Jednota může být učitelkou českých evangelíků ne svým češtvím, ale tím, co jí bylo dáno z Ducha svatého a oč se mohou s jejími dědici v její někdejší pozemské vlasti sdílet křesťané kterékoli jiné církve ve kterémkoli národě, jak k tomu pracoval již Komenský. Společné zkoumání obsahu česko-bratrství sbližovalo naše obě evangelické církve, obohatilo je,

přispělo k jejich spojení a zůstává úkolem vždy ještě nedokončeným a plodným.

Druhým nepromlčitelným úkolem zůstala českým evangelíkům od oněch let *evangelisace národa*, to jest úsilí přivést národ k reformačnímu evangeliu, jež znávali otcové. Znovu a znovu se k této touze a snaze vraceli horliví pracovníci obou našich církví. Evangelisační činnost se stala výraznou složkou našeho církevního života. Nebylo správné mluvit o navrácení českého národa k náboženství vzešlému z jeho ducha. Ale jestliže ve kterém národě jednou zavanul Duch svatý a otevřel jeho členům Písmo, zůstává to i po generacích závazkem pro všechny, kdo porozuměli, jak velikým darem je otevřené slovo Boží. A i kdyby té závazné vzpomínky na minulost nebylo: kdy bude promlčen rozkaz Pána církve „Jděte, učte všechny národy“? A jak by kdo směl vynechat národ, ve kterém se z vůle Boží zrodil?

ČESKÝ A SLOVENSKÝ PROTESTANTISMUS PO ROCE 1861

Protestantský patent.

Reakce let padesátých utlumila život českých evangelíků. Opět bylo zřejmé, jak těsně je spojen rakouský absolutismus státní s nadvládou římské církve. R. 1855 dosáhla papežská stolice uzavření výhodné smlouvy (*konkordátu*) s vídeňskou vládou, takže zákonům katolické církve byla dána přednost před státními. Její výsadní postavení bylo znovu utvrzeno a evangelické církve opět pociťovaly důsledky nového stavu. Netrval na štěstí dlouho. Porážka Rakouska v Itálii r. 1859 usvědčila reakci z neúspěchu a připravila návrat ke konstituci. Politické uvolnění bylo provázáno uzákoněním občanských práv a vláda nemohla déle odkládat ani spravedlivější úpravu církevních poměrů. Šlo jí ostatně také o to, aby si získala sympatie protestantského Německa. *Osmého dubna 1861* vydal císař František Josef (1848—1916) „*protestantský patent*“.

Teprve tímto zákonem bylo definitivně ukončeno osmdesátileté období pouhé tolerance. Nyní již byla evangelíkům „na věčné časy“ zaručena zásadní rovnost před zákonem a evangelická církev uznána státem za *rovnoprávnou* s církví římskokatolickou. Církvi byla dána samospráva. Sbory seskupeny v senioráty a v superintendence. *Církev zřízena podle zásad presbytero-*

synodních: sbory si volily staršovstva s farářem v čele, vysílaly delegáty do konventů seniorátních a superintendentních, volily seniory a superintendenty i ostatní členy seniorátních a superintendentních výborů. Volbou byli určováni poslanci pro zákonodárný generální synod. Ale císař si ponechal v rukou právo potvrzovat zvolené superintendenty a vedle synodu zůstala ve Vídni jako dědička konsistoře *vrchní církevní rada*, jež vedla skutečnou správu církve *jako úřad státní*. Tím a císařovým právem potvrzovat usnesení synodu byla samospráva církve silně omezena. Byl to stav podobný jako v luterských zemích německých. Reformovaná církev jej nesla těžce. Tou dobou již opět vycházel *český evangelický časopis* „Hlasy ze Siona“ redakcí farářů helv. vyznání. Zde se od počátku ozývaly protesty proti obmezení církevní svobody.

Evangelické školy.

Na druhé straně se vláda měla co bránit katolickým biskupům, kteří namítali, že protestantský patent vlastně *ruší konkordát* z r. 1855. Ovšem; obojí vedle sebe dlouho platit nemohlo. Zákony školské a zákony o úpravě poměrů mezi jednotlivými církvemi, vydané r. 1867 a 1868, odstranily konkordát téměř úplně k veliké radosti evangelíků, kteří těžce nesli zvláště nadvládu církve ve školách.

Však právě vliv, který katolická církev ve školách měla a jenž ani potom docela nepominul, nutil evangelíky *k zakládání nových církevních škol*. V letech šedesátých jich byl založen veliký počet. Byly opatřeny učiteli mnohem lépe vzdělanými než v předchozí době a posloužily církvi i národu výchovou dalších dvou generací evangelického dorostu. Byly to jen obecné školy a učitelský ústav v Čáslavi. Přibýlo aspoň škol dvoutrídních. Jinak bylo v českých zemích — vedle církevních škol německé evangelické církve s němec-

kým učitelským ústavem ve slezském Bílsku — jediné (státní) evangelické gymnasium, rovněž s německým vyučovacím jazykem, v Těšíně. Sem se po desítky let scházeli vedle německých a polských také čeští studenti, zejména ti, kteří se potom měli věnovati studiu bohosloví. Na gymnasiu převládalo však ovzduší racionalismu. Ani bohosloveckou fakultu čeští evangelíci neměli a do roku 1918 zůstali odkázáni na fakultu vídeňskou.

Styky se zahraničním protestantismem.

Protestantský patent však právě i zde znamenal dalekosáhlou změnu. Povolil rakouským bohoslovcům, aby konali svá studia *také v cizině* a vůbec *umožnil* evangelíkům v našich zemích *volný styk se zahraničním protestantským světem*. Bylo to v době, kdy byl za hranicemi o evangelíky v zemích převahou katolických upřímný zájem. Oživení církví v Britanii, v Německu, ve Švýcarsku i v Holandsku vytvořilo předpoklady pro pěstování mezicírkevních vztahů a pro podporu slabších částí protestantismu. Vyrostly zde pracovní družiny ve Skotsku a v Anglii i rozsáhlé *podpůrné spolky*, zvláště spolek Gustav-adolfský, založený r. 1832 na památku velikého švédského krále a rozvětvený po celém Německu i v sousedních zemích. Ve Švýcarech vznikl s tímž programem Protestantský pomocný spolek. Němečtí konfesionalisté založili k podpoře souvěrců Luterskou Boží pokladnu. Všecky tyto a podobné spolky otevřely *štědré ruce* slabým sborům českým, slovenským, rakouským vůbec. Jejich funkcionáři přicházeli, aby na vlastní oči poznali naše poměry a potřeby. Někdy se neubránili povýšenosti. Zpravidla však přinášeli nejen hmotné dary, ale i upřímně otevřené srdce a křesťanské přátelství. *Chtěli pomoci i duchovně*. Zvali české evangelické hochy na evangelická gymnasia, dívky do výchovných ústavů,

bohoslovce na své vysoké školy, faráře do svých sborů, aby poznali život v probuzených církvích.

Od fary k faře chodil tehdy *ochranovský* kazatel Ferd. Kleinschmidt a působil tichou zbožností, jakou se obnovená Jednota vyznačovala. Do švýcarské *Basileje* zval „otec Le Grand“ již před r. 1861 české bohoslovce, aby tu studovali na universitě, kde se křížily vlivy všech tří bohosloveckých směrů a aby poznali probuzenskou zbožnost, jež dávala sílu basilejským křesťanským společnostem a kterou Le Grand sdílel. Tu zbožnost si z Basileje přinesl *Josef Dobiáš*, potom ref. farář v Bukovce, nejlepší český evangelický historik té doby, libštátský ref. farář *Eman. Havelka* a jiní. Podobně působila živá zbožnost profesora Tholucka na bohoslovce, kteří studovali v Halle. *Theodor Fliedner* otevřel českým dívkám vstup do diakonie a do jejích dívčích ústavů s úmyslem, aby pak doma založily českou větev diakonie a aby pečovaly o mládež v evangelicky vroucím duchu. *Přátelé z Vestfálska* se starali o studium českých gymnasistů v Gütersloze a jinde. Bohoslovci, kteří byli pozváni *do Anglie a do Skotska*, setkali se s evangelikální zbožností, byli strženi příkladem činnorodého křesťanství a zapálení pro presbyterní zásady. Přidružil se zájem o české vystěhovalce v *Sev. Americe* a faráři, kteří se tam vypravili, poznali i tamní způsoby církevní práce a probuzenskou zbožnost amerických církví.

Jak to vše bylo nové pro naše evangelíky, rostlé v zakřiknutých poměrech! *Jak toužili, aby stejně vroucí zbožnost naplnila i naše sbory* a aby i české sbory byly prosyceny vědomím, že Ježíš jest jejich jediným Pánem! Na rozdíl od předchozího pokolení nedali na racionalistickou kritiku reformačních konfesí, jakoby již „nevyhovovaly duchu času“. Z prostředí, které poznali za hranicemi, přijali nové ujištění o věčné pravdě evangelia a dali se mu v službu. Vlastenecké

náboženství jim nestačilo. Nepřestali milovat svůj národ, ale viděli pro něj spasení jen v Kristu Ježíši. Krabčický farář h. v. *Václav Šubert*, prve Košutův spolupracovník a pokračovatel, ještě počátkem let šedesátých s mnoha jinými evangelíky zanícený ruchem politickým a národním, dal se nyní cele proniknout evangelikální, na milost Pána Ježíše soustředěnou zbožností. V síle duchovního rozvlažení, jehož se dostalo jemu a kruhu jeho stoupenců a pod vlivem příkladu Fliednerova zbudoval sirotčinec a dívčí výchovný ústav v Krabčicích. Učitel *Čeněk Váša* se stal jeho oddaným spolupracovníkem. I *Jan Janata*, ref. senior v Chlebích, slavený sionský básník, prošel podobným, byť ne tak úplným duchovním přerodem.

Dvojitý konfesionalismus:

a) luterský (na Slovensku i u nás).

Nové proudění však přineslo i *nové rozdvojení* českých evangelíků. Racionalismus a vlastenecké volání po návratu k českobratrství jako k českému náboženství prve zastíralo rozdíly konfesí. Když se však r. 1868/9 Jos. Procházka s několika přáteli znovu zasazoval o spojení obou církví, ukázalo se, že zatím i mezi reformovanými i mezi luterskými ožila přichylnost k Augsburské či Helvetské konfesi. V obou církvích nastala *doba konfesionalismu*.

Nejprve zesílel konfesionalismus v české církvi *luterské*.

Byl to do jisté míry ohlas změny, která se o málo dříve udála *na Slovensku*. Tam se po době orthodoxie rozmohl koncem 18. století racionalismus. Dal na dlouho ráz bohosloveckým ústavům a pronikl i do tehdejších vydání Písma a Cithary. V době, kdy již k racionalismu přibýly vlivy německého idealismu, byl dokonce (r. 1842) v duchu nové zbožnosti sestaven nový

evangelický kancionál pro slovenské sbory, známý pode jménem „Zpěvník“. Dosud se dělí s Transiláni o oblibu slovenských evangelíků. Touž dobou byla slovenská církev *těžce ohrožena maďarisací*. Až do konce 18. století byla v Uhrách úřední řečí latina; národy žijící v Uhrách pěstovaly vedle toho nerušeně svůj mateřský jazyk. Vlastenectví vznícené romantismem přivedlo Maďary k úsilí ovládnout všechny ostatní uherské národnosti a vnutit jim maďarštinu. Evangelická církev byla přirozenou hrází takových snah, neboť trvala při užívání národního jazyka ve chrámě a ve škole. Slováci by byli v 19. století pomaďarštěni, kdyby nebylo vytrvalosti evangelíků, vedených „roduvěrnými“ církevními učiteli a faráři. Veliká většina slovenských evangelíků náleží k církvi luterské. Maďari, pokud jsou protestanté, jsou většinou reformovaní. Maďarských reformovaných je mnohem více než slovenských luteránů. *I chtěli maďarští nacionalisté utvořit unii obou vyznání*, aby získali ve spojené církvi většinu a aby v ní prosadili nadprávi maďarštiny. Racionalismus k tomu tvořil příhodné ovzduší, neboť konfesijní rozdíly přehlížel jako zastaralé. Ale nebezpečí bylo prohlédnuto a v téže době, kdy u nás ve jménu vlastenectví šlo o spojení církví, ozýval se mezi vlasteneckými Slováky proti spojení prudký odpor. Vedl jej zejména energický, ohnivý *Josef Miloslav Hurban* (1817—1888), farář v Hlbokém na záp. Slovensku. Opustil racionalismus — nejprve pod silným vlivem systémů německého idealismu, takže horoval pro luterství ve jménu národních citů slovenských, kterým prý se přiči kalvinistický racionalismus.*) Potom se přiklonil k luterství pojatému ve smyslu konfesijním. Úsilí jeho a jeho druhů, s nimiž vydával „Církevní listy“, se podařilo, že k unii evangelických církví v tehdejších Uhrách ne-

*) Kalvinismu podkládal Hurban myšlenky zwingliovské. Opět šlo hlavně o rozdíly v učení o večeři Páně.

došlo. Ve slovenské církvi opět převládl konfesionalismus.

Maďarisace však přece pronikala i do církve hrozivou měrou a tísnila rozvoj slovenských evangelíků všemožným způsobem. *I otázka církevního zřízení* tu poskytla příležitost. Uherská církev obojího vyznání měla již od r. 1791 mnohem svobodnější postavení než evangelíci v zemích rakouských. Vedle farářů rozhodovali v ní významnou měrou šlechtici, pověřovaní kurátorstvím sborů. Laický živel však zastupovali v církvi nepěkně. Byli to namnoze lidé nábožensky povrchní, nicméně si osobovali rozhodující slovo a ti, kdo z nich byli slovenského původu, silně podléhali maďarisaci. R. 1859 vydal císař zvláštní patent, jímž dal uherským evangelickým církvím nové zřízení. Podobalo se tomu, které o málo později vzešlo z protestantského patentu pro evangelíky v Rakousku, ba dávalo církvi ještě více svobody. Vyšlo však z vůle panovnickovy, nikoli z vůle sborů, a obmezovalo dotavadní převahu šlechticů ve vedení církve. Slovenští faráři a lid přijali nové zřízení s povděkem. Významný slovenský bohoslovec a básník*) *Karel Kuzmány* (1806 — 1866) byl zvolen superintendentem velké části Slovenska a řídil organizaci sborů. Ale odpůrci patentu užili všech prostředků proti Kuzmánymu a proti přívržencům nového zřízení a prosadili, že po osmiletém trpkém zápase byl patent odvolán. Byla to porážka Slováků, jichž se vídeňská vláda neujímal, třeba v revolučních letech stáli věrně při ní a bojovali v jejím zájmu proti Maďarům. Politické okolnosti rušily tak těžce život církve. Slovenský národ — a v něm evangelická církev — byl pak v následujících desíletích tísněn rostoucím maďarisačním násilím. Do českých a moravských sborů a. v. přicházeli od let šedesátých znovu ve větším počtu slovenští kazatelé, kteří jako věrní národovci nemohli

*) Autor písně „Kdo za pravdu hoří.“

v Uhrách obstat. Přinášeli s sebou konfesionalismus. K tomu *přibýly přímé vlivy konfesionalismu německého. Daniel Bohumil Molnár* (1819 — 1889), později pražský farář, senior a superintendent a. v., přišel do styku s W. Löhem a přenesl do Čech jeho zálibu v liturgii. Přilnul k luterské orthodoxii, vyjádřené katechismem bohoslovců meklenburských z 1. pol. 18. století a přeložil jej. Tento katechismus u nás nabyl s Malým katechismem Lutherovým půdy. Tradice luterského farářského rodu a osobní ujištění o přednostech luterství učinily z černilovského faráře a seniora *Karla Ed. Lányho* (1838—1903) horlivého, vytrvalého pracovníka pro konfesijní uvědomění luterských sborů českých, které trpěly menšinovým postavením na všechny strany.*) Studie na luterských universitách rozšířily horlivě luterský směr i mezi dalšími luterskými faráři, z nichž mimo jiné vynikli Jos. Jak. Kučera, Krist. Pospíšil, *Cust. Ad. Skalský*, potom profesor vídeňské fakulty bohoslovecké.

b) Helvetský konfesionalismus.

A zároveň u nás nabýval půdy *konfesionalismus helvetský*. Reformovaní faráři a bohoslovci poznali teprve za hranicemi, jaké řády má mít reformovaná církev a jaká je síla reformovaného bohosloví. Pod vídeňskou církevní radou, společnou oběma vyznáním, převážně však luterskou, cítili se nesvobodni a zdůrazňovali tím více vyznání své. Poznali, že nejlepší tradice bratrské směřují mnohem více ke kalvinismu než k luterství a cítili se dědici Jednoty plněji než luterští. K tomu přistoupily vlivy nevelikého, ale pro Čechy zvláště vý-

*) Na Moravě žilo r. 1880 19.000 českých evangelíků a. v. vedle 40.000 reformovaných, v Čechách jen 13.000 luterských vedle 67.000 reformovaných. V zemích rakouských vůbec bylo českých evangelíků a. v. 32.000 vedle 228.000 luterských jiných národností (Němců a Poláků) a mezi miliony katolíků.

znamného svobodného sboru reformovaného v západo-německém *Elberfeldu*. Tento sbor se ubránil unii s luterskou církví a přilnul k Helvetské konfesi a k Heidelberskému katechismu i k reformovaným řádům bohoslužebným. Opíral se o rozhodně kalvínské kruhy holandské. Jeho farářem byl *Hermann Friedr. Kohlbrügge*, rodem Holanďan a původně luterán, *jeden z nejvýraznějších reformovaných bohoslovců 19. století*, jenž dobře postihl, co znamená zvěst o suverenní milosti Boží a nedbal na posměch, se kterým se potkával v kruzích jinak smýšlejících. U nás navázal styky s Kohlbrüggem a s Elberfeldem *Heřman Tardy* (1832—1917) a získal pro něj mnohé. Kohlbrüggova kázání byla překládána do češtiny. Když se r. 1864 stal Kohlbrüggův zeť a žák *Ed. Böhl* profesorem vídeňské bohoslovecké fakulty, vychoval v témž směru celou generaci reformovaných farářů, kteří se pak uplatnili věrnou prací ve sborcích a v diaspoře. *Frant. Šebesta* (1844—1896), autor „*Dějiny církve křesťanské*“, „*Křesťanské věrouky*“ a nového převodu žalmů, mezi nimi vynikl spisovatelsky. Česká církev helvetského vyznání nabyla působením tohoto pokolení určitě reformovaného rázu.

Mezi oběma církvemi docházelo v tomto období nového konfesionalismu k napětí podobnému jako při zakládání sborů tolerančních. Vliv zahraničních přátel a jejich víry i jejich bohosloví oddaloval ty, kdo se u nás přidrželi buď německých luteránů, buď německých, švýcarských, britských reformovaných a presbyteriánů. Zaujetí, jež dělilo obě konfese v Německu, se přenášelo i k nám. Ovšem i osobní a místní neshody snadno přistupovaly k zásadním rozdílům a komplikovaly poměry. *Obojí strana si stýskala na nespravedlivost strany druhé*. Čeští reformovaní byli menšinou v církvi, spravované církevní radou luterského rázu. Báli se užší unie, která by ještě zhoršila

jejich menšinové postavení. Nedůvěru odtud plynoucí přenášeli i na české luterány, ač těch bylo mnohem méně než českých reformovaných a byli mezi nimi nevýhodně rozptýleni. Tak se čeští luterští cítili ohroženi od reformovaných. Neradi nesli, že se jim upírá podíl na dědictví po Jednotě. Lány a po něm zvláště Pospíšil vydávali od r. 1870 „*Evanjelický církevník*“ na obranu zájmů luterské církve. Docházelo k časopiseckým polemikám. V té době se začali evangelíci hojněji usazovat ve městech. Bylo patrné, že evangelická církev pozbude vysloveně venkovského rázu. Tu se obě konfese předstihovaly v rozšíření církevní práce do měst a docházelo k soutěžení.

Vzájemné dělení a odcizování pocitovali již tehdy mnozí jako nenáležitě. V následujícím pokolení bylo překonáno. Ale přece nemůžeme zapomenout na horlivost, na práci, na víru a na určité bohoslovecké stanovisko konfesionalistů obojí církve. Byli to upřímní, rozhodní hlasatelé víry v Ježíše Krista. Konfese jim byly skutečným výrazem živé víry. V době náboženské neurčitosti a povrchnosti měli v nich a v reformačních katechismech jasné vyjádření obsahu víry. Přinášeli k nám z evangelického zahraničí mnoho podnětů. Přispěli k tomu, že české evangelictví vyšlo ze svého zákoutí a znovu se zařadilo do rodiny světového protestantismu. Získávali evangelické církvi přátele jiných jazyků. Milovali svůj národ a uplatňovali jeho práva i v církvi, ukazovali však k vyšším cílům: k pravdě, která je táž pro všechny národy, ke Kristu, jedinému Spasiteli a Hlavě církve.

Však zároveň formoval zbožnost sborů obojího vyznání ohlas nekonfesijního evangelikalismu, soustavně šířený evangelisačními letáky, časopisy pro dospělé a pro děti a zvláště mocně písněmi, sebranými v „Písních cestou života“. Víra v Pána Ježíše, laskavého Spasitele nabývala ústředního místa v mnoha srdcích.

Nové proudy se potkaly s odporem těch, kdo trvali při racionalistickém pojetí křesťanství. *Bedřich Vilém Košut* zasahoval z ciziny do českých poměrů. Přispíval do časopisů, jež vydával jeho bratr *Benjamin*, farář v Praze („Českobratrský hlasatel“, pak „Českobratrský hlas“ a „Český bratr“). S kruhem stoupenců útočili na probuzenskou a konfesijně orientovanou zbožnost mladšího pokolení jako na cizáctví. Vynášeli proti ní českobratrství, ale spíše jako heslo než jako skutečný program. Vždyť zároveň odmítali církevní kázeň, o kterou se ve smyslu tradic Jednoty pokoušela církev reformovaná a smáli se víře reformačních konfesí a katechismů jako přežitkům 16. století. Zápas nebyl veden jen duchovními zbraněmi a vedl k nepěkným výstupům. Hýbal hlavně církví reformovanou. Ale i v církvi a. v. měl tento opožděný racionalismus stoupence do konce 19. století zvláště v učiteli humpolecké církevní školy Janu Sluníčkovi, znamenitém pedagogu.

Zároveň vedli rozhodní presbyteriáni čeští *boj o úplnou svobodu církve*. Vypracovali návrh nové církevní ústavy, jenž byl r. 1877 přijat konventem čáslavského seniorátu; odtud jeho jméno „Čáslavské církevní zřízení“. Církev se měla spravovat úplně samostatně, bez církevní rady, měla být postavena na určitý základ konfesijní a měla v ní být zavedena náležitá církevní kázeň. Ale ozvaly se hlasy, že církev není pro úplnou samosprávu zralá a při jednání na vídeňském synodu r. 1889 návrh padl.

Obojí zápas v církvi reformované vedl vedle Justa Emanuela Szalatnaye, faráře velimského, kolínský farář *Ceněk Dušek* (1843—1918) jako redaktor „Hlasů ze Siona“ a „Jednoty“. Když však změny církevního zřízení dosaženo nebylo, stali se Szalatnay a po něm Dušek superintendenty podle zřízení, jaké zůstalo v plat-

nosti a s nímž se musili smířit. *Ochabl i zájem o církevní kázeň* a její otázka zůstala nevyřešena. Nelze říci, že jen pro nepřítel vyších úřadů. Ve sborech samých nebylo pro ni až na málo výjimek dosti pochopení. Nejvytrvaleji o ni usilovali faráři školy Böhlovy a farář Jan Karafiát. — *Dušek* vedl obranný boj i navenek. Tepal náboženskou polovičitost české veřejnosti, podle jména katolické, na venek husitsky vlastenecké, ve skutečnosti k pravdě Boží lhostejné a mravně nalomené. Opětovné náporů katolictví na české evangelíky a na českou reformační minulost odrážel s ním *Frant. Šádek* i jiní. Veliký význam měla *Dušková práce mezi středoškolskými studenty*. Shromažďoval je do Kolína, kde na ně vlivně působil a získával je pro zbožnost rozhodně evangelickou a pro činnou práci v církvi. Podobně působil na reformované studenty v Brně *Frant. Šebesta*, hledě k tomu, aby vším svým působením utvrdil ve svých žácích úctu k slovu Božímu a lásku k „naší drahé církvi podle slova Božího reformované“. Čáslavský reformovaný učitelský ústav vzdělával evangelický učitelský dorost. Na luterské straně vybudoval *K. E. Lány Lutherův ústav v Hradci Králové*, kam svolával středoškolské studenty a. v.

L. B. Kašpar.

Vedle Duška, působivého řečníka, tiše pracoval *Ludvík Bohumil Kašpar* (1837—1901), reformovaný farář v Hradišti u Nasavrk a potom na Král. Vinohradech. Zatím co se jiní zasazovali o čáslavský návrh církevního zřízení, jenž vzešel z jeho podnětu, hleděl si Kašpar především práce literární a vydavatelské. R. 1868 založil s jinými *Spolek Komenského*. (Vedle Kašpara věnoval spolku svou práci zvláště bývalý učitel *Jos. Baštecký*, získaný Kašparem pro evangelikální zbožnost podobně jako Váša Šubertem.) Spolek vydával a šířil evangelické časopisy a vnitromisijní traktáty. Nedělní

školy, tehdy podle příkladu zahraničních církví u nás zavedené, byly odtud opatrovány literaturou, vedoucí k vroucí víře v Pána Ježíše. O dvacet let později přibyl ke Spolku Komenského další vydavatelský spolek evangelický „Comenium“, opět za Kašparovy spolupráce. Současně byla evangelíky a. v. založena „Evangelická matice a. v.“ — Kašparovou prací vznikly „Písně cestou života“. Jimi a chrámovým „Evangelickým kancionálem“ dal Kašpar, nadaný básník, *nový ráz našemu duchovnímu zpěvu.**) Složil sám řadu písní, jiné přeložil, zejména též z angličtiny. Veliký počet písní staročeských a starých překladů z německých předloh nově upravil. Právě na jeho zpěvníkové práci je vidět, jak k nám jednou rukou přenášel projevy zbožnosti zahraničních církví, druhou však zároveň svému i následujícímu pokolení zpřítomňoval *dědictví Jednoty bratrské*. Z něho těžil vydáním kralického Nového zákona s poznámkami bratrských překladatelů, sestavením Biblické konkordance (s učitelem Jos. Hanušem), vydáním bratrského katechismu a celé řady spisů Komenského i jiných bratrských spisovatelů. Svou hojnou prací zaslouží, aby byl stavěn vedle Bratra Jana Blahoslava.

Jan Karafiát.

Jak zbohatil Bůh naši církve tolika významnými lidmi druhé poloviny 19. století! Zvláště výrazným svědkem pravdy a ukazatelem do budoucnosti byl mezi nimi *Jan Karafiát* (1846 — 1929). Studoval na německém evangelickém gymnasiu v Gütersloze, na německých vysokých školách a ve Skotsku. Bylo mu dáno, že se záhy upevnil ve víře ve svrchovaného Pána Boha, jenž se stal laskavým Spasitelem hříšníků v Ježíši Kri-

*) Evangelikální písně citového naladění a lehkých nápěvů nechtěl však zavést do služeb Božích, jak se potom namnoze stalo.

stu. Zbožností evangelikálního rázu v jeho víře výrazně pronikaly tóny zbožnosti reformační, luterské i kalvínské. A třeba se Karafiát výslovně hlásil k církvi reformované a dával jí přednost před bratrstvím, přece vykonal nad jiné mnoho *pro skutečné oživení odkazu Jednoty*. Ve Hrubé Lhotě na Valašsku, kde byl 20 let farářem, budoval sbor podle řádů presbyteriálních a s církevní kázní. Dal podnět ke studiu překladatelské práce Kralických a zrevidoval celý jejich překlad. Text takto přehlédnutý vydal po prvé r. 1915. Když r. 1895 opustil duchovenskou práci ve Lhotě a začal v Praze vydávat „Reformované listy“, zahájil je programem vyváženým z odkazu Jednoty: budovat Pánu Ježíši krásnou, krásnou církev. Málokdo u nás dovedl tak nalehavě, jemně vynášet čistotu života založeného v Kristu a ukazovat ke kráse vysokých mravních cílů v životě národním i v osobním životě jednotlivců, jmenovitě mládeže, jako on. Dovedl promluvit k dětem jedinečnou knížkou „Broučci“, v níž však jen čtenáři Karafiátově zbožnosti blízcí slyšeli tutéž zvěst o cestě Boží za člověkem a o Jeho pevných, laskavých plánech s člověkem, která působivě zaznívá z jeho kázání a katechismu. Kolem Karafiáta se mnoho měnilo, on však nepřestal všem stejně jasně ohlašovat, že milost Pána Ježíše dává jedinou naději života světu i národům a že si Pán Bůh nikým na světě nedá vytrhnout otěže světa z rukou. Žil osaměle, jeho dílo však působí pronikavěji než mnoha jiných, kteří docházeli širokého ohlasu a souhlasu za svého života.

„Malé církve“.

Ze vlivů evangelického zahraničí i z místních duchovních hnutí domácích vyrostly ve třetí třetině 19. století drobné evangelické církve u nás. Byla to nejprve *česká větev Jednoty ochranovské* (Evanjelická bratrská církev) od r. 1870. Vznikla působením ochra-

novských kazatelů, zvláště Viléma Harttwiga v Černé. Zřídila několik sborů ve východních a v severních Čechách. Zároveň s ní vznikala *Svobodná církev reformovaná*, utvořená r. 1880 sloučením hnutí, vedeného lidovým kazatelem Janem Balcarem (1832—1888) na Náchodsku a Novoměstsku nad Metují, vlivů Svobodné církve skotské, jež sem zasáhly přes slezskou Vratislav a práce amerických kongregacionalistů zahájené několika misionáři (Schaufflerem, Clarkem*) r. 1872 v Praze. Vedle Josefa Kostomlatského, vydavatele časopisu „Betanie“, Františka Urbánka, původně faráře reformovaného a jiných vynikl jako duchovní vůdce této církve, která rozšířila síť svých sborů a skupin po Čechách i po Moravě, Alois Adlof (1861—1927), původem katolík, pak úd církve reformované, z níž odešel s protestem proti košutovskému racionalismu. Působil organizačně, spisovatelsky i jako básník duchovních písní. Byl proniknut zbožností těšící se z Boží lásky s příděchem až mystickým. Od Svobodné církve reformované se r. 1885 oddělila malá *církev baptistická*, vedená Jindřichem Novotným.

Baptistické a svobodněreformované sbory zakusily zprvu *neprízeň státu*, od něhož nebyly uznávány. Však také o státní uznání zásadně nestály. Nechtěly být žádným poutem ani hmotnou podporou vázány ke státu, bojíce se, aby nebyly obmezeny ve své duchovní svobodě. Tvořily společenství i jinak odlišné od sborů větších církví evangelických, které si státního uznání vážily a peněžitě pomoci i zákonné ochrany státu se dovolávaly ve jménu rovnoprávnosti s církví katolickou. Malé církve sdružovaly údy, kteří prošli osobním obrácením ve smyslu pietistickém a metodistickém a pokládali se za probuzenější, duchovněji, dokonalejší než údové církví „státních“. Celý ráz práce svobodných církví se nesl misijním směrem. Jejich údové předčili evan-

*) Čti: šaufler, klark.

gelíky starších církví horlivostí v osobním působení na své okolí, zpravidla také obětavostí v zájmu své církve. Ve svých sborech dbali o křesťanský život soustavnou církevní kázní. Svým misijním působením mířili bez rozpaků i mezi údy větších církví. Obě naše starší evangelické církve při vši snaze opravdových údu o křesťanský život a o kázeň měly zásadně jiné pojetí církve, při všech nedostatcích svých sborů a jejich mnoha údu bližší *učení* reformačnímu. Nečinily základem členství zážitek obrácení a nechtěly tvořit sbory jen z údu určitého stupně dokonalosti. Vytýkaly malým jednotám, že stavějí církev příliš na lidských citech a skutcích a že se těžko uvarují svodu duchovní domýšlivosti a zákonictví. I bylo dosti zásadních příčin k neshodám mezi malými a většími evangelickými církvemi. Na mnoha místech přistoupilo i konkurenční napětí a osobní nechuť. A přece i větší církve získávaly z příkladu misijní horlivosti a z důrazu na osobní probuzení, jaký jim — třeba polemicky — dávali za vzor bratři z menších jednot. Navzájem se misijní církve opíraly o existenci církví větších více než si byly samy vědomy a těžily z bohoslovecké práce jejich theologů.

Evangelíci a český národ. T. G. Masaryk.

V českém národě zůstávali evangelíci všech vyznání početně nepatrnou, asi dvouprocentní menšinou. Ostatek národa náležel římskokatolické církvi. Namnoze jen na venek. Spojení římské církve s reakcí budilo odpor u těch, kdo stáli o národní a občanskou svobodu. Vědomí o významu české reformace hluboce dělilo uvědomělé Čechy od církve, která stále viděla v Husovi kacíře. Rok 1868 a 1869 byl pln nadšení pro Husa. Konaly se národní pouti do Husince, do Kostnice. Úcta k Husovi a k Žižkovi zobecňovala přes odpor katolického kněžstva. Ale na místo katolictví nenastu-

povala zbožnost bližší české reformaci! Vlasteneckých kruhů se zmocňovala náboženská povrchnost a lhostejnost. Bylo módní mluvit o náboženství jako o přežitku starých dob. Český člověk nové doby se cítil příliš soběstačný, vzdělaný, pokročilý, než aby „ještě“ věřil v Boha, aby bral evangelium za pravdivé. Horování pro českou reformaci bylo v podstatě velebením sil a schopností národních, které prý se v Husovi a jeho následovnících projeví. Hus byl chápán jako bojovník za svobodu svědomí, za jednotlivcovo právo na vlastní přesvědčení. Za protiřímským byla vlastně proticírkvnost, lehkovážná nevěra, i tam a právě tam nejvíce, kde protiřímszí horlitelé neměli tolik odvahy a rozhodnosti, aby římskou církev opustili. A k tomu — ani nemohlo být jinak — tuto polovičitost a rozpolcenost hrozivě provázela mravní mčlkost.

Mocný otřes znamenala za těch okolností v našem národě činnost *T. G. Masaryka* (1850—1937) od doby, kdy se stal profesorem pražské university (1882). Původem katolík, odchovaný zbožností katolického kraje — Morava byla, celkem vzato, po celou dobu, o níž mluvíme, pod silnějším vlivem římské církve než Čechy — dospěl k přesvědčení, že katolictví nepodává uspokojivé odpovědi na poslední otázky pravdy a života a že neposkytuje správného základu ani pro národní život. Studium české minulosti se ujistil, že česká reformace má i nábožensky co říci současnému českému člověku. Spisy „Česká otázka“ (1895) a „Jan Hus“ (1896) vyložil, proč je česká otázka (t. j. otázka národního programu) otázkou náboženskou, odmítl proti-reformaci a prohlásil, že český národ má pokračovat v základních ideích české reformace. V osvícenském smyslu viděl podstatu reformace v ideí lidskosti (humanity). Žádal, aby si lidé ve všem svém konání závazně uvědomovali, že žijí „pod zorným úhlem věčnosti“, aby i veřejný život, i státní život, byl řízen

zákony pravého lidství. Byl důslednější než rodilí evangelíci mezi našimi buditeli: mluvil o náboženství veřejně a již r. 1880 vstoupil do evangelické (reformované) církve. Dal podněty vědeckému studiu české reformace a zároveň vedl své posluchače k vážnému osobnímu řešení otázky náboženské s celým dosahem pro život. Přísně soudil povrchnost a nepravdivost myšlenkovou a mravní. Odrážel se od ostatních myslitelů, spisovatelů a politiků českých nápadně. Nebyl chápán a vůbec nebyl většinou národa nikdy pochopen právě v tom, co dávalo základ jeho osobě a jeho práci. Jeho stoupenci šli za ním ve všem spíše než v jeho náboženské opravdovosti. V samém Masarykově náboženství chyběly ovšem podstatné složky, které by teprve jeho činnost učinili činností nábožensky reformační. Však spolupůsobil sám vliv moderní evangelické theologie, že Masaryk nenabyl kladného vztahu ke *zjevení* evangelia. Chtěl pravdu zjistitelnou rozumem. Chtěl přesvědčení, nikoli víru. Ježíš mu byl učitel a vzorem, ne Spasitelem. Ač se stal evangelíkem, nestal se plně údem církve. Nebylo mu dáno, aby pochopil smysl církve jako obecnství věřících. Ovšem, Masaryk měl také vysoké, přísné měřítko na církve a na její kazatele! Nebyl odrážen jen jejím vyznáním, ale i její prostředností a nedostatky její víry...

Masarykovo dílo znamenalo pro české evangelíky velice mnoho. Byli posíleni jeho veřejným vystoupením v době, kdy se vzdělaní lidé styděli veřejně říci, že věří v Boha. Jeho výklad české reformace jako živého národního programu dodával českým evangelíkům vzpruhu ve stále snaze získat národ pro evangelium. Zároveň ovšem pronikal Masarykův vliv do evangelických kruhů. Jedni jeho pojetí reformace přijímali jako pravé moderní vyjádření evangelictví. Jiní zůstávali při vší úctě ke kladům jeho programu v pozorné zdrželivosti vůči jeho výkladu křesťanství a nepřestávali ani

vůči němu připomínat, že evangelium Ježíše Krista je více než návod k mravnému životu a že pravda Božího zjevení stojí nade vší filosofií lidskou. Využití náboženského přínosu Masarykova bez újmy na čistotě reformační zvěsti zůstalo úkolem dalšího pokolení.

Přilnutím k Masarykovu kulturnímu a politickému programu osvědčili čeští evangelíci poznovu svou pokrokovost v národním i politickém ohledu. Nesdíleli však stejnou měrou jeho program sociální. Když i u nás vznikalo organisované hnutí socialistické, Masaryk k němu zaujal kladné stanovisko — přese všecku kritičnost k materialistickému učení Karla Marxe. Masarykova „Otázka sociální“ (1898) nezbudila mezi evangelíky ohlas podobný tomu, jímž odpověděli na jeho „Českou otázku“. Mohutnější hnutí sociálně demokratické se jim jevilo prostě jako vyložené nevěrectví. Pravda, bylo v něm mnoho odporu proti církvi i proti náboženství. Naše církev však nestačila dosti pochopit, co je v tomto hnutí ve shodě s vůlí Boží, aby bylo pomůženo k plnému lidskému právu člověku těžce pracujícímu. Bezbožeckost socialismu nebyla pojata jako výzva k sebezpytování křesťanům spokojeným lepším postavením ani jako výzva k odhodlané evangelisaci právě mezi dělníky.

Církev ohrožena rozběhem svých údů do světa.

Obraz církevního života českých evangelíků ve druhé polovici minulého století by nebyl ani v náčrtu úplný, kdybychom nepověděli, že *sborový život* přese všechny pokroky, jež vzešly z oživené zbožnosti, *klesal pod vlivem neevangelického okolí*. A evangelíci se mu ani dost nebránili. Dávali se rádi strhovat do ruchu života kulturního, spolkového, politického, hospodářského, jenž se tou dobou v Čechách a na Moravě bohatě rozvíjel. Katolickými spoluobčany byli ochotně přijímáni. Od polovice století valem ubývalo dřívější nechuti če-

ské veřejnosti vůči evangelíkům. Nepominula naráz. Čím více však zobecňovala úcta k husitské minulosti, čím jasnějšího zvuku u nás nabývalo jméno Husovo, Žižkovo, Českých bratří, Komenského, tím více ustupovala předpojatost vůči jménu evangelík. Však evangelíci přinášeli do veřejného života rozhled, vzdělání, pochopení pro veřejné potřeby a pro pokrok, organizační schopnosti, k tomu všemu pak poctivý charakter. Veřejnému životu posloužili a bývali odměňováni hlasitým i tichým uznáním. Byla to krásná služba národu. A přece ji provázel stín. Mnozí naši evangelíci podléhali prostředí, do něhož vkročili tak ochotně a tak příliš bez výhrad. Zatím co se jedni i ve veřejném životě nekompromisně řídili hlasem Slova a nezapomínali na základ a cíl života, jiní — a těch bylo více — nepokládali za svou věc, aby do svého nového okolí vnášeli evangelium. Sami pak o ně přicházeli. Ztráceli se církevnímu životu. Národní nebo stavovské společenství se jim stávalo důležitější než společenství vyznavačů Ježíše Krista. Rostl v nich zájem o hmotný zisk. A znenáhla ztráceli přímý vztah k zvěsti Písma i ve vlastním rodinném a osobním životě. Když tak byly nahlodány kořeny jejich života, nemohlo zůstat zdravé ovoce. Proslulý pevný charakter evangelíků se začal porušovat. Bývalo pýchou evangelíků, že nad své okolí mravně vynikají. Čím více se odcizovali církvi a Slovu, tím méně bylo lze mluvit o posvěcení jejich života.

Církev si rostoucí nebezpečí uvědomovala a snažila se mu čelit. Necírkevní okolí evangelickou církev dosud nepohltilo. Nebezpečí však zůstává. Nelze mu uniknout radikálním odklonem údu církve od věcí tohoto světa. Křesťan si nesmí ulhčít život tím, že si veřejného života nebude všímat. Reformace odmítá klášternictví. Jmenovitě pak reformace bratrská a kalvínská příkazuje křesťanu, aby podřizoval Božímu zákonu všechny oblasti lidského života. Křesťan musí přiložit ruce

k dílu. Aby jen srdce, mysl, vůle zůstaly cele v zajetí a svobodě Božího slova! Aby křesťan pro samou snahu posloužit jiným (byť i pro Krista) nezanedbal slyšení Slova! Aby ve jménu služby svému okolí nezapomněl, že jeho pravý domov na této zemi je ve společenství spoluvyznavačů spojených věrou v evangelium. Že konečně ani národu nemůže *plně* posloužit, leč když svou věrnou, poctivou práci koná jako doprovod jasného svědectví o evangeliu, které *jediné* dává život.

BLÍŽÍ SE KRISE

Doba změn kolem církve.

Ne jen naše evangelíky, ale křesťany vůbec všude vůkol zachvacoval ruch nové doby a strhoval je do svého proudu, jehož rychlost rostla a ještě roste. Jde o dobu „dobře známou“ — i pamětníci těch desítiletí žijí ještě mezi námi — a přece právě nedávnost poslední doby znesnadňuje podání jasného obrazu a příliš brzy jest i na spravedlivý úsudek. Pohled do dějin se v jedné věci podobá pohledu na hory. Zblízka vidíte mnoho z jejich krásy, ale teprve zdálky zřetelně poznáte, která pásma tvoří hlavní hřebeny, teprve zdálky jasně vyniknou nejvyšší vrcholy. Tak i v dějinách bývá potřeba časového odstupu, abychom dovedli odlišit podřadné události od těch, které dávaly době ráz, abychom dovedli poznat pravou velikost nebo zase skutečnou malost osob i dějů.

Ale již nyní můžeme říci, že *již poslední desítky let století devatenáctého spěšně připravovaly ten přelom dob*, v jehož úžasném ruchu žijeme v první polovici století dvacátého. Církev prožívala svou nedávnou dobu za změn a převratů na všech stranách.

Svět jakoby se šířil tím, že evropská a severoamerická kultura pronikala do ostatních širých částí všech světadílů. Spojené státy severoamerické dosáhly Tichého oceánu, k jehož protějším břehům proniklo carské Rusko. Japonsko přijalo zevně evropskou kulturu, která neodbytně nabývala půdy i v Číně a v Indii

spolu s rozmachem velmocí, které ve všech částech světa hleděly rozšířit své državy a posílit svůj vliv, ať to byla Velká Britannie, Francie či Německo a Italie. Téměř celá Afrika byla obsazena evropskými mocnostmi. Technický rozvoj a nové komunikační prostředky spojovaly, ba stmelovaly svět čím dále tím více v jeden celek — nikoli však v jednotu. Na jedné straně na sebe narážel *imperialismus* velikých mocností evropských, ve východní Asii i Spojených států a Japonska. Současně sílel *nacionalismus* buď ruku v ruce s imperialismem jako v Německu nebo v Japonsku (tu posiloval jeho výbojnost), buď mezi národy nesvobodnými nebo nesjednocenými.

Hospodářské a sociální poměry.

Zároveň však se komplikovaly *poměry hospodářské* a sociální. Liberální zásada svobodného podnikání ve spojení s rozmachem průmyslu pomocí nově vynalézáných strojů dala vzrůst třídě továrníků, velkoobchodníků a peněžníků, kteří ve svých rukou soustřeďovali ohromný kapitál, užívali ho k dalším průmyslovým podnikům, zatlačovali střední stav živnostenský, měli oporu v novodobém bankovníctví, ovládali trh, udávali směr politice svých zemí ve snaze získat co nejvíce surovin potřebných k výrobě. Vládla zásada, že v lidském životě rozhoduje jednotlivec. Na jeho povinnosti k celku lidstva se zapomínalo. Silný jednotlivec mohl svou podnikavostí v obchodu a průmyslu nabývat nesmírné moci nad tisíci, ba miliony lidí. Kapitalisté nastoupili svou mocí na místo šlechty z doby feudální. Na místo někdejších selských nevolníků bylo tlačeno dělnictvo, vyssávané továrníky a bankéři. Třídní rozdíly rostly a volaly po řešení. Dělnictvo se domáhalo spravedlivého postavení vedle ostatních společenských tříd. Největšího vlivu mezi dělníky na evropské pevnině nabylo učení *Karla Marxe* (1818—1883).

Marx viděl s Hegelem v dějinách mocný proud, který nutně probíhá staletími podle svých vlastních zákonů a v němž je jednotlivý člověk nepatrnou součástí. Prvotní skutečností a vlastní hybnou silou nebyl mu však „duch“, jak chtěl Hegel, nýbrž hmota. Přiřkl tedy v dějinném procesu rozhodující místo hmotným, hospodářským, sociálním poměrům. I Marx ovšem věděl, jak velikou sílu projevíly v dějinách myšlenky, mravní zásady, náboženství: ale všechny složky duchovního života odvozoval v podstatě od hmotných poměrů. Ty mu byly hlavním činitelem. Proto se jeho učení nazývá historický (nebo také dialektický) materialismus.*) Naproti důrazu liberálů na osobnost Marx zdůraznil význam lidského kolektivu, význam společenských tříd. Nuže, v lidském životě podle jeho pojetí rozhoduje v základě způsob, jakým si lidé získávají životní potřeby. V rozvinutém životě společenském určují výrobní poměry konec konců všechny jiné vztahy mezi lidmi, mají podstatný vliv na myšlení a smýšlení lidí své doby, určují jejich politický život, dávají ráz jejich mravnosti a náboženství. Vládnoucí třída chce udržet své mocenské postavení, kterého nabyla využíváním sil tříd nižších. Za tím účelem udržuje takové ideje, takové mravní a právní zásady a takové náboženství, které podpírají její převahu nad třídami nižšími. Utiskovaní svádějí s vládnoucími zápas o lepší existenční podmínky a o konečné vyproštění. Tento třídní boj má svůj nutný průběh. V 19. století se již blíží svému vyvrcholení. Kapitalismus poroste nutně až do nemožnosti, takže poměry dozrají k revoluci rostoucího počtu dělnictva, hlavně průmyslového, proti stále méně početné třídě panu-

*) Materia = hmota. Výraz „dialektický“ naznačuje ráz dějinného procesu, postup období dějinných a nástup nových sil, které vznikají z poměrů předchozích a zatlačují je svou novou mocí.

jících kapitalistů. Dělnictvo svrhne jeho pánů, vyvlastní jejich jmění, ujme se vlády, všechny výrobní prostředky učiní společným majetkem lidu. Na tuto rozhodující chvíli se má dělnictvo chystat vnitřní přípravou, uvědomováním příslušníků své třídy a budováním pevné organizace přes hranice států a národů. Imperialismus vynášející slávu mocného státu i nacionalismus je zámkou měšťácké vrstvy (buržoasie) k udržení moci nad vyděděným dělnictvem, nad proletariátem, jehož pozornost má být odvrácena od jeho bídy. „Proletáři všech zemí, spojte se!“ „Pryč s tyrany a vládci všemi!“ Zástupy dělního lidu ať si uvědomí svou sílu, aby se v dané chvíli pozdvihly k moci. Tak dají lidské společnosti ráz socialistický*). Vznikne nová společnost bez třídních rozdílů, kde budou všichni pracovat v zájmu celku.

Marxismus se ujal hlavně v Německu, kde vedl ke vzniku silné dělnické strany sociálně demokratické; rozšířil se i v Rakousku i u nás. Nabyl vlivu v Rusku v kruzích revolucionářů, kteří od let šedesátých usilovali zvrátit carský absolutismus, svrhnout jeho tíživá duchovní pouta, osvobodit nevolný selský lid. Střetl se všude se zastánci starých řádů, s vládami a s policií.

Dostával se do konfliktu s církvemi. Jednak proto, že je obviňoval ze spojení s mocnými tohoto světa a ze spoluviny na útlaku vrstev sociálně níže postavených. Jednak proto, že se filosofické východisko marxismu liší od předpokladů víry v Boha. A přece co tu bylo neblahého neporozumění s obou stran! Církev opravdu přecasto stály na straně mocných: ale kdykoli

*) Socialismus od lat. slova socius, soudruh. Socialismu jde o zespolnění výrobních prostředků. Komunismus z lat. slova communis, společný, usiluje o týž cíl ještě rozhodněji. Proletář, slovo rovněž latinského původu, znamená člověka bez majetku. Buržoa (z francouzského bourgeois) je tolik co měšťan, příslušník střední vrstvy; v ústech socialistů nabylo slovo opovržlivého smyslu: měšťák, těžící sobecky z daného stavu společnosti.

tak činily, protivily se Bohu, Otci Ježíše Krista, jenž přišel pozdvihnout ubohé a trpící, jednaly proti Hospodinu, který skrze proroky volal k odpovědnosti nelitostné boháče v Izraeli a oznamoval jim trest, „protože prodávají spravedlivého za peníze a nuzného za pár střevíců, dychtí, aby chudé s prstí smísili a cestu tichých převracejí... a na oděvu zastaveném klanějí se při každém oltáři a víno pokutovaných pijí v domě bohů svých“ (Amos 2, 6—8). Zdali nebylo ustanovení Starého zákona o odpuštění dluhů padesátého roku (v „milostivém létě“; III. Mojž. 25, 8 a dále) a odmítnutí úroku (tamtéž 25, 36) protestem proti velkostatkářskému kapitalismu? A což neučí apoštol: „Kdo nechce dělati, aby také nejedl“ (II. Tes. 3, 10)?

Oč jinak se mohl vytvářet poměr dělnictva k církvi, kdyby si byly církve dosti živě uvědomily smysl poselství, které Svým vyznavačům uložil Bůh! Slovo Boží vede ovšem člověka mnohem výše než jen k zájmu o zemské věci. Ale i zde bylo omylem, znělo-li učení církví jako pouhý idealistický systém. Vždyť přece Bůh Ježíše Krista je živý Bůh, nikoli idea, je Pán jednající, jenž i hmotu stvořil a má s ní Své cíle k Své slávě a k dobru člověka, dokud trvá z Jeho vůle tento svět.

Ovšem, nejen marxismus, ale i vládnoucí filosofie — zejména *positivismus Augusta Comtea**) — odmítala náboženství jako přežitek dětských dob vývoje lidstva. Bylo moderní nevěřit ničemu než tomu, co mohu ověřit svým rozumem a svými smysly, upřít existenci všemu, co rozumem a smysly pochopit nedovedu. V takovém myšlení nebylo ovšem — ani mezi „buržoy“ — místa pro víru v Boha. A docházelo k tomu, že člověk při všem svém technickém pokroku, při všem rozvoji umění, při snaze udržet dosavadní společenské řády

*) Positivní — zaručeně zjištěný. Auguste Comte (ógyst kónt) byl francouzský filosof; žil 1798—1857.

i při úsilí zlomit je a nahradit novými viděl na světě jen sebe sama, jen lidské pokolení, jen přírodu jako hmotný organismus a nic nad sebou. Neznal nejen Boha, ale ani zákon, ani věčně platné, mimo člověka dané pravidlo (normu), podle níž má člověk žít proto, že jest mu to uloženo Bohem Stvořitelem, jenž má právo světu, člověku, zákony podle Své vůle dávat. Všechno na světě se stalo relativní — platnost všeho byla totiž viděna jen v lidském uznání a rozhodnutí. A v tomto zapomenutí na Boha byl viděn pokrok lidstva a v myšlení bez víry v Boha zjeveného v Kristu spatřovalo se osvobození člověka.

Církev nese spoluodpovědnost za kulturu, která vznikla v národech tak dlouho odchovávaných právě církvemi. Nyní ovšem se ocitla v cizím prostředí jiných věr, jiných tendencí, v příboji rostoucího vlnobití. Její lodička byla zmítána vlnami rostoucí výše. Neurčovala směr. Byla nesena proudem. Proudů na sebe narážely. Církev se ocitla ve vírech a na úskalích.

Snahy a programy církví.

Z odstupu, jehož dnes ještě nemáme, bude jednou možné lépe posoudit, zda církev od polovice 19. století pracovala úměrně k možnostem, které měla, na úkolech jí daných — Pán církve dává Své církvi úkoly pro každou dobu — a zda vůbec viděla své úkoly v pravém světle. *Církev se snažily držet krok* s rozvojem novodobého světa do jeho šíře. Šířily svou pracovní síť po všem světě. Horlivě pokračovaly v misii mezi pohany. Dočkávaly se tu pozoruhodných úspěchů. Snažily se zachytit rostoucí počet obyvatelstva svým vlivem a svou církevní organizací. Hleděly najít stanovisko k politickým, národnostním, sociálním otázkám doby. Pokračovaly v práci křesťanské lásky a rozvíjely ji. Pokoušely se o zmírnění rostoucích protiv mezi národy, státy, třídami. Uvědomovaly si konečně i vinu

svého roztržštění, slyšely nově s výčitkou slova Ježíšovy přímluvné modlitby za učedníky „aby všickni jedno byli“ (Jan 17, 21), takže ve 20. století docházelo k pokusům o sjednocení křesťanstva nebo aspoň těch církví, které poznávaly, jak si stojí blízko. Konaly se světové konference obeslané církvemi evangelickými i východními. Řím zůstal stranou. Ale i římskokatolická církev vydatně pracovala na poli misijním, sociálním, dobročinném, nad očekávání těch, kdo v ní viděli představitelku překonané doby. Východní církve, často přehlížené, přese své nedostatky prokazovaly, že není spravedlivé odbýt je povšechnou výtkou duchovní ztrnulosti a upoutaly pozornost západního světa, když snahy o sblížení křesťanských církví daly příležitost k bližšímu pohledu do jejich duchovního života.

Nekřesťanský svět.

Ale přese všechnu snahu těch, kdo se v církvích chápali díla, *rostlo valem odcírkevnění*, ba úplný odklon novodobého světa od křesťanství — *moderní dechristianisace*. Jiné víry, idealismus, materialismus, kapitalismus, socialismus, nacionalismus, imperialismus, zaujaly místo křesťanské víry v živého Boha, zjeveného v Ježíši Kristu. V zeměpisných atlasech ukazovaly mapy rozšíření církví falešnou barvou, když označovaly jako evangelické, římskokatolické nebo pravoslavné celé země, jejichž obyvatelé byli již jen ve velmi volném, sotva znatelném vztahu k rodným církvím, i když v nich zevně trvali. Byli církvím odcizeni, i když si ani neuvědomovali, že svým životním zájmem a svými ideály jsou od poselství církve velice vzdáleni. Snahy církví promluvit do světového dění závažné slovo, obrátit běh dějin jiným směrem, zůstaly slabými pokusy a ztroskotávaly bez úspěchu. Co církve konají

a čím ve svých mezích žijí, zajímalo postupně stále méně tak zvaných křesťanů.

V církvích samých, jmenovitě v církvích evangelických, trvalo *střetnutí dvojího pojetí křesťanství, dvojího bohosloví*. Byli tu konfesionalisté, vedení snahou udržet co nejvíce z učení obnovené orthodoxy a v jejím duchu řídit náboženský a církevní život protestantů, kteří ještě dali na slovo církve. Vedle nich byli stoupenci moderního výkladu křesťanství, kteří pracovali bohoslovecky ve směru ukázaném liberální theologií a hlásili se rovněž o právo na svůj výklad evangelia i o podíl na vlivu v kruzích církvi věrných. Obojí si uvědomovali odpovědnost křesťanstva za masy odcírkvenělých a snažili se zjednat si přístup k jejich srdcím a myslím. Obojí však s malým zdarem. Církev samu jímala tíseň z vlastní mdloby, když stále zřetelněji viděla úbytek živých údů. Snad již pominul čas, kdy měla církev světu co říci? Dokončilo snad již samo evangelium svůj úkol a jest již na čase, aby ponechalo svět jiným silám, jiným bohům?

Ale sám hlad duší, jenž se projevoval v hledání pravdy a pravého smyslu života zcela protichůdnými směry, sama hmotná i duchovní bída současného lidstva ukazovala k tomu, že bez jasného hlasu evangelia svět nedochází pokoje. *Zato doléhala na církve stále neodbytněji otázka, není-li vina jejich skrovného vlivu ve světě na jejich straně; nezanedbávají-li při všem horlivém snažení svých pracovníků to pravé poslání, které jest jim svěřeno, zvěstují-li pode jménem evangelia opravdu slovo živého Boha, moc ke spasení každému věřícímu (Řím. 1, 16), káží-li spravedlivého Boha?*

Nekřesťanství církví.

Skutečně proviňovaly se církve (jako již odedávna) i v 19. století tím, že se *snadno přidržely mocných tohoto světa* a pomáhaly tlumit hnutí potlačených

vrstev, jež se domáhaly svobody. Ruské pravoslaví, rakouské katolictví, ale i německé luterství, jinde opět svým podílem kalvínství tam, kde bylo náboženstvím bohatých, neslo větší nebo menší díl viny na odporu lidu proti církvi, která spojila své zájmy se zájmy silnějších.

Ale nejen to. Již v první polovici 19. století zazněl z Dánska jako skřípavý nesouzvuk do snah po bezbolestném vyrovnání křesťanství s kulturou ironický hlas *Sörena Kierkegaarda* (1813—1855): ó vy křesťané, jak snadno si představujete své křesťanství! Což již neplatí ta Ježíšova slova, která tak jasně oddělují zájmy Jeho skutečného učedníka ode všech zájmů světských? Ode kdy má Jeho církev právo zdomácnět na tomto světě porušeném hříchem a zařídit si tu pohodlný život v domnění, že stačí naučit národy chození do kostela, církevním obřadům a polovičatému plnění Božích rozkazů, které jsou míněny, právě naopak, zcela nesmlouvavě? Cosi z Chelčického kritiky zesvětštělé církve se tu ozvalo z úst zatrpklého Seveřana. A třeba jeho hlas zněl v lecčem jako hlas podivína, přibývalo mu přesvědčivosti a váhy. Brzy po něm vykládal basilejský profesor, kritický theolog *Franz Overbeck* (1835—1905) zaraženým posluchačům, že křesťané špatně pochopili evangelium, už když se v prvních stoletích dějin církve začali smiřovat s kulturou. Skutečné křesťanství by musilo do kulturního snažení lidstva — tedy do budování států, do vlasteneckých citů, do sociálních zápasů, do vědecké a umělecké tvorby — stále provolávat, jak zcela jiné cíle mělo kázání Ježíšovo. Ježíšova slova přece směřovala k posledním dnům tohoto světa a zvěstovala příchod Božího království jako převratu, který usvědčí z marnosti všechno, co hodnotí svět!

Po roce 1870 ozval se z pravoslavného, carského Ruska nenadálý hlas *Lva Nikolajeviče Tolstého* (1828-

1910): pryč od falešně křesťanské kultury, která dopouští nespravedlnost a požitkářství na úkor chudých; zpět k evangeliu, jež se zvěštuje chudým, pracujícím, k evangeliu tichosti a neodpírání zlému, k prostotě přirozeného života! Do názorů Tolstého proniklo i mnoho z východní (asijské) mystiky a pasivity a evangeliu rozuměl Tolstoj jen jako nauce o zákonech vyšší mravnosti. Věřil v přirozenou schopnost člověka k dobrému — to zavádělo. Současně však *Fedor Michajlovič Dostojevskij* (1821—1881), spisovatel neméně působivý než Tolstoj, otevřel svědomí lidstva pohled do bídy člověka, jež není sám sebe mocen. Sebe-spokojenému, pokrytecky spravedlivému člověku odhalil propastnou hloubku hřícha i velikost odpouštějící Boží lásky, jež se sklání ke kajícím. To, co do únavy zvěštovali kazatelé v kostelích, znělo nepříjemně pronikavě, ale s přesvědčivou životností ze slov muže, jež sám v sobě vedl úporný boj s vášněmi a zápasil o dosažení milosti. A u nás *Masaryk* se lekal rozvratu v duši moderního člověka, jeho duchovní prázdnoty a důsledků, které se odtud musí v životě projevit. Což bude umět člověk trvale žít, ztratí-li jistotu pravdy, která je nad ním? Nebude-li uznávat žádnou závaznou normu nad sebou?

Chudým evangelium se zvěštuje.

Zatím co romány Tolstého a Dostojevského docházely velikého rozšíření, vzdálenější svět málo věděl o působení württemberského kazatele *Johanna Christopha Blumhardta* (1805—1880). Ve jménu Kristově bojoval věrou a modlitbou s ďáblem o tělo i duši několika chorých ve svém sboru v Möttlingen (1843) a Ježíš se před jeho zraky osvědčil Vítězem. V téže síle víry v přítomnou moc Boha Spasitele léčil nemocné v lázních Bollu. Podivné věci; a jak srovnat jeho zprávy o křičícím ďáblu s moderním názorem osvíceného

člověka? Ale Blumhardt neuvázl v podivnostech, nýbrž svým strážlivým kázáním víry a naprostého bezpečí v Boží ruce hlásal světu, zvyklému na docela jiné, „duchovně pojaté“ křesťanství, že Bůh je *Bůh*, že *jest* živ, že *může* konat veliké věci, že stačí na to, aby léčil duchovní i tělesnou bídu ubohých lidí, že evangelium zůstává radostným poselstvím pro všechny obtížené. Ze církve hlásají totéž? Ve slovech mají pravdu, ale kde jest Pravda sama?

Do otcových šlépějí vstoupil *Christoph Blumhardt* (1842—1919). Pokračoval v jeho díle, poznal však nad to, že je povinnost církve ujmout se nejen nemocných, ale i dělníků, kteří se těžce domáhali spravedlivého uznání své práce. Církve se hrozily bezbožectví marxismu a zatracovaly socialismus, počítající jen s hmotou, čelit mu však nedovedly a dávaly se tím více na stranu vrstev společensky panujících. Blumhardt se nedal zmást socialistickým atheismem a ostrou proticírkevností sociální demokracie. Jaký div, že se dělníci odvrátili od evangelia, když sama církev utlumila zvěst proroků i samého Krista, že se Bůh zajímá i o chléb, že je na straně utištěných, že evangelium je především pro chudé? S protestem proti jednání církve vstoupil Blumhardt do marxistické strany sociálních demokratů a stal se jejím poslancem, aniž ovšem ustával právě i dělníkům kázat evangelium o Boží moci, která chce a uskuteční lepší svět.

Hlas víry obou Blumhardtů došel nejmnocnějšího ohlasu ve Švýcarsku, kde pod jeho vlivem počátkem 20. století vznikla skupina náboženských socialistů s *Leonhardem Ragazem* (1868—1945) a *Hermannem Kutterem* (1863—1931) v čele. Burcovali dále svědomí církvi a hlasitě upozorňovali církevníky na oprávněnost volání chudých po spravedlivém kuse chleba, zároveň však mluvili do duše sociálním demokratům, kteří nechtěli vědět o hladu duše a o Chlebu života.

Hlas těchto kritiků nezasahoval však církev jen jako společnost spokojených měšťáků. Zvláště Kutter stavěl před soud pravdy i *bohoslovecké systémy* orthodoxů stejně jako liberálů a odhaloval jejich slabiny.

Nač nestačily theologie.

Mnoha *orthodoxním* farářům a bohoslovcům se vskutku stal návrat k „pravověrnosti“ snadným řešením nesnadných otázek. Místo aby tváří v tvář novým úkolům hleděli zvládnout tíži doby, utíkali se, zaleknuti duchem času, ke konfesím a k slovnímu znění Písma jako k hotovým odpovědím na otázky, které musí křesťana držet stále v napětí. Měli za to, že jsou s reformátory zajedno v pojetí Písma: byli však polekáni výsledky liberální theologie, jakoby jakákoli kritika Písma mohla podvrátit Boží nárok na víru člověka. Domnívali se, že se vrátili k základům reformace a čekali odtud ozdravení církve: návrat k slovnímu znění konfesí a katechismů nenahradí však návrat k reformační víře. A tak nepřivedili novou reformaci, jež by se zmocnila srdcí, myslí a chtění národů, protože nedovedli živě a statečně tlumočit velikost Boží lásky a nekonečnost Božího nároku na svět. Není ovšem vůbec v lidské moci, co ze Své moci působí Duch svatý; ale ani tuto pravověrnou pravdu nesmí vyznavač vyslovit jako snadnou omluvu své nemohoucnosti.

A liberální bohosloví? Od doby Straussovy a Baurovy prošlo několikerym obdobím a mělo mnoho odlišných směrů. Jedni liberální bohoslovci hleděli postihnout obsah křesťanství na základě myšlenkových soustav německých idealistů, zvláště Hegela a Kanta. Jiní odmítali spekulaci a zdůrazňovali praktickou a citovou stránku křesťanství. Jiní založili teologii důsledně ve zkoumání duševních stavů křesťanových. Opět jiní se obmezili na sledování, jak křesťanství vznikalo

vedle jiných náboženství. Křesťanství jim pak ovšem bylo jen jedním z mnoha náboženství, ke kterým se lidský duch na cestě za Bohem dopravoval. *Jedinečnost a naprostá svrchovanost Božího zjevení daného v Písmu jim mizela* stejně jako bezpečná jistota, že slovo Boží je normou (závazným pravidlem) víry a života křesťanova. Evangelium jim bylo spíše odpovědí na „potřeby“ člověka „nábožensky založeného“, než bezpodmínečnou Boží výzvou ke každému člověku. Ježíš se jim stal geniálně náboženským člověkem. Činili jej předmětem historických, dušezpytných nebo sociologických rozborů. Ježíš jako Pán, skrze Něhož a pro Něhož všechny věci stvořeny byly (Kol. 1, 16), jako Slovo, které bylo na počátku u Boha — a to Slovo byl Bůh (Jan 1, 1) — jim byl úplně vzdálen. Mluvili o Ježíšově lásce, o Boží lásce, o Božím království, ale unikalo jim, jak nesmírná, zázračná milost Boží, prokázaná člověku naprosto porušenému hříchem, se evangeliem zvěstuje. Nerozuměli, že zvěst evangelia o Boží lásce jest těsně spojena se zvěstí o svatosti Hospodinově, která docela koří v prach člověka se vším, co z člověka — i z jeho ducha — pochází. *Kulturní hodnoty, práva člověka a jeho domněle tak slibně pokračující rozvoj byly přemnoha bohoslovcům důležitější a pravdivější nežli evangelium* ve své odlišnosti od cílů tohoto světa, se svou zvěstí o tom, že tento svět potrvá jen do času a že je pod soudem Božím. Opakovalo se úsilí smířit biblickou víru s tendencemi a požadavky současného kulturního života.

Byli to velmi pilní a důvtipní bohoslovci. *Bedlivě studovali* nejen bibli, ale i prostředí, v němž Izrael a církve Nového zákona žili. V bibli bedlivě prozkoumávali každé slovo, každou literu. Ale jednotná zvěst Písma svědčící o skutečích Božích se jim ztrácela v kritických rozborech jednotlivých knih, ve výkladech,

v čem se různilo náboženství Ježíšovo od theologie Pavlovy nebo Janovy, ve zdůrazňování lidského doprovodu Božího slova. *Podstata evangelia zůstávala liberálním theologům skryta.* Chtěli být nepředpojatí; rozuměli tím především, že se nedají vázat církevní tradicí; nebylo však nepředpojaté, když se uzavírali možnosti, že by evangelium bylo opravdu Božím zjevením, že by Ježíš Kristus byl opravdu více než geniální člověk? Základním předpokladem jim bylo, že Bůh neučinil, co podle lidského rozumu učinit nemohl. Nepozorovali, jak tu popírají Boží svrchovanost a tlumí právě to, co je v Písmu podstatné. Jejich postavení bylo tím těžší, že si brali za úkol vybudovat takovou theologii, která by nedráždila k odporu člověka odchovaného moderní vědou. Vědomě i bezděky tlumočili evangelium myšlenkami a řečí nové doby; často ani nepozorovali, co vše z obsahu evangelia jim při tom uniká.

Mnozí z nich sami nahlíželi, že se vzdálili od reformačních základů. Reformační učitelé rozuměli přece zcela jinak evangeliu; neztráceli se ve spekulacích; neptali se, zda se slovo Boží člověku líbí či nelíbí; nestarali se mnoho o to, co se děje v duši věřícího člověka; nesmlouvali se se světem a neptali se moudrých a opatrných tohoto světa, co má dělat církev jako služebnice svého nebeského Pána, o němž s celou určitostí vyznávali, že jest Syn Boha živého, Otci božskou podstatou rovný, Pán života i smrti, jenž přijde v ulozžený den k soudu, aby dal i Svým věrným podíl na Svě slávě. Toto vše věděli moderní bohoslovci o reformátorech, ale nedovedli se připojit k jejich víře, nedovedli přisvědčit, že v Písmu opravdu promluvil Bůh a že tak dal lidem nejvyšší, jediné zjevení Sebe samého v Kristu Ježíši. Taková víra se jim zdála překonaným stanoviskem šestnáctého století. I řadili raději reformaci k středověku, sebe pak pokládali — jako dědice

osvícenství a německého idealismu — za představitele „*nové doby*“ a „*svobodného protestantismu*“.

Vlastí této novodobé theologie bylo Německo. Na německých universitách působili mužové z jejích řad. Jména jako Julius Wellhausen (1844—1918), Adolf Harnack (1851—1930), Ernst Troeltsch (1865—1923) připoutávala mnohé a imponovala vědeckému světu i mimo církev. I náš Masaryk viděl pokrokovou theologii právě v tomto směru. Pokračuje v něm i dnešní československá církev. Německá theologie získala vůdčí postavení v protestantském světě vůbec a *měla posléze veliký vliv* i na bohoslovecké myšlení v církvích angloamerických. Zde pak se připomínal se zvláštním důrazem praktický a sociální dosah evangelia, při čemž prý na zjišťování pravdy náboženství vůbec nezáleží. Ostatně i proslulý německý theologický učitel Albrecht Ritschl (1822—1889) se zříkal transcendentní (nadsvět-né) jistoty o Bohu jako nenáležitě a vřele doporučel, aby se theolog prostě ptal, čím je Bůh pro něho a jak v Boha věří církev, bez otázek, čím je Bůh sám o sobě, a když nechtěl o Bohu vědět více než že je láska.

Církev nestojí a nepadá svou theologií. Beze správné, obsah Božího zjevení věrně tlumočící theologie však církev chřadne a nedovede ani sobě, ani svému okolí povědít s náležitou určitostí a jasností zvěst, která jest jí svěřena. I bylo nesmírně vážnou otázkou na počátku 20. století, najde-li evangelická theologie opět svou cestu a poví-li s novou určitostí a průkazností, co jest evangelium, ukáže-li zmatenému světu jasně a věrně Cestu, Pravdu a Život — Ježíše Krista, v Němž se Bůh sám zjevil světu jako Spasitel a Pán.

ČEŠTÍ EVANGELÍCI SE SPOJUJÍ

Nové směry na přechodu století.

V *reformované* církvi české pokračovala dosti početná skupina Böhlových žáků ve směru *orthodoxním*, i když r. 1896 zemřel Frant. Šebesta a r. 1903 profesor Böhl. Zanechali památku věrných duchovních pastýřů řady sborů, jimž vtiskli svůj směr znatelněji, než se podařilo jiným. Od r. 1899 působili na náboženský a církevní život sborů časopisem „Českomoravskou jednotou“, vydávanou moravskými faráři Jos. L. Hájkem (1861—1930) a Václavem Pokorným (1855—1933).

Zatím, od let osmdesátých, přibýli českým evangelickým církvím další kazatelé, kteří rostli ve vůdce našeho duchovního života. Zvláštní skupinu utvořila trojice přátel — farářů h. v., sdružených při časopise „Husu“ (zal. 1889): *Ferd. Císař* (1850—1932), *Jan Pelíšek* (1850—1916) a *Frant. Kozák* (1857—1926). Znali se spíše k prostředkující theologii a otevírali do českého protestantismu vstup novodobým myšlenkovým a literárním proudům. Císař, plný kulturního zájmu, vynikl jako umělý kazatel a organisátor moravské církve, jejímž byl superintendentem, Pelíšek jako básník, Kozák literární prací bohosloveckou. Byl blízký Kašparovi nasloucháním odkazu Jednoty.

Na straně luterské zastupoval *Gustav Adolf Skalský* (1857—1926) směr erlangenských luterských bohoslov-

ců, kteří trvali při luterské orthodoxii, ale hledali pro ni oporu v náboženské zkušenosti věřícího člověka. I on i čeští superintendenti Kučera a Trnka byli konfesionalisté. Týmž směrem vedli sbory a. v. i někteří mladší faráři, zvláště na Valašsku.

Ale v obou církvích ustupoval konfesionalismus *novým bohosloveckým směrům*, které dávaly ráz světo-
vému protestantismu té doby. Jejich obsah jsme nastínili v předchozí kapitole. Narážely na odpor konfesionalistů u nás jako v zahraničním evangelickém světě, ale pronikaly k nám rychle při živém styku našich bohoslovců s theologií německou, švýcarskou, skotskou, americkou. Evangeličtí vzdělanci se o ni rovněž živě zajímali. Roku 1892/3 vycházela revue „Jednota“ jako tribuna novodobého protestantismu; vydával ji medik Jan B. Kraicz. *František Žilka* (1871—1944) propagoval nové směry překlady, zprávami v Masarykově „Naší době“ a později jako spolupracovník revue „Kalich“, založené r. 1911 Sdružením pokrokových evangelíků. Patřili k nim i Duškoví žáci jako pražský klimentský farář h. v. *Josef Souček* (1864—1938) i o tři roky mladší *Ferdinand Ilrejsa*, farář a. v. v pražském sboru salvatorském, z nebohoslovců *J. B. Šimek* (nar. 1875), *Ant. Boháč* (nar. 1882) a jiní. Nebyli všichni stejně výrazní stoupenci „svobodného protestantismu“ ani všichni téhož směru. Nepůsobili v nápadném protikladu ke konfesijnímu evangelictví, ba respektovali je — ale orthodoxnímu, tehdy vedoucímu křídlu v církvi vytýkali neživotnost, dogmaticčnost, nedostatek pochopení pro ducha a potřeby nové doby. Chtěli uvést církev, kterou milovali a jíž usilovně sloužili, na nové cesty, k živějšímu vztahu k soudobým otázkám a k novým, opravdovým odpovědím na ně. Jedni — zejména pak v generaci ještě mladší — se orientovali radikálně nalevo. Jiní se vraceli k církevní zbožnosti a k pozitivní, mírně kritické theologii.

Ode dvojího konfesionalismu k českému evangelictví.

Přirozeným důsledkem nové orientace v našich církvích byl *pokles konfesijní určitosti*. Novému pokolení našich bohoslovců a myslivých údů církve se jevilo předním úkolem překlenout rozpor mezi křesťanstvím a mezi kulturou dvacátého století. Jako jejich zahraniční učitelé pokládali i oni křesťanství novodobě pojaté a zdůvodněné, křesťanství jako náboženství lásky k Bohu a k bližnímu bez „dogmatického zatížení“, prakticky zaměřené, za bohatou náhradu výrazného luterství nebo rozhodného kalvinismu, opřené o katechismus, o konfesi, o reformační žaltář. Ano, mnozí u nás viděli v současných tendencích světového protestantismu uznání naší české reformaci, obrácené někdy rovněž k lásce Boží, směřující ke křesťanské praxi a dogmaticky nezaujaté.*)

Zájem o českou reformaci u nás trval a vedl i k podrobnému historickému studiu. Rozšířil se na církve podobojí šestnáctého století. Dříve byla hodnocena po Husovi a po husitství doby Žižkovy a Tábora jenom Jednota bratrská. Nyní ukázal *Ferdinand Hrejša* spisem „Česká konfesse“ (1912), že utrakvismus ani nepoklesl v pouhé úpadkové kališnictví, ani se neztratil v luterství ze Saska přijatém, nýbrž že si i za luterských vlivů zachoval živou souvislost se starším husitstvím. Vyložil, že zejména v České konfesi z r. 1575 novoutrakvismus podal doklad své náboženské opravdovosti a svéráznosti a že v dobytí majestátu Rudolfova z r. 1609 osvědčil trvalou vůli organisovat církve v opravdovém řádu. Výsledky Hrejsova studia došly uznání oficiální historické vědy. Se zvláštním dostiucněním byly přijaty v české církvi augsb. vyznání. Vždyť

*) Jak dalece platí důraz na praktický ráz naší reformace a zda se smí česká reformace pokládat za lhostejnou k určitému výrazu čistého učení, vyložili jsme v dřívějších kapitolách této knihy. Srov. str. 41, 67, 135.

se již r. 1903 — rovněž Hrejsovým cílevědomým působením — česká superintendence a. v. v Čechách přihlázala k Českému vyznání jako k vlastnímu a přihlásila se tak za dědičku novoutrakvismu. V očích veřejnosti i před českou církví reformovanou tak získala legitimaci domovského práva v českém národě, kdežto dříve musila často slýchat výtku cizorodosti svého luterství. Byla to výtku nechápající, že evangelium jest totéž pro všechny národy, ale v době zvýšeného důrazu na národnost platila u nás mnoho.

Ostatně i reformované církvi české se vytýkaly jeho vztahy k německému protestantismu s toutéž nechápatostí se strany římské i vlastenecké. Roku 1903 zaútočily Národní listy*) na české evangelíky s výčitkou, že svými styky s německými evangelíky projevují nevěrnost českému národu. Důsledkem byla hlasitá obrana evangelíků a jejich *společný sjezd v Praze* téhož roku, kde se přihlásili k české reformaci a osvědčili upřímnou lásku k svému národu. Zde také bylo založeno ústředí českých evangelíků bez rozdílu vyznání, i z menších církví. Čeněk Dušek navrhl jméno: *Kostnická jednota*. Tak i útoky zvenčí sblížily české evangelíky. Ostatně docházelo ke spolupráci na spolkové půdě již dříve založením společného evangelického akademického spolku „Jeronym“ r. 1881, České diakonie (1903) a Spolku českých duchovních církve a. i. h. v. (1904).

Rozchod evangelické církve v Rakousku.

Naproti tomu se *svazky mezi českými a německými evangelíky těchže konfesi v Rakousku uvolňovaly*, ba docházelo k napětí pro rostoucí šovinismus (přepjaté,

*) Podle vzpomínek Jar. Kvapila (Lid. noviny 1931, fejton v čís. z 22. V. 1931) psal tyto články spisovatel K. M. Capek-Chod.

sobecké vlastenectví), jenž se německých evangelíků u nás zmocňoval. Do té doby měly mnohé německé sbory v českých i rakouských zemích za faráře rodilé Čechy. R. 1901 se však němečtí evangelíci a. v. v Čechách oddělili od českých, aby nemusili mít po německém společném superintendentu superintendenta českého, jak bylo prve ujednáno. V Olomouci odepřeli téhož roku českým reformovaným propůjčovat svůj nově postavený chrám zřejmě proto, aby se v jejich kostele neozýval český jazyk. Zazlívali českému senioru Lánymu, že se na vídeňském synodu, společném všem augsburským evangelíkům v tehdejší Rakousku, pomodlil česky Otče náš. A již dlouho před tím všemožně zdržovali vznik českého reformovaného sboru v Brně. Tak pronikala neblaze domýšlivost a útočnost německého národa i do evangelické církve u nás, početně právě mezi Němci v českých zemích sílející přestupovým hnutím „Pryč od Říma“ — i toto hnutí plynulo velikou měrou z důvodů národních a politicky směřovalo k Berlínu. Čeští evangelíci byli tím od německých evangelíků vzdalováni. Stýskali si právem, že vídeňská církevní rada je převážně německá a že šíří vládu němčiny v církvi právě tak, jako byl v tehdejší Rakousku český národ všelijak odstrkován a utiskován. Těžce nesli, že německé podpůrné spolky, zvláště Gustavadolfský, podléhaly nacionalismu a svými finančními podporami, které byly zprvu projevem opravdové evangelické vzájemnosti, znevolňovaly sbory závislé na jejich pravidelné pomoci. Za rostoucího národnostního napětí v Rakousku, jazykově tak různorodém, se ukazovalo, že evangelická církev v Rakousku, ač jednotně organisovaná, zdaleka nežije společným životem, nýbrž dělí se podle národností na části žijící pro sebe a spjaté daleko těsněji se životem svých národů. Konfesionalismus toto napětí přemáhal. Po jeho ústupu vítězil nacionalismus a tříštil církev.

Čeští evangelíci by sami o sobě nebyli bezpečni před nacionalismem, odporujícím vyznání o svaté církvi obecné. Také se mu vždy neubránili. Ale chránilo je přece již postavení českého národa pod tíží útisku: přilnutím k národu utiskovanému, jenž se domáhal svobody, hájili spravedlivou věc. Co však platilo více: pokud se účastnili politického života, dávali se značnou měrou vést Masarykem. Masarykovo kritické, duchovně hluboce zakotvené politické působení je učilo uplatňovat i ve veřejném životě zásady vytěžené z evangelia, bránilo jim splynout s prázdným vlastenčením, ukazovalo jim, že národ musí mít cíl vyšší než národní sobectví. Milovali svůj národ, i když v něm byli tak často přezíráni, vytrvale toužili po tom, aby se národ vrátil k reformačnímu dědictví a byli hotovi k tomu pracovat.

Světová válka (1914 — 1918).

V takové situaci zastihla české evangelíky v létě r. 1914 *světová válka*. Bylo zřejmé, že jde o útok nacionalistického, imperialistického Německa na demokracii, na duchovní i tělesnou svobodu světa, na nezávislost menších národů, jmenovitě slovanských. Spojenci Němců, v jejichž vleku se Rakousko úplně ocitlo, byli vedle Turků Maďaři, kteří se chystali dokončit pomadžarštění obyvatelstva celých Uher. Češi i Slováci poznali nebezpečí a odpověděli na ně zahraničním odbojem pod vedením Tomáše G. Masaryka, Eduarda Beneše a Milana R. Štefánika. Američtí krajané, mezi nimi evangeličtí Češi a Slováci, se zahraniční akce horlivě účastnili. Doma pronásledovala rakouská vláda každé hnutí odporu. S blížícím se koncem války se však stále zřetelněji vzrůstal souhlas národa doma s Masarykem.

Čeští evangelíci prožívali tíseň a nebezpečí cele spjatí s národem. Toužili po jeho svobodě a pro ni pracovali, někteří i trpěli v žalářích v nadějném očekávání,

že konec války přivedí porážku Německa, rozbití rakouskouherské monarchie a osvobození jejích národů. Nadáli se, že ve svobodném československém státě bude mít evangelická církev nové možnosti v plnění svých úkolů, nespoutána vládou vídeňskou a poručníkováním se strany římské církve, s Habsburky vždy ještě těsně spojené.

Současně prožívali revoluční *myšlenkový a mravní otřes*, který prochvíval Evropou za hrozných let války, do té doby neslýchaně rozsáhlé a kruté. Očekávali, že po zkušenostech, kterými lidstvo prochází, nebude moci člověk poválečné doby obstát bez živého náboženství. Tím více dávali za pravdu Masarykovým slovům, že česká otázka je otázka náboženská a že jest třeba ji řešit v rozchodu národa s Římem a ve smyslu české reformace. Ovšem válka měla i rozvratné důsledky. Lidé neupevněné víry se ptali: Jak mohl Bůh dopustit válku? Je co platno modlit se k Němu? A platí vůbec Jeho přikázání? Svědomí tupěla a že rozmnožena byla nepravost, stydla láska mnohých — i mezi evangelíky.

Rok 1915 — *pětisté výročí upálení Husova* — oživil i zvroucnil vztah českých evangelíků k Husovi a k husitské reformaci tím více, čím násilněji byly vzpomínky na bohatou minulost národa vládou potlačovány. Zároveň co byly v Praze a po sborech 6. července přece konány společné evangelické bohoslužby a slavnosti, vypověděl na Husově oslavě v Ženevě *T. G. Masaryk* otevřený boj Rakousku a dovolával se pro český národ pomoci kulturního světa ve jménu Husova boje za duchovní svobodu. I v československých legiích ožily vzpomínky na husitství a sílily ideovou náplň vojenského odboje, třeba náboženský obsah husitství zůstával většině legionářů vzdálen. Masaryk sám však nepřestával promýšlet cestu k svobodě pod kontrolou myšlenek, které ze studia české reformace vyvodil.

Spojení české církve augsburského vyznání s českou církví reformovanou.

Společná touha českých evangelíků po navázání na husitství a bratrství a po společné práci v národě rychle dozrávala. „*Ferdinand Hrejsa* svou historickou prací, *Josef Souček* svou duškovskou touhou po církvi svobodné a samosprávné, *František Žilka* se svým nadkonfesijním, ale umírněným bohosloveckým modernismem a *Antonín Boháč* s bezprostřední zaníceností pro bratrské společenství ve jménu Ježíšově byli nejvýraznější představitelé oživených evangelických tužeb po návratu k domácí reformaci a po církevní jednotě,“ charakterisuje skupinu těchto vůdčích činitelů *Jos. L. Hromádka*,*) který k nim sám patřil neposledním podílem na promýšlení společného cíle a na jeho uskutečňování. Když již klesající moc Rakouska nemohla obmezit snahy po svobodném životě, rozvinula se v obou církvích živá propagace.

Sjednocovací hnutí let 1917 a 1918 hlásalo trojí cíl: *Osamostatnění* od Vídně a od jinojazyčných církví, *znárodnění* — totiž veřejné přiznání k české reformaci a k jejím vyznáním — a *sjednacení* především církví reformované a augsburské, ale také menších církví, později u nás vzniklých. Byla žádána samostatnost církve vůči státu a za cíl postavena i její hospodářská nezávislost na finanční pomoci ze zahraničí. (Ještě před koncem války založena k tomu cíli Jeronymova jednota jako spolek ku podpoře slabších sborů obojího vyznání.) Konfese Augsburská a Helvetská prohlášeny za vnucené a zdůrazněno, že nevyjadřují vhodně náplň českého evangelictví, které smí a má předstoupit před národ s vlastním domácím jménem a s evangeliem v osobitém českém pojetí. V české reformaci

*) Cesty českých evangelíků. 1934, 38. Hromádka, nar. 1889, byl tehdy vikářem pražského sboru a. v.

zhodnocena její praktická péče o církevní obecnství, její důraz na bratrství věřících a na vřelý vztah člověka k člověku vůbec, její zásada, že evangelium má působit i ve veřejném životě a konečně její nedogmaticnost. Čeští evangelíci se cítili strážci duchovního pokladu, který českému národu pomůže překonat jeho nesvobodnou minulost, který mu dá možnost, aby rostl v charaktery a aby tak zdravě vytvářel politický a kulturní život osvobozené vlasti. Vyhledka na utvoření státu společného i Slovákům, mezi nimiž se počítalo na dvacet procent evangelíků — v českých zemích jen dvě procenta — zvyšovala vědomí důležitosti protestantismu v životě československého národa.

Přípravné práce se konaly za rostoucího souhlasu převážné většiny sborů a údů obojího vyznání. Jakmile byla prohlášena Československá republika převratem 28. října 1918 a válka skončena, svolal Ústřední výbor českých evangelíků na 17. a 18. prosinec do Prahy *generální sněm evangelíků českých*, jenž byl hojně obeslán delegáty sborů a. i h. v. S jednomyslným souhlasem přijal resoluci o společném návratu k otcům po třistaletém odtržení a o zjevném navázání na českou reformaci husitskou a na církev podobojí a Jednotu bratrskou. Podle příkladu otcovských církví a ve smyslu „Křaštu“ Komenského se čeští evangelíci obojího vyznání *slučují a prohlašují se za církev jednotnou*. Majíce základem evangelium jako pravidlo svého náboženství, hlásí se k Českému vyznání z r. 1575 a k Bratrskému vyznání podle vydání Komenského z r. 1662 jakožto k poslednímu vyjádření víry Českých bratří. Osvědčují tak svou historickou a duchovní souvislost s českou reformací i snahu a vědomé odhodlání podle vzorů reformačních církví českých dále nábožensky žít a pracovat na vzdělání království Božího v národě českém. V důsledku toho usnesení přijímají pro obnovenou církev jméno „Evangelická cír-

kev bratrská“, aby bylo výrazem jejího původu i ducha české reformace.*)

Církev si pak na dalších synodech dala a propracovala *presbyterosynodní zřízení* a stanovila své řády. V čele církve stál synodní výbor (později nazvaný synodní radou) jako nejvyšší správní orgán církve. Uřadoval bez zasahování státu, leč že si vláda vymínila schvalování jeho členů. Byl volen na šest let. Za členy prvního synodního výboru byli zvoleni z farářů Ferdinand Císař, Ferdinand Hrejsa, Kamil Nagy (1873-1939), Josef Souček, z presbyterů Antonín Boháč, Ferdinand Kavka, Josef Král, Heřman Rüdiger, Antonín Zahálka. Josef Souček byl (synodním) seniorem, Ferdinand Hrejsa jeho náměstkem, Ferdinand Kavka synodním kurátorem.

Trojiho cíle, které si sjednocovací hnutí stanovilo, bylo tedy dosaženo. Sjednocená církev tu stála samostatná vůči Vídni i vůči státu, ač jí zůstalo státní uznání, státní hmotná podpora i spojení se státem v určitých věcech, neboť k chystané rozluce církví a státu nedošlo. Nesla jméno vzaté z české reformace a hlásila se k českým konfesím. Začal se nový úsek v dějinách evangelictví českých zemí.

Ostatní evangelické církve v ČSR.

Všecky naděje sjednocovacího úsilí se ovšem nesplnily. Nepřipojili se k němu *evangeličtí Slovinci*. Tradice české reformace, památka Husova, Jednoty bratrské, Komenského a ovšem Třanovského zůstaly mezi slovenskými evangelíky a. v. velmi živé, ale slovenská církev si vytvořila ráz odlišný od církví českých, vysloveně luterský, v bohoslužbách liturgický, sociálně konservativnější. Po vytvoření Československa přeru-

*) Protože téhož jména užívala již česká větev Jednoty ochranné, bylo třeba jméno spojené církve pozměnit. Písemným hlasováním přijato jméno „*Česko-bratrská církev evangelická*“.

šila spojení s luterskou církví v Maďarsku, němečtí a maďarští údové, bydlící na Slovensku, zůstali však se slovenskými v téže „*Evanjelické církvi a. v. na Slovensku*“, ustavené r. 1919 pod tímto jménem na základě presbyterosynodním ve dvou distriktech (oblastech) s generálním synodem a distriktuálními konventy v čele. Tato církev zaujala počtem 385.000 duší první místo mezi evangelíky v Československu co do velikosti. Jur Jánoška, redaktor Církevných listů a Samo Zoch, oba osvědčení z dob persekucí, byli zvoleni za její první biskupy, jak evangeličtí Slováci nazývají své faráře, zvolené na doživotí na přední místo v církvi.

Na konfesijním základě setrvala i *reformovaná církev* na Slovensku a na Podkarpatské Rusi asi o 200.000 duších, většinou maďarská a proto jen nerada od celku své církve ve zbylém Maďarsku oddělená — kdežto její nečetní údové slovenské národnosti si musili i v republice namáhavě dobývat jazykových práv. — Slezští (těšínští) evangelíci a. v. — asi 40.000 na počet — se organisovali ve většině svých sborů jako *Augsburská církev evangelická ve východním Slezsku* a zůstali při své konfesi. Od spojení s evangelíky českými a moravskými je dělil i národnostní rozdíl: Slezané tvoří přechod mezi národem českým a polským a jsou na rozcestí mezi obojím. Evangeličtí faráři dali sborům do veliké míry polské národní vědomí. Jen v Těšíně vznikl také český sbor a. v., který se přičlenil k církvi českokobratrské evangelické. Národnostně se organisovali němečtí evangelíci českých zemí a vytvořili *Německou evangelickou církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* asi o 120.000 duších.

Rozchod německých a českých evangelíků do zvláštních církví byl po všem, co hatilo již dříve jejich poměr, samozřejmý. Ale ke spojení nepřistoupila žádná z *menších evangelických církví českého jazyka*, ač

i ony se přihlásily k dědictví české reformace a daly si jména, připomínající předbělohorskou Jednotu bratrskou: Evangelická církev bratrská-ochranovská se nazvala i oficielně *Jednotou bratrskou*, Svobodná církev reformovaná se pojmenovala *Jednotou českobratrskou*, baptisté pak přijali jméno *Bratrská jednota Chelčického*. Pестrost církevních poměrů v československém protestantismu se ještě zvýšila založením *Evangelické církve metodistické*, vzniklé působením metodistických kazatelů ze Sev. Ameriky, namnoze původem Čechů. Ozvaly se i bubny *Armády spásy* a její důstojníci v řadě našich měst nevolali nadarmo k lavicím pokání ve svých sálech. Při tom zahájila Armáda spásy i pozoruhodnou činnost sociální. Ba i *darbysté* i *adventisté* vytvořili skupiny a sbory v našich zemích, často v ostrém protikladu k ostatním církvím.*)

*) Darbysté se jmenují po zakladateli svého směru Johnu N. Darbym (1800–1882). Sami se nazývají prostě bratry a nechť tvořit církevní organizaci. Adventisté očekávají brzký příchod Kristův a vrátili se k některým způsobům židovským, zvláště ke svěcení soboty místo neděle.

V ČESKOBRATRSKÉ CÍRKVI EVANGELICKÉ

Spojená církev.

Spojení české církve reformované a luterské se osvědčilo. Hlasy, které se tu a tam zprvu ozývaly s pochybami o správnosti sjednocení, umlkaly. Jan Karafiát zůstal vytrvale reformovaným, ale i on nakonec přestal na protestu proti *způsobu* spojení a uzavřel: „Ke svým plánům dovede Pán i lidských pochybení použít.“ Stejně s luterské strany profesor Skalský, jenž ještě krátce před spojením stavěl Augsburskou konfesi nad unii, věnoval službě spojené církvi poslední léta svého života. Církev byla od počátku budována jednotně. Senioráty tvořeny bez ohledu na původní konfesijní příslušnost sborů. Až na málo výjimek příslušeli nyní údové církve do sboru svého bydliště, i když se prve hlásili k druhému vyznání. Faráři prve luterští byli povoláváni do sborů prve reformovaných a naopak. Společně byli vzděláváni bohoslovci spojené církve na Husově čs. evangelické fakultě bohoslovecké v Praze, kterou na žádost církve zřídil stát již r. 1919 jako samostatnou vysokou školu. Jejimi prvními profesory byli Gustav Adolf Skalský, Ferdinand Hrejsa, František Žilka, Josef Ilromádka, Slavomil Daněk (1885—1946). Tři z nich byli původem luterští — zcela v nepoměru k malému počtu české církve a. v. vedle církve reformované. Předchozí konfesijní příslušnost nepřicházela v úvahu.

Do společné církve vešlo 34.000 evangelíků a. v. a 126.000 evangelíků h. v. Brzy však k těmto stošedesáti tisícům přibýlo dalších 90.000 nových členů z církve římskokatolické. Událost neobvyklá nejen u nás, ale v nové době vůbec. Jak se to stalo?

Porážka Habsburků otrásla i posicí katolictví u nás. České dějiny od doby Husovy a těsné spojení církve římské s Habsburky do poslední chvíle (čestné výjimky zanikaly) znechutilo českému lidu tuto církev a odvracelo jej od ní jako od nepřítelkyně národa, která po staletí národu škodila a lámala jeho charakter vnučeným náboženstvím. K tomu přistupoval vliv nenáboženského myšlení v posledních desetiletích i přímý odpor proti náboženství zejména mezi socialisty. Když tedy s vládou Vídně padla zevní opora římské církve, začalo z ní mnoho lidí vystupovat, zvláště ve městech. Vlna *protiřímského hnutí* vrcholila, když se počátkem roku 1921 chystalo sčítání lidu. Sčítací arch obsahoval také rubriku o církevní příslušnosti. Zdvihla se působivá agitace: Vyplníš, Čechu, tu rubriku opravdu podle svého svědomí? Jsi ještě římským katolíkem? Můžeš jím jako uvědomělý Čech být? Prokaž svou pravdomluvnost a pravdymilovnost a rozejdi se s církví, do které dávno nepatříš! I vystoupilo u nás tehdy a v letech popřevratových vůbec na 900.000 osob z církve římské a zůstalo bez vyznání. Dalších téměř 800.000 ve městech i na venkově se přihlásilo k církvi *československé*, která se ustavila začátkem roku 1920 po marných pokusech skupiny katolických kněží vymoci na papeži některé reformy v církvi, jako zavedení lidového jazyka do bohoslužeb a zrušení kněžského bezžerství a prohlásila se církví národní. Jiní volili církev česko-bratrskou evangelickou, která tak vzrostla skoro o šedesát procent svého původního počtu duší. Menší, ale na svůj tehdejší počet velmi patrný vzrůst

členů zaznamenaly i všechny naše drobné evangelické církve — metodistická církev vyrostla téměř jen z nově přistouplých bývalých katolíků. Ba i mezi Němci v českých zemích trval slabší, ale stálý příliv přistupujících údů.

Úkoly a úspěchy.

Českobratrská církev evangelická se ocitla před *velkými úkoly*. Bylo třeba evangelizační práce mezi těmi, kdo vystupovali z církve římské a hledali další cestu. Bylo třeba uvědomovat a nábožensky vzdělávat nové členy, z nichž tak mnohé vedly do naší církve jen národní a politické nebo jen velmi nejasné náboženské pohnutky. Bylo třeba vybudovat nové sbory a kazatelské stanice, zatím co církevní práci hrozivě vadal nedostatek kazatelů a bohoslovců. Hospodářské starosti vzrostly stavbou nových církevních budov na mnoha místech.

Podářilo se mnoho. Byli tu horliví faráři a presbyteri, kteří se rozjížděli do nových míst, získávali církvi nové členy a sloužili jim. Ze *Severní Ameriky* se vrátilo do vlasti několik kazatelů, z nichž zvláště *Josef Křenek* (nar. 1885) dal do služby církve a její evangelizační práce své kazatelské nadání. Z Husovy fakulty vyšli *noví bohoslovci*. Počet církevních pracovníků vzrostl o *diakony*, vychované Misijní školou v Olomouci. *Síť sborů* a stanic byla doplněna tak, že počet sborů stoupl v desíti letech ze 113 na 150, filiálních sborů a kazatelských stanic ze 138 na 217 a stoupal vytrvale dále. Vzbuzena větší hmotná účinnost členů církve. Finanční nesnáze byly překonány za vedení synodní rady, jejíž první senior dbal stejně obezřetně o hospodářské upevnění církve jako o čistotu jejího presbyterního zřízení.*)

*) Po smrti sen. Součka r. 1938 byl zvolen synodním seniorem *Kamil Nagy*, zemřel však již následujícího roku. Po něm zvolen *Josef Křenek*, dosavadní synodní senior církve.

Bylo pokračováno ve *vědecké práci*. Profesori Husovy fakulty, k nimž přibyli filosof náboženství František Linhart (nar. 1882), František Bednář (1884), František M. Bartoš, přední historik husitství a Jednoty bratrské (1889), pracovali ve svých oborech a jejich práce pronikala i do veřejnosti mimo církev. Založena Blahoslavova společnost k pěstování domácích dějin reformačních. Nakladatelská společnost Kalich s jinými evangelickými podniky pečovala o vydávání náboženské *literatury*. Vycházela řada časopisů pro údy církve i pro její mládež. V menších církvích zejména Českobratrská jednota vynikla vydavatelskou činností a společnost Česká biblická práce přikročila k vydávání biblí. Za vlivů z Britannie a z Ameriky rozšířena, promýšlena a organisována práce mezi *mládeží* v nedělních školách a ve sdruženích. Pokračovalo se v *sociální práci* církevní a zbudovány pro ni nové ústavy v Ml. Boleslavi, v Táboře, v Myslibořicích. Bylo udržováno spojení s českými evangelickými sbory v *zahraničí*, vysílání jim kazatelé. Zahájena misijní práce mezi pohany v Západní Africe.

Celým církevním životem prvních poválečných let vanul *optimismus* podobně jako ve veřejném životě vůbec. Lidé si hluboce oddechli po útrapách světové války. U nás zejména vládla radost z politické svobody, z vyproštění z německého poddanství, z národní záchrany Slováků a ze spojení s nimi. Tisícileté rozloučení Čechů a Slováků je napraveno! Po třech stech letech máme znovu svůj stát — ovšem, že na věky! Jak rádi pokládáme lidské věci za věčné! Vždyť svět vůbec věřil, že je ne-li navždy, tedy aspoň na velmi dlouho zajištěn mír. Násilnické Německo a Maďarsko bylo přece poraženo, ustavena Společnost národů, aby dbala o pokojné a spravedlivé soužití všech států na světě, národnostním menšinám zaručena menšinová práva. V tomto novém světě je Československá republika pod

vedením věhlasného presidenta a působením zahraničního ministra Beneše naprosto zabezpečena. Vždyť plní své závazky, její menšiny požívají svých práv, země prospívá hospodářsky a těší se pochvale i obdivu světa.

Nejedni evangelíci pak se nadáli, že *Řím je v českém národě odbyt*. Již nebude poutat českých duší. Přežil se. Osvícený nový věk zvítězil nad barokním temnem a nad falší katolického náboženství. Český národ se vrátí k reformaci. Vždyť je znovu tak slavně potvrzen význam české reformace. Nová svoboda státu je dovršením slávy husitských dob, přerušené habsburským panstvím, nyní již odčiněným navždy. A což to nebyli i v nové době zase evangelíci — Palacký, Šafařík, Kollár i Masaryk a Štefánik — kteří národ probudili a zdvihli k novému životu? Nezachránili právě evangeličtí Slováci vůbec svůj národ?

Stíny i nedostatky.

Ale zatím se dostavovaly i *pochybnosti* o tom, smějí-li evangelíci hledět kolem sebe i na sebe skly tak růžovými. Bylo vždy zřejmější, že *zbožnost a církevnost* ve sborech ve srovnání s předválečnou dobou ještě více *upadá*. Vlivy války a ruch politického, spolkového, hospodářského života podlomily pravidelnou návštěvu služeb Božích u většiny údů. Klesalo svěcení neděle. Stůl Páně byl opouštěn. Biblické hodiny řídce navštěvovány. Z mládeže byla jen malá menšina získávána pro další vzdělání ve sdruženích. Mravní úroveň sborů klesala. Zvláště povážlivě se rozmohly rozluky manželství. O církevní kázni se usnášel konvent za konventem, synod po synodu, ale prováděna byla jen zcela výjimečně. Snahy o ni a o řád v církvi vůbec ztroskotávaly o nedostatek pochopení údů církve, kteří nerozuměli, že církev není k tomu, aby hověla „náboženským potřebám“ a svévolným přáním jednotlivců a vkusu doby, ale že má být poddána rozkazům

a plánům Krista Krále a Pána církve. Vědomí sborové sounáležitosti se uvolňovalo. Opakovaný důraz na nedogmaticčnost pravého křesťanství, ale ovšem i celkový náboženský nezájem naší tak zvané pokrokové veřejnosti vedl k tomu, že hrozivě vzrostla náboženská nevzdělanost a nevědomost i v údech církve. Ostatně nebyl ani hlas kazatelů a učitelů náboženství vždy tak výrazným svědectvím o vlastním smyslu evangelia, aby se jejich posluchači a žáci utvrdili k podstatě reformační zvěsti. Písmo se stávalo v evangelických rodinách knihou zavřenou. A vnitřní pokles v církvi, zeslábnutí, ba přerušení živého styku se slovem Písma, nutně působil i na orientaci v životě sociálním a politickém. Evangelíci už nebyli tak samozřejmě v čele pokroku, ba ocitali se i mezi zpátečníky.

Revise programu církve.

Bylo to vše jen vlivem okolí? Nebo zašla církev sama na scestí? Přestala dosti bděle hledat cestu pro nové úkoly? Církev Kristova nesmí být nikdy spokojena sama sebou. Dosažení cíle stanoveného v určité situaci nezbavuje církev nikdy povinnosti, aby se znovu postavila do světla slova Božího s pokornou otázkou: „Pane, co chceš, abych činil?“ Vždy musí revidovat svůj program. *Byl ve všem správný sám program sjednocení?*

V církvi nechybělo vědomí, že je třeba vyvážit *znárodnění* církve důrazem na její příslušnost k církvi obecné, jmenovitě k světovému protestantismu. Od počátku bylo vyslovováno, že sjednocení českých reformovaných a augsburských na základě české reformace nebude znamenat jejich úplné odloučení od dotavadních spoluvyznavačů. Byly navazovány živé styky se zahraničními církvemi. Naši bohoslovci navštěvovali nadále švýcarské, britské a americké vysoké školy. Zástupci naší církve — vynikal tu zvláště pro-

fesor Žilka — byli činnými účastníky společných podniků zahraničních církví evangelických. Naše církev byla stále členem presbyterní aliance, t. j. svazu církví se zřízením presbyterním a s reformovaným učním. Získala však spojení i se severskými církvemi luterskými. Uvnitř republiky byly konány sjezdy evangelíků, tu československých a slovenských luterských, tu českých a slovenských evangelíků všech denominací (jednot), konečně i všech evangelíků bez rozdílů národnosti (1928 v Bratislavě), když o rok dříve byl utvořen z většiny z nich Svaz (Federace) evangelických církví v Československu. Praktické výsledky těchto vzájemných spojovacích akcí měly se teprve ukázat.

Ale nešlo jen o vztahy mezicírkevní. Mezi důvody pro spojení církve a. v. a h. v. bylo uváděno, že se v bratrství projevilo speciálně české náboženství. Národ prý potřebuje náboženství, jež vyplynulo z nejhlubších zdrojů národního citění. Nová církev budiž zbudována na vlastním českém prožití věčných pravd Ježíšových. Odtud trval v československé církvi důraz na svéráznost českého bratrství. Lutherství a stejně kalvinství bylo odmítáno jako pojetí evangelia českému duchu cizí a proto nepřijatelné. Ale přilnutí k evangelii nesnese na dlouho takové obmezování. Jeho důsledkem by bylo, že české bratrství jest náboženstvím vhodným právě jen pro českého člověka. Bylo třeba hlasitě říci, že *dílo Ducha svatého* — a jen to má v církvi domovské právo — *není ohraničeno národní příslušností* těch, jichž se Duch svatý dotkne. Bylo třeba znovu zdůraznit, že křesťan nemůže než věřit svatou církev *obecnou*, že se musí rozhlížet všude po církvi, kde se slovo Boží čistě zvěstuje, aby nezanedbal naučení a povzbuzení z těch darů Ducha svatého, které byly kdekoli na světě církvi dány. Místo připomínání českého svérázu bylo nutno říci, že je třeba *hledat pravdu, která platí pro každého křesťana*, pro kaž-

dého člověka v každém národě. Vždyť i Jednota bratrská se podobně rozhlížela po svém blízkém i dalekém okolí a s užitkem se učila z reformace Lutherovy i Calvinovy, neztrácejíc ovšem to zvláštní obdarování, kterého se mocí Ducha svatého dostalo právě jí — a zase v Komenském činila dědicem darů sobě daných nejen svůj národ, ale všechny jednoty evangelické. A jako se Jednota bratrská, právě ve směru české reformace, klonila ke směru reformovanému, i když se v určitých věcech od kalvinismu vědomě dělila, tak se i bohoslovci českobratrské církve vedle studia starého bratrství učili hlavně od učitelů reformovaných, zejména když brzy po válce právě reformovaní bohoslovci švýcarští nově vyzdvihli na svícen smysl Božího slova, od dob reformačních tak velice zapomenutý.*)

Bylo třeba revidovat *poměr k římskému katolictví*. Bylo na podiv mnohým, jak rychle se u nás vzpamatovalo ze zahanbení a opovržení, do něhož upadlo za války a těsně po ní. Ukázalo se, že české protikatolické náladě chyběl hlubší základ. Pouhou negací bez lepšího náboženství nelze soutěžit se žádným náboženstvím. A římské katolictví v sobě prokázalo síly, které přetrvaly nápor protiřímské agitace. Začalo se brzy vzmáhat a jeho kurs stoupal i mezi inteligencí. Jedněm imponovalo z důvodů estetických — co krásného prý je v barokní katolické zbožnosti a v jejích uměleckých výtvorech! Jiní se k němu klonili ze strachu před ostrým větrem, který ještě po pěti stoletích vanul z Tábora; z odporu proti radikálnímu socialismu hledali v konservativní katolické církvi oporu pro staré společenské řády, i když sami, jako historik Pekař, byli křesťanské víře vzdáleni. Ale bylo i dosti těch, které katolictví znovu získalo svou dogmatikou, svou morálkou, svou mší, svou mystikou a svou byt tak vel-

*) Srovnej níže str. 385 a násl.

mi zlidštělou, porušenou, až pověrečnou úctou mariánskou, kultem svatých, ctěním obrazů a křížků a jiným náboženstvím druhého řádu. Mnozí z těch, kdo z římské církve vystoupili, lekli se prázdnoty, která se před nimi otevřela, když zůstali bez vyznání. Ale ani v evangelické církvi nenašli vždy určitou, z hloubi víry jdoucí odpověď na otázky po spasení a byli odpuzeni povrchností ploše protikatolické polemiky, jaká se u nás z nejedněch úst ozývala. I bylo třeba vzít vážně katolickou zbožnost, bez laciného pohrdání, překonat zevní rozumářský postoj vůči ní, obnovit se ve skutečném, reformačním protestu proti všemu lidskému nánosu v církvi evangelické samotné, proti povyšování člověka a jeho schopností, proti lidské spravedlnosti a moudrosti, která chce doplnit nebo nahradit evangelium o Ježíši Kristu a o kralování samého Boha, v protestu proti pelagiánství*) každého druhu a pod jakýmkoli, i moderně protestantským jménem. Za katolictví není jiné hodnotné náhrady než skutečné evangelictví, to jest skutečné přijetí plné zvěsti evangelia, opravdové, pokorné postavení celého člověka, celé církve pod Slovo Boží, pod Boží rozkazy a pod Jeho smilování. Není jiného křesťanství, které by vyvedlo českého a kteréhokoli jiného člověka na celé světlo a na celou svobodu evangelia než to, které je založeno v reformační zvěsti o pouhé milosti, o spasení přijatém pouhou věrou, o církvi poddané samému Ježíši Kristu, Pánu všeho světa ve všech jeho oblastech. Tuto reformační zvěst bylo třeba v církvi nově, jasně povědít bez tlumení a kolísání, které přivodila evangelická theologie z předválečných let.

V rozhovorech, někdy i polemikách o novou orientaci církve a ve vytýčení jejího programu mnoho znamenala práce *Jos. L. Hromádky*. Původně liberální theolog, za-

*) Srov. I. 76.

poslouchal se do nesmlouvavé, určité řeči starozákonních proroků, poznal význam evangelia soustředěného na osobu Ježíše Krista, hledal a našel projevy opravdové na Krista soustředěné zbožnosti, nehledě na přehradu mezi církvemi. Táhl jasnou čaru mezi skutečnou křesťanskou věrou a mezi osvícenským požadavkem T. G. Masaryka, aby náboženství bylo založeno na rozumovém přesvědčení. Proti liberálnímu názoru, že křesťanství je vrcholný projev lidského hledání Boha, znovu vyjádřil, že základem křesťanství je zjevení Boží v Kristu. Proti rozšířenému u nás pojetí Krista jako pouhého, byť geniálního člověka se přihlásil k víře v Ježíše Krista Syna Božího, podstatou rovného Otcí. Nově vyložil smysl starokřesťanské teologie, která vedla Athanasia k tomuto učení. Podal rozbor víry a učení Lutherova i Calvinova a vyložil dosah i meze jejich reformace a jejich poměr k českobratrství. V Karafiátovi poznal vzácného svědka a učitele reformační víry a příkladného budovatele sboru v řádu a kázni a odhalil jej nově mladšímu pokolení. Studoval zblízka římské katolictví, aby porozuměl jeho podstatě a postavil do nového světla poměr českého evangelíka ke katolictví.

Mnohonásobně narážel. Zastánci pokrokového náboženství vytýkali, že chce církev vrátit do oblasti zastaralých dogmat, že odráží moderně myslícího člověka od církve, za niž mluví. Byl podezírán z katolisujících sklonů, z podceňování významu Masarykovy náboženské osobnosti, z opuštění českého bratrství hlásáním jednostranné kalvinisace i z bourání sjednocovacího díla, na němž měl prve sám účast, z přemíry theologisování a z odvratu od kulturních úkolů věřícího člověka. Byl to však právě Hromádka, který dovedl promýšlet i filosofické otázky moderního člověka a odpovídat na ně slovem víry a opravdové pomoci. Hlouběji než jiní porozuměl Lutherovi, i když jej kritisoval. Zdů-

vodnil, proč je třeba jít přes Luthera, bez vynechání jádra jeho učení o milosti, ke Calvinovi, určitějšímu a objektivnějšímu, na samého Boha a na Boží zájem pevným pohledem upjatému, a při tom ocenit, co znamená vedle kalvinismu tišší, evangelijská zbožnost Jednoty a její zvláštní důraz na sborové obecenství. Kritik Masarykova křesťanství přispěl k domyšlení jeho odkazu filosofického i k pravému pochopení jeho politického programu — zde ve spojení s filosofem *Emanuelem Rádl*em (1873—1942), rytířským hlasatelem svobody pojaté jako poddanost Božímu zákonu a řádu. Rádl hořel zaujetím pro pravdu a spravedlnost. Se zvláštním smyslem pro aktuálnost — pro potřebu pravého slova v pravý čas — kritisoval vše, co se dalo v českém i světovém kulturním a politickém životě, odhaloval skryté, často neuvědomělé pohnutky a předpoklady veřejného života a měřil je svým vysokým měřítkem, aby probudil svědomí národa a aby mu ukázal k nové jistotě pravdy. S Hromádkou založil a vydával *Křesťanskou revui* (od r. 1927).

Vedle Hromádky *S. Daněk* vyšel z liberální theologie a otevíral svým posluchačům nový pohled na úkoly theologické práce svým způsobem odhalování Božího slova za slovy Písma, zejména ve Starém zákoně. Prohloubil kritické jazykozpytné studium biblického textu a znovu ukázal na význam kralického překladu jako té formy textu, kterou především je třeba bedlivě studovat, abychom dovedli vyslechnout poselství věčného slova. Přísně odlišoval ryze náboženskou zvěst biblickou od zájmů tohoto světa. Odkrýval netušený smysl původního textu soustředěnou pozorností k náboženskému zájmu Písma. Učil veliké vážnosti v přistupování k slovu Božímu a v jeho uplatňování v církvi.

Mezi stoupenci svobodného protestantismu zůstával po celou dobu první republiky na předním místě *František Žilka*. Uložil své pojetí Nového zákona do něko-

lika svazků jeho výkladů a přeložil nově — po prvé od doby Kralických — Nový zákon (1933). Svůj názor na křesťanství vyložil ve spise Naše křesťanství (1941). *Frant. Bednář* poukazoval s ním k potřebě řešení otázek sociálních v duchu evangelia a k úkolům praktického křesťanství. Obracel se poznovu k dějinám českého protestantismu v novější době s důrazem na jeho souvislost s českou reformační minulostí. Vracel se k dějinám Jednoty bratrské, aby dovedil, jak plodné jest její pojetí církve, sborového obecnství a bratrství pro prohloubení církevního života i jako základny pro nápravu zmateného lidstva. Pokračoval s Žilkou, Hromádkou i jinými ve stycích s evangelickým zahraničím, takže naše církev byla v živém spojení zvláště s protestantismem angloamerickým a brala podíl na akcích, směřujících k sjednocení křesťanských církví konferencemi pro život a dílo ve Štokholmě (1925) a ve věcech víry a řádu v Lausannu (1927) i v institucích odtud vzešlých a jim blízkých.

Tak poutal české evangelíky přes rozdíly v bohosloví živý a účelivý zájem o odkaz Jednoty i shoda v ekumenických snahách po sblížení křesťanských církví — a pak i touha a snaha po zachování světového míru zastáváním svobody ducha a demokracie proti znásilnění novou tyraníí, když od počátku let třicátých k nám zalehl její znepokojivý hlas z německého sousedství a měnil se v děsivé skučení druhé světové války. Demokracie a humanita není totéž co království Boží a věci Ježíše Krista jsou nade všechny cíle lidské, napořád porušené hříchem. Ale jak by směl křesťan zůstat lhostejný tam, kde se ozývá výsměch vládě Boží nad světem a kde se vysloveně pohrdá Božím zákonem?

ROZTRÍŠTĚNÝ SVĚT

Úpadek demokracie.

První světová válka se skončila ve znamení vítězství demokracie. Co vše znamenalo to slovo! Rovnost velikých s malými, chudých s bohatými, ať mezi jednotlivci, ať mezi národy a státy! Spravedlnost pro všechny! Práva každé menšině národní, náboženské! Záruku lidských práv všem bez rozdílu! Zákony vedené humanitou! Svobodu osobní a společenskou, svobodu slova tištěného i mluveného — jak mnoho právě tento obsah demokracie znamenal pro zevní možnosti zvěstování evangelia, pro působení na smýšlení národa, i když byla jen hrstka těch, kdo usilovali přivést veřejnost ku pravdě! Pokus o bratrství všech lidí a národů! Konec válkám a nespravedlnostem mezi národy! Ježíš, ne César — tedy praktická láska, nikoli násilí — to byl Masarykův stručný výraz programu demokracie v politickém životě.

Tyto myšlenky a naděje posílila jmenovitě účast Spojených států severoamerických, vedených prezidentem Wilsonem, na válce proti Německu a Rakousku. Hlavně z Wilsonova podnětu byla založena *Společnost národů*, která měla dbát o spravedlivé vztahy mezi národy a zabránit budoucím válkám.

Ale Spojené státy samy do Společnosti národů nevstoupily; Severní Ameriku neproniklo trvale vědomí společné odpovědnosti všech států za nejbližší budouc-

nost. A v západním světě vůbec se brzy začala projevo-
vat *zvláštní nemohoucnost*. Hesla demokracie a svobo-
dy se sice ozývala — ale nebylo dosti rozhodné vůle
činit z nich důsledky, brát na sebe povinnosti svobod-
ných lidí, vynakládat úsilí na spravedlnost pro všechny.
Svoboda zavazuje. Svoboda nutí k solidaritě. Není mož-
né, aby se jedni na světě těšili ze svobody, přihlížejíce
zároveň nečinně k utiskování jiných. Svět se stal —
Bohu dík! — příliš malým, než aby bylo lze být bez-
trestně tak sobecký. Nicméně projevilo se sobectví
v demokratickém světě křiklavě i na hospodářském
poli, kde došlo k nadvýrobě a k nezaměstnanosti v ta-
kových rozměrech, že byla lidem brána víra v mož-
nost spravedlivého uspořádání světa na dosavadních
základech. A co horšího: V samém smýšlení a pak ne-
jen ve veřejném, nýbrž i v soukromém životě západ-
ního světa se šířil *vnitřní rozvrat*. Co je pravda? Kde
je zákon? Co platí, ať člověk chce nebo nechce? Nic
nebylo jistého, nic závazného. Být svobodným člově-
kem znamenalo lidem jednat podle své vůle bez ohle-
du na mravní zákon, užít života, vyžít se. Západní
člověk se dopracoval velmi vzácného duchovního stat-
ku, *individualismu*. Znamená to, že jednotlivec (indivi-
duum) má právo na vlastní osobnost, na svobodu my-
šlení a konání podle svého rozumu a svědomí. Indivi-
dualismus správně pojatý byl provázen velikou měrou
vědomí odpovědnosti a závaznosti; ale poklesl v ne-
odpovědnou svévoli jednotlivce a ztratil půdu pod no-
hama i nebe nad hlavou. Západní člověk dále horoval
pro svobodu, myslil tím však právo dělat si se sebou, se
svým tělem i duchem, se svým majetkem i životem, co
sám chce. Kde však život nemá cíl, který je vyšší než
život, kde není nad člověkem cíl, který stojí za to, aby
pro něj člověk i umíral, tam si lidé konečně nevědí
s vlastním životem rady a přestávají mít na něj nárok.
Jak dlouho se udrží duchovní i politické vedení světa

v rukou takových lidí, národů, nevzpamatují-li se, ne- najdou-li včas skutečný smysl života daný člověku Tím, jenž jej stvořil? A jaký div, nestačí-li takový pohled na svět těm, kdo hledají cestu k lepšímu uspořádání lidských věcí?

Ruský komunismus.

Východ Evropy se dal skutečně zcela jinou cestou než Západ, třebaže pod vlivem západního myslitele, Karla Marxe. Tvářnost Ruska se za světové války radikálně změnila. Nemohoucnost carského režimu se projevila takovým způsobem, že tu došlo v březnu 1917 k revoluci. Car byl nucen vzdáti se trůnu. Ve zmatku, který převrat způsobil, osvědčila se nejsilnější politickou složkou strana komunistická, vedená *Mikulášem Leninem* (1870—1924), jenž domýšlel zásady Marxovy a osvědčil veliké schopnosti organizační. Komunisté, připravení na revoluci theoreticky i dlouhou prací politickou, prosadili svůj směr vůči liberálům i vůči jiným stranám socialistickým, získali dělníky i drobný selský lid, listopadovou revolucí r. 1917 se ujali diktatury, odrazili útoky reakce domácí i cizí, překonali krizi způsobenou strašným hladomorem, za vedení *Lenina* nástupce *Josefa V. Stalina* (nar. 1879) provedli ohromnou politickou, hospodářskou a kulturní přestavbu někdejší ruské říše.

Svět hleděl po celá léta k Sovětskému svazu s *nedůvěrou* a s nepříní jako k činiteli, který by mohl zvrátit dotavadní hospodářské řády, vždy ještě v podstatě kapitalistické, také v ostatních zemích. Nedůvěra byla podporována průvodními zjevy, které s sebou, žel, nese každá revoluce, a také odporem komunistů vůči církvi a propagací bezbožectví, která v Rusku zavládla a vzdálila zejména mladší pokolení velikou měrou od náboženství. Kterak bychom mohli jako křesťané souhlasit s atheismem? Ale připomeňme si, že ruští ko-

munisté znali církev pravoslavnou jako přední oporu carského absolutismu a utiskovatelů chudiny. Viděli vnějškovost ruských bohoslužeb, zaostalost popů, pověrečné ctění obrazů, zvrácenost mnišské askese. Neslyšeli živé vyznání víry v Boha, Pána a Soudce nad nespravedlností. Neměli k církvi důvěry. A ruská církev odpovídala za revoluce na odluku církve od státu, na zesvětštění školy, na zásahy do církevního majetku a na jiné novoty socialistického státu klatbami a podporou reakce. Nadto viděli komunisté, že i na Západě nechávají křesťané nedořešeny křiklavé sociální nesrovnalosti a měli mnoho pravdy, když vinili ty, kdo se pohoršovali nad ruským bezbožectvím, že svou nábožností kryjí strach o svůj kapitál. Jest hanba křesťanů, že neprosadili sami větší míru sociální spravedlnosti na světě, ačkoli jim Písmo tak dávno mluví jasně a přísně do svědomí. Smějí ukazovat jen k stínům revoluce, kterou neučinili zbytečnou? Smějí se divit, dolehne-li na kterou část církve Boží soud? Zdali nemají raději slyšet Boží výzvu ku pokání? A jak to, že demokratický a křesťanský svět trpěl s mnohem větší shovívavostí jiné směry, násilnické a posměchem protidemokratické, z hloubi nekřesťanské, které se o něco později rozmohly v ostatní Evropě? Církve v Rusku prožily ovšem od listopadové revoluce časy těžké zkoušky. Pravoslavná církev byla na čas uvedena ve zmatek založením t. zv. živé církve (r. 1922); ta však neměla pevných základů, rozštěpila se a brzy zanikla. Církev vedená patriarchou zaujala po několika letech kladný postoj k sovětskému státu, musila však projít novou vlnou protináboženského náporu. Ale v letech třicátých se situace v Sovětském svazu změnila. Nová ústava prohlásila r. 1936 svobodu kultu. Uvolnilo se i početným sborům baptistickým a evangelickým, za carské vlády utlačovaným, Když pak byl Sovětský svaz za druhé světové války

napaden Němci, osvědčily se křesťanské církve jako opora národa v kritických dobách a získaly si důvěru vlády.

Fašismus.

Zatím co se západní svět lekal komunismu, zrodilo se v něm samém hnutí, které by málem strhlo do záhuby celý svět, třeba se vydávalo za ochránce řádu a honosilo se ryzím vlastenectvím. Byl to fašismus.

Jeho vlastí byla *Italie*, nespokojená výsledkem války, s nevyřízenými těžkostmi a bouřemi sociálními, bezradná v hledání orientace. Nikdo tu nedovedl uspořádat politický život na demokratické základně. Tu si dali Italové namluvit, že bude nejlépe, když národ uzná beze všeho dalšího přemýšlení a bez výčitek svědomí za svého jediného vůdce muže rozhodné vůle a silné pěstí, který národ sjednotí, vnutí mu svou vůli a povede jej k lepší prý budoucnosti. Ať jsou umlčeni všichni, kdo by chtěli mít jiný názor než vůdce národa, za něhož každý Ital, muž i žena, bude povinen se postavit bez kritiky, bez reptání, hotov k oddané poslušnosti a k nasazení všech schopností! Takový vůdce se Italům nabídl v osobě *Benita Mussoliniho*, někdejšího socialisty a revolucionáře. Mussolini odmítal demokracii a humanitu jako nepraktickou veteš. Politika musí prý být realistická, to jest nesmí dbát na ideály, ale držet se „skutečných potřeb“ a okolností. Učil lidi spoléhat na „zákon činu“. Ne citlivé svědomí, ale rozhodnost a bezohlednost povede k úspěchu. Prospěch vlasti vyzdvihl za přední zákon svého jednání. Ale jak krátkozrace vidí prospěch vlasti ti, kdo nechtí znát „nic než národ“, jak to i u nás opakovali nerozumní vlastenci, a nemají za normu vlastenectví zákon Boží!

Kolem Mussoliniho se kupily kroužky*) mladých lidí

*) Italsky *fasci* — odtud jméno fašismus. Odvozuje se i od starořímského odznaku svazků (rovněž *fasci*), který označoval úřední moc t. zv. liktorů. — Mussolini žil v letech 1883—1945.

bez vyhraněného programu, ochotných k násilnostem vůči těm, kdo platili za nepřítel národa, zvláště proti socialistům a komunistům. S blahovůlí těch, kdo se báli socialismu nebo prostě byli unaveni neklidem veřejného života, zmocnil se Mussolini r. 1922 Říma a vlády v celé zemi. Zevně jí dal pořádek a na čas zdání prospěchu hospodářského i politického. Ale za jakou cenu! Existence ostatních politických stran byla znemožněna, práva dělníků zrušena, *fašism se stal samovlád-ným činitelem v zemi*. Ústavní a osobní svobody byly odstraněny. Násilí povzneseno nad právo, vykonávání spravedlnosti na soudech podřízeno politickým zájmům. Lidské a mravní ohledy v politickém životě odmítnuty. A při tom národ povznesen na místo božstva. Národní sobectví prohlášeno za svatou povinnost. Zaveden militarismus. Fašisté si osobili všechnen vliv na výchovu mládeže ve svém duchu. Měla být ukázněná, pracovitá, tělesně zdatná: ale to vše jen proto, aby slepě „sloužila vlasti“ podle fašistického programu, jenž zněl: pořádek, autorita, disciplína; věřit, poslouchat, bojovat! Bojovat, aby pro Itálii bylo více místa pod sluncem. Slabší národy ať uhnou! Je pravda, že Itálie trpěla přelidněností. Mussolini chtěl řešit nesnáze své vlasti pyšným násilím. Chystal útočnou válku. Kam mohlo vést všechno to popření humanity a mravnosti? Což se má stát národ národu vlkem? A kdo nakonec bude nejsilnější? Ale lidu bylo uloženo nemyslet, nemít svědomí a věřit, že Mussolini má vždycky pravdu. Ať žije „Vůdce“!

Lidem soudným myšlenkově a mravně, natož pak křesťanům mělo být jasné, že fašismus je zlo. Ale lidé se dají snadno mást. Fašismus byl přijímán jako projev nadšeného vlastenectví a jako záchrana před komunismem, který zesílel v Evropě vítězstvím komunistů v Rusku. V celé řadě zemí se fašismus ujímal a vytvářel bojovné strany s vlasteneckými hesly a s hlučnou propagandou, jejímž cílem nebyla pravda, nýbrž zpra-

cování veřejného mínění tak, aby uvěřilo heslům soustavně opakovaným. Pokud byli v menšině, dovolávali se fašistické demokratických zásad; vysmáli se jim, jakmile se dostali k moci. Usilovali o to skupinami ozbrojených přívrženců, kterými zastrašovali protivníky.

Žvláštní druh fašismu se vyvinul v *Japonsku*. Opřen o kult císaře jako boha hlásal povinnost všech Japonců obětovat všechno císaři a dal národu za cíl opanovat vojensky celou východní Asii.

Nacismus.

Nejhroznějšího vítězství dosáhl fašismus v *Německu*. Německo bylo Versaillským mírem z r. 1919 zbaveno některých území na západě a na východě (v dřívějších časech je Němci odňali Francii a Polsku), odsouzeno k válečné náhradě, odzbrojeno a podroběno dozoru velmocí. Vládu měli v rukou sociální demokraté; připadla jim v důsledku revoluce, která v Německu vypukla koncem války a změnila svaz německých monarchií ve svaz republik. Poválečné nesnáze ztížily postavení socialistických stran a vlád a posilnily starý německý nacionalismus. Německo nepoznalo v minulosti pravou demokracii; zejména v Prusku vládl od 18. století duch poddanosti panovnickému rodu a víra v moc vojenských zbraní. V Německu nebylo dost víry v uspořádání světa podle demokratických a humanitních zásad. I němečtí evangelíci podléhali názoru, že svět je příliš zamořen hříchem, než aby bylo možné řídit státy v duchu Kristově. Svět prý potřebuje vládu opřenou o moc, v jejímž užívání neplatí zásady bratrství a lásky, nýbrž prospěch státu. Humanitní zásady západních demokracií byly prohlašovány za anglické pokrytectví. Poválečné pokorení uráželo hrdé sebevědomí německého národa. Vítězné demokratické státy nejednaly s Německem tak, aby pomohly sociálním demokratům v Německu k utvrzení jejich úsilí o zdemo-

kratisování Německa. Socialisté také vystupovali proti církvím — ne bez příčiny; viděli jsme prve, že i v císařském Německu církve stály cize k dělnictvu a sklízely nyní jeho nedůvěru — a tak i v církvích rostla nechuť proti demokracii a socialismu. Byla bída, hospodářské poměry byly neutěšené. Německo však nedovedlo poznat, že trpí vlastní vinou, že je trestáno za svůj imperialismus a za svou pýchu. Nedovedlo si najít nový cíl. Vrátilo se k programu pruských králů a císařů: vytvořit stát vojensky silný, vyrovnat porážku utrpěnou ve světové válce, ukázat světu německou sílu a stanout na prvním místě ve světě jako národ, jemuž přísluší panovat. Kdo jen dovede národ k tomuto cíli? Národ za ním ochotně půjde.

I šel za *Adolfem Hitlerem* a za jeho druhy, kteří ve fašistickém duchu utvořili stranu zvanou národněsocialistickou.*) Po desíti letech politických agitací a krvavých srážek se socialisty a komunisty byl Hitler r. 1933 postaven volbou národa v čelo státu. Bezohledným násilím upevnil svou moc a za ochotné pomoci přísluhovačů vštěpoval národu nacistický program jako evangelium národní spásy a svobody. Ve skutečnosti strhl národ na cestu vzpoury proti rozumovému i mravnímu řádu, vyrostlému z křesťanství, který byl od staletí základem evropské civilisace, i na cestu vzpoury proti evangeliu Ježíše Krista, které opravdu osvobozuje člověka a dává základ i pravidlo skutečnému životu.

Nacismus hrubě dovršil, co začal německý romantismus zvelebením národnosti nad obecnost lidství. Již v 19. století se německý národ domýšlel, že vyniká svou kvalitou nad jiné národy a že má nárok na plný rozvoj svých sil, jimž musí druhé národy ustoupit. Bylo to

*) Ze slabik vzatých z obou slov vznikl zkrácený název nacismus. — A. Hitler žil 1889—1945.

dokládáno znamenitostí německé vědy, literatury, hudby a jiných umění, německého průmyslu, německého vojenství a státnictví. Nacisté k tomu dodali: všechny tyto přednosti jsou založeny v tom, že německý (germánský) kmen náleží k nejlepší lidské *rase*, má nejlepší krev. Němec se nestává pravým člověkem teprve poznáváním pravdy a oddaností pravdě, nýbrž rodí se člověkem nad jiné povýšeným prostě tím, že pochází z *německého kmene*. Nic na světě není pro něj důležitější než tato kmenová příslušnost k německému lidu. Nemá vyššího — ba ani žádného jiného — úkolu než vyvíjet v sobě své němectví, neboť je do svého kmene osudově začleněn. Jako jednotlivec nemá významu. Jeho posláním je být oddán svému kmeni tělem i duší. Doslovně tělem: Němec se nesmí pokrevně mísit s příslušníky jiných národů (ras), aby nepokazil krev svého kmene. Musí pracovat, bojovat, myslet za jediným cílem: aby německý národ byl jednotný, mohutný, silný, aby vynikal a panoval, aby si podrobil jiné národy v službu, jak je k tomu osudově určen.

V tomto rozvoji a rozmachu *neplatí prý pro národ žádný mravní zákon*. Sám sobě jest zákonem. Řídí se svými instinkty (pudy), které pocházejí z nitra jeho kmenové osobitosti. Tvoří si svou německou pravdu, své německé právo, svou německou spravedlnost a mravnost. Správné a dobré je, co slouží německému národu. Co to je, o tom od případu k případu rozhoduje Adolf Hitler, „*Vůdce*“, v němž se soustředilo všechno nejlepší, co vyvěrá z ducha německého kmene. On stojí v čele, on poroučí; Němci ho poslušně následují, provolávají mu slávu každým svým pozdravem, pro něho žijí a umírají, pracují nebo zabíjejí. Svědomí a osobní odpovědnost na „*Vůdci*“ nezávislá nemá tu místa. On na sebe bere všechnu odpovědnost, on vede národ k jistému štěstí. On také stojí v čele státu a skrze něj uplatňuje svou vůli. Nic a nikdo nesmí se tu

stavět v cestu totálnímu*) nároku vůdce, kmene, státu na každého člena národa, od samého dětství, kdy se nacistická škola a svazy Hitlerovy mládeže zmocní dorostu, aby jej zpracovaly v pravé Němce. O duchovní vedení dospělých se postará propaganda — bude opakovat nacistické poučky tak dlouho a tak bezvýhradně, až jim národ uvěří. Kdokoli se postaví v cestu a zprotiví se spasitelnému učení a vůdcovství Hitlerovu, je zvrhlý nepřítel národa, bude vypátrán policií a bezohledně zneškodněn v koncentračním táboře.

Co je v německém národě *cizí německé krvi* a tak německému duchu, musí být *rázně a drsně vyloučeno*, učil nacismus. Pryč s humanitou; je to slabošství nedůstojné silného germánského plemene. Demokracie a vše, co vzešlo ze západní civilisace, budiž odstraněno. Zpět ke germánské prapůvodnosti, kde platil meč a právo silnějšího! Pravým socialismem jest jen socialismus národní, sdružující příslušníky kmene v masu poslušnou vůdce. Sociální demokracie a dokonce komunismus je úhlavním nepřítelem. Ale vlastním nepřítelem, jenž proti německému národu pracuje pod rouškou socialismu i kapitalismu, jest prý *židovství*. Nacismus vypěstoval antisemitismus (starou nechuť proti Židům jako proti cizímu lidu, jenž nesplývá se svým okolím a často se hospodářsky vyšinul) a zdůvodnil jej rasově. Židé prý mají nejhorší krev. Jsou zlí, protože jsou Židé. Všecko zlé na světě podněcují a podporují. Sluší je vyhladit, aby jich svět byl zproštěn jako obtížného hmyzu...

Fašistická víra v násilí a v autoritu vůdce byla v nacismu spojena s kultem rasy, aby tak povstal systém, kterému se německý národ zaprodal a jemuž slepě postavil v službu své schopnosti, svou důkladnost a důslednost. Jak hluboko se ponížil německý národ, když

*) Totus — (latinsky) celý.

dal za pravdu tak okatě lživým a nemravným naukám, když snesl panství Hitlerovo a jeho pomocníků, k nimž přibyl bezpočet lidí domněle učených, kteří s vážnou tváří „vědecky“ podepírali učení tak nesmyslné!

Theologie brání opět církev.

Nacismus měl v úmyslu podříditi si naprosto všechen duchovní život v zemi. Jak se tu vůči němu zachovají církve? V Německu měli silnou posici *katolíci*. Mnozí z nich se dali novým směrem nebo jej (v Rakousku) napodobili. Hitler sám byl jménem katolík. Jiní však, jako kardinál Faulhaber, odolávali nacistickým bludům aspoň tam, kde čelily výslovně církevnímu učení.

Postavení německých katolíků bylo usnadněno zřetelnou mezinárodností římské církve. Co učiní němečtí *evangelíci*? Měli přece v národě většinu a o jejich theologii jsme slyšeli, že zaujímala vedoucí místo v protestantském světě. Poznají bezbožnost nacismu? Najdou jasné křesťanské slovo a dovedou je závazně povědít?

Tu je třeba vrátit se *pohledem o deset či dvacet let zpět*.*) Někteří *liberální bohoslovci* došli svou kritickou prací k závěru, že Ježíš nevystoupil jako učitel božských pravd a ideálů pravého lidství, nýbrž především jako zvěstovatel převratného příchodu Božího království, které přichází s ním a v něm. Přišel s nárokem, aby mu bylo uvěřeno jako Mesiáši, jako Božímu Synu. Kdo vzal toto zjištění vážně, musil se rozhodovat: byl Ježíš ruhač, když vystoupil s tak nesmírnými nároky, nebo se naprosto mýlil? Ale co potom s celým jeho evangeliem? Anebo měl přece pravdu a jest tím od Hospodina zaslíbeným Spasitelem a přišlo v Ném království Boží v moci? Kritická theologie tak

*) Viz závěr kapitoly XXVI.

upravila cestu pochopení, že v evangeliu nejde o symbolický výraz jakýchsi věčných pravd, nýbrž o *zvěst o skutečích Božích*. Theologie nemůže nahradit víru, ale pomáhá jí, když udělá místo hlasu samého Písma, kde mluví Bůh živý a dotírá na rozhodnutí víry.

Zde, u hlasu samého Božího slova, ne u orthodoxních formulací nebo u spekulací filosofů náboženství ani u náboženských stavů lidského nitra, počala se kolem r. 1920 *nová orientace evangelické theologie*. To, co prve napověděli průkopníci — Kohlbrügge, Blumhardtové, Kutter, Ragaz — nabývalo ohlasu a síly mezi bohoslovci, zvláště když se ujali slova představitelů t. zv. „*theologie krise*“, Švýcaři Karl Barth, Ed. Thurneysen, Emil Brunner a jiní. Bylo jim dáno znovu pochopit a tlumočit zvěst reformace ne již v napodobení, ale v síle nového uchvácení obsahu evangelia. Obrátili theologii k jejímu zdroji: k živému Bohu, jenž skutečně mluví k člověku a staví člověka před sebe skrze Své slovo. Uslyšeli z Písma, kdo je Bůh živý. Ne idea, ne prapříčina světa, ne jakési mátožné Neznámo, nýbrž svrchovaný Pán, naprosto člověku vzdálený a nad člověka vyvýšený, člověku žádným způsobem nedosažitelný, takže ani cestou rozumového myšlení, ani vzrušením citu, ani vzepětím vůle k Němu člověk nemůže dojít. Jak je bláhové chtít Jej pojmout nějakým způsobem do systému našeho vědění nebo zmocnit se Ho jakýmkoli způsobem! Jak rouhavé chtít Jej činit služebníkem našeho světového názoru nebo našich „náboženských potřeb“! A jak nedověřilé bát se o Boha a bědovat nad tím, že ubylo víry v Něho! *On jest Bůh živý! A On promluvil k člověku*. Jeho slovo jediné otevírá přístup k Němu. Není žádného přirozeného poznání Boha. Všechno, co smíme o Něm zvědět, je založeno ve zjevení daném skrze Jeho slovo. A jak živé jest Jeho slovo! Slovo Boží není výsledek našich náboženských tužeb, odraz našeho zbožného ni-

tra, nýbrž skutečně slovo svrchovaného Pána. Slyšte to slovo z úst prorockých a apoštolských! Je to slovo zbavující člověka každé naděje, že by sám ze sebe a svými schopnostmi stačil na to, aby před Bohem obstál a aby si mohl činit nárok na skutečný život. Člověk jest usvědčen slovem Božím, že je úplně zkažen hříchem, že úplně ztratil cestu pravdy, úplně přišel o možnost žít pravým životem. Slovo Boží jej drtí a odsuzuje — staví jej do krise.*) Nic, pranic nemá člověk před Bohem než svůj hřích, pro nějž zaslouží spravedlivého trestu svého Stvořitele. Ale slovo Boží stalo se tělem v Ježíši Kristu, jenž přišel, aby hledal a spasil, což bylo zahynulo. Jeho kříž a Jeho vzkříšení — to je mocný skutek Boží spravedlnosti, která není lhostejná k vině hříchu a trestá jej na Ježíšovi, a zároveň Boží neskonale lásky, která člověku dává spasení a jistotu vítězství. V Kristu jest vítězství. Protože On vstal, smís věřit, že Jeho evangelium platí. V Něm je záruka platnosti pravdy, zákona, spravedlnosti, lásky. V Něm je záruka, že lidský život není daremný, bezcílný. V Něm je otevřena cesta života.

Nová theologie byla přijata jako *slovo dávno očekávané* mnoha bohoslovci a kazateli, kterým liberální theologie nestačila. Měla silný ohlas v Německu i jinde v evangelických církvích bez rozdílu vyznání. *Jiní k ní hleděli s nedůvěrou*. Dokonce soudili, že jde o projev poválečné únavy, která prý těmto bohoslovcům vzala důvěru v dobré stránky člověka. Vytýkali jim nesrozumitelnost a nepraktičnost. Co prý přinášejí pro život, když učí o naprosté nicotě člověka a jeho snažení a odvracejí zájem k úvahám o Bohu zcela vzdáleném? Když se však v Německu rozmáhal nacismus se svými

*) Krise znamená původně soud. Odtud název „theologie krise“, že odhaluje člověku, jak stojí pod soudem Božím. — V pozdějším období označuje se též směr jako „theologie Slova Božího“, pro svou metodu také „dialektická theologie“.

temnými pověrami, ukázalo se, co znamená odmítnutí všeho lidského náboženství v pevném odkázání k jedinému Božímu slovu, které k člověku mluví z Písma.

Nacismus uvedl německou evangelickou církev i s jejími faráři a bohoslovci ve *smrtelné vnitřní nebezpečí*. Byla ode dřívějška zamořena nacionalismem. Národnosti byl přikládán význam, který jí v církvi nenáleží. Byla hlášána zásada, že národnost dává právem církvi ráz a že církev má být vnitřně spjata s národem, žít jeho životem, sílit se z jeho zdrojů. Církev přestala rozumět svým vlastním základům a byl strach, že ji vlna „národního pozdvižení“ docela strhne, že její údové nepoznají bezbožnost a zvrhlost nacismu, ani když nepokrytě učinil pověru, násilí a ukrutnost základem politického života. Mezi německými evangelíky zdomácněl názor, že národ a stát jsou hodnoty dané stvořitelským řádem Božím, že stojí mimo evangelium, že nepodléhají Božímu zákonu lásky zjevenému v Kristu. Starý nedostatek luterství, jež nepostavilo politický život dosti určitě pod vládu Boha Otce Ježíše Krista, umožnil tuto situaci. Němečtí bohoslovci tvrdili, že národ a stát právem zařizuje své věci podle svých vlastních zásad. Na tomto hříšném světě prý nelze vládnout jinak než násilím. Tak dovedli omluvit kvůli nacistického režimu. Ve jménu oněch původních řádů stvořitelských se připojili i k důrazu na německou rasu a kmenovost — Bůh prý přece chtěl toto rozrůznění lidí a křesťan prý je povinen být solidární s národem, do něhož se z Boží vůle vrodil. Bylo zapomenuto na učení o Duchu svatém a dáno místo působení duchu národa.

Jako dříve některé theologické směry 19. století usilovaly o spojení církevního učení s moderním světovým názorem, tak nyní vznikla snaha spojit nacismus s křesťanstvím. I povstal v církvi evangelické směr „*německých křesťanů*“. Němečtí křesťané odmítali Starý zákon jako knihu původu prý židovského, upravo-

vali i Nový zákon tak, aby jej „očistili“ od židovských vlivů, chtěli církev učinit poslušnou služebnicí nacistického státu. Nástrojem k tomu mělo být zcelení evangelických církví, do té doby rozrůzněných podle jednotlivých německých zemí a podle konfesí, v jednotnou německou evangelickou říšskou církev s nacistickým vedením.

Tu se *osvědčil vliv, kterým v německém protestantismu v předchozích letech zapůsobil theologie Božího slova*. Karl Barth sám jako profesor teologie v Bonnu odepřel přísahu Hitlerovi a i když byl z Německa vykázan, posiloval ze Švýcarska odpor uvědomělých evangelických křesťanů proti nacismu. V této době nabylo v Německu nového významu slovo „vyznání“. Lidé věrně vyznávající Ježíše Krista si nově uvědomili pravdu evangelia a odlišovali ji od učení pocházejícího z lidské mysli. „Němečtí křesťané“ ovládli za pomoci státu církevní úřady. Věrní vyznavači — z církví luterských, reformovaných i z církevní unie — se sdružili v *církev vyznavačskou* a jako skuteční členové církve Kristovy se odlišili od „německých křesťanů“ jmenovitě na synodu Vyznavačské církve v Barmen v Porýní v květnu 1934. Zde jasnými slovy prohlásili, že trvají na obecnosti křesťanské církve, jejímž jediným základem jest evangelium. Žádné jiné učení ani události nesmějí být vydávány za Boží zjevení. Není žádné oblasti lidského života, kde by nebylo potřebí ospravedlnění a posvěcení v Kristu. Nikoli tedy krev německého kmene, ale jediná krev Ježíše Krista může spasit člověka. Církev Kristova se nesmí stát vlastnictvím nikoho jiného, nesmí se přizpůsobovat filosofickým nebo politickým názorům kterékoli doby, nemá v ní místa vůdcovský systém zavedený v německém státě, nesmí se státi orgánem státu. Státu připomněli, že má podle Božího zřízení za úkol pečovat o právo a o mír a že vládcové státu jsou odpovědní Bohu. Evangelíci v za-

hraničí sledovali zápas věrných vyznavačů jako část boje o svobodu církve Kristovy vůbec. Německá vláda se snažila umlčet Vyznavačskou církev lstí i hrubou mocí, brala jí volnost slova i možnost organizace, zbavovala kazatele míst a věznila je, jako zejména berlínského faráře *Martina Niemöllera*, znemožňovala výchovu bohosloveckého dorostu, překážela náboženské výchově mládeže i sociální práci církve, podporovala „německé křesťany“ a různá náboženská hnutí, která se otevřeně odřikala křesťanství a vracela se ke germánskému pohanství. Trvalé vítězství nacismu hrozilo udusit křesťanství v německém národě. Nebylo tajno, že nacismus ponechává rozhodné kroky proti křesťanství na dobu po skončení války, kterou připravoval a brzy rozpoutal. Zatím chtěl vystupovat jako ochránce evropské civilisace a křesťanských církví proti bezbožnému bolševismu...

Druhá světová válka.

Násilnické státy — Německo, Itálie a Japonsko — pokládali demokratický svět za tak bezmocný, že začali *dobyvačnou válku*. R. 1932 vpadli Japonci do Mandžuska a pak do Číny, aby ji ovládli. R. 1935 přepadli Italové africkou Habeš, aby se krutým násilím zmocnili země nesrovnale slabší. Společnost národů nebyla dosti rozhodná, aby tyto úchvaty překazila. Tím posmělen začal ve Španělsku fašistický generál Franco občanskou válku proti republikánské socialistické vládě za pomoci šlechty a kněžstva. Nesmírně krvavá válka znamenala i útisk a pronásledování malých evangelických církví se strany fašistů. Itálie a Německo drze podporovaly Franca vojenskou pomocí, zatím co demokratické státy ve falešném strachu o světový mír hlásaly zásadu neintervence (nezakročování) a nechaly Franca zvítězit. Zatím Hitler prohlásil Versaillský mír za násilí proti Německu, připravil si silnou armádu a

krok za krokem uskutečňoval svůj dobovačný plán. Ve jménu zneužitě zásady presidenta Wilsona o sebeurčení národů a ve smyslu velkoněmecké snahy soustředit všechny Němce v jeden stát připojil násilně Rakousko k německé říši (1938) a vynutil si hrozbou světové války odstoupení části Československa s německým obyvatelstvem. Byl to výsměch poctivému úsilí naší republiky o spravedlivou úpravu naší menšinové otázky. Vlastní spojenci, Francie a Anglie, přinutili tehdy náš stát k souhlasu s násilnickou úmluvou v *Mnichově* koncem září 1938. Ale Hitler se v březnu 1939 zmocnil zbytku českých zemí, kdežto na Slovensku lidé jemu poddajní vytvořili zvláštní stát pod německou svrchovaností. Tento stát měl římskokatolické vedení a evangelíci v něm byli všelijak utlačováni. *Znásilnění českých zemí* ukázalo nezakrytý úmysl Hitlerovy a usvědčilo ze lži jeho tvrzení, že pracuje toliko na sjednocení německého území v jednu říši. Itálie obsadila Albanii a přisvojila si ji. Svět stál před otázkou, podaří-li se násilnickým státům zmocnit se postupně světovlády či najde-li se v demokratických zemích ještě tolik statečnosti a síly, aby se útočníkům vzepřely. *Demokracie se vzchopily*. Když počátkem září 1939 Hitler přepadl Polsko, Anglie a Francie odpověděly vypověděním války.

Druhá světová válka (1939—1945) znamenala zápas o civilizaci vyrostlou ze základů křesťanských. Útočníky poháněla kletba jejich zloby k nesmyslnému rozmachu a počáteční úspěchy je zaslepily, takže novými útoky postavili proti sobě i Sovětský svaz i Spojené státy severoamerické, které se tak musily vrátit k Wilsonově politice, neobmezené na západní polokouli. (Znameníť president *Franklin Delano Roosevelt*, jenž se zasloužil o veliké vnitřní reformy ve Spojených státech k překonání předválečné hospodářské krise, připravoval svou zemi již v předchozích letech k opuště-

ní sobeckého izolacionismu.*) Německý nacismus měl vůdčí úlohu v této útočné válce a poskvřnil německé jméno okázalým nešetřením mezinárodních smluv a pravidel války, přepadáním sousedů, neslýchaným ukrutenstvím, týráním a vražděním odpůrců, žen i dětí, vyhlazováním Židů a Slovanů. Nasadil bezohledně všecko, aby „*totální válkou*“ dosáhl vítězství. V obsazené Evropě — zbývalo v ní vskutku málo zemí, které zůstaly ušetřeny fašistického panství — mělo všecko sloužit dobyvatelům. Němci se již viděli pány Evropy, slibovali jí na oko skvělou budoucnost a chtěli již za války organisovat trvalou vládu nad evropskými národy, kterým kynulo buď živoření či vyhlazení nebo duchovní otroctví pod pověrami nacismu.

Církev brání svobodu.

Toto zřetelné úsilí zmocnit se těl i duší podmaněných národů vzbudilo *odpor církví*. V Německu samém nedovedli všichni vyznavači jasně rozpoznat celý dosah rozporu mezi nacismem a křesťanstvím. Měli za to, že jsou v politických věcech povinni poslušností státu, věřili ve spravedlnost války, kterou mělo Německo dosáhnout svých politických cílů. Jde přece o zájem vlasti! Jiní však pochopili, že útočný nacistický stát není řádným státem, protože nešetří práva a spravedlnosti, nýbrž organisovaným lupičstvím, jemuž má věrný křesťan odpírat. K. Barth, kterému prve vytýkali nepochopení pro věci tohoto světa a zásadní odvrácenost od politiky, ukázal jasně tímto směrem a nepokrytě vyzýval křesťany do války proti hitlerovskému Německu. V předmnichovských dnech se postavil dopisem profesoru Hromádkovi veřejně na stranu ohrožené demokratické republiky československé. Za války se účast-

*) Isolovat se — postavit se stranou nevšímavě k ostatnímu světu.

nili uvědoměli křesťané i politicky a vojensky otevřeného nebo „podzemního“ (tajně vedeného) *odboje* na obranu nejen svobody vlasti, ale i duchovní svobody lidské vůbec. Na Slovensku vedli povstání proti Němcům r. 1944 především evangelíci. Jinde našli i katolíci své místo. V *Rusku* počítali Němci s podporou církve, o níž se domnívali, že uvítá pád sovětů. Ale pověděli jsme již, že církev zatím již našla kladný vztah k sovětskému státu a postavila se v hrozně době německého vpádu na stranu napadeného národa.

Norští a holandští evangelíci se postavili na obhajobu svobody církve a její zvěsti a proti krutosti německých pánů. Ujímalí se Židů a znásilňovaných krajanů, odpírali rasovým a jiným pověrám nacismu. V Norsku se nacisté pokusili podrobit státní luterskou církev; její biskupové se však postavili na odpor jasným výkladem o svobodě církve vůči takovému státu, jenž není strážcem práva; hájili právo rodičů na křesťanskou výchovu dětí; její faráři i její bohoslovecké fakulty stáli s biskupy na jedné frontě a církev si vytvořila správu neodvislou na státní moci, kterou tehdy drželi nacisté. Neustoupili, ani když byli zatýkáni a žalářováni. Dánský evangelický farář Kaj Munk zaplatil své statečné křesťanské kázání životem. Holandské církve evangelické zvláště jasně poučovaly své členy o tom, jak je nacismus cizí křesťanství a dovedly s ním vést duchovní boj tím, že se vracely k podstatě evangelia jasným vyznáním víry a jejích důsledků. Tím daly odporu proti nacismu pravou úroveň. I katolické církve se v těchto zemích připojily k postupu evangelíků. Lidé znovu pochopili, co znamená skutečně statečné, křesťanské vyznání evangelia, jak velikou oporu přináší i v politickém boji za svobodu národa, i když zemské věci nejsou posledním cílem křesťanovým.

Pýcha fašistů a nacistů předcházela jejich pád. *Nebylo to samozřejmé.* Vzpoura násilníků se nemusila skončit jejich porážkou. Mohli triumfovat na celá staletí. Mohlo dojít k neblahým kompromisům. Což toho není dost dokladů v dějinách? Byl ostatní svět tak bez viny, aby Pán Bůh byl povinen dát průchod Svému soudu nad nacismem a fašismem před našima očima? Ale Bůh se smíloval. Padla fašistická Itálie, Hitlerovo Německo, oba „Vůdcové“ zahynuli v troskách svých říší, byla sražena pýcha Japonska. Ti, kdo se za války v úzkostech připojovali k prosbám žalmistů o vysvobození z ruky převráceného a násilníka, čtli na jaře roku 1945 s úžasem jako slovo naplněné před jejich očima: „Viděl jsem bezbožníka hrozné síly, an se rozložil jako zelený samorostlý strom. Ale pominul a aj, nebylo ho; nebo hledal jsem ho, a není nalezen“ (Žalm 37, 35).

„SKRZE VÍRU CHODÍME, NE SKRZE VIDĚNÍ“

Po válce.

Ale — smí křesťan vůbec kdy myslit, že již plně vidí Boží soud nad bezbožnými a slavné osvobození chudých? Smí kdy na této zemi zajásat, že již je zlost viditelně přemožena? Úzkost odstraněna? Úkol dokonán? Církev v bezpečném majetnictví Boží pravdy a na vysluní pohody ve světě, který si dá říci, že bloudil a obrací se již cele k slovu Božímu, církví zvěstovanému? Že snad již je svět na cestě, aby se změnil v království Boží? Církev zažila nejednou zřetelnou porážku nepřátel, ba procházela triumfem svého vyvýšení před lidmi — vzpomeňme na rok 313, na uznání církve za duchovní vůdkyni ve středověku, na úspěchy reformace v řadě zemí — a vždy zase měla znovu co činit s *novými těžkými úkoly* ve světě, tak málo poddaném Bohu, zápasíc k tomu sama se svými novými vinami, kterých se dopouštěla proti svému Pánu.

Ostatně je příliš zřejmé, že konec války neznamená přes porážku nacismu a jeho spojenců začátek dokonalého věku. Válka, několikaleté zotročení milionů, soustavné hlásání lži, bezostyšné užívání násilí — to vše způsobilo hluboký mravní otřes. A vnitřní *duchovní rozvrat* západního světa, jak se jevil před válkou, *není překonán*. Zůstal neujasněn sám *pojmem svobody*, pro niž bylo vynaloženo tolik milionů životů. Jak má být

založena, jakými právy a povinnostmi má být prováděna, aby byla opravdovou svobodou? Jest nedůvěra k svobodě; lidé si odvykli svobody užívat. Naproti tomu zvrácené pojmání osobní svobody jako *nevázanosti* se projevilo v hrozném rozšíření neřesti, v opilství, ve smyslnosti, v drzém kořistnictví, v tvrdosti a ve mstivosti k poraženým, v nechuti k ukázněné práci. Vnitřní poměry v celé řadě států jsou neurovnány. A co se stane s *německým národem*? Překoná vnitřně nacismus? Pomohou mu k tomu vítězové — nebo sejdou sami s mravní výše, kterou měla jejich válka proti antikristovskému systému Hitlerovu a oslabí své právo na soud nad Německem? A jak bude vyřešen poměr bílého plemene k „barevným“ národům v jiných světadílech?

Svět se těžce dopracovává k míru. Pád společných nepřátel hrozivě uvolnil spojení těch, kteří jimi byli stejně ohroženi. Projevují se rozpory mezi zájmy velmocí i malých národů. Zejména pak mezi Východem a Západem není důvěry. Znovu se vynořil strach západního světa před vlivem komunismu. Roztříštění světa nebylo zaceleno ani proudy společně vylité krve. Svět je ovládán pocitem nebezpečí, které nutně plyne z takové rozpolcenosti.

Všechno ovšem nutí národy a státy, aby nějak vzájemné rozpory překlenuly a dospěly k dohodě. Vždyť jak jinak má svět ujít katastrofě horší než byly obě dosavadní světové války? Jen stačí-li samo poznání, jak nutný jest mír, aby byl opravdu udržen? A bude-li udržen: Co bude lidstvo dělat v míru? Vždyť mír sám není cílem, nýbrž jen toužebně vyhlíženým předpokladem pro další život lidstva, jenž nikdy nebyl a nebude ničím jiným než úkolem.

Je potřeba usilovné práce, aby svět po tak těžkých zkouškách, z nichž sotva vyvázl, našel lepší životní směr. I když si nebudeme dělat klamných ilusí: kdo

věří, že tento svět, byť hříchem zkažený, není dílem cizích bohů ani změtí náhod a rejdištěm zloby, nýbrž dílem Boha Otce Ježíše Krista, nepozbude naděje a nezaloží malomyslně ruce v klín. Je tu přece *pro milost Boží* naděje, že se lidé *rozpomenou na základy*, na kterých budoval po tolik staletí svou civilisaci celý svět, odchovaný křesťanstvím. Mocný otřes současného světa ukázal přece zřejmě, že je třeba vrátit se k péči o duchovní věci. Právě duchovní nedbalost západního světa dala místo zhoubnému myšlení fašistickému a nacistickým pověrám. Svět nebude nikdy ideální, ale přece v něm může být znovu a lépe pěstována stará zásada klasické demokracie, že je člověk odpověden nejen za svá vlastní slova a za své činy, ale i za veřejný život v obci a ve státě. Hrozné ponížení lidství, kterého se dopustil nacismus, burcuje svět k tomu, aby pro samý technický pokrok nezapomněl, že všecko ovládnutí hmoty a energie má sloužit pokroku skutečné humanity, aby člověk opravdu usiloval být člověkem, rytířským zastáncem lidství každého člověka, aby znovu byla zobecněna a zaručena lidská práva každého jednotlivce i každé třídy. A mělo by již být zřejmé, že sama politická svoboda nestačí, není-li člověku zabezpečena spravedlnost sociální. Je třeba obnovit a upevnit vědomí solidarity národů, tříd i jednotlivců a překonat různé způsoby pošetilé izolace. Je třeba trpělivosti jedněch vůči druhým v tomto světě bolavém následky válečných ran. Je nutná snášelivost a vzájemné porozumění mezi těmi, kdo třeba různými cestami usilují o lepší společenský řád. Jde o to, aby Východ porozuměl západnímu důrazu na svobodu a odpovědnost každého jednotlivce zejména v duchovním životě a ve věcech svědomí, a zároveň aby Západ pochopil, jak za vznikem komunistického sovětského státu je žhoucí touha nejlepších ruských lidí, aby ponížený člověk byl osvobozen a povznesen, aby tak bylo novým sociálním

řádem povzneseno lidstvo a přiblíženo jeho sbratření. Což si jsou tyto cíle navzájem cizí? Což se nedoplňují? Což nemají též původ v *evangeliiu*?

Úkol církve.

Ano, nade vše potřebuje svět hlubokého uvědomění, že není pravého duchovního života, pravého lidství, pravé svobody, pravého sociálního pokroku bez *pohledu víry k Bohu*. Člověk nic nezmůže bez Něho. Žádný systém nezmění lidskou společnost v ráj. Všecko lidské je v krizi, protože je v krizi sám člověk. Člověk je hříšný a potřebuje vykoupení. Všecka jeho naděje záleží v tom, že Bůh neopustil lidstvo, ale připravil mu pomoc a že stačí na to, aby lidi vedl Svým Duchem ku přijetí té pomoci. Jest dána v Ježíši Kristu. Jeho kříž obviňuje svět ze zrady, z křivdy, z nelásky, ze špatnosti. Jeho vítězství zaručuje vítězství pravdy a dává teprve smysl každému úsilí o lepší svět, neboť On jest Pánem.

Zde jest *veliký úkol Kristovy církve* ve všech jejích částech. Snad si za války získala novou důvěru tím, že dovedla najít a vyslovit pravé slovo v pravý čas. Lidé mohli znovu vidět dosah pravdy evangelia v nejtěžších a v nejzmatenějších dobách. Ještě vždy zůstává úkolem církve, aby se jasně postavila na stranu odstrčených a jakkoli potlačovaných, i proti veřejnému mínění. Ale stěžejním a v podstatě na věky jediným úkolem církve jest *kázat čistě evangelium* a tak ukazovat cestu ke Kristu, v Němž Bůh zasáhl do lidského života, aby přivedl ztracený a hynoucí svět k Sobě. Tu nejde jen o učení, co jest pravé lidství. Tu jde o *jistotu*, že se Bůh skutečně smíloval, že se skutečně sklonil k člověku až do propasti jeho bídy. Tu jde o záruku, že láska je opravdu víc než nenávisť, že zákon Boží není dán nadarmo, že stojí za to, jít za Kristem ve snaze naplnit život konáním vůle Boží bytí i v protivenstvích.

Vždyť toutéž cestou šel pro nás Kristus a zvítězil. I jest úkolem církve svědčit o Kristu a zvěstovat Jeho evangelium v celém jeho dosahu. Volat k víře a ku pokání. Ty pak, kteří uslyšeli a uslyší, shromažďovat ve *sbo-ry Kristovy církve*, aby trvali a prospívali ve víře v radosti, v poslušnosti, v řádu a kázni při slově živého Boha světu pro příklad, v pravé jednotě, ve vzájemné lásce a v ochotě k službě všechněm, ať svět dbá či nedbá. Kristova církev se nesmí dát mást v pevné víře, že Kristus je Pánem; a světu, ať sebe krásnějšími snahami naplněnému jest vždy povinna zvěstovat *konečnost* všech jeho věcí a ohlašovat nade vším konáním lidským — i nad svým vlastním — Boží soud.

Přijde soudit živých i mrtvých.

Ano, stálým úkolem církve bude, aby ohlašovala, že Ten, který vstal z mrtvých a vstoupil na nebesa, přijde v slávě Otcově, aby učinil nové nebe, novou zemi, kde spravedlnost přebývá. II. Pet. 3, 13. Cílem všeho běhu světa jest, *aby konečně On byl oslaven*. Kdo na světě vši lidskou moudrostí vytkne světu jiný, vyšší cíl? Není jiného. A potom bude soud. A Pán světa shromáždí k Sobě všechny a bude soudit živé i mrtvé. Nebude utajeno nic z lidských skutků, slov, myšlenek. Bude soud plný ryzí spravedlnosti. Tam, až tam se s konečnou platností ukáže, kdo šel životem pravou cestou, kdo pochopil pravý smysl dějin.

Až do té chvíle slavného vidění a účasti na slávě Kristově zůstane v platnosti slovo apoštolovo (II. Kor. 5, 7): „*Skrze víru chodíme, ne skrze vidění.*“ Jsi tu, člověče, odkázán na slovo živého Boha. Nikdy nebylo lze přijmout pravdu jinak než rozhodnutím víry. Jsi vyzván, abys dal Bohu za pravdu tváří v tvář Kristovu kříži, který zvěstuje každému věřícímu, že Kristovo vítězství není viditelné těmto našim očím: ty vidíš kříž a hrob. Ale oči víry vidí hrob slavně otevřený a Krista —

živého *Pána*. Evangelium nepřipouští pochybností o cestě, která vede k životu. „Kdokoli vyzná mne před lidmi, vyznám i já jej před Otcem svým, kterýž jest v nebesích.“ „Kdo nebéře kříže svého a nenásleduje mne, není mne hoden.“ (Mat. 10, 32, 38.) Na Jeho soudu ostojí jen ten, kdo nezakopal svěřenou hřivnu, ale těžil jí s užitkem; kdo zůstal bdělý až do konce; kdo naplnil skutkem přikázání lásky k trpícímu člověku. (Mat. 25.) Kdo zůstanou stranou od Ježíše, kdo Jej zradí, kdo si učiní život pohodlím, kdo se zatvrdí ve svém sobectví proti bližnímu, jdou cestou k věčnému odsouzení.

Kdo může říci, jak budou probíhat další dějiny církve i světa? Tolik však je možné s určitostí říci, že budou do veliké míry záležet na věrnosti církve Ježíši Kristu, na upřímnosti její pokory a její víry, na její statečnosti ve vyznávání, na odhodlanosti k životu podle Jeho zákona. Bude církev věrná? Věrnější? Jedno jest jisté: *On zůstane věrný*. A závěr dějin církve i všeho světa jest Jeho evangeliem jasně ukázán: sláva Ježíše Krista. Sláva Boží.

NĚKOLIK POUKAZŮ K LITERATUŘE

Čtenáři, jenž si chce zjednat bližší celkový přehled po všeobecných církevních dějinách, lze ukázat k českým knihám jen s výhradami. V české literatuře máme z *pera evangelikova* jen Dějiny církve křesťanské se zvláštním zřetelem na církev českomoravskou (t. j. na církev v Čechách a na Moravě), jež r. 1888 vydal *Fr. Šebesta*. Kniha ve své době velmi užitečná a dodnes poučná, cenná i jako otevřené přiznání autorovo ke stanovisku církve „podle slova Božího reformované“, přece jen již v mnoha údajích zastarala. Učebnice farářů *Bohumila Mareše, Vlast. Svat. Jurena, Lad. Jul. Strobacha, Fr. Ženatého*, jež od té doby vyšly, sloužily po řadu let našim školám, pro zvědavějšího čtenáře jsou však příliš stručné, stejně jako slovenské učebnice *P. S. Nováka* nebo *Lud. Neckára*. O něco obsáhlejší jsou Dějiny křesťanství *Ed. Neumanna* (1923) pro žáky československé církve. Podrobnější Církevní dějiny jesuity *Bl. Ráčka* (1940) zastávají římskokatolické hledisko. *Mil. Kaňák* napsal stručný přehled „náboženského vývoje křesťanského lidstva“ se stanoviska církve československé: *Ve znamení kříže a kalicha* (1946).

V cizojazyčné tvorbě evangelické je bohatá církevněhistorická literatura angloamerická, nemá však dosti vhodných souhrnných děl, které by poskytly soustavné, utříděné poučení o celých církevních dějinách. Ze starších vyniká obsáhlá *History of the Christian Church* od *Philippha Schaffa* (s konce minulého století); r. 1945 dokončil sedmisvazkovou *History of the Expansion of Christianity* *Kenneth Scott Latourette*. Naproti tomu hojná jsou souborná církevnědějepisná díla německých evangelických bohoslovců. Vynikají soustavností a propracovaností — v posledních desetiletích převládá v nich však pohled k církvi, jakoby byla společností zcela z tohoto světa. Chybívá bližší a přejný zřetel k dějům církve mezi Slovany. Jinak dobře informuje *Karl Heussi*, *Kompendium der Kirchengeschichte* (9. vyd. 1937; odolalo hitlerovskému „usměrnění“), obsírněji *Gustav Krüger* (se spolupracovníky): *Handbuch der Kirchengeschichte* ve 4 svaz. (2. vyd. 1923-1931) nebo *Karl Müller*: *Kirchengeschichte*, od r. 1892 v několika svazcích, částečně vydaných v novém zpracování. (Müller však dospěl jen do konce 17. stol.) Všecka tato díla uvádějí bohatě další spisy (monografie), věnované jednotlivým úsekům církevních

dějin. Stručnější přehled, od reformace hlavně po německých církv. dějinách, podává nověji *Walter v. Loewenich*, *Die Geschichte der Kirche* (2. vyd. 1939). Vlivem K. Bartha, jehož teologii přikládá veliký význam, je vyznavačsky určitější, ustupuje však nacismu výslovným zřeknutím se politických důsledků stanoviska Barthova. — Holandsky napsal pozoruhodné, byť nepřilíš rozsáhlé církv. dějiny (*Geschiedenis der Kerk*, 3. vyd. 1946) *H. Berkhof*. Vychází z víry, že církev je založena i spojena slovem Ježíše Krista, majíc za úkol zvěstovat totéž slovo Boží a soustavně posuzuje církv. dějiny s tohoto stanoviska. Klade zvláštní důraz na čistotu učení a na misii.

Z české literatury původní nebo přeložené uvedme ještě pro nejstarší dobu církv. dějin Dějiny novozákonní doby od *Fr. Zilky* (1925), *Gerh. Uhlhorna* Boj křesťanství s pohanstvím (I—II, 1895 n.), pro dějiny křesťanské věrouky Dějiny dogmatu *Ad. Harnacka* v překladu Zilkově (1903), pro pochopení hlavních dějinných útvarů křesťanství Křesťanství v myšlení a životě od *J. L. Hromádky* (1931). O předních reformátorech: *G. Bayer*, Dr. M. Luther (slovenský překlad J. Hajdu a M. Slávika, 1942), *Č. Váša*, Ze života O. Zwingliho (1905), *Fr. Zilka*, Jan Kalvín a *V. S. Juren*, Jan Kalvín (oboje r. 1909); rozbor Lutherovy a Calvinovy osobnosti a jejich theologie podal *J. L. Hromádka* v úvodech k překladům jejich spisů, vydaných J. Laichterem (Lutherův odkaz, 1935; Calvin, 1936). — Dějiny lidstva od pravěku k dnešku, rozlehlé, dosud nedokončené dílo redigované *Jos. Šustou* (5 svazků z let 1936—40), se mnohonásobně zabývájí církví jako kulturním činitelem. O křesťanství v prvních stoletích zde pojednal *Fr. Zilka* ve sv. II. Podobným souborem je 5 svazků díla Tvůrcové dějin (red. *K. Stloukal*, 1934—37). — K dějinám filosofie, jež se často stýkaly s dějinami církevními: *Fr. Drtina*, Úvod do filosofie, I—II, 1914—1926; *Em. Rádl*, Dějiny filosofie, I—II, 1932 n.; *H. Höfding*—*Jos. Král*, Přehledné dějiny filosofie, 1946. — K posledním kapitolám jsem užil jmenovitě pronikavé studie *Em. Rádl* O německé revoluci (1933), shorníku projevů *K. Bartha* *Eine Schweizer Stimme* 1938—1945 (1945) a souboru článků *Hromádkových* Mezi Východem a Západem (1946) i jeho Komunismu a křesťanství (1946). K ruským poměrům od r. 1917 čti též spis švýcarského bohoslovce *Fritze Lieba*, *Cesty Ruska*, 1946.

Nemáme ani dosti rozsáhlých, dosavadní badání shrnujících českých církevních dějin. Německý evangelík *Bernh. Czerwenka* napsal r. 1869/70 dvousvazkovou *Geschichte der evangelischen Kirche in Böhmen*, kde zahrnul i celou dobu od pokřtění Čechů po Husa, dílo s láskou psané však již zastaralo. *Ed. Winter* (Němec z Čech, tehdy katolický bohoslovec) vydal r. 1938 spis, jenž

se místy blíží círk. dějinám českým a na rozdíl od náběhů starších autorů obepíná rovněž celé české dějiny: Tausend Jahre Geisteskampf im Sudetenraum (s přehledem literatury, jenž není opakován v českém překladě knihy: Tisíc let duchovního zápasu, 1940). Winter, dějepisec katolického osvícenství, snažil se vyličit objektivně i českou reformaci, při katolickém stanovisku ovšem setrval. Za německé okupace zastínil svou lepší minulost přechodem k nacismu. Naproti tomu *Bohd. Chudoba* (Jindy a nyní, 1946) vyličil české dějiny v duchu nacionálně zbarveného útočného katolictví. Nejlepší příručkou českých círk. dějin evangelicky psanou je dosud Česká reformace *Ferd. Hrejsy* (1914), počíná se však teprve dobou po Husovi a drží se v mezích jednoho sta stránek. Zcela nově začaly vycházet *Hrejsovy Dějiny křesťanské v Československu* (I. 1947).

V rámci všeobecných dějin českých zahrnují církevní dějiny se svého stanoviska, kulturními cíli určeného, čeští historikové ve svých dějepisných dílech, celkově tedy *Fr. Palacký* a jeho pokračovatelé, zvláště *E. Denis* i *Václav Vlad. Tomek*, nověji *V. Novotný*, *O. Odložilík*, *J. V. Šimák*, *J. Šusta*, *R. Urbánek* v rozsáhlých Českých dějinách (vycházejí od r. 1912, zahrnují dosud jen dobu do polovice 14. věku a léta 1438—1462). *V. Novotný s J. Dobiášem, Odložilíkem, Urbánkem a Jar. Prokešem* sepsali české dějiny stručněji ve 2 svazcích Československé vlastivědy (díl IV.; 1932n) s odkazy k literatuře při každé kapitole. Letos vyšly jednosvazkové Dějiny československé od *Kam. Krofity* (1947). Tito autoři v podstatě následují Palackého vysokým kulturním hodnocením české reformace. Naproti tomu Československé dějiny *Bl. Ráčka* (1928) jsou psány tendenčně římskokatolicky. Mnohem kratší jsou učebnicové Dějiny *Pekařovy* (1937), příruční *Nástin Odložilíkův* (1946) a Malé dějiny *K. Krofity* (1947), jenž ostatně již v Čechách do válek husitských (1930) a v Čechách v době husitské (1938) souhrnně vyličil dobu do r. 1526, všímaje si právě i dějin církevních. V knihách *Kroftových*, stručněji i v knize *Odložilíkově*, jsou přidána i hlavní data o literatuře, která mohou čtenáře vésti k bližšímu studiu. *Old. Fidrmuc* se ve svém Přehledu dějin československých a ruských (1946) hlásí k historickému materialismu marxistickému. *Mil. V. Kratochvíl* (Tisíciletou stopou československého lidu, 1947) uvažuje nad dějinami jako umělec a sociolog. — Do výčtu jednotlivých prací, které se zabývají jednotlivými úseky našich dějin a předními osobnostmi, se tu nemůžeme pouštět; přece však aspoň zmínkou uvedme: nejrozsáhlejším dílem o M. J. Husovi je společný spis *V. Novotného a Vl. Kybala* (1919—1931) a Čechy v době Husově (1947) od *F. M. Bartoše*, jenž vynikl bohatým studiem doby husitské (Do čtyř pražských artikulů, 1940; Husitství a cizina, 1931;

Několik postav z českých dějin, 1941; Bojovníci a mučedníci, 1946 a řada dalších studií v revuích, zvl. v Jihočeském sborníku historickém, i plastických obrazů v několika souborech); dějiny Jednoty bratrské napsal nejlépe herrnhutský historik *Jos. Th. Müller* (*Geschichte der Böhmischen Brüder*, I—III, 1922—1931; I. díl česky od *F. M. Bartoše*, 1923); její místopis sestavil *Ferd. Hrejša* (*Sborové Jednoty bratrské*, 1939); o jejích zásadách pojednali *Ferd. Hrejša*, *Fr. Bednář* a *J. L. Hromádka* (*Zásady Jednoty českých bratří*, 1939); pro české dějiny církevní ode 2. pol. 16. stol. zůstává stěžejním spisem *Hrejsova Česká konfese* (1912) i po korekturách, které přinesly práce *Fr. Hrubého* (*Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, 1934—5); náboženským životem tajných evangelíků pobělohorských se zabýval *Ant. Rezek*, *Dějiny prstonár. hnutí nábož. v Čechách*, 1887, dějinami exulantů *G. Ad. Skalský*, *Z dějin české emigrace 18. století*, 1911, dobou předtoleranční *Fr. Bednář*, *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu 1477—1781*, 1931. — Přehledný obraz dějin naší církve od toler. patentu, kdy již mimocírkevní historiky život neveliké církve jen málo zajímá, podal *Fr. Bednář* v *Památku česko-bratrské církve evangelické* (1924), rozbor jejího vnitřního stavu v téže době napsal *J. L. Hromádka* (*Cesty českých evangelíků*, 1934). — Důležitým zdrojem poučení pro české církevní dějiny jsou i dějiny literatury české; jde hlavně o *Dějiny Jana Jakubce* (1929—1934) a *Jar. Vlčka* (1931), pro dobu 1781—1861 o Československou literaturu toleranční *J. B. Čapka* (1933). — O dějinách slovenského protestantismu poučují především *Dejiny reformácie na Slovensku 1517—1711* od *Jána Kvačaly* (1935) a *Ján Durovič*, *Evanjelická literatúra do tolerancie* (1940), v rámci všeobecných dějin slovenských *Fr. Bokes*, *Dejiny Slovákov a Slovenska* (IV. díl *Slovenské vlastivedy*, 1946; ne vždy spolehlivě).

Přehledu po české literatuře dějepisné znamenitě slouží souborné zprávy o pokrocích historické práce, jaké psali *Jar. Goll* a *Jos. Šusta* (*Posledních padesát let české práce dějepisné*, 1926) a *Šusta* sám (*Posledních deset let československé práce dějepisné*, 1937); pro léta 1918—1928 napsal podobný souhrn *V. Novotný* (1929), Půlstoletí husitského badání popsal *F. M. Bartoš* (1935) a loni vydal knížku *Co víme o Husovi nového*. Literární přehled nových dějepisných prací, jež se týkají českých církevních dějin (od r. 1927), přináší ročníky *Reformačního sborníku*, vydávaného *Ferd. Hrejšou*, nyní *F. M. Bartošem*; zprávy a posudky o nich vycházejí soustavně v odborných časopisech dějepiseckých, zvláště v *Českém časopise historickém* a v *Časopise Matice moravské*.

OBSAH

<i>Úvodem</i>	5
I. <i>Cesta k reformaci církve v Čechách.</i> (Církev v Čechách do 14. století. — Snahy po nápravě církve. — Útočník. — Svědek. — Učitel české reformace. — Křesťanské knihy pro lid. — Předchůdci reformace.)	7
II. <i>Mistr Jan Hus.</i> (Husovy počátky. — Hus a Vikleš. — V přízni u lidí. — Více sluší poslouchati Boha než lidí. — Kostnice. — M. Jeronym. — V čem je Husův význam? Hus vlastenec. — Hus člověk. — Hus reformátor církve.)	19
III. <i>Husité.</i> (Kalich. — Zkouška věrnosti. — Husitský program. — Sláva a nebezpečí. — Strany. — Petr Chelčický. — Spory a boje. — Po bitvě u Lipan. — Pozdější husitství. — Husitství v dějinách.)	32
IV. <i>Jednota bratrská.</i> (A. Staří Bratři. Rokycanovi posluchači. — Dvě cesty. — První sbory Jednoty. — Zásady první Jednoty. — Zřízení vlastních kněží. — Pronásledování a přece rozvoj. — B. Noví Bratři. Spravedlnost ze skutků nebo z víry? — Jednota za vedení B. Lukáše. Kněží, Soudcové. Kázeň. Úzká rada. — Víra a theologie. — Náboženská literatura. Vyšší vzdělání. Výchova mládeže. — Zevní vzrůst a nové pronásledování)	53
V. <i>Mezi Kostnicí a Ditemberkem.</i> (Vstup do dějin nového věku. — Snahy o reformu církve. — Humanismus. — Renesance.)	71
VI. <i>Luther, Zwingli.</i> (Lutherův duchovní růst. — Zápas. Přátelé. — Rozmach Lutherovy reformace. -	

Meze Lutherovy reformace. — Zwingli a jeho reformace. — Boj o zabezpečení reformace ve Švýcarsku i v Říši. — Ráz a obsah Lutherovy reformace. Milost a víra. — Dosah Lutherova objevu evangelia milosti. — Milost a zákon. — Lutherův konservativismus.)	78
VII. <i>Calvin.</i> (Začátky. — Učení. — Po prvé v Ženevě (1536—1538). — Po druhé v Ženevě (1541—1564). Bohoslužby, kážeň, zřízení církve. — Životní zápas. — Calvin a Luther. — Rozpory. — Dvojí reformační církev. — A přece jednota reformace. — Reformace a jednota církve. Oprávněnost reformace.)	95
VIII. <i>Duchovní směry, které reformaci provázely.</i> (Novokřtění. — Mystikové. — Humanisté. — Antitritiáři.)	114
IX. <i>Rozmach reformace v evropských zemích.</i> (Lutherova reformace na Severu. — Lužičané, Slovinci, Chorvati. — Uhry (Slovensko, Sedmihrady). — Přejchod od luterství ke kalvinismu: V Polsku, v Uhrách. — V Holandsku, ve Francii. — Přejchod k reformaci v Anglii. — Reformace církve ve Skotsku. — Východní církve a reformace. — Valdenští a reformace.)	119
X. <i>Česká reformace v 16. století.</i> (Nadšení pro Luthera. — Dvojí směr v církvi podobojí. — Reformace mezi Němci v českých zemích. — Zwingliovci a novokřtění na Moravě. — Nesnáze a slabosti novoutrakvistů. — Jednota bratrská pod vlivem Lutherovy reformace. — Bratři a církev podobojí. Jan Augusta. — Pronásledování. Vyhnanství. — Jan Blahoslav. — Maxmilián II. Česká konfese z r. 1575. — Ráz české církve po r. 1575. — Jednota bratrská po r. 1575. — Ráz Jednoty kolem r. 1600.)	129
XI. „ <i>Nové katolictví</i> “. (Nové proudy v katolické cír-	

- kvi. — Loyola. — Jesuitský řád. — Stín jesuitství. — Tridentský koncil. — Barok. — Jesuitské katolictví.) 149
- XII. *Útok protireformace.* (Náboženské války ve Francii. — Reformace odolává v Holandsku. — Skotsko. Anglie. — Švédsko. Polsko. — Německo. České země. — Nápor protireformace zprvu odražen v Čechách i v Uhrách. — Organizace evangelické církve v Uhrách i v Čechách. — Nové mraky.) 162
- XIII. *Třicetiletá válka. Stín Bílé hory.* (Přípravy. — Česká válka. Bílá hora. — Pokračování ve válce. Vestfálský mír. — Čí vina? — Pohroma tělům i duším. — Násilná protireformace. — Exulanti.) 171
- XIV. *Komenský.* (Před Bílou horou. — Pod tíží zkoušek. — Komenského labyrint. — Vyhnanstvím k slávě učitele národů. — V očekávání příchodu Ježíše Krista. — „Kšaft“. — Klamné naděje. — Závěr života a práce. — Odkaz Komenského.) 184
- XV. *Jiří Třanovský. Protireformace v Uhrách (na Slovensku).* (Život Třanovského. — Duchovní básník. — Význam „Cithary“. — Protireformace v Uhrách. — Pronásledování kazatelů. — Boje za svobodu.) 196
- XVI. *Luterská orthodoxie 17. století.* (Vznik orthodoxy v luterství. — Vláda orthodoxy. — Její význam. — Stíny orthodoxy. — Orthodoxie ztrácí půdu.) 204
- XVII. *Západní protestantismus v 17. století.* (Reformovaná orthodoxie v Holandsku. — Puritáni. — Independenti. — Kvakeři. — Vzdělavatelná literatura. — Nezdar independentismu. Náboženská snášelivost zákonem. — Pietismus v reformované církvi.) 215
- XVIII. *Luterský pietismus.* (Předchůdci. — F. J. Spener. — Hallský pietismus. — Nová zbožnost. — Nové pojetí církve. — Jiný vztah ke světu. — Jiné pietistické směry.) 224
- XIX. *Skryté símě a jeho nová setba. (Tajní evangelíci v českých zemích a obnovení Jednota bratrská.)*

Pronásledování doma. — Posila zvenčí. — Závan pietismu. — Exulantské osady a sbory. — „Obnovená Jednota bratrská“ v Ochranově. — Bratrská misie. — Vnitřní život obnovené Jednoty. — Trojí směr mezi exulanty. — Místo exulantů v českých církevních dějinách.)	234
XX. <i>Osvícenství</i> . (Zesvětštění kultury. — Proč ta změna? — Vznik osvícenství. — Nový věk rozumu a přirozenosti. — Osvícenství a křesťanství. — Osvícenské hnutí v Holandsku, v Anglii, ve Francii, v Německu. — Osvícenská theologie protestantská. — Osvícenství a katolická církev. — Náboženská snášelivost.)	248
XXI. <i>Tolerovaná církev česká</i> . (Před tolerančním patentem. — Tolerance. — Dvojí vyznání. — „Třetí strana“. — Kazatelé. — Církevní školy. — Pře-kážky. — Katolictví osvícenské a reakční. — Tíseň a ztráty. — Toleranční církev a český národ.)	264
XXII. <i>Zpět k evangeliu Ježíše Krista</i> . (Metodismus. — Evangelikalismus. — Odpor proti racionalismu na evropské pevnině. — Probuzení v Německu. — Probuzení mimo Německo. — Návrat ke konfesím.)	280
XXIII. <i>Německý idealismus a evangelická theologie</i> . (Nové hledání pravdy. — Idealistický pantheismus. — Určení člověka, národa, státu. — Obsah českého vlastenectví. — Německý idealismus a křesťanství. — Schleiermacher. — Evangelická theologie první polovice 19. století.)	293
XXIV. <i>Kolem roku 1848</i> . (Politická a církevní restaurace. — Liberalismus a revoluce r. 1848. — Čeští evangelici v letech 1848/9. — Národní náboženství? — Nové úkoly.)	307
XXV. <i>Český a slovenský protestantismus po roce 1861</i> . (Protestantský patent. — Evangelické školy. — Styky se zahraničním protestantismem. — Dvojí konfesionalismus: a) luterský (na Slovensku i u	

	nás). — b) Helvetský konfesionalismus. Zápás o novou orientaci církve. Č. Dušek. — I. B. Kašpar. — Jan Karafiát. — „Malé církve“. — Evangelíci a český národ. T. G. Masaryk. — Církev ohrožena rozběhem svých údů do světa.)	315
XXVI.	<i>Bliží se krise.</i> (Doba změn kolem církve. — Hospodářské a sociální poměry. — Snahy a programy církví. — Nekřesťanský svět. — Nekřesťanství církví. — Chudým evangelium se zvěstuje. — Nač nestačily theologie.)	336
XXVII.	<i>Ceští evangelíci se spojují.</i> (Nové směry na přechodu století. — Ode dvojího konfesionalismu k českému evangelictví. — Rozchod evangelické církve v Rakousku. — Světová válka (1914—1918). — Spojení české církve augsb. vyznání s českou církví reformovanou. — Ostatní evangelické církve v ČSR.)	351
XXVIII.	<i>V českobratrské církvi evangelické.</i> (Spojená církev. — Přestupové hnutí. — Úkoly a úspěchy. — Stíny a nedostatky. — Revise programu církve.)	363
XXIX.	<i>Roztříštěný svět.</i> (Úpadek demokracie. — Ruský komunismus. — Fašismus. — Nacismus. — Theologie brání opět církev. — Druhá světová válka. — Církve brání svobodu. — Porážka násilníků.)	375
XXX.	<i>„Skrze víru chodíme, ne skrze vidění.“</i> (Po válce. — Úkoly církve. — Přijde soudit živých i mrtvých.)	395
Několik	<i>poukazů k literatuře</i>	401
Obsah		405

Rudolf Říčan:

OD ÚSVITU REFORMACE

K DNEŠKU

Vydalo Vydavatelské oddělení YMCA, Praha II,
pro Výchovný odbor českobratrské církve evan-
gelické. Vytiskla knihtiskárna Oldřich Lejsek,
Praha XII, Perunova 15, v počtu 2000 výtisků.

Cena 135.— Kčs.